

16x.1
STOCKHOLMS HÖGSKOLAS
JURIDISKA BIBLIOTEK

DET PROCESSUELLA
FÖRFARANDET VID ÄGOTVIST

STUDIER ÖVER JORDABALKENS

14 OCH 15 KAPITEL

AKADEMISK AVHANDLING

AV

JAN ERIC ALMQUIST

STOCKHOLM 1923

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

230876

205/
123

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

FÖRORD.

Inom jordlagstiftningen med vad därtill hörer har det av ålder ansetts lämpligt att bibehålla en viss kontinuitet mellan gammalt och nytt. Denna princip har bl. a. kommit till uttryck i de olika förslag till jordabalk, som inom de senaste decennierna sett dagen. Förslagen hava dessutom varit åtföljda av tämligen vidlyftiga rättshistoriska utredningar, som utvisa, att lagberedningen under sitt arbete tillgodogjort sig de lärdomar, den tidigare utvecklingen kunnat giva vid handen. Lagberedningen har emellertid framhållit, att bestämmelserna rörande det processuella förfarandet vid ägotvist, vilka i gällande lag återfinnas i Jordabalkens 14 och 15 kapitel, uppenbarligen äro att hänföra till rättegångsordningen och fördenskull icke längre böra kvarstå inom nämnda balk. Då en omarbetning av dessa lagstadganden således kan sägas stå på dagordningen, har det synts mig vara ett allmänt intresse att närmare belysa den gällande rättens bestämmelser i ämnet.

Vid en dylik undersökning visar det sig snart, att det intima samband, som sedan gammalt bestått mellan de sakrättsliga och processrättsliga bestämmelserna om ägotvist, gör det vanskligt att betrakta de sistnämnda såsom en isolerad företeelse. Jag har därför i den följande avhandlingen icke kunnat undgå att jämväl taga ståndpunkt till en del privaträttsliga spörsmål, vilkas lösning bereda rum för ett rätt förstående av mitt egentliga ämne.

Det processuella förfarandet vid ägotvist normeras emellertid ännu till stora delar av 1734 års lag, sådan denna ursprungligen avfattades. Den ålderdomliga prägel, som utmärker de kvarstående styckena av denna lag, och som medför svårighet för en riktig tolkning, vidlåder ej minst de kapitel, vilka här skola bliva föremål för undersökning. Ett flertal hithörande problem hava sålunda icke kunnat lösas enbart med hjälp av lagtexten. Som exempel må här blott anföras den segslitna frågan, huruvida vid ägotvist urminnes hävd eller gränsmärken i bevisningshänseende bör tillerkännas prevalens. Besvarandet av detta och liknande spörsmål förutsätter en grundlig rättshistorisk utredning, som får sitt berättigande bl. a. genom att möjliggöra en säkrare tolkning av gällande lag, vilken tolkning givetvis ej bör sakna betydelse för den pågående lagstiftningen i ämnet. I den mån jag lyckats att

inom ett begränsat område åstadkomma en dylik utredning, har avsikten med mitt föreliggande arbete förverkligats.

Jag har härmed att erkänna min stora tacksamhetsskuld till min fader, t. f. riksarkivarien, fil. doktor J. A. ALMQUIST, för alla de värdefulla råd och anvisningar, vilka jag under arbetets fortgång fått mottaga, samt till mina lärare inom Juridiska fakulteten i Uppsala, särskildt förutv. statsrådet, professorn, jur. och fil. doktor K. G. WESTMAN, för all uppmuntran och vägledning under mina studieår. Till herrar tjänstemän i riksarkivet och Uppsala universitetsbibliotek samt de övriga arkiv och bibliotek, där jag verkställt forskningar, står jag likaledes i största förbindelse för städse visat tillmötesgående, varigenom mitt arbete underlättats.

Stockholm i september 1923.

J. E. Almquist.

Källor och litteratur.

A. Otryckta källor.

I. Riksarkivet [RA].

Rådsprotokoll [SRProt.].

Riksregistraturet [RR].

Hertig Karls registratur [HKReg.].

Kammarkollegii skrivelser till Kungl. Maj:t.

Justitiedepartementets handling 1848, n:o 281

Pergamentsbrevsamlingen [SRPerg.].

Pappersbrevsamlingen [SRPapp.].

Riksdagshandlingar.

Äldre juridica.

Protokoll m. m. från konungsdом och konungsråfst.

Landstings- och lagmanstingsdomböcker 1578—86, 1599—1603.

Lagmansdomböcker och handlingar före år 1614.

Finländska dombrev, tingsbevis m. m. från häradsrätter.

Juridica.

Becchii-Palmcrantz' samling av juridiska anteckningar.

Topographica.

Städers akter, Söderköping.

Hogenskild Bielkes samling, brevkoncept.

Skoklostersamlingen, miscellanea, Tom X.

Palmskiöldska samlingen.

Avskriftssamlingen.

Justitierevisionens arkiv.

Protokoll, registratur och akter

Riddaresynerätters arkiv.

Protokoll, domar och akter.

Svea hovrätts arkiv.

Protokoll, registratur, domböcker, resolutioner och utslag samt libri causarum.

Renoverade lagmansrättsdomboken n:o 3.

Renoverade häradsrättsdomböcker för Uppsala, Stockholms och Kopparbergs län.

Kommissioners arkiv.

Lagkommissionens arkiv 1737—84.

Skogs- och gränskommissioners arkiv 1668—1709.

II. Uppsala landsarkiv [UL].

Pergamentsbrevsamlingen.

Härads- och lagmansrätters arkiv.

Västmanlands och Kopparbergs länsstyrelser arkiv.

III. Uppsala läns mellersta domsagas kansliarkiv [ULMDK].

Bältinge, Rasbo, Hagunda och Lagunda häradsrätters arkiv.

Tiunda tingslags häradsrätts lagfartsprotokoll.

IV. Stora Skedvi kyrkoarkiv.

Kopiebok, m. m.

V. Kungliga biblioteket [KB].

Schmedemanska samlingen av kungliga brev.

NEHRMAN [Ehrenstråle], D., Inledning till den svenska jurisprudentiam cameralem (1749).

ÖDBERG, FR., Hogenskild Bielke och hans tid.

VI. Uppsala universitetsbibliotek [UB].

Nordiska samlingen. [Sign. N].

Palmskiöldska samlingen.

Juridica. [Sign. B].

VII. Juridiska föreningens i Uppsala bibliotek [JFUB].

Föreläsningar.

B. Tryckta källor.

I. Urkundspublikationer.

Aktsamling till kungsådreinstitutets historia, utg. af K. G. WESTMAN, Uppsala 1920.
Aktstycker vedkommende Staden och Stiftet Aarhus, samlede og udg. ved J. R. HÜBERTZ. D. 1. Kjøbenhavn 1845.

Bidrag till Finlands historia, med understöd af statsmedel utg. af finska statsarkivet genom R. HAUSEN. D. 1—5. Helsingfors 1881—1917.

Bidrag till Skandinavien historia, ur utländska arkiver samlade och utg. af C. G. STYFFE. D. 1—5. Stockholm 1859—84.

Copia af ett gammalt konung Ingells synings-brief, skrifwit medh runska bookstäfwer och a:o 1632 verterat af Vidikindi, utg. af C. SCHERPING. Stockholm 1722.

Danske Magazin indeholdende Bidrag til den Danske Historie og det Danske Sprogs Oplysning, utg. af Det Konglige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Række IV. D. 2. Kjøbenhavn 1873.

- De la Gardiska archivet eller Handlingar ur greff. De la Gardiska bibliotheket på Löberöd, utg. af P. WIESELGREN. D. 1—20. Stockholm & Lund 1831—43.
- Diplomatarium Dalecarlicum. Urkunder rörande landskapet Dalarne, samlade och utg. af C. G. KRÖNINGSSVÄRD och J. LIDÉN. D. 1—3 jämte supplement. Stockholm 1842, 1853. Falun 1844, 1846. [Dipl. Dalek.].
- Diplomatarium Suecanum. Svenskt diplomatarium, utg. af J. G. LILJEGREN m. fl. Bd 1—6. Stockholm 1829—1921. Tillägg till ... Bd 1: Monumenta runica, runurkunder utg. af J. G. LILJEGREN. Stockholm 1834. [Dipl. Suec.]. (Jfr Svenskt diplomatarium).
- Finlands medeltidsurkunder, samlade och i tryck utg. af Finlands statsarkiv genom R. HAUSEN. D. 1—3. Helsingfors 1910—21. [Hausen].
- Gränsbestämmelser emellan Sverige samt Norge och Danmark i femtonde och sextonde seklen (i Handlingar rörande Skandinaviens historia. D. 29. Stockholm 1848).
- Handlingar hörande till konung Gustaf I:s och hans söners regering (i Handlingar rörande Skandinaviens historia. D. 7. Stockholm 1819).
- Handlingar i rättstvisten om Krångedeforsarna. D. 1—5. Svenska vattenkraftföreningens publikationer 26, 27, 29, 39 och 42. Stockholm 1912—13.
- Handlingar rörande Finlands historia kring medlet af 17:de århundradet, i akademiska disputationer utg. af K. TIGERSTEDT. Helsingfors 1849—50.
- Handlingar rörande Stora Mällösa i äldre tider, utg. af G. LÖW. Uppsala 1912—13.
- Handlingar rörande Sveriges historia, med understöd af statsmedel i tryck utg. af kongl. riksarchivet.
- Ser. I. Konung Gustaf den förstes registratur. D. 1—29. Stockholm 1861—1916. [Gustaf I:s Reg.].
- Ser. II. Lagförslag i Carl den niondes tid. Se nedan under II. *Lagförslag* m. m.
- Ser. III. Svenska riksrådets protokoll. D. 1—16. Stockholm 1878—1923. [SRProt.].
- Handlingar til konung Carl XI:tes historia, utg. af S. LOENBOM. D. 10. Stockholm 1769.
- Handlingar till upplysning af Finlands häfder, utg. af A. I. ARWIDSSON. D. 1—10. Stockholm 1846—58.
- Häradssynerättens dom uti en ägotwist emellan Arboga stad och Goby byamän, med geometr. charta. Stockholm 1753.
- Judicia placiti regis Daniæ justitiarii. Samling af Kongens Rettertings Domme, utg. af V. A. SECHER. D. 1. København 1881.
- Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner ifrån år 1528 intil 1701 angående justitiæ- och executions-ärender ..., samlade af J. SCHMEDEMAN. Stockholm 1706. [Schmedeman].
- Konung Erik XIV:s nämnds dombok, utg. af kongl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom C. SILFVERSTOLPE. Stockholm 1884.
- Norrköpings medeltid, ett diplomatarium Norcopense, samlat, kommenterat och bearbetat av A. NORDÉN. Stockholm 1918.
- Registrum ecclesiæ Aboensis eller Åbo domkyrkas svartbok med tillägg ur Skoklosters codex Aboensis, i tryck utg. af Finlands statsarkiv genom R. HAUSEN. Helsingfors 1890. [Svartboken].

- Riddaresyrerättens dom emellan skattejordäganderne uti Mora by, Länna sokn och Frötuna skieppslag å then ena, och Bergshamra byemän uti samma sokn å then andra sidan angående rågång och rättighet til fiskets nyttjande uti thet så kallade Gnubbsundet. Stockholm 1746.
- Rikets ständers protokoll med bihang 1809—48.
- Riksdagens protokoll med bihang 1893—1908.
- Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling, utg. af kongl. vitterhets, historie och antiquitets akademien. Afd. II. Bd 10. Stockholm 1900.
- Rättegångshandlingar uti saken emellan Göstrings härad uti Östergötthland och herr brukspatronen Carl Daniel Burén. Linköping 1786.
- Samling af Kongl. Maj:ts bref, hwilka på inkomna förfrågningar om lagens rätta förstånd, eller eljest i sådana mål som rättegången röra, utfärdade blifwit, utg. af J. JUSLEEN. Stockholm 1751—61.
- Samling af urkunder rörande Finlands historia, utg. af J. E. WAARANEN. D. 3. Helsingfors 1866.
- Samlingar i landtmäteri. Första samlingen. Instruktioner och bref 1628—99, utg. af V. EKSTRAND. Stockholm 1901.
- Samlinger til jydsk Historie og Topografi, udg. af Det jydsk historisk-topografiske Selskab. Række I. Bd 2. Aalborg 1868—69.
- Småländska archivet. Bref och handlingar hörande till Smålands historia, utg. af C. G. SÖDERGREN. D. 1—3. Wexjö 1859—74.
- Swea rikes ecclesiastique werk, utg. af S. WILSKMAN. D. 1—2. Örebro 1781—82.
- Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarivet 1521—1718. D. 2—3 med understöd af statsmedel utg. af kongl. riksarkivet genom E. HILDEBRAND. Stockholm 1899—1910.
- Svensk författningssamling.
- Svenskt diplomatarium från och med år 1401, utg. af riksarkivet genom C. SILFVERSTOLPE. D. 1—3. Stockholm 1875—1902. [Sv. Dipl.].
- Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 1—17. Stockholm 1855—1902. [Ad. prot.].
- Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. D. 1—19. Stockholm 1875—1923. [Ad. prot.].
- Upplands lagmansdombok 1490—94. Efter en Uppsala-handskrift utg. af K. H. KARLSSON. Stockholm 1907.
- Uppsala stads privilegier jämte dit hörande handlingar 1314—1787, utg. af C. M. KJELLBERG. Uppsala 1907.
- Utdrag utur alle ifrån den 7 December 1718 utkomne publique handlingar, placater, förordningar, resolutioner och publicationer, till största delen utg. af R. G. MODÉE. D. 1—15. Stockholm 1742—1829. [Modée].
- Årstrycket.
- Äldre handlingar angående Västergötland, utg. af FR. ÖDBERG (i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1903—12).
- Äldre och nyare skånska handlingar för år 1755, utg. af N. WESSMAN. Första och andra quartalet. Stockholm u. å.

- Juridiskt arkiv, utg. af C. SCHMIDT. D. 1—34. Christianstad 1830—62.
 Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning, till större delen utg. af
 CHR. NAUMANN. D. 1—25. Stockholm 1864—89. [Naum. Tidskr.].
 Nytt juridiskt arkiv, till större delen utg. af G. B. A. HOLM. Afd. I och II.
 D. 1—48. Stockholm 1875—1922. [NJA].
-

II. Lagförslag och betänkanden samt lageditioner.

- Lagförslag i Carl den niondes tid, utg. af kongl. riksarchivet. Stockholm 1864.
 Åtgärder för lagförbättring 1633—65. Urkunder samlade af C. J. WAHLBERG.
 Upsala 1878. (Även i Upsala universitets årsskrift 1877—78).
 Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686—1736, utg. af W. SJÖGREN. D. 1—8.
 Upsala 1900—09.
 Kongl. förkortningscommissionens project til hämmande af widlyftighet i utsök-
 nings och rättegångs mål. Stockholm 1755.
 Förslag till allmän civillag. Stockholm 1826.
 Lagberedningens und. utlåtanden angående domstolarnes organisation ... Stock-
 holm 1844.
 Förslag till giftermåls-balk, ärfda-balk, jorda-balk och byggnings-balk samt lag-
 committéens motiver till samma balkar i 1826 års förslag. Stockholm 1847.
 Förslag till rättegångsbalk. Stockholm 1849.
 Nya lagberedningens förslag till förordning angående tioårig och tjuguarig häfd
 äfvensom till andra dermed sammanhängande författningar. Stockholm 1880.
 Nya lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. D. 1.
 Stockholm 1884.
 Nya lagberedningens förslag till lag angående bevisning inför rätta. Stock-
 holm 1890.
 Kongl. Maj:ts och Rikets kammarkollegii underdåniga betänkande rörande den
 till städerna och Arvika köping af kronan donerade jord. Stockholm 1898.
 Underdånigt betänkande med förslag till förordning angående jordregister m. m.
 Stockholm 1905.
 Lagberedningens förslag till jordabalk. D. 3. Stockholm 1909.
 Skifteslagstiftningskommitténs betänkande med förslag till lag om skifte af jord
 m. m. Stockholm 1911.
 Kungl. lantmäteristyrelsens underdåniga utlåtande angående det av särskilda kommit-
 terade den 28 juli 1911 avgivna förslag till lag om skifte av jord m. m.
 Stockholm 1915.
 Skifteslagstiftningskommissionens betänkande. Förslag till lag om delning av jord
 å landet m. m. Stockholm 1918.
 Jordstyckningskommissionens betänkande. Förslag till lag om delning av jord
 å landet m. m. Stockholm 1920.
-

Motive zu dem Entwurfe eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich.
 Bd 3. Sachenrecht. Berlin 1888.

Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts, bearb. von ACHILLES, GEHARD & SPAHN. Bd 3. Sachenrecht. Berlin 1899.

Förslag till reform af rättegångsväsendet, utarbetade af en därtill förordnad komité.

II. Förslag till lag om rättegången i tvistemål jämte motiv. Helsingfors 1901.

Corpus iuris germanici antiqui. Ex optimis subsidiis collegit, edidit et lectionum varietatem adiecit F. WALTER. Tom. I. Berolini (Berlin) 1824.

Samling af gamle danske Love, udg. af J. L. A. KOLDERUP-ROSENVINGE. D. 1—4. Kjøbenhavn 1821—46.

Corpus juris sueo-gotorum antiqui. Samling af Sweriges gamla lagar, utg. af H. S. COLLIN och C. J. SCHLYTER. Bd 1—13. Stockholm 1827—34. Lund 1838—77.

Äldre västgötalagen i diplomatariskt avtryck och normaliserad text jämte inledning och kommentar, utg. av B. SJÖROS (i Skrifter utg. av svenska litteratursällskapet i Finland CXLIV). Helsingfors 1919.

Biärköa-rätten; thet är: then äldsta stadslag i Sweriges rike... Hwarhoos föllia några the äldsta konunga stadgar. Utg. af J. HADORPH. Stockholm 1687.

Swerikes rikkes lands-lag... Nu å nyo andra gången med anmärckningar uplagd, utg. af P. ABRAHAMSSON. Stockholm 1726. [Abrahamsson: Landslagen].

Swerikes stadz-lag... Nu åter å nyo med anmärckningar uplagd, utg. af I. ARNELL. Stockholm 1730. [Arnell: Stadslagen].

Sweriges rikes lag. Gillad och antagen på riksdagen åhr 1734. Stockholm 1736. Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar, utg. av riksarkivet genom A. BRUSEWITZ. Stockholm 1916.

Svensk lagsamling, utg. af G. R. LILIENBERG. D. 1—3. Stockholm 1875—85.

III. Övrig litteratur.

AFZELIUS, I., Om parts ed såsom processuellt institut. Upsala 1915.

AHLQVIST, A. G., Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering (i Upsala universitets årsskrift 1866).

ALMQUIST, J. A., Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen. D. 1. Stockholm 1917.

ALMQUIST, J. A., Uddeholmsverken. Historisk skildring. Stockholm 1899.

AMIRA, K. VON, Grundriss des germanischen Rechts. Strassburg 1913.

AMIRA, K. VON, Nordgermanisches Obligationenrecht. Bd 1. Altschwedisches Obligationenrecht. Leipzig 1882.

Anteckningar enligt professor J. N. LANGS föreläsningar öfver storskiftet. Sammanställda och med tillstånd af föreläsaren utg. af A. von Hellens. Helsingfors 1916.

Anteckningar enligt professor R. A. WREDES föreläsningar öfver inhemsk civilrätt. Sakrätt. D. 1. Helsingfors 1899 [Wrede: Sakrätt].

- ASK, J., Föreläsningar i svensk sakrätt. Lund 1889.
- ASK, J., De allmänna underrätternas behörighet i tvistemål. Lund 1896.
- BECKMAN, N., Studier till västgöotalagarnas historia. 8 (i Arkiv för nordisk filologi 1912).
- BECKMAN, N., Ur vår äldsta bok. Stockholm 1912.
- BERGENDAL, S., Bidrag till de svenska rättsmedlens historia. Efter författarens död utg. af H. Berglund. Uppsala & Stockholm 1916.
- BERGLÖF, A., Jorddelningslagstiftningen (i Svensk juristtidning 1923).
- BERGMAN, C. G., Studier i svensk servitutsrätt. II. Historisk utveckling af begreppet och dess förutsättningar. Akad. afhandling. Uppsala 1909.
- BERGMAN, C. G., Översikt av svensk rättsutveckling. Uppsala 1918.
- BERNTZEN, A., Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed. Kjøbenhavn 1656.
- BJÖRLING, C. G., Lärobok i civilrätt för nybörjare. Lund 1918.
- BRAHE, P., Tänkebok, utg. af D. Krutmejer. Stockholm 1806.
- BROOMÉ, G., Allmänna civilprocessen enligt svensk gällande rätt. Lund 1890.
- BÅÅTH, L. M., Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige. Akad. afhandling (Uppsala). Stockholm 1905.
- CALONIUS, M., Svenska arbeten, utg. af A. I. Arwidsson. D. 1—3. Stockholm 1833—36.
- CALONIUS, M., Prælectiones in jurisprudentiam civilem. Ed. W. Chydenius et V. Nordström. Helsingfors 1908.
- CARLQUIST, E., Studier i den äldre svenska bevisrättens utveckling med särskild hänsyn till institutet erkännande. Akad. afhandling. Lund 1918.
- CARLSSON, M., Bidrag till utredning af den värmländska afvittringsfrågan med särskild hänsyn till ämnets behandling i 1:sta delen af jordundersökningens betänkande. Stockholm 1915.
- CICERO, M. T., De legibus libri tres. Vol. 2. Ciza (Zeitiz) 1853.
- COLLING, L. J., De inspectione equestri. Diss. acad. [resp. C. Palm]. Lund 1763.
- CRONHOLM, A., Sveriges historia under Gustaf II Adolphi regering. D. 4. Inre historia. Lund 1864.
- DAHLBERG, B. H., Om strandeganderätten enligt svensk rätt I. Upsala 1897.
- DALIN, A. F., Ordbok öfver svenska språket. D. 2. Stockholm 1853—55.
- DALIN, O. VON, Swea rikes historia ifrån dess begynnelse till våra dagar. D. 1. Första uppl. Stockholm 1747. Andra uppl. Stockholm 1765.
- DJURKLOU, G., Om Göran Månssons till Bolmsnäs jordebok. Några bidrag till Stjerneättens historia (i Kongl. vitterhets historie och antiquitets akademiens handlingar. D. 28. Stockholm 1885).
- [EKSTRAND, V.], De romerska agrimensorerna (i Tidskrift för landtmäteri 1911).
- ENGSTRÖMER, T., Vittnesbeviset. Reglerna för dess värdering i svensk ordinar process. Uppsala 1911.
- FAHLCRANTZ, G. E., Rättfärdighet i rättsskipning. D. 1. Stockholm 1903. Rec. af S. B[er]gh i Historisk tidskrift 1903.
- FEGRÆUS [Fägerstjerna], H., De præscriptione immemoriali exercitatio. U. o. o. år [1660-t.].
- FEHR, M., Bidrag till läran om fordringspreskription enligt svensk rätt. Uppsala 1913.

- FICK, J. E., De inspectione oculari. Diss. acad. [resp. S. Landmark]. Upsala 1753.
- FLINTBERG, J. A., Lagfarenhets-bibliothek. D. 1—6. Stockholm 1796—1804. Strängnäs 1807.
- FORSSELL, H., Bidrag till historien om Sveriges förvaltning under Gustaf den förste. Akad. afhandling (Upsala). Stockholm 1866.
- FORSSELL, O. H., Om ägoskildnader. Akad. afhandling. Upsala 1851.
- FYHN, J. J., Efterretninger om Kjøbstaden Kolding. Kjøbenhavn 1848.
- GEORGI, TH., Allgemeines europäisches Bücherlexicon. Leipzig 1742—58.
- GLÜCK, C. F., Ausführliche Erläuterung der Pandecten nach Hellfeld. Ein Commentar. D. 10. Erlangen 1808.
- GRANFELT, O. H., Den materiella processledning. Helsingfors 1911.
- GRIMM, J. VON, Deutsche Grenzalterthümer (i Kleinere Schriften. Bd 2. Berlin 1865).
- GRIMM, J. VON, Deutsche Rechtsalterthümer. Bd 1—2. Leipzig 1899.
- GROSS, C., Die Beweistheorie im canonischen Process mit besonderer Rücksicht auf die Fortentwicklung derselben im gemeinen deutschen Civilprocess. D. 2. Innsbruck 1880.
- GYLLENSVÄRD, V., Från processen om äganderätten till del av tomten n:o 64 å Drottningholmsmalmen. Stockholm 1922.
- GÖDEL, V., Hjalmar och Hramers saga (i Svenska fornminnesföreningens tidskrift 1895).
- HERTZBERG, E., De nordiske Retskilder. Kjøbenhavn 1890.
- HESSE, C. A., Ueber die Rechtsverhältnisse zwischen Grundstücks-Nachbarn. D. 2. Eisenberg 1862.
- HILDEBRAND, E., Enväldets tilltänkta grundlagar i Sverige (i Historisk tidskrift 1895).
- HILDEBRAND, E., Svenska statsförfatningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. Stockholm 1896.
- HILDEBRAND, H., Sveriges medeltid. D. 1. Stockholm 1879.
- HJÄRNE, H., Om den fornsvenska nämnden enligt götalagarne. Akad. afhandling. Upsala 1872.
- HOENIGER, FR., Die Grenzstreitigkeiten nach deutschem bürgerlichen Rechte auf historischer Grundlage unter besonderer Berücksichtigung des preussischen Rechtes. Berlin 1901.
- HOLMBÄCK, Å., Kvarnkommissionerna enligt kungl. breven den 13 april 1697. En studie i svensk vattenrätt. Akad. avhandling. Stockholm 1914.
- HOLMBÄCK, Å., Studier över de svenska allmänningarnas historia I (i Uppsala universitets årsskrift 1920).
- HOLMBÄCK, Å., Ätten och arvet enligt Sveriges medeltidslagar. Uppsala 1919.
- HULTMAN, O. F., Härstamma Finlands svenskar från Sverige? (i Finsk tidskrift 1920).
- HULTMAN, O. F., Finlandssvenskarnas härkomst (i Finsk tidskrift 1921).
- JØRGENSEN, A. D., Oldinge (i Aarboeg for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1872).
- KALLENBERG, E., Svensk civilprocessrätt. Föreläsningar. D. 2. Lund 1918.
- KARLOWA, O., Römische Rechtsgeschichte. D. 2. Leipzig 1901.

- KARLSSON, K. H., Den svenske konungens domsrätt och formerna för dess utföring under medeltiden I. — 1470. Akad. afhandling (Upsala). Stockholm 1890.
- KLOOT, C., Then swenska lagfarenheetz spegel. Göteborg 1676.
- [KREÜGER, J.], Bidrag till upplysning om de fornda räfst- och rättaretingen. Af J. Kr. (i Naumanns Tidskrift 1865)
- [KREÜGER, J.], Ytterligare om räfst- och rättareting (i Naumanns Tidskrift 1879).
- KREÜGER, J., Försök att framställa den svenska kriminalprocessens utveckling från medlet af det femtonde till slutet af det sjuttonde århundradet. Stockholm 1884.
- KUYLSTIERNA, C. W. U., Om häfd å äganderätt till jord enligt svensk rätt till och med 1734 års lag (i Tidskrift utg. av juridiska föreningen i Finland 1917).
- KÖNIG, CHR., Lärdoms-öfning. T. 2. Stockholm 1745
- LAGUS, R., Om skriftliga urkunder såsom bevismedel. Afhandling i civilprocessen (i Lagus, R., Juridiska afhandlingar och uppsatser. H. 1. Helsingfors 1859).
- LAGUS, W. G., Åbo hofrätts historia intill den 12 nov. 1823. D. 1. Helsingfors 1834.
- Landshöfdingeberättelser från 17-de seklet, utg. af C. G. Styffe. (Även i Handlingar rörande Skandinaviens historia. D. 31.) Stockholm 1850.
- LANG, J. N., Om eganderätten till Finlands vatten. Helsingfors 1912.
- LINDBLAD, J. C., Läran om bevisning inför rätta enligt Sveriges lag. Upsala 1842. [Lindblad: Bevisning].
- LINDBLAD, J. C., Om prescription enligt Sveriges lag. Upsala 1843.
- LINDE, L. G., Sveriges ekonomirätt. Stockholm 1888.
- LOCCENIUS, J., Discursus legalis et usucapione et longi temporis præscriptione. Diss. acad. [resp. O. Hastfer]. Upsala 1644.
- LOCCENIUS, J., Synopsis juris privati ad leges suecanas accommodata. Gothoburgi 1673.
- LUNDIUS, C., De jure usucapionis et præscriptionis. Diss. acad. [resp. H. Falkenberg]. Upsala 1698.
- LUNDIUS, C., De præscriptionibus. Diss. acad. [resp. H. Gangius]. Upsala 1686.
- LÖVGREN, B., Ståndsstridens uppkomst. Ett bidrag till Sveriges inre politiska historia under drottning Kristina. Akad. avhandling. Upsala 1915.
- LÖW, G., Stora Mällösa i äldre tider. D. 1, H. 1—3. Stockholm & Strängnäs 1922—23.
- MATZ, S., Om underdomarens materiella processledning i svensk ordinär civilprocess. Akad. avhandling (Upsala). Stockholm 1919.
- MATZEN, H., Om Bevisreglerne i den ældste danske Proces (i Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets Aarsfest 1893).
- MAURER, G. L. VON, Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung und der öffentlichen Gewalt. München 1854.
- MOLBECH, C., Dansk Ordbog. Kiøbenhavn 1859.
- NEHRMAN [Ehrenstråle], D., De præscriptione immemoriali. Diss. acad. [resp. J. Bex]. Lund 1750.
- NEHRMAN [Ehrenstråle], D., De probatione præscriptionis immemorialis. Diss. acad. [resp. P. D. Göthenstierna]. Lund 1751.
- NEHRMAN [Ehrenstråle], D., Inledning til then swenska jurisprudentiam civilem. Lund 1729.

- NEHRMAN [Ehrenstråle], D., Then swenska jurisprudentia civilis, efter Sweriges rikes år 1734 antagna lag förbättrad. Stockholm 1746.
- NEHRMAN [Ehrenstråle], D., Inledning til then swenska processum civilem. Första uppl. Lund 1732. Andra uppl. ökt och förbättrad. Stockholm & Upsala 1751.
- NORDLING, E. V., Om präsription enligt svensk allmän förmögenhetsrätt. Stockholm 1877.
- NORDMAN, P., Per Brahe (i Skrifter utgifna af svenska litteratursällskapet i Finland LX). Helsingfors 1904.
- NORDSTRÖM, J. J., Bidrag till den svenska samhälls-författningens historia, efter de äldre lagarne till sednare hälften af sjuttonde seklet. Afd. 2. Helsingfors 1840.
- NOREN, E., Rå »vätte» (i Språkvetenskapliga sällskapets förhandlingar 1916—18. Uppsala 1919).
- NOREN, E., Studier rörande gränserna mellan Värmland och Dal samt Värmland och Norge i äldre tid (i Namn och bygd 1919).
- ODHNER, CL. T., Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare. Stockholm 1865.
- OLIVECRONA, S. R. D. K., Föreläsningar öfver förmögenhetsrätten (i öfvertryck). 1. Sakrätten. Stockholm 1870.
- OTMAN, I., Äldre västgötalagen öfversatt och förklarad. Akad. afhandling. Helsingfors 1883.
- PLÄHN, R., Der Grenzprozess. Schneidemühl 1911.
- POSSE, J. A., Bidrag till svenska lagstiftningens historia från slutet af sextonde århundradet till stadfästelsen af 1734 års lag. Stockholm 1850.
- PREZBECKIUS, CHR., De possessione hominum memoriam excedente sveo-gothis dicta urminnes häffd. Diss. gymn. [resp. A. Lindeblad]. Stockholm 1646.
- RAAM, P. NILSSON, Then swenska åkermätningen eller Örtugadeelobook, item en lijten tractat om staff och råå och thes beskaffenhet. Strängnäs 1670.
- RABENIUS, L. G., Om husesyner. Akad. afhandling. Upsala 1818.
- RABENIUS, O., Praktisk afhandling om klander i jordafång, då laga fasta ligger i vägen. Diss. acad. [resp. J. G. Savarij]. Upsala 1767.
- RABENIUS, O., Utdrag af de om rätttegångens förkortande i Sverige utkomne skrifter med anmärkningar 1. Diss. acad. [resp. J. A. Norling]. Upsala 1760.
- REISS, H., Grenzrecht und Grenzprozess. Berlin 1914.
- RIETZ, J. E., Svenskt dialektlexikon. Lund 1866.
- RUDORFF, A. F., Über die Grenzscheidungsklage (i Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft. Bd 10. Berlin 1842).
- RYDBERG, S., De usucapione seu præscriptione, qua dominium per possessionem acquiritur. Diss. acad. [resp. J. Peterson]. Lund 1815.
- RÅLAMB, CL., Observationes juris practicæ. Thet är åthskillige påminnelser uthi rätttegångs saker. Stockholm 1679.
- RÅÅF, L. F., Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergöthland. D. 1—3. Linköping & Örebro 1856—61.
- RÖNNBERG, W., Die Grenzscheidungsklage nach römischem und gemeinem Recht sowie nach den Entwürfen eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich (i Archiv für Bürgerliches Recht 1896).

- SAHLGREN, J., Grimåsen och Dimbo (i Namn och bygd 1916).
- SAMTER, E., Die Entwicklung der Terminusakultus (i Archiv für Religionswissenschaft 1913).
- SCHLYTER, C. J., Juridiska afhandlingar. H. 2. Lund 1879.
- SCHMIDT, R., Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts. Leipzig 1910.
- SCHREVELIUS, FR., Läröbok i Sveriges allmänna nu gällande civilprocess. Lund 1853. [Schrevelius: Civilprocess].
- SCHREVELIUS, FR., Läröbok i Sveriges allmänna nu gällande civilrätt. D. 2. Lund 1857. [Schrevelius: Civilrätt].
- SCHRÖDER, R., Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. D. I. Leipzig 1919.
- SCHÜCK, H. och WARBURG, K. J., Illustrerad svensk litteraturhistoria. D. 4. Stockholm 1915.
- SCHÜTZ, E. J., Om skifte af jord i Sverige. Ett bidrag till kännedom om våra skifteslagars uppkomst och utveckling jemte försök till tolkning af gällande skiftesstadga. Stockholm 1890.
- SERLACHIUS, J., Sakrätten enligt gällande finsk rätt. Helsingfors 1916. [Serlachius: Sakrätt].
- SIDENIUS, D., Disputatio de immemoriali præscriptione. Diss. acad. [resp. P. Gråå]. Upsala 1662.
- SJÖGREN, W., Om förhistorisk privaträtt i Sveriges medeltidslagar (i Nordisk tidskrift 1898).
- SJÖSTRÖM, B., Om tredskodom enligt finsk och svensk civilprocessrätt, Akad. afhandling. Helsingfors 1916.
- SKARSTEDT, S., Om återförvisning af mål. Studie i svensk processrätt och domstolspraxis. Lund 1896.
- SKYTTE, J., Kommentar till stadslagen, utg. af E. Wolff. Göteborg 1905.
- SOLANDER, D., De jure limitum. Diss. acad. [resp. P. Timm]. Upsala 1746.
- SOLANDER, D., De possessione immemoriali. Diss. acad. [resp. C. Krook]. Upsala 1752.
- STAVENOW, L., Ett förslag från frihetstiden om inrättande af en särskild högsta domstol (i Historisk tidskrift 1890).
- STEMANN, CHR. L. E., Den danske Retshistorie indtil Christian V:s Lov. Kjøbenhavn 1871.
- STENBERG, C., Om de svenska underrätterernas uppkomst, utveckling och omgestaltung. Örebro 1878.
- [STIERNHÖÖK, J.], En kort tractat om morgongåfwor. Stockholm 1651.
- SVENSSON, D., Breviarium juridicum hallandicum, utg. af A. Andersson (i Upsala universitets årsskrift 1895).
- SYLOW, H., Den materielle Bevesteoris Udviklingshistorie i dansk Ret. København 1878.
- TENGWALL, L., Twistemåls lagfarenheten utur Sveriges rikets lag och stadgar utdragen. Första uppl. Lund 1794. Andra uppl. tillökt och förbättrad. Lund 1802.
- THULIN, G., Historisk utveckling af den svenska skifteslagstiftningen med särskildt afseende å frågan om delningsgrund vid skifte. Stockholm 1911.
- TRYGGER, E., Ett och annat om syn (i Nytt juridiskt arkiv 1892, Afd. II).

- TRYGGER, E., Kommentar till lag om ändring i vissa delar af rättegångsbalken d. 14 juni 1901. Uppsala 1901.
- TRYGGER, E., Om skriftliga bevis såsom civilprocessuellt institut. Stockholm 1921.
- UPPSTRÖM, W., Öfversigt af den svenska processens historia. Efter uppdrag af nya lagberedningen utarbetad. Stockholm 1884.
- WALDE, O., En svensk boksamlare från Vasatiden. Hogenskild Bielke och hans bibliotek (i Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift. Uppsala 1921).
- WARMHOLTZ, C. G., Bibliotheca historica sueo-gothica. D. 1. Stockholm 1782.
- WEDBERG, B., Konungens högsta domstol 1789—1809. Stockholm 1922.
- WEDBERG, B., Till rättegångsbalken. Några anteckningar ur högsta domstolens gustavianska protokoll (i Svensk juristtidning 1922).
- WESTMAN, K. G., Den svenska nämnden. Dess uppkomst och utveckling. H. 1. Stockholm 1912.
- WESTMAN, K. G., De svenska rättskällornas historia. Föreläsningar utg. till de studerandes tjänst. Uppsala 1912.
- WESTMAN, K. G., Konung och landskapliga myndigheter i den äldsta svenska rättegången (i Historiska studier, tillägnade professor Harald Hjärne. Uppsala 1908).
- WESTMAN, K. G., Svenska rådets historia till år 1306. Akad. afhandling. Uppsala 1904.
- WEVELD, A. VON, Zur Lehre vom Gerichtlichen Augenschein im Civilprozess. München 1877.
- WIGFORSS, E., Fsv. ormylia (i Arkiv för nordisk filologi 1917).
- WISSOWA, G., Religion und Kultus der Römer. München 1912.
- WOLFF, E., Jämförande rättshistoriska studier af de tolf taflornas lag. Göteborg 1883.
- WREDE, R. A., Finlands gällande civilprocessrätt. Bd 1. Tredje uppl. Helsingfors 1922. Bd 2. Andra uppl. Helsingfors 1912.
- WREDE, R. A., Grunddragen af bevisrätten enligt gällande lag. Helsingfors 1894. [Wrede: Bevisrätten].
- WREDE, R. A., Matthias Calonius. Helsingfors 1917.
- ÖDBERG, FR., Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid 1513—1590 (i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1908—09).
- ÖRNHIELM, CL., Relation om biskops-, canonie-, kyrko- och klostergoods och deras reduktion (i Handlingar rörande Skandinaviens historia. D. 21—22. Stockholm 1836—37). [Örnhielms relation].
- ÖSTERGREN, P. A., Om författarskapet till de Nehrmanska disputationerna (i Tidskrift utg. af juridiska föreningen i Finland 1900).
- ÖSTERGREN, P. A., Till historien om 1734 års lagreform. D. 2. Lund 1902.

INLEDNING.

Klander i jordafång, som i 1734 års lag behandlas i 11 kap. Jordabalken, plägar betecknas såsom en tvist om bättre rätt till fastighet.¹ Det utmärkande för en dylik process är, att kåranden åberopar och bevisar laga fång.² Fastigheten individualiseras därvid i allmänhet genom angivande av det mantal, namn och nummer, som enligt jordeboken åsatts densamma, och betraktas på grund härav mer ur synpunkten av jordeboksenhet, än såsom ett på marken liggande område. Så snart fastigheten blivit kameralt bestämd, är det nämligen för klanderprocessens vidkommande likgiltigt, huruvida densamma har en större eller mindre areal, om den är fördelad i ett eller flera skiften o. s. v. Går däremot tvisten ut på att söka få utrönt två eller flera fastigheters inbördes rätta omfattning, föreligger ett annat slag av tvist, som i 1734 års lag i rubriken till 14 kap. Jordabalken upptages under namn av ägotvist.

Den väsentliga skillnad, som sålunda kan påvisas mellan klander i jordafång och ägotvist, bör så mycket hellre framhållas, som särskildt i utländsk doktrin gjort sig gällande uppfattningen, att ägotvist endast skulle utgöra en art av klander.³ Samma ståndpunkt har bl. a. också intagits av den tyska lagkommittén, som utarbetat motiven⁴ till Bürgerliches Gesetzbuch, men under

¹ Se t. ex. ASK: Sakrätt, s. 99.

² WREDE: Sakrätt, D. I, s. 247. Till laga fång bör dock icke i detta sammanhang räknas urminnes hävd, vilket institut i förhållande till fången intager en särställning. Se härom mera nedan, s. 184.

³ Se t. ex. SERLACHIUS: Sakrätt, s. 205, där det talas om jordaklander i råtvist.

⁴ Motive zu dem Entwurfe eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich, Bd 3, s. 270. Jfr RÖNNBERG: Die Grenzscheidungsklage, s. 273 ff.

fortgången av detta lagarbete har åsikten förändrats, och själva lagen erkänner i § 920 »die Grenzscheidungsklage» såsom ett självständigt institut.¹ Allt fortfarande äro emellertid på denna punkt meningarne delade inom den tyska doktrinen.² Vad gällande svensk rätt vidkommer, har skillnaden mellan ägotvist och klander bl. a. fått ett uttryck i 11 kap. 7 § Jordabalken, enligt vilket stadgande köpare av fast egendom i tvister av förstnämnda slag har att försvara sina gränser, som han bäst kan och gitter, och någon hemulsskyldighet i vanlig mening icke åligger säljaren. En annan skillnad kommer till synes vid tillämpning av 13 § i kungl. förordningen den 16 juni 1875 angående lagfart å fång till fast egendom. Enär fastighetsboken icke har till uppgift att angiva de särskilda fastigheternas omfattning, måste det betraktas såsom överflödigt att vid ägotvist göra någon anmälan för antecknande i fastighetsboken.³ Då sådant antecknande likväl någon gång sker vid häradsrätterna, ehuru endast ägotvist föreligger, beror detta tydligen just på att ägotvist stundom i praktiken felaktigt fattas som en art av klander.

Ägotvistens innebörd uttryckes i 14 kap. 1 § Jordabalken med orden: »Tvista jordägare om ägor och bolstada skäl». Meningen med dessa ord har ej varit fullt klar. Doktrinen i allmänhet synes i likhet med WREDE⁴ hava antagit, att lagstiftaren på detta ställe gjort sig skyldig till tautologi. Ägotvist skulle m. a. o. endast innebära tvist om fastigheters rätta gränser. Ett studium av förarbetena till 1734 års lag ger emellertid vid handen, att ordet »ägor», som tillkommit först i samband med den Cronhielsmska bearbetningen av lagförslaget,⁵ blivit insatt i syfte att därmed uttrycka ägotvistens dubbla karaktär. Då det gäller att bestämma en fastighets rätta omfattning på marken, är det icke alltid nog att känna till fastighetens

¹ Jfr Protokolle der Commission für die zweite Lesung des Entwurfs des bürgerlichen Gesetzbuchs, Bd 3, s. 129.

² HOENIGER: Die Grenzstreitigkeiten, s. 90 jämte där anförd litteratur. Se dessutom REISS: Grenzrecht und Grenzprozess, s. 137, och PLÄHN: Der Grenzprozess, vilken senare innehåller praxis enligt gällande tysk rätt.

³ Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 236.

⁴ Bevisrätten, s. 52: »... när jordägare tvista 'om ägor och bolstada skäl', d. ä. råer eller gränsskilnader mellan hvarderas ägor.»

⁵ Ordet »ägor» ersätter otvivelaktigt bl. a. hela 4 § av 14 kap. Jordabalken i föregående förslag. Jfr Förarbetena, D. 4, s. 254; D. 5, s. 128 o. 177.

gränser inom den by, till vilken fastigheten räknas i kameralt hänseende. Det kan nämligen hända, att tvisten rör sig om, huruvida ett område, som är beläget inom annan by, skall tillhöra fastigheten ifråga på sådant sätt, att det anses ingå i den-
sammias skattetal.¹ I detta fall måste ägotvist även sägas föreligga, men föremålet för tvisten gäller denna gång icke i första hand själva rågången, utan utgöres av ett område på marken, en äga eller s. k. parcell.²

Ligger emellertid den pretenderade stamfastigheten vid bygränsen, under det att den omstridda parcellen är belägen omedelbart på andra sidan om samma gräns, vill det synas, som om en konflikt skulle komma att inträffa mellan de båda slagen av ägotvist. Doktrinen³ har härvidlag konsekvent utgått ifrån att det i detta fall vore fråga om en tvist angående rågångens⁴ rätta sträckning. Bygränsen har emellertid samtidigt fattats såsom en linje, vilken avgränsar den till byn hörande i ett sammanhang liggande jorden. Om med andra ord ett hemman vid bygränsen på grund av urminnes hävd genom domstols utslag blivit tilldömt ett jordområde omedelbart på andra sidan om rågången, har doktrinen menat, att bygränsens sträckning därigenom blivit förändrad, ehuru domen i själva verket endast inneburit konstaterandet av ett förhållande, som varat i urminnes tid, nämligen att hemmanet sträcker sina ägor utanför den inom rågången belägna byns område. Orimligheten i den gängse uppfattningen kommer lättast till synes vid skifte. Antages nämligen,

¹ Fastigheten borde vid sådan händelse för undvikande av missförstånd lämpligen individualiseras genom angivande av såväl skattetalet som tillhörande utjord eller urfjäll, t. ex. $\frac{1}{4}$ mantal Åbyvall n:o 1 med därtill hörande inom byn Älgö belägen utjord, allt Normlösa socken. Ett dylikt försiktighetsmått har dock icke alltid iakttagits i praxis. Jfr Underdånigt betänkande med förslag till förordning ang. jordregister m. m., s. 106.

² En av förutsättningarna för dylik ägotvist är nämligen, att parcellen jäml. 15 kap. 3 § JB, såvida den icke är naturligen begränsad, skall vara »med rå och rör eller gård och vård instängd».

³ Se t. ex. NORDLING: Präskription, s. 82.

⁴ I denna avhandling användes uttrycket »rågång» för att beteckna skillnaden uteslutande mellan byar eller med dem i kameralt hänseende likställda jordområden. Gränsen mellan hemman inom samma by går däremot, sedan skifte åkommit, under namn av skifteslinje.

att byns område i nyssnämnda fall utökats, och kommer så skifte till stånd efter annan delningsgrund än innehavet, är det tydligt, att alla delägarne inom byn äro berättigade till del av det nyförvärvade området,¹ vilket dock rätteligen bör tillhöra den bydelägare, som tilldömts detsamma på grund av urminnes hävd.² För den händelse att samtliga bydelägare med stöd av samma rättsgrund blivit tilldömda ett område utanför bygränsen, leder visserligen den doktrinära uppfattningen icke till liknande konsekvenser, men lagen intager dock av offentligrättsliga skäl den ståndpunkten, att regeln om bygränsers orubblighet skall bibehållas.³ Någon anledning till konflikt mellan de båda slagen av ägotvist föreligger sålunda icke, ty även i sistnämnda fall utgöres ägotvistens föremål av en parcell, belägen, visserligen invid rågången, men dock inom annan bys område.

På grund av det anförda bör en bestämd skillnad uppdragas mellan tvist om ägor eller parcelltvist å den ena sidan och tvist om bolstada skäl eller rågångstvist å den andra. *Parcelltvisten* går ut på att reglera det privaträttsliga förhållandet mellan fastigheter med hänsyn till deras omfattning på marken. *Rågångstvisten* däremot avser i första hand att fastställa ett offentligrättsligt förhållande, nämligen rågångens rätta sträckning mellan byar, varvid by fattas i egenskap av kameralt begrepp.

Det är givet, att rättegången vid rågångstvist åtminstone i materiellt avseende måste te sig helt annorlunda än vid parcelltvist. De lagrum, som parterna i det ena eller andra fallet kunna åberopa till stöd för sina anspråk, äro också principiellt av helt olika slag. Vid rågångstvist tillämpas så godt som uteslutande 12 kapitlet Jordabalken, då däremot vid parcelltvist 15 kapitlet i samma balk bland annat kommer till användning. Orsaken, varför lagstiftaren i Jordabalkens 14 kapitel sammanfört dessa båda olika slag av ägotvist, hör närmast hemma på det processuella området. I båda dessa fall kunde nämligen en-

¹ Jfr 72 § i gällande skiftesstadga. — ² O. H. FORSELL: Om ägoskilnader, s. 46.

³ »En sådan lagstiftningens ståndpunkt grundades i äldre tid framför allt på jordbeskattningsförhållandena; den finner alltså, oaktadt grundskatterna försvunnit, sitt berättigande i hänsyn till de många enskilde rättsägars intressen, som häraf beröras.» (Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 117). Samma princip kommer jämväl till uttryck i bestämmelserna om förlikning vid rågångstvist. Jfr 20 kap. 3 § RB och 49 § i gällande skiftesstadga.

ligt 1734 års lag syn få äga rum, vilken i första instans skulle hållas av häradshövdingen med nämnden, varefter synedomen mellan parterna skulle avkunnas på stället.

Begreppet ägotvist är, i den dubbla bemärkelse det ovan blivit fattat, av gammalt ursprung. Redan i den romerska rätten förekommo sålunda tvenne slag av ägotvist, *controversia de loco*, vid vilken hävd tidvis spelade en avgörande roll, samt *controversia de fine*, som avgjordes efter rent landtmäteritekhniska grunder utan användande av några bevismedel i juridisk mening. Det gemensamma för dessa olika slag av ägotvist var, att de båda förutsatte syn på stället, vilken enligt senromersk rätt företogs av en därtill särskildt utsedd skiljedomare i parternas närvaro med eller utan biträde av sakkunniga personer. Med hänsyn till denna lätt synbara likhet mellan romerska och svenska förhållanden beträffande ifrågavarande ämne, vilken likhet för svensk rätts vidkommande låter ana ett utländskt inflytande, är det lämpligt att närmare undersöka den romerska rättens bestämmelser om ägotvist för att utröna, huruvida de kunna vara till någon hjälp vid utredandet av motsvarande svenska begrepp. För att i någon mån förstå den romerska rättens invecklade regler på denna punkt, måste emellertid till en början givas en översikt av romarnes egendomliga gränssystem.

Inom den romerska rätten¹ gällde av ålder, att gränsen mellan två invid varandra liggande prædia rustica skulle bestå av en latitudo, som icke fick odlas, utan skulle användas till grannarnes gemensamma bruk. Regeln bottnade ursprungligen i romerska åkerbruksförhållanden. Vid plöjning av åkern visade det sig nödvändigt att hålla den landremsa, som låg närmast grannens ägor, oplöjd dels för att vid varje fåra kunna vända plögen utan att beträda grannens område, och dels för att efter slutat arbete hava en väg, på vilken åkerbruksredskapen kunde forslas hem. Denna landremsa bestämdes småningom till två och en halv fot för vardera grannen, vadan alltså gränsen i dess helhet skulle hava en bredd av fem fot.² För att utmärka grän-

¹ Översikten av den romerska rättens bestämmelser följer i huvudsak RUDORFF: Über die Grenzscheidungsklage, till vilket arbete hänvisas för de fall, då annan författare icke är citerad.

² KARLOWA: Römische Rechtsgeschichte, Bd 2, s. 460; RÖNNBERG: Die Grenzscheidungsklage, s. 129. RUDORFF, a. a., s. 361, bestrider däremot, att femfotsområdet

sen användes ett särskildt system med råstenar. Vissa stenarter begagnades med förkärlek, speciellt sådana som voro ovanliga till utseendet. Det var dock icke nog med att stenarne genom sin höjd, form och färg hade olika betydelser, utan oftast voro de också försedda med mystiska tecken och inskriptioner, vilka dels närmare angåvo gränsens rätta sträckning, dels omtalade förut där avgjorda gränstvister. Så betydde exempelvis vissa hål och inskränningar å en gränssten, att gränslinjen fortsatte längs utmed ett dike eller en flod. Tenn- och blyinfattningar visade hän på vattensamlingar. Avbildningar av djurhuvuden kunde antyda, att gränsen fortsatte till ett träd, som växte invid ett berg o. s. v. Inskriptionernas användning varierade emellertid högst väsentligt på skilda orter, och det är därför svårt att numera med bestämdhet avgöra den verkliga betydelsen av de olika tecknen och bokstäverna.

Det är givet, att ett så invecklat gränssystem förutsatte skickliga landtmätare, som i grund hade kunskap om sitt yrkes alla hemligheter. De romerska agrimensorerna voro också kända för sin högt uppdrivna yrkesskicklighet. Enligt traditionen skulle romarne hava lärt landtmäterikonsten av sina föregångare etruskerna.¹

Även om en gränssten försvunnit, hade agrimensorerna möjlighet att avgöra var gränsen gått fram. Denna möjlighet stod säkerligen från början i samband med de offer, som under den hedniska tiden plägade förrättas vid gränserna. Sedan gammalt har man nämligen under gränsmärkena återfunnit ben, kol och aska. I senare tid, då offren upphört, brukade landtmätarne vid resande av gränsmärken nedgräva föremål, som icke så lätt förmultnade i jorden, såsom mynt, kiselstenar, kalk eller glasskärvor, stundom även aska, allt med särskild tanke på kommande gränstvister.

Ett annat viktigt medel att återfinna gränsen var ävenledes förknippad med den gamla religionen. Så länge denna ägde bestånd, var en viss dag i februari (den 23) helgad åt gränserna

skulle hava utgjort en gräns i teknisk mening, och anser istället gränsen vara en tänkt matematisk linje vid midten av sagda område. — Landremsans bredd varierade något på olika platser i romarriket beroende på lokala sedvänjor. Jfr HOENIGER, a. a., s. 10.

¹ Jfr EKSTRAND: De romerska agrimensorerna, s. 276.

och åt Zeus som gränsens speciella beskyddare.¹ Bland gudens binamn var som bekant Terminalis ett. Folkets dyrkan fick därvid form av festliga gränståg, varunder offer skedde vid gränsmärkena till gudens ära. Vid territorialgränserna var hela menigheten närvarande, men även privatgränserna synades årligen av grannarne under festliga samkväm med åtföljande offer.² Sådana gränståg måste i hög grad hava bidragit till att hos en större allmänhet stärka och uppehålla minnet av gränsens rätta sträckning. Gränstågen gävo säkerligen också anledning till att vid behov upphjälpa förekommande brister hos gränsmärkena.

När gränstågen vid kristendomens införande småningom försvunno, fingo landtmätnarne ett vida svårare arbete än förr, då de numera saknade ett betydelsefullt stöd från allmänhetens sida. Och denna saknad tog sig då uttryck i en allt starkare strävan att utveckla systemet med inskriptioner å gränsmärkena. Detta system fick vid tvist delvis ersätta bristen på muntliga upplysningar.

Redan i de tolv tavlornas lag stadgades, att då tvist om gränsens rätta sträckning uppstod mellan två invid varandra belägna fastigheter, skulle den avgöras av tre arbitri.³ Tretalet kan möjligen förklaras därav, att såväl parterna som den offentliga myndigheten ursprungligen fått utse var sin representant.⁴ Huru som helst avskaffades tretalet genom den s. k. Lex Mamilia,⁵ vilken ersatte de tre skiljemännen med en, vilket sedermera blev det vanliga. Skiljemannen, som alltid måste vara tekniskt sakkunnig och därför utsågs bland agrimensorerne, skulle uppsöka tvisteplatsen och med tillhjälp av sin kunskap i landtmäteri återställa gränslinjen i det skick, som den av ålder hade haft. Denna skiljemannens verksamhet uttryckte romarne med termen *finis regere*, och själva processen fick namn av *actio finium regundorum*.

¹ Jfr OVIDIUS: Fasti II. »Termine, vel lapis, tu quoque numen habes» (cit. efter HOENIGER, a. a., s. 8) eller på svenska: »O, gränsmärke av sten, även du bär en gudom inom dig.»

² WISSOWA: Religion und Kultus der Römer, s. 136 ff.; SAMTER: Die Entwicklung der Terminus-kultus, s. 137 ff.

³ CICERO: De legibus, vol. 2, s. 106. Jfr WOLFF: Jämförande rättshistoriska studier, s. 168.

⁴ RUDORFF, a. a., s. 345.

⁵ CICERO, anf. st. Tidpunkten för lagens tillkomst är obekant.

Redan före den Mamiliska lagens tillkomst hade emellertid i praxis utvecklats ett nytt slag av ägotvist, som icke utan vidare lät sig inordnas i det legala systemet. Detta slags ägotvist, som erhöll namnet *controversia de loco* för att skilja det från vanlig gränstvist eller *controversia de fine*, ansågs nämligen vara av sådan beskaffenhet, att det icke kunde enbart avgöras av en tekniskt sakkunnig person, utan måste läggas i händerna på en kompetent domare, som hade att taga hänsyn jämväl till vederbörliga rättsregler. Särskildt betonades, att anspråk på grund av hävd vid *controversia de loco* fick upptagas till prövning, en sak som var utesluten vid *controversia de fine*. I alla förekommande ägotvister förordnades skiljedomare av pretorn, resp. prokonsuln, som dessförinnan, om det befanns nödvändigt, på ort och ställe övertygade sig om, huruvida tvisten gällde *finis* eller *locus*. Om i systematiskt avseende *controversia de loco* vid sitt första framträdande räknats till *rei vindicatio* eller till *actio finium regundorum* eller måhända intagit en självständig ställning i det romerska rättssystemet torde numera vara svårt att avgöra med ledning av tillgängliga källor. Denna fråga har, ehuru den givetvis saknar praktisk betydelse, varit föremål för åtskilliga lärda utläggningar och spekulationer.¹ Här torde det emellertid vara tillräckligt påpeka, att likheten mellan instituten i processuellt hänseende inskränkte sig till att båda avgjordes genom syn på stället.

Från och med Diocletiani regering uppstod ett behov att även anpassa *actiones finium regundorum* efter den nya domstolsordning, som samtidigt inom andra delar av processen gjort sig gällande. Framför allt blev det fråga om, huruvida landtmätarne för framtiden kunde erkännas såsom domare vid sidan av de kejserliga ämbetsmännen. Tre lagar från åren 330—331 försatte slutligen formellt den Mamiliska lagen ur kraft. Men i praktiken synes det processuella förfarandet vid ägotvist icke därigenom hava undergått några större förändringar. Rörde tvisten endast *finis* överlämnade pretorn saken som förut åt en *agrimensor*, men gällde det *locus* måste pretorn personligen i egenskap av *judex* avgöra målet.

¹ Se t. ex. RUDORFF, KARLOWA och RÖNNBERG, a. a., vilka alla tre företråda olika uppfattningar.

Några årtionden senare förändrades emellertid sakläget. Ett påbud från kejsar Valentinianus av år 385 upphävde nämligen de specialbestämmelser, som förut gällt vid controversia de loco, och stadgade samtidigt, att sådana mål hädanefter skulle följa de regler, som dittills varit bestämmande för controversia de fine. Genom 385 års påbud blev sålunda avgörandet jämväl vid controversia de loco en rent landtmäteriteknisk fråga. Några materiella rättsregler fingo icke längre under några omständigheter tillämpas vid ägotvist, och vad detta skulle betyda i praktiken, är icke svårt att förstå. Fältet var därmed lämnat öppet för allehanda processmakare, som ville tillvinna sig jordområden från personer, som endast medelst hävd förmodade stödja sin måhända hundraåriga besittning.

Det låg i sakens natur, att dessa överdrifter snabbt måste framkalla en reaktion; och redan 392 blevo vederbörande nödsakade att återvända till den Mamiliska lagens bestämmelser likväl under den moderniserade form, desamma erhållit under 330-talet.

Sedan det romerska väldet 395 sönderfallit i det Östromerska och Västromerska riket, kom även den rättsliga utvecklingen att småningom bliva olikartad. Vad regleringen av ägotvisterna beträffar, är kunskapen härom för förra hälften av 400-talet ringa. Ett påbud av år 424 från kejsar Theodosius II i Öst-Rom innehåller endast den upplysningen, att vad som vore stadgat om actiones finium regundorum fortfarande skulle äga bestånd. Huruvida även samma regler tillämpats i Väst-Rom är icke bekant. Först efter den östgotiska erövringen 493 är med säkerhet känt, att praxis vid ägotvister återgått till de Valentinianska bestämmelserna, varigenom det hela blev en landtmäteriteknisk fråga utan möjlighet för parterna att åberopa vanliga rättsregler.

Annorlunda gestaltade sig utvecklingen i Öst-Rom, där lagstiftningen i sin helhet fick ett uppsving genom de Justinianska pandekterna. Även Justinianus synes visserligen låtit processen bliva gemensam för controversia de fine och de loco, men på sådant sätt att åt en judex gavs befogenhet att i båda fallen avgöra tvisten med landtmätare såsom sakkunnigt biträde. Vare sig tvisten gällde locus eller finis skulle emellertid enligt den

Justinianska rätten gamla gränsmärken givas vitsord framför hävd.¹

Det skulle kunna tyckas, att även den äldre germanska rätten borde innehålla någon motsvarighet till begreppet ägotvist. En undersökning av de äldsta Leges barbarorum ger emellertid härutinnan ett negativt resultat. Orsaken härtill är dock lätt att förstå. En av de viktigaste förutsättningarna för ägotvist är nämligen tillvaron av fasta boplatser, och germanerna bestodo som bekant ännu på 500-talet av vandrande stammar. Dessa kände visserligen redan på Tacitus' tid ett primitivt åkerbruk, som i tysk rättshistorisk litteratur går under namn av Feldgraswirtschaft, men åkerlanden odlades och brukades gemensamt, och någon anledning till ägotvist i modern mening förelåg icke.² Då ett åkerland tillkommit genom förenade krafter, bestämdes den areal, som varje intressent fick skörda, ursprungligen efter ganska primitiva grunder. Ett vanligt förekommande sätt synes hava varit kastning med yxa eller hammare, varvid den kraftfullare, vars arbete för det gemensamma bästa alltså får antagas varit mera värdefullt, tydligen förmådde kasta hammaren längre än den svagare och sålunda erhöll ett större jordstykke att skörda än denne.³ Först när de tillfälliga åkerlanden småningom förvandlades till bestående odlingar, uppkom kravet på fixerade gränslinjer, enär en menighet eller en ensam person icke ville avstå frukten av sina egna eller sina föregångares odlingsarbeten åt någon främmande. Då uppstod också fråga om olika ut-

¹ Ang. själva förfarandet, se vidare GLÜCK: Ausführliche Erläuterung der Pandekten, D. 10, s. 454, samt HESSE: Ueber die Rechtsverhältnisse zwischen Grundstücks-Nachbarn, D. 2, s. 167.

² SCHRÖDER: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, s. 59 o. 223.

³ GRIMM: Deutsche Rechtsalterthümer, Bd 1, s. 77 ff. Som rester-från en liknande lagstiftning i Sverige kunna betecknas följande regler i ÖgL, BB 28, rörande gräns mellan by och allmänning: »Nu ligger en gammal by från hednatiden, en by med gravhögar, nu ligger den mot allmänning, nu tvista de om gräns, då skall man stå vid äldsta dikesrenen och ropa, då dagen är som mest dov, mellan Botolfs mäsas och midsommar; dit skall byn äga i gräns mot allmänningen, som ropet höres.» — »Nu mötas by och allmänning i vatten, då skall man taga en båt av nio alnars längd och lägga framstammen i vassen och den andra stammen ut mot djupet; då skall man stå i bakstammen och hava i hand skaftet av en båtshake och kasta det bakåt över axeln mot djupet. Äge så långt byn, som ytterst är kastat, och det är allmänning, som utanför är.» Se HOLMBÄCK: Studier över de svenska allmänningarnas historia, s. 13—14.

vägar, huru besittningarnes gränser även för framtiden måtte kunna betryggas på ett tillfredsställande sätt. De flesta av de sydgermanska folken synas därvid hava recipierat den väst-romerska rättens bestämmelser om ägotvist.¹ Endast alemanerna hava genom sin i början av 700-talet nedskrivna lag bevarat några efter allt att döma speciellt germanska rättsregler rörande ifrågavarande tvist.

När två ätter råkat i tvist om gränserna för sina jordegendomar, heter det i *Lex alamannorum*, skulle skiljedomaren uppställa två skiljemärken av sten, vilka var för sig utmärkte parternas pretentionslinjer. Sedan envar av parterna från det omstridda området upptagit en jordtorva och däri fästat kvistar från träden, skulle han överlämna densamma till domaren. Denne invecklade jordtorvorna i en duk, försåg dem med sigill och anförtrorde sedan alltsammans i en tredje pålitlig persons förvar. Detta skulle symboliskt beteckna den omstridda egendomens överlämnande i taka händer. Båda parterna utfäste sig därpå till tvekamp. Då striden på tingsdagen skulle äga rum, lades jordtorvan emellan dem, de berörde densamma med sina vapen och anropade gudomen, att han måtte förläna segern åt den, som hade rätt. Efter kampen tillföll omedelbart det omstridda området den segrande parten.²

¹ En sådan reception är genomförd exempelvis i *Lex wisigothorum* samt i *Lex bajuvariorum*. Se HOENIGER, a. a., s. 18.

² *Lex alamannorum*, Tit. LXXXIV (85) i *Corpus juris germanici antiqui*, Tom. I, s. 226: »Si qua contentio orta fuerit inter duas genealogias de termino terræ eorum, et unus dicit: Hic est noster terminus, alius revadit in alium locum et dicit: Hic est noster terminus, ibi præsens sit Comes de plebe illa, et ponat signum ubi iste voluerit, et ubi ille alius voluerit terminum, et girent ipsam contentionem. Postquam girata fuerit, veniant in medium, et præsente Comite tollant de ipsa terra, quod Alamanni curffodi dicunt, et ramos de ipsis arboribus infigant in ipsam terram quam tollunt, et illæ genealogiæ quæ contendunt levant illam terram præsente Comite, et commendent in sua manu: ille involvat in fanone, et ponat sigillum, et commendet fideli manu usque ad statutum placitum. Tunc spondeant inter se pugnam duorum. Quando parati sunt ad pugnam, tunc ponant ipsam terram in medio, et tangant ipsam cum spatibus suis, cum quibus pugnare debent, et testificentur Deum, creatorem ut cuius sit iustitia, ipsius sit et victoria; et pugnent. Qualis de ipsis vicerit, ipse possideat illam contentionem, et illi alii præsumptiosi, quia proprietatem contradixerunt, duodecim solidos componant.» — Av den s. k. Hednalagen framgår, att tvekamp även varit legaliserad i Sverige. Jfr BECKMAN: *Ur vår äldsta bok*, s. 79.

Den gudsdöm, som vid ägotvist här kommit till synes, bottnade f. ö. i särskilda förhållanden. Gränserna stodo nämligen i hednisk tid även hos germanerna under gudarnes speciella skydd. Åverkan å gränsmärken straffades strängt, ty detta betraktades ej endast som ett intrång i äganderätten utan fastmer som en kränkning av gudomens helgd. Vid råstenarne förrättades offer och samlades grannarne till gemensam kult.¹ Ännu in i kristen tid, uppgiver v. MAURER,² hade det i Tyskland på många håll varit vanligt att uppresa altaren på råstenarne för att helga dem, att dit göra vallfarter på bestämda tider eller ock att utmed gränserna utföra andliga processioner till häst och till fots.

Huruvida en motsvarande gränskult under hednatiden förefunnits även i Sverige, är ej med säkerhet känt. Dock finnas i landskapslagarne vissa spår, som onekligen peka i denna riktning. Så stadgas i Östgötalagen (BB 1: 4), att tomternas gränstenar skulle »nidhervärjas», vilket förfarande ursprungligen måste anses hava haft en religiös grund. Uplandslagen och Västmannalagen omnämna vidare, att de erkänna såsom laga skillnad mellan teg- och åkerskiften en sten eller sten med stake, i båda fallen med ben inunder, bestämmelser, som sedermera delvis kommit att inflyta i landslagen.³ Dessa ben under råstenarne, om vilka lagarne här tala, visa med all sannolikhet tillbaka på en tid, då det varit vanligt, att offer förrättats vid gränserna. Sedermera insågs emellertid även den praktiska nyttan därav, och ben samt kol ditlades då med avsikt, för att dessa skulle tjäna som bevis för att människor och ej slumpen upprest stenarne till gränsmärken. På en sakral rättsgrund vila troligen också de stränga straffbestämmelserna i Svealagarne⁴ för den, som bevisligen övertygats om att hava rubbat annans rå och rör. Han fick med livet plikta för sitt tilltag. Först i landslagen nedsattes straffet till 40 marks böter.⁵ Götalagarnes straffbestämmelser för samma

¹ GRIMM: Deutsche Grenzalterthümer samt K. v. AMIRA: Germanisches Recht, s. 124 ff. Jfr E. NOREEN: Rå »vätte», s. 51 ff.

² G. L. v. MAURER: Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung und der öffentlichen Gewalt, s. 225.

³ UL, VB 18; VmL II, BB 18. Jfr ABRAHAMSSON: Landslagen, s. 482—83 samt ARNELL: Stadslagen, s. 406.

⁴ VmL II, BB 18; UL, VB 18: 2; SdL, BB 23.

⁵ Dödsstraff för kränkning av annans rå och rör tillämpades dock i Sverige ännu på 1560-talet. Se härom ÖDBERG i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift,

brott äro betydligt lindrigare. Detta kan delvis bero på att dessa lagar ej tillerkände gränsmärkena omedelbart vitsord vid ägotvist. För övrigt finnes den möjligheten, att ifrågavarande bestämmelser i götalagarne endast avsågo åverkan å gränsstenar inom by, vilket brott även i svealagarne straffades betydligt lindrigare än vid motsvarande förhållande mellan byar.¹ I detta sammanhang kan nämnas, att Västgöotalagen tilldelade en person, som bevisligen brutit upp »ren och (rå)sten» ett särskildt öknamn: Han heter bland andre män Ormylia.²

Flera skäl tala alltså för att under hednatiden gränserna även i Sverige betraktats såsom ett särskildt tillhåll för gudomen, åt vilken befolkningen vid råstenarne framburit sina offer.³ Men därifrån är steget långt till de ovan skildrade periodiskt återkommande gränstågen bland sydgermanerna.⁴ Vallfärdandet till gränserna är f. ö. en sed, som sydgermanerna troligen hämtat direkt från romarne.

Med avseende å begreppet ägotvist kan i det stora hela sägas, att utvecklingen hos de nordiska folken å ena, samt sydgermanerna å andra sidan, snart kom att löpa i skilda banor. Som ovan redan antydts, är orsaken att finna i det starka inflytande från romerskrättsliga grundsatser, vilket under ett mycket tidigt skede av utvecklingen kom att sätta sin prägel på hithörande

Bd 2, h. 8—9, s. 66. Jfr stadgandet i Mose lag V: 27: 17. »Förbannad vare den, som flyttar sin nästas rāmärke; och allt folket skall säga Amen.»

¹ Se t. ex. SdL, BB 4, där det stadgas, att om någon flyttade rāmärken, skulle han böta tre mark, såvida han ej kunde fria sig med tolv mans ed. Ehuru det ej uttryckligen säges, är det tydligt, att bestämmelsen måste avse förhållandet inom by. Detta framgår bl. a. vid en jämförelse med BB 23 i samma lag.

² VgL I, JB 19: 1. OTMAN översätter i sin avhandling, Äldre västgöotalagen, s. 71, ormylia med »urmullgrävare», men den riktiga översättningen är säkerligen »stenbräcka», vilket påvisats av WIGFORSS i Arkiv för nordisk filologi, D. 33, s. 384. Jfr SJÖROS: Äldre västgöotalagen, s. 255. Ang. öknamns betydelse i äldre tid för utmärkande av rättslöshet, se K. v. AMIRA: Germanisches Recht, s. 146.

³ Jfr E. NOREEN: Rå »vätte», s. 51 ff. Uppfattningen om råstenarnes sakrala karaktär har även kvarlevat i långt senare tid. Se t. ex. landshövdingens i Kexholms län skrivelse 1695, där det bl. a. heter: »... efter som råerne äre som låås och stengzel för ens ägendom under Gudz låås». (Förarbetena, D. 7, s. 207).

⁴ Jfr stadgandet i 12 kap. 7 § JB, 1734 års lag, vilket dock tillkommit av rent praktiska skäl och icke har någon direkt motsvarighet i äldre svensk rätt. Se även kap. 13 § 1 i lagkommissionens förslag till jordabalk 1697. (Förarbetena, D. 4, s. 252).

delar av den rätt, som tillämpades av våra stamfränder på andra sidan Östersjön. Huru ett motsvarande romerskrättsligt inflytande först långt fram i nyare tid gjorde sig gällande inom den svenska rätten, skall bland annat i det följande bliva föremål för utredning.

LAGA SYN VID ÄGOTVIST

I. Synenämnden.

1. Under landskapslagarnes tid.

I Sverige har det processuella förfarandet vid ägotvist mellan byar sedan gammalt varit av dubbel natur. Det ena förfarandet, som i lagar och urkunder går under namn av syn, innebar ett uppsökande av rå och rör eller andra legala gränsmärken, det andra åter gick ut på att bevisa hävd å det omtvistade området. I den följande framställningen skall till en början givas en skildring av syneförfarandet vid ägotvist, sådant detsamma utvecklats i Sverige alltsedan äldsta tider. Det blir emellertid därvid nödvändigt att först undersöka, huruvida likartade förhållanden ägt rum inom andra närbesläktade rättssystem. Materialet lämnar nämligen för svensk rätts vidkommande genom sin bristfällighet åtskilligt övrigt att önska. Genom K. G. WESTMANS forskningar¹ är emellertid tillräckligt ådagalagt, att det processuella förfarande, som under den äldre medeltiden tillämpats bland de stora kulturfolken i Tyskland, Frankrike och England, i hithörande delar haft en helt annan karaktär än det motsvarande svenska. Samme författare har dock även påvisat, att en motsvarighet till det ursprungliga svenska syneförfarandet vid ägotvist kan sökas i Danmark, eftersom utvecklingen i detta land tydligen från början varit av enahanda beskaffenhet som i Sverige. Då nu de danska lagarne på denna punkt delvis avspegla ett äldre rättstillstånd än det, som direkt kan utläsas ur den svenska landskapsrätten, torde man i de förra utan alltför stor risk kunna söka det för båda länderna gemensamma rättstillståndet på ifrågavarande område.

¹ Den svenska nämnden (1912).

De danska lagarne giva tydligt vid handen, att skiljelinjen mellan ägor inom samma by upprättats på ett tidigare skede av utvecklingen än rågångar mellan olika byar. Detta förklaras därigenom, att gränsen mellan byarne ofta gick i skog eller annan ouppodlad mark, och att behovet av råmärken för den skull gjorde sig där senare gällande än i fråga om tomt och åker. Om tvenne byar varit skilda av skog eller betesmark, var det långt fram i tiden vanligt, att dessa områden brukades gemensamt av bydelägarne å ömse sidor, utan att någon upprättad rågång ansågs behövlig mellan byarne.¹

Vid tvist om ett gränsområde mellan grannar inom samma by skulle enligt Jydske Lov² tolv jordägare inom byn utses till en synenämnd, vilken med edlig utsago skulle slutligt avgöra tvisten. Kunde byn ej uppbringa tolv män, kompletterades antalet från närmaste by. Vid olika meningar gällde enkelt flertal, och om sex röster stannade mot sex, utsågos ytterligare tre personer, vilka fingo säte och stämma i nämnden. Förfarandet enligt denna lag måste dock vara av jämförelsevis sent datum, vilket bl. a. framgår av att pluralitetsprincipen är genomförd. I själva verket framskymtar i Eriks sjællandske Lov ett ännu äldre rättstillstånd rörande ifrågavarande process. Vid ett visst slag av ägotvist skulle nämligen kåranden själv tillkalla grannarne och låta dem hålla syn på ort och ställe.³ Småningom, och tydligen under ett senare skede av utvecklingen, började emellertid den folkliga domstolen att göra sitt inflytande gällande, men utan att helt uttränga byamännen från deras tidigare befogenhet. Visserligen kunde ett mål under vissa förutsättningar fortfarande slutgiltigt avgöras av bystämman, men det övergick under andra till handläggning vid tinget, varvid detta tillsatte en synenämnd, som hade att bilägga tvisten. Synenämnden, vilken i allmänhet fungerade såsom domstol, utsågs till en början bland jordägarne inom den ifrågavarande byn, men sedermera blevo även andra häradsbor valbara.⁴

I den svenska landskapsrätten är det tillgängliga materialet för kännedomen om det äldsta förfaringssättet i dylika tvistemål betydligt torftigare. Orsaken härtill har i allmänhet ansetts vara

¹ K. G. WESTMAN, a. a., s. 90. — ² JL, I: 52. — ³ ESjL, II: 68.

⁴ K. G. WESTMAN, a. a., s. 72—83, se särskildt s. 81.

den, att ägotvister, i vilka avgörandet var beroende av gränsmärkenas läge, icke på solskiftets tid kunde förekomma mellan fastigheter i samma by, emedan andelarne i byns särskilda ägslag bestämts av byamålet och sålunda genom enkel mätning när som helst kunde utrönas. De gränsmärken, som förefunnos inom byn, utmärkte m. a. o. endast gränserna för bydelägarne tillfälliga nyttjanderätt i byns samfälliga mark.¹ Men då ett liknande förhållande samtidigt var gällande i Danmark,² borde förklaringen med hänsyn till de danska lagarnes utförligare bestämmelser knappast vara tillfredsställande. De danska lagarne återgiva dock troligen på denna punkt ett äldre rättstillstånd, som måhända delvis förefunnits även i Sverige, men vilket vid tiden för de svenska landskapslagarnes nedskrivande redan varit dömt att försvinna. Denna hypotes bestyrkes vid genomläsandet av de spridda stadganden, som i våra landskapslagar ännu vittna om den makt och myndighet, som ursprungligen tillkommit bystämman. Ett vårt ämne närliggande exempel återfinnes i Västmannalagen.³ Om klagomål framställdes mot försummad hägnadsskyldighet, kunde detta giva anledning till ett syneförfarande inom byn. Bestred nämligen den hägnadsskyldige, kunde han ingå vad inför grannarne. Därvid utsågs en synenämnd, bestående av tre personer, och om denna fällde honom efter syn på ort och ställe, blev han skyldig att böta tre öre. Ändring kunde sökas genom vad till sockensyn och sedermera också till tingssyn.⁴ Själva stadgandets slutmening inbjuder osökt till analogitolkning: »Vare så om andra syner som om dessa.» Och det torde också vara sannolikt, att liknande processuella bestämmelser även gällt för inom byn förekommande ägotvister.⁵ Huru som helst är exemplet tillräckligt för att visa, att bystämman ännu på landskapslagarnes tid innehade funktioner motsvarande dem, med vilka vi förut gjort bekantskap i den danska rätten.⁶

För att rätt förstå innebörden av det syneförfarande, som enligt landskapslagarne skulle äga rum vid ägotvist mellan byar,

¹ Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 115, samt O. H. FORSSELL: Om ägoskillnader, s. 6.

² Jfr STEMANN: Den danske Retshistorie, s. 443. — ³ VmL II, BB 5: 1.

⁴ Jfr UL, VB 6: 1, som innefattar samma stadgande, men där länsmanen och tinget redan övertagit bystämmans funktioner.

⁵ Jfr SdL, BB 3 o. 7: 2. — ⁶ Se f. ö. K. G. WESTMAN, a. a., s. 187—223.

blir det nödvändigt att här med några ord beröra de allmänna processuella regler, som samtidigt tillämpades vid de folkliga domstolarne, eller den s. k. formella processen. Enligt denna var bevisningens uppgift ingalunda såsom numera att bibringa domaren en materiell övertygelse om *factum probandum*, utan möjliggjorde endast ett rent automatiskt avgörande. Ett vittnesbevis exempelvis blev under sådana omständigheter »icke en berättelse av vad vittnet hade sig bekant i målet, utan ett beedigande av ett i regel genom partens påstående normerat edstema, vilket tema måste innehålla allt av relevans i målet.»¹ Om detta också får anses uttrycka den ursprungliga ståndpunkten, hade den formella processen som bekant redan på landskapslagarnes tid i många avseenden frångått densamma och delvis genom inflytande från kanonisk rätt givit rum åt modernare grundsatser. En av dessa nya principer, som småningom skulle komma hela det formella systemet att falla sönder, var nämndeinstitutets införande i svensk rätt som dömande myndighet vid sidan av tingets ordförande. Frågan om nämndens uppkomst i den nordiska rätten har inom litteraturen ännu icke fått sin definitiva lösning. Den modernaste uppfattningen² synes vara den, att, då det mötte svårighet att bestämma, vilkendera av parterna som borde tilläggas bevisvitsord, nämnd preliminärt fick avgöra detta spörsmål. Ett annat fall uppstod, då det gällde att finna en lösning ur den konflikt, som inträdde, då båda parterna samtidigt hade rätt att förebringa bevisning, och den å ömse sidor förebragta bevisningen blev av motstridigt innehåll. Nämnden fick då i uppdrag att slutgiltigt avgöra sakfrågan efter materiell undersökning. Med det senare fallet hava vi kommit i beröring med synenämnden, sådan den framträder i Västgötalagen vid ägotvist mellan byar.

Vid ägotvist mellan byar om rå och rör skulle enligt nyssnämnda lag grannarne först själva sinsemellan syna rågången, »gå vart byalag till sitt åberopade märke». Därvid hade framför allt vittnesmål angående minst tre års gammal rågång vitsord. Intygade vittnena, att det omtvistade området under tre

¹ ENGSTRÖMER: Vittnesbeviset, s. 80.

² Se t. ex. CARLQUIST: Studier i den äldre svenska bevisrättens utveckling med särskild hänsyn till institutet erkännande, s. 100 o. 124. Jfr MATZEN: Bevisreglerne, s. 22.

vintrar eller längre legat inom ena byns gränsmärken, avgjordes nämligen härigenom tvisten. Men kunde den andra byn åberopa lika många vittnen om motsatsen, förflyttades målet till tinget, där en härads syn förordnades.¹ Härmed bör jämföras ett motsvarande ehuru tydligen något yngre stadgande i Södermannalagen,² där grannstämman ersatts av *ägandesyn*. Ägandesynen skilde sig från Västgötalagens grannstämma därigenom, att den förra skulle förutom parterna bestå av tolv män från samma fjärding, vilka sannolikt utsetts av parterna själva och i ägotvisten fungerat såsom ett slags skiljenämnd.

Dessa båda stadganden, som säkerligen äro mycket ålderdomliga, erbjuda intresse ur flera synpunkter. De visa bl. a., att byalagen till en början själva och sedermera med tillhjälp av skiljenämnd under vissa förutsättningar kunnat avgöra mellan dem förekommande ägotvister oberoende av tingsmyndigheten, ett rättstillstånd, som av allt att döma är ännu äldre än det, som kan utläsas ur den danska rätten.³ Den av de danska lagarne, som på ifrågasvarande punkt kan uppvisa de ålderdomligaste formerna, Eriks sjællandske Lov,⁴ utgår nämligen från den förutsättningen, att endast den folkliga domstolen eller konungen legaliter kunnat tagas i anspråk vid biläggande av ägotvist mellan byar. Vid dylik tvist skulle enligt den Erikska rättskällan stämning uttagas till tinget. Där utsågs också synenämnden, vars utsaga slutgiltigt avgjorde tvisten, och som därför måste betraktas såsom en av tinget delegerad självständigt dömande myndighet.⁵ Som ett senare led i utvecklingen får betraktas motsvarande bestämmelser i Jydske Lov,⁶ där det uttryckligen stadgas, att synenämnden, sedan den på ort och ställe fällt sitt utslag, skulle lysa detsamma å tinget. Den dömande nämndens förekomst i den danska processordningen torde förklaras genom den omständigheten, att nämnden haft sin rot i den rättskipningsmakt, som ursprungligen tillkommit byalagen, och att en överflyttning små-

¹ VgL I, JB 16; VgL II, JB 37. — ² SdL, Add. 6.

³ Jfr ovan anförda stadgande i Lex alamannorum, där ägotvisten betraktades huvudsakligen såsom en offentlig angelägenhet mellan tvenne menigheter. Samma uppfattning framskyntar ännu i Sachsenspiegel. (HOENIGER, a. a., s. 17.)

⁴ Se K. G. WESTMAN, a. a., s. 97.

⁵ ESjL, II: 68. Jfr K. G. WESTMAN, a. a., s. 86.

⁶ JL, II: 21. Jfr K. G. WESTMAN, a. a., s. 88.

ningom skett på så sätt, att den dömande myndigheten i stället härledts från tinget.¹

I de svenska landskapslagarne saknas bestämmelser om en självständigt dömande synenämnd, eller vad som senare kallas synerätt, vid ägotvist mellan byar. Orsaken måste anses ligga i den principiella olikhet, som utmärkte rättskipningen i Danmark och Sverige. Medan domsmakten vid det danska tinget fortfarande låg i händerna på domsagans fria, tingsföra män, hade utvecklingen i Sverige redan ledt därhän, att ordföranden å tinget, häradshövdingen, resp. lagmannen, i sin egenskap av sakkunnig domare intog en stark och inflytelserik ställning.² Det är tydligt, att denna fasta tingsorganisation i Sverige mycket tidigt måste hava lagt hinder i vägen för den å tinget utsedda synenämndens självständiga domsmakt, under förutsättning att en sådan verkligen ursprungligen förefunnits i vårt land. Visserligen avgjorde även enligt de svenska landskapslagarne synenämnden materiellt sett ägotvisten, men detta innebar säkerligen, åtminstone vid tiden för lagarnes nedskrivande, endast en lösning av själva sakfrågan.³ Men härtill kom enligt svensk rättsuppfattning, att ordföranden å tinget i varje fall genom sin dom skulle stadfästa synemännens edliga utsaga.⁴ Från denna synpunkt sett kunna alltså domare och synenämnd tillsammans sägas utgöra en domstol i senare tiders mening.⁵

Den synenämnd, som vid ägotvist i första instans utsågs på tinget, kallades i götalagarne häradssyn och i svealagarne hundaresyn. Vad *häradssynen* angår, nämnes intet i hithörande källor om vare sig dess sammansättning⁶ eller formerna för dess till-

¹ Se närmare K. G. WESTMAN, a. a., s. 100.

² Förklaringen till den svenska lagmannens framskjutna ställning finner HERTZBERG (De nordiske Retskilder, s. 17) ligga i »den indbyrdes Antagonisme mellem et svagt, men paa Udvidelse af sin Magtsfære stadigt arbeidende Kongedømme og et ligeoverfor dettes Overgreb ligesaa stadig paa Vagt staaende Bondesamfund.»

³ H. HJÄRNE: Den fornsvenska nämnden, s. 9, framhåller, att i den äldsta svenska rätten endast sakfråga förefunnits.

⁴ Jfr VgL I, JB 16: »Sæmbær asynær mannum a, þa skal þem lagh dømæ, ær asyn vittnær mæþ».

⁵ Annorlunda CARLQUIST, a. a., s. 100.

⁶ CARLQUIST, a. a., s. 100, anser det troligt, att såväl häradssynen som landsynen enligt VgL vid ägotvist utgjorts av resp. domhavande jämte i det särskilda fallet förordnade synemän, men för denna hypotes lämnar lagen intet stöd.

komst.¹ Av andra lagstadganden kan emellertid slutas, att härads-synen även vid ägotvist in casu förordnats på tinget av domhavanden.² Om tvist uppstod mellan tvenne härad eller byar, belägna i olika härad, stadgade Östgöotalagen,³ att synenämnden skulle tagas från andra närbelägna härad. Sådan nämnd kallades uthäradsnämnd. Vid tvist mellan land och härad föreskrev Västgöotalagen,⁴ att tvenne tolfter nämndemän skulle förordnas från de härad, som ej hämtade sina förnödenheter från den omtvistade marken, men i övriga fall utsågos synemännen från det härad, inom vilket tvisteparken var belägen.

Hundaresynen däremot valdes enligt svealagarne av parterna själva å hundaretinget. Vardera parten utsåg sex män, och dessa tolv bildade tillsammans synenämnden.⁵

En jämförelse mellan göta- och svealagarnes bestämmelser om synenämnds tillsättande vid ägotvist ger vid handen, att någon skillnad i själva förfaringssättet ej med nödvändighet behöver föreligga, ty bestämmelserna i fråga kunna väl sägas uttrycka olika sidor av samma förfarande. Götalagarne hava sålunda närmast fäst sig vid det förhållandet, att tingsmyndigheten »nämnde», d. v. s. förordnade synemännen i det enskilda fallet, under det att svealagarne funnit det vara av vikt att särskildt framhålla parternas rätt att dessförinnan utvälja de personer, som befunnos lämpliga till synemän. Även i svealagarne förekomma föreskrifter, som utvisa, att synenämnden i varje fall förordnats av domhavanden på tinget. Var helst nämnd nämnes, heter det nämligen i Uplandslagen, skola sådana män nämnas, som parterna säga ja till.⁶ Flerstädes i lagarne uttalas också den säkerligen sedan gammalt gällande regeln, att till medlemmar i nämnd kunde endast tagas redbara och ojäviga män, vilket

¹ H. HJÄRNE, a. a., s. 19 anser, att häradssynen »förmodligen» utsågs av domhavanden, såsom fallet var med de övriga nämnderna i götalagarne. Jfr CARLQUIST, a. a., s. 102.

² ÖgL, BB 8:4 omtalar ett fall, då skada gjorts å kvarn och fiskebyggnad och tillägger, »doms herra skulu syn til næmna». SCHLYTER uppger, att det i en annan codex av ÖgL på samma ställe stått »Häradhe skal syn til næmna», d. v. s. tingsmenigheten å häradstinget. Detta torde visa den väg, utvecklingen tagit. Jfr NORDSTRÖM: Svenska samhällsförfattningens historia, Afd. 2, s. 839.

³ ÖgL, BB 28. — ⁴ VgL, JB 16:1.

⁵ UL, VB 17:4; VmL II, BB 17; HL, JB 14 o. 16; SdL, Add. 6.

⁶ UL, TB 2:1. Jfr VmL II, BB 5:1 o. 17:1.

synes antyda, att domhavanden vid valet hade att utöva en kontrollerande verksamhet.¹

Då synemännen utsågos på tinget skulle enligt Västmannalagen rätt målsägande vara tillstädes. Företogs synegång trots målsägandens utevaro, fick var och en av synemännen böta tre mark. Samma bot pålades jämväl utomstående personer, som deltagit i syneförrättningen, utan att de därtill varit lagligen kallade.² Från den enskildes synpunkt borde detta endast i undantagsfall hava inneburit någon frestelse, då kallelsen att deltaga i syn i allmänhet betraktades såsom en betungande samhällsplikt. Detta framgår bl. a. därav, att lagarne stadgade böter för den, som utan laga förfall underlät att fullgöra sitt uppdrag som syneman.³

För den händelse, att endera parten vägrade eller eljest underlät att utse synemän, gävo lagarne föga besked, huru i saken skulle förfaras. Detta torde visa, att fallet varit tämligen sällsynt. Visserligen var det föreskrivet, att domaren eller konungens länsman trädde i den tredskandes ställe, när tingsnämnd skulle tillsättas, men speciellt för synenämnd finnes endast ett stadgande i Södermannalagen, vilket innehåller bestämmelse om tillsättande av sockensyn i en ägotvist, då svaranden för sin del nekade att utse synemän. Käranden gavs då rätt att ensam utse hela synenämnden, som till följd därav kallades nödsyn.⁴

Såsom parter vid ägotvist mellan byar betraktades självfallet samtliga bydelägare å ömse sidor. Sedan tvisten anhängiggjorts, kunde emellertid en bydelägare, som ej ville deltaga i densamma, med bindande verkan giva denna sin avsikt tillkänna vid tinget. Dröjde han alltför länge därmed, frikallades han visserligen ändå från målet, såvida tvisten ännu icke var avgjord, men fick för sitt dröjsmål erlagga böter.⁵

Bestämmelserna om synenämndens sammansättning hava i de danska lagarne i allmänhet påverkats av en senare utveckling,

¹ Jfr NORDSTRÖM, a. a., Afd. 2, s. 792. Annorlunda KREÜGER: Den svenska kriminalprocessens utveckling, s. 86.

² VmL II, BB 17: 4.

³ Se t. ex. ÖgL, RB 1: 2; SdL, BB 25; HL, ÄB 16. Jfr KrLL, TB 33. Samma förhållande gällde också i dansk rätt, se härom SYLOW: Den materielle Bevisteoris Udviklingshistorie i dansk Ret, s. 125.

⁴ SdL, BB 3. — ⁵ SdL, JB 18; HL, JB 16; UL, JB 22.

varför en jämförelse på denna punkt mellan dansk och svensk rätt för den senares vidkommande är föga lönande. Endast Eriks sjællandske Lov företräder en äldre uppfattning och låter vid ägotvist mellan byar tingsmenigheten utse tretton oväldiga män i häradet, vilka icke ägde lott i någondera byn. Vad Skånelagen och Valdemars sjællandske Lov beträffar, skulle enligt den förra tolv män, som voro oldingar i bygden, och enligt den senare tolv gode män av bygden med ed fastställa rågångens läge.¹ Jydske Lows bestämmelser slutligen visa i detta sammanhang ett starkt inflytande från konungamaktens sida. Synenämnden, som här kallades »sandemænd», var en fast institution, som även hade andra åligganden. Den bestod av åtta självägande bönder i varje härad, vilka förordnades på livstid av konungen och efter utnämningen edfästes av dennes ombudsman.²

Sedan synemännen förordnats å tinget, hade de enligt de svenska landskapslagarne att på ort och ställe, d. v. s. å tvisteparken, bilda sig en uppfattning om rågångens rätta sträckning. De bevismedel, som därvid företrädesvis kommo till användning, voro vittnen och gränsmärken. Av dessa voro vittnena troligtvis den äldsta formen. Dessa skulle intyga, att grannarne under lång tid hävdad och brukat jorden å ömse sidor om det tvistiga märket och sålunda medgivit, att detta märke betecknade gräns mellan deras ägor. Vittnesmålet var alltså endast en indirekt form för att bestämma gränsmärkenas lämplighet som bevismedel för rågången. Bevis genom vittnen var särskildt nödvändigt i de svenska landskap, där gränsmärken kunde nedsättas eller anbringas, utan att några publicitetsåtgärder vidtogos. Om Västgötalagens vittnen är redan talat. Från Västergötland äro också kända tvenne slags gränsmärken under namn av tjeldra och grima. Tjeldra omnämnes i lagen och bestod av två stenar, som voro nedsatta i jorden, och en tredje, som låg ovanpå. Grima återfinnes i ett dombrev från 1225 och betyder sannolikt »märke i träd».³ I

¹ ESjL, II: 68; SkL, I: 71; VSjL, III: 8. Enligt JØRGENSEN: Oldinge, s. 297, voro oldingarne av byamännen utvalda byföreståndare.

² Se härom närmare SYLOW, a. a., s. 125.

³ Dipl. Suec. 240. Jfr SAHLGREN: Grimåsen och Dimbo, s. 170, samt E. NOREEN: Studier rör. gränserna mellan Värmland och Dal samt Värmland och Norge i äldre tid, s. 127. — Utom i Västergötland förekommer uttrycket grima även i Danmark med samma eller liknande betydelse. Se SECHER: Saml. af Kongens Rettertings

Hälsingelagen stadgades, att parterna vid ägotvist skulle infinna sig på tinget med »minninga män», d. v. s. gamle män från trakten, som sedan sin ungdom haft tillfälle att iakttaga gränsmärkena eller måhända hört något berättas angående deras läge och beskaffenhet under ett ännu tidigare skede. Dessa vittnen skulle senare på ort och ställe framlägga sin bevisning inför syne-nämnden.¹ Därvid gällde bevis om gränsmärken för mer än bevis om lång tids hävd. Funnos å ömse sidor gränsmärken och förekom ingen bevisning om hävd, tillät lagen hälftendelning av tvisteparken. Av gränsmärken hade sjö vitsord framför bäck, bäck framför berg, berg framför sten och sten framför trämarke. Gotlandslagen² omtalar två olika slags bevis vid ägotvist, dels grannars vittnesbörd och dels bevisning om nedlagt arbete. I Östgötalagen slutligen fanns stadgat, att rågången alltid skulle anses gå i rak linje mellan gränsmärkena, såvida den icke mötte så mycket vatten, att det kunde vända ett kvarnhjul. I sådant fall fortsatte gränslinjen midt i strömfåran, under förutsättning att laga hävd icke lade hinder i vägen.³

Helt annorlunda var förhållandet i de övriga svealagarne, där rå och rör utan vidare tillerkändes vitsord. Den enda motbevisning, som kunde ifrågakomma, var att råmärket icke lagligen tillkommit, eller att det blivit flyttat från sin ursprungliga plats. Rå och rör, vilkas utseende för olika fall noga bestämmes i samma svealagar,⁴ fingo nämligen ej nedsättas eller upptagas utan alla rågrannarnes frivilliga samtycke, vilket till yttermera visso måste vara stadfäst med dom å tinget.⁵ Fanns ej rå och rör, kunde gårdesgård få gälla som bevis, om den sedan gammalt ansetts utvisa ägoskillnad.⁶ Detsamma gällde om en å, som var så bred, att man kunde ro däri med ett par åror, varvid gårdes-

Domme, D. I, s. 213, där bland andra råmärken också talas om »grimer i skoven», och Samlinger til jydsk Historie och Topografi, Række I, Bd 2, s. 384, som omnämner »grimer, som rebsmendt nu haffuer huggit». Grima åstadkoms antingen genom att delvis borthugga barken å gränsträden eller genom att med eld svärta desamma. Jfr även MOLBECH: Dansk Ordbog, där »grimet træ» översättes med »svårtat trä».

¹ HL, JB 16 och VB 12. — ² GL, 25: 1. — ³ ÖgL, BB 28: 4.

⁴ UL, VB 18; VmL II, BB 18.

⁵ Motsvarande bestämmelse fanns icke i VgL (se t. ex. JB 10), men redan 1225 synes praxis hava närmat sig svearätten. Se härom Dipl. Suec. 240.

⁶ UL, VB 17—20; VmL II, BB 17.

gården i sin tur, åtminstone enligt Södermannalagen, ansågs hava vitsord framför rinnande vatten.¹ Om två byar lågo på var sin sida om sund eller sjö på så sätt, att bägges ägor omslötö sundet eller sjön, skulle de vardera äga hälften av vattnet. Men om den ena byn endast ägde en mindre del av stranden, skulle samma bys äganderätt endast sträcka sig ett stenkast ut i vattnet. Låg löt mellan två byar och funnos ej rå och rör, stadgade lagarne hälftendelning, utan att något avseende fästes vid byarnes olika storlek. Detsamma gällde också om odelad skog med undantag av ollonskog, som skulle skiftas efter öre och örtug.

När rågången skulle återfinnas i djupa skogar, brukade synemännen upptända stora eldar, vilkas rökpelare höjde sig över trädtopparne, så att de förra på avstånd kunde bilda riktpunkter.² En god hjälp hade synemännen i gränsmärkenas beskaffenhet. Gränsmärkena voro nämligen ofta förbundna med något naturföremål, som var så egendomligt och i ögonen fallande, att det ej gärna kunde glömmas eller förväxlas. I ett brev omtalas som gränsmärke »en rörlig klippa» (*rupes mobilis*), som folket kallade kopparhäll, i ett annat nämnes en runsten. Om ett föremål, som skulle utvisa gränsen, ej med full säkerhet kunde skiljas från andra liknande, fanns vanligen å detsamma anbragt ett korsmärke.³

Efter syneförrättningen skulle synenämnden hava enskild överläggning på stället och därefter giva parterna del av sin mening.⁴ På nästa eller på ett av de närmast följande tre tingen voro synemännen skyldiga vid äventyr av böter att inställa sig inför domhavanden och där meddela det beslut, de gemensamt fattat. Under äldre tid fordrades enighet av alla tolv synemännen. Denna ståndpunkt intager ännu Västgötalagen och

¹ SdL, BB 23. — ² Jfr Dipl. Suec. 1867 (1312).

³ H. HILDEBRAND: Sveriges medeltid, D. I, s. 180. Ang. lagarnes bestämmelser i övrigt om gränsmärkens beskaffenhet, se O. H. FORSSELL: Om ägoskilmader, s. 7 ff., SCHÜTZ: Om skifte af jord, s. 43—48, och K. V. AMIRA: Nordgermanisches Obligationenrecht, s. 755—57. — Ang. inskrifter å råmärken, vilka ursprungligen i Sverige sällan synas hava förekommit, se Monumenta Runica 2014—17. Vidare Dipl. Suec. 1684 (1310): »de pinu signata cruce... in abietem similiter signatam cruce» och 1698 (1310): »per quercum quamdam incisionem crucis habentem».

⁴ VmL II, BB 5: 1.

möjligen även Södermannalagen. Men i allmänhet synes enkel pluralitet hava gällt vid omröstningen, så att vad sju av syne-
männen gillade, bildade nämndens beslut.¹

Om häradssynemännen icke kunde enas, fick enligt Västgöta-
lagen en landssyn omhändertaga målet. Denna primitiva form att
draga tvisten inför en högre instans, ersattes i andra landsskapslagar
av vidlyftiga vadebestämmelser. Då synenämnden å tinget upprepat
sitt utlåtande, eller, som det heter i lagarne, »vittnat vad sant är
om det mål», skulle den erbjuda parterna att kasta vad under
en annan nämnd. Vadet måste, för att vara giltigt, nedsättas i
taka händer, innan synenämnden hunnit med ed bekräfta sin ut-
saga. Hade däremot parterna förut i vittnens närvaro förklarat
sig nöjda med synenämndens beslut, blev detta utan vidare
gällande, och vad tilläts i så fall icke.

Enligt svealagarne erlade parterna vad t. o. m. under hun-
daresyn, utan att, såvidt man kan se, tvistefrågan förut prövats
av något forum. Detta kan dock förklaras därav, att lagens be-
stämmelser om ett tidigare rättegångsförfarande inför en lägre
instans bortfallit.² Vad till högre instans betraktades f. ö. ur-
sprungligen icke som ett överflyttande av målet till överordnad
myndighet, utan fastmer till en »renare rättskälla».³ Riktigheten
av detta påstående belyses genom stadganden i Södermanna-
lagen⁴ samt i den s. k. Roþinrätten,⁵ enligt vilka vad från syne-
nämnd kunde ske under samordnade nämnder. Dessa bestäm-
melser måste dock betecknas som antikverade redan på land-
skapslagarnes tid. De moderna formerna återfinnas däremot i
Uplandslagen, där från hundaresyn fick vädjas till folklandssyn
och sedan vidare till konungssyn.

Folklandssynen eller *landssynen*, som den kallas i andra
lagar, utgjordes av män från hela landskapet eller, då det gällde
Uppland, från ett av dess tre folkland, Tiunda-, Attunda- och
Fjäþrundaland. I Södermannalagen säges folklandssynen uttryck-
ligen bestå av de tolv män, som voro medlemmar av nämnden

¹ Jfr UPPSTRÖM: Öfversigt af den svenska processens historia, s. 53.

² Jfr bestämmelserna om ägandesyn i SdL, Add. 6, samt om sockensyn i
VmL II, 5: 1.

³ BERGENDAL: De svenska rättsmedlens historia, s. 3 och 20.

⁴ SdL, Add. 6, där vad skedde under en annan hundaresyn.

⁵ UL, TB 13, där vad skedde under »tu þinglagh».

på landstinget, vilka i nödfall kunde kompletteras med andra »goda sanninda män» från landskapet.¹ Vadepenningen under landssyn synes till storleken hava varierat inom de olika landskapen, ja, t. o. m. inom Upplands tre folkland, vilket bl. a. utvisar, att de från början utgjort olika lagsagor.

Landssynen torde ursprungligen hava varit högsta instans vid ägotvister. Västgöotalagen har intet att säga beträffande konungens domsmakt i dylika mål, och Södermannalagen¹ stadgade, att vad landssynen bestämde, skulle vara gillt, så att ingen, ej ens konungen, ägde rubba dess utslag. Tydligt framstå här de första spåren av ett begynnande kungligt inflytande på rättskipningen, mot vilket de folkliga myndigheterna på detta ställe genom uttryckligt förbud i lagen sökte skydda sig.² Detta motstånd kunde dock ej på längden göra sig gällande. Västmannalagens formulering av samma lagbestämmelser visar den väg, utvecklingen tagit.³ Här stadgades först, att det »folklandssyn gör, skall vara gillt», alltså samma bestämmelse som i Södermannalagen, men något längre fram i samma paragraf uttalades, att »alla hava våld vädja under konung», samt bestämdes, att vad emot folklandssyn erlades med 40 mark. Lagstiftaren har ej ens gjort sig besvär med att omarbета den ursprungliga lagtexten utan blott löst bifogat den nya bestämmelsen om vad, vilken tydligen tillkommit under inflytande från Uplandslagen. Ett sådant tillvägagångssätt är f. ö. ganska vanligt förekommande under äldre tid. — I Uplandslagen och Dalalagen har slutligen det kungliga inflytandet på ifrågavarande punkt fullständigt brutit igenom.

Men det var icke endast part, som tilläts att kasta vad. Stannade hundaresyn och folklandssyn vid olika beslut, ägde nämligen den förra vädja med 40 mark under konungssyn. Vid den förrättning, som företogs av landssynen, skulle f. ö. även ledamöterna i hundaresynen närvara för att intyga, huruvida något rämärke rubbats, sedan de varit på platsen. Vad hundaresynen därom vittnade, ansågs äga vitsord. Dessa föreskrifter äro endast ett naturligt uttryck för den gamla germanska upp-

¹ SdL, Add. 6. Jfr VgL II, JB 37.

² Jfr JL, II: 21, som stadgade, att konungen visserligen hade rätt att avgöra tvister om »markeskiæl», men att dessa mål hellre borde lämnas åt dem, som bo i närheten, d. v. s. åt den folkliga domstolen.

³ VmL II, BB 17.

fattningen, att domaren, d. v. s. här synenämnden, genom vadet kom att intaga en slags partställning gentemot den högre instansen. Stadgandet är emellertid märkligt så till vida, som det här för första gången tydligt uttalas den principen, att en dömande myndighet får erlägga vad emot en dom, som avkunnats av högre instans.¹ Ensamt av denna synenämndens befogenhet kan måhända dragas den slutsatsen, som också ovan antydts, att synenämnden ursprungligen liksom i Danmark varit en självständigt dömande myndighet, ehuru den snart nog genom tingsordningens gradvisa utveckling förlorat denna sin ställning och inordnats såsom ett led i den allmänna domstolsorganisationen. Vadebestämmelserna skulle alltså under angiven förutsättning utgöra rester från detta äldre rättsskede.

Om *konungssynen* lämna lagarne få upplysningar. Dalalagen,² som därom innehåller de vidlyftigaste bestämmelserna, säger endast, att konungen ägde förordna de synemän »af landi», som han fann lämpligast. Emellertid finnas några dombrev bevarade, som i någon mån belysa konungssynens verksamhetsformer.³ Så säger sig konung Magnus Ladulås 1287 hava varit närvarande och rannsakat i en ägotvist samt slutligen stadfäst vissa råmärken mellan Gudhems kloster och Håkonatorp efter »dannemännens» utsago.⁴ En annan ägotvist avgjordes 1346 av konung Magnus Eriksson, i vars dom synemännens utsago jämväl åberopas.⁵ Två

¹ Först i landslagen tilläts härads hövding att vädja mot lagmannens dom.

² VmL I, TB 3: 2.

³ Innehållet i en »Copia af ett gamalt konung Ingells synings-breef, skrifwit medh runska bookstäfwer ock a:o 1632 verterat af Vidikindi», som kämnären Carl Scherping den 4 december 1722 lät avtrycka i Stockholm efter en annan vidimerad copia (WARMHOLTZ, N:o 514), utgör av allt att döma ett falsarium. Jfr ang. ett liknande falsarium GÖDEL: Hjalmars och Hramers saga (i Sv. fornminnesföreningens tidskr. Bd 9, h. 2). ARNELL har emellertid i sin upplaga av stadslagen (s. 409) flerstädes åberopat dombrevets innehåll såsom »ett gammalt K. Ingels syningsbref emellan Swansiö och Torstorp i Västergötland». Sedermera har DALIN i Swea rikes historia, D. I (1:a uppl. s. 752, 2:a uppl. s. 549) ånyo avtryckt detsamma, under åberopande av att brevet »med mycken sannolikhet» är utfärdadt av en viss konung Inge, som regerat i Västergötland och dött omkring 950. Se även NEHRMAN: Inledning til Processum civilem (1751), s. 210, samt STENBERG: Underrätternas uppkomst, s. 27. En kopia av dombrevet finnes i Skoklostersamlingen (RA).

⁴ Dipl. Suc. 935 (1287).

⁵ Dipl. Suc. 4089 (1346).

är senare nämnes i ett dombrev, att konungen ville, att syn på stället skulle förrättas av sådana män, som icke voro parter i målet; »och efter ty som den synen vittnar, det vare fast och stadigt.»¹ Någon materiell prövning från domhavandens sida i ägotvist synes alltså under landskapslagarnes tid icke hava förekommit i någon instans. Synenämndens på tinget avgivna edliga utsaga avgjorde fullständigt sakfrågan.

Sedan domhavanden genom sin dom stadfäst synenämndens utlåtande, återstod domens verkställighet, vilken under ifrågavarande tid synes hava skett genom parternas egen försorg, åtminstone såvidt det gällde nedsättande eller ändring av råmärken. Lagarne omtala visserligen endast, huru gränsreglering skulle försiggå utan sammanhang med tvist,² men då även i detta fall härads-hövdingens dom erfordrades, kan förfarandet, vad verkställigheten beträffar, icke hava erbjudit några nämnvärda olikheter.³

¹ Svartboken 129 (1348). Jfr Dipl. Suec. 216 (1225) samt K. G. WESTMAN: Svenska rådets historia, s. 10.

² ÖgL, BB 28: 4; UL, VB 18: 2; VmL II, BB 18.

³ Se Dipl. Suec. 240 o. 836 (1225) samt 1058 (1292).

2. Under tiden från landslagens tillkomst till hovrättens inrättande.

Ovanstående redogörelse för syneförfarandet vid ägotvist enligt landskapslagarne har visat en utveckling, som ingalunda varit enhetlig inom de skilda rättssystemen. Gamla och nya principer hava trängts om varandra i de olika lagarne. Vilka av dessa principer, som i en framtid skulle slå igenom, måste tydligen bero på styrkan av de inflytelser, som voro verksamma vid den tidpunkt, då lagtexten kodifierades. Då landslagen tillkom i avsikt att bli en gemensam för hela riket, borde en av dess främsta uppgifter bli ej endast att, så godt sig göra lät, sammansmälta de olikheter, som förefunnos i landskapslagarne, utan därvid också tillse, att de mera livskraftiga principerna fingo tillfälle att göra sig gällande. Det har sagts, att landslagens författare icke haft något sinne för en dylik uppgift. Eftersom de varit lagmän från Götaland,¹ har det framhållits, att götarätten kommit att utöva ett för starkt inflytande på lagverkets gestaltning på bekostnad av svearätten, som dock i allmänhet företett modernare och därför också smidigare former. Resultatet av landslagens tillkomst skulle med andra ord huvudsakligen vara att beteckna som »en kompromiss mellan göta- och svearätt, en kompromiss, som förde utvecklingen tillbaka».² I det följande skall bl. a. också undersökas, huruvida detta totalomdöme har giltighet även beträffande ifrågavarande institut.

Om två bolbyar tvistade med varandra om ett gränsområde, skulle enligt Magnus Erikssons landslag (BB 21) byamännen å ömse sidor bestämma en viss dag, å vilken de skulle hålla ägande-

¹ Av Dipl. Suec. 4148 (1347) framgår, att Västergötlands, Värmlands och Tiohärads lagmän av konung Magnus fått i uppdrag att utarbeta förslag till en gemensam landslag.

² HOLMBÄCK: Ätten och arvet, s. 177.

syn och därvid söka komma överens i godo. Kunde de icke åsämjas,ingo byamännen infinna sig å tinget för att där tillsammans välja häradssyn, som alltid bestod av tolv personer, varvid hälften skulle utses av vardera parten. Denna synenämnd skulle utforska, »vilkendera sannare haver», och därefter å härads-tinget framlägga det resultat, vartill den kommit. Vardera parten hade rätt att vädja under nästa landsting mot häradssynens utsago. Bonde erlade därvid i vadepenning tre mark och synenämnd tolv mark. Sedan landssynen fällt sitt utlåtande, hade ingen rätt att vädja mot detta, utan skulle »det gillt vara, (som) hon gör». Vid omröstning inom synenämnd fordrades enighet mellan sju synemän eller flera. Alla bolstada syner skulle för att vara giltiga förrättas mellan Valborgs mäsä och Allhelgonadag.

Ovanberörda stadgande i Magnus Erikssons landslag kvarstod oförändradt i Kristoffers landslag (BB 26) och kom sålunda nominellt att gälla ända till 1734 års lag trädde i kraft. Emellertid kom praxis från början ej att stå i överensstämmelse med landslagens stadganden. Orsaken är lätt att förstå. Det måste hava dröjt åtskilliga år, innan lagens rättsregler hunnit bliva kända och tillämpade av underrätterna ute i bygderna, och i vissa delar av Norrland och Finland torde landslagen under hela medeltiden knappast blivit mer än en lag på papperet. Vissa principer, som av den ena eller andra anledningen trängt igenom i de modernare bland landskapslagarne, men som sedan undertryckts i landslagen, kämpade länge för sitt bestånd för att slutligen, ehuru måhända först i en avlägsen framtid, stundom avgå med segern.¹ Under sådana omständigheter är det även under denna period vanskligt att giva en enhetlig bild av en processart, som mer än de flesta andra under tidernas lopp varit underkastad förändring, särskildt med tanke på att de dombrev, som ännu finnas kvar från medeltiden, till antalet äro försvinnande få.

Enligt Magnus Erikssons landslag funnos följande instanser, vid vilka enligt praxis synenämnd kunde förordnas: 1) *Härads-tinget*, som skulle hållas på tre laga tingsterminer varje år; viktigare händelser kunde påkalla urtima ting. 2) *Landstinget*, som hölls av lagmannen å lagsagans huvudort med hela landska-

¹ Jfr HOLMBÄCK: Ätten och arvet, s. 200 ff.

pet; fyra landsting skulle hållas årligen, men dessutom skulle lagmannen hålla ting en gång om året i varje härad inom lagsagan, vilket senare ting kallades *lagmanstinget*. Denna differentiering av det gamla landstinget har åstadkommit mycken oreda i det medeltida rättssystemet, och verkningarna därav sträckte sig ända långt in i nyare tid, tills man slutligen 1668 definitivt fastslog lagmansting och landsting som identiska begrepp. Den högsta instansen, eller 3) det s. k. *räfst- eller rättaretinget*,¹ var ett urtima ting och pålystes särskildt, när helst konungen ville. Vid detsamma dömdes dock ofta i första instans.

I praxis kom emellertid räfstetinget nästan genast efter landslagens tillkomst att ersätta landstinget, som för en längre tid alldeles synes hava upphört. Domsmakten på räfstetinget skulle nominellt utövas av konungen personligen, men då denne mot 1300-talets slut nästan undantagslöst var förhindrad, bestämdes i den s. k. 1413 års stadga, att i konungens ställe skulle inträda biskopen med två ledamöter av domkapitlet, lagmannen samt sex av konungen utsedda riddare och svenner inom landskapet.² I praktiken varierade emellertid »räfsteherrarnes» antal rätt betydligt.

Som ovan anförts, skulle parterna enligt landslagen, såvida ägotvist om rå och rör förelåg, först försöka komma överens i godo vid ägandesyn eller s. k. grannsyn. Om parterna i förvarande fall kommo till tinget, utan att ägandesyn föregått, ansågs i praxis domhavanden vara berättigad att förordna om dylik syns hållande. Vissa uttryck i dombreven giva vid handen, att ägandesynen i likhet med sin förebild i Södermannalagen haft karaktär av ett slags skiljenämnd, då synen icke tyckes hava för-

¹ Namnet rättareting synes hava inkommit från Danmark och nämnes först i den s. k. Telge stadga 1345. Namnet räfst, konungsräfst eller räfsteting, åter är den gamla svenska redan i ÖgL förekommande benämningen, och denna återfinnes även i MELL, TB 39. Åtminstone under det århundrade, som följde närmast efter tillkomsten av MELL, användas i praxis båda benämningarna såsom synonyma uttryck för samma förfarande. Annorlunda KREÜGER: Om de forðna räfst- och rättaretingen (Naum. Tidskr. 1865 o. 1879) samt samme förf.: Den svenska kriminalprocessens utveckling, s. 42 ff.

² E. HILDEBRAND: Statsförfattningens hist. utveckling, s. 137. 1413 års stadga är bl. a. tryckt i Sv. Dipl. 1702—03. Jfr ock motsvarande stadgande i KrlL, TB 10.

rättats av grannarne själva, utan i deras närvaro av särskildt därtill utsedda personer.¹

I praxis synes domhavanden även under denna period hava medverkat vid tillsättandet av häradssyn, i varje fall på det sätt att han förordnat² de av parterna utsedda synemännen. Så heter det stundom i dombreven, att häradshövdingen »nämnde» en häradssyn,³ eller att han »dömde» till tolvmannasyn och samtidigt förelade synemännen vissa uppgifter.⁴ Vid ett tillfälle omtalas, att domaren frågat parterna, »vem de ville hava till att utstiga rågången, som de ville båda säga ja till».⁵ De påvisbara fallen äro dock såtillvida sällsynta, som tillvägagångssättet vid häradssynens tillsättande endast undantagsvis beröres i dombreven. Vågrade någon, som utsetts till syneman, att åtaga sig förrättningen, stadgade landslagen, att han skulle böta tre mark, såvida han icke kunde visa laga förfall.⁶ Vid ett

¹ Se t. ex. Dipl. Dalek. 288 (1384), 46 (1386): »Då war der emellan först nemt enn ägande synn, och sedhan them änn tå ej samde, tå nemdes ther imellan enn landzsynn»; 174 (1499): »Tå hade ther för waret tilskickade på then deelo enn ägande syn och kunne the icke komma till förening om theras rågång»; SRPerg. 1478 ¹⁵/₅. Domhavanden »nempde ther till æffther lagen fförst granna syn, hæradszyn ok frændelis en retth landzsyn»; I Topographica (RA) finnes ett protokoll över en ägandesyn mellan Mora och Rättviks socknar, förrättad 1481 av 24 personer, tagna från sex utomstående socknar; Upplands lagmansdombok, s. 16 (1490): »... til nämpdes epter lagen ägandis syn, häridszyn oc swa landzsyn»; HAUSEN: Bidrag I, s. 279 (1509): »Väddis Oleff Nilison kuttis mot VI ägende syn men wnder XII landz syn men». Erik XIV:s nämnds dombok, s. 41 (1562): »... therföre wardt så affsagdt, att the skulle haffwe sigh emellen en egne syn medt sex män vm Magdalenne nestkommendis, som ther vm ransake och dôme kundhe». Jfr f. ö. Stora Skedvi kyrkoarkiv, kopiebok 1490; Dipl. Dalek. 39 (1379) o. 148 (1492); K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 29 (1524); HAUSEN 2089 (1433); HAUSEN: Bidrag IV, s. 138 (1563).

² I förordnandet ingick bl. a. att bestämma tidpunkten, då synen skulle börja: »gångandes in crastino Walpurgis (2 maj)». HAUSEN: Bidrag I, s. 12. Jfr Upplands lagmansdombok, s. 40.

³ Se t. ex. Svartboken 584 (1458), SRPerg. 1463 ¹⁸/₅, 1476 ¹³/₆ o. 1478 ¹⁶/₅. Vidare SRPerg. 1472 ²⁹/₁₀: »Ok epter lagen oc hans begær oc akrefuile nempdes hanum (käranden) ther tha af tingit XII beskedne bolfaste inhæritzmen, som syna, rantzsaka oc wtleta skuldo all sannind i thenna trætta, huilkit the oc giordo. Oc torsdagen fore alla helgona dagh ther nesh epter kommo the til tingx igen, sigiendes ...» (Häradsting i Ulleråkers härad).

⁴ Se t. ex. Svartboken 534 (1447); HAUSEN: Bidrag I, s. 42 (1459) o. 104 (1481).

⁵ Dipl. Dalek. 728 (1548). — ⁶ KrLL, TB 33.

tillfälle (1506) dömdes samtidigt ej mindre än sex synemän att vardera böta nyssnämnda belopp, för att de icke velat medverka vid en rågångssyn, och sedermera gav domaren i uppdrag åt »de tolv, (som) i nämnden sutto», att i synenämndens ställe verkställa förrättningen.¹

Vad beträffar valbarhet till syneman, gällde sannolikt de vanliga villkoren för valbarhet till nämndeman i allmänhet. Synemännen skulle alltså vara »sanninda män», goda och bolfasta män, ej vederdelomän eller partiska, ej heller fränder till parterna.² I territoriellt hänseende var valbarheten liksom valrätten i regel begränsad till häradsområdet.

Landslagen säger intet om vem som skulle utse landssyn. Dombreven åter omtala endast, att vid ägotvist lagmannen å lagmanstinget »nämnde» vissa synemän, utan att det därvid på något sätt angives, huruvida parterna medverkat vid själva valet.³

Under medeltiden berodde dock synenämndens karaktär ingalunda på vem som utsåg eller förordnade densamma i ett visst mål, utan i stället på det område, varifrån dess medlemmar togos. Därför befinnes ofta, särskildt i finska, men även i svenska källor, att häradshövdingen för det fall, att part vädjat mot häradssyn, själv förordnade om landssyns anställande, utan att målet därför behövde anhängiggöras vid högre instans.⁴ Detta kunde stundom hava sin förklaring i det faktum, att häradshövdingen samtidigt även varit lagman. Ett sådant fall återfinnes i ett dombrev från Jönåkers härad 1463,⁵ där häradshövdingen jämväl var underlagman i Södermanland. Denne intygade i sagda dombrev, att den tid, han häradsting höll med

¹ HAUSEN: Bidrag I, s. 147. Jfr ibid., s. 23.

² MELL, TB 30; KILL, TB 41. Jfr NORDSTRÖM, a. a., Afd. 2, s. 802.

³ Se t. ex. Sv. Dipl. 2633 (1419): »Tha næmpde lagmannen ena landzsyn ther vpa, sex frælsismæn oc sex bønder, boolfasta mæn, oc lagde them een vissan thima fore, innan hwilken the skuldho ranssaka vm thet ærendet»; Dipl. Dalek. 96 (1442). Jfr Supplementet, s. 50; Upplands lagmansdombok, s. 107 (1491): »Tha nempde jak fornempde Knut Karlson (underlagman i Upland) XII biskedelige men, som thiit skulle fara ok granlige ransaka, som the ville answara for Gudi, hwar retter skiillnadher skulle wara mellom Hydinge och Brytiagarden i fornempde ström».

⁴ Se t. ex. Sv. Dipl. 1964 (1414) och 2546 (1418); K. G. WESTMAN: Akt-samling, s. 18 (1458); SRPerg. 1478 ²⁶/₅. (Sistnämnda dombrev är delvis tryckt i Norrköpings medeltid 189); HAUSEN: Bidrag I, s. 25 (1484) och s. 17 (1500).

⁵ SRPerg. 1463 ¹⁸/₅.

allmogen i nyssnämnda härad, kom kyrkoherden Jöns i Floda inför rätta »och talade på en skogsskillnad». Ty nämnde jag, säger häradshövdingen, »dem (d. v. s. parterna) å tinget en häradssyn, som dem åtskilja skulle». Då ville Jöns ej låta sig nöja, utan vädjade »framdeles» under en landssyn, varvid »jag tillnämnde tolv oväldiga dandemän, som lagen utvisar», att de »skulle förberörde skogsskillnad skäliga göra». Sedan synen förrättats, inställde de sig å nästa tingsdag inför rätta å häradstinget, varefter häradshövdingen meddelade dom i saken. Vid ett annat tillfälle fick en häradshövding i uppdrag av två lagmän att i ett visst fall genom sin dom avgöra en ägotvist, vari en landssyn rannsakat. För säkerhets skull bjöd dock häradshövdingen de båda lagmännen att sedermera hänga sina insegel under dombrevet.¹ En dylik försiktighetsåtgärd ansågs dock i allmänhet icke nödvändig. I överensstämmelse med ovan anförda princip var det tvärtom ganska likgiltigt, vem som satt såsom domhavande vid ägotvistens avgörande, åtminstone under senare delen av medeltiden. Denna uppfattning bottnade i synenämndens gamla befogenhet att självständigt avgöra sakfrågan. Den missnöjda parten vädjade i allmänhet icke mot domaren utan mot synenämnden. Han krävde därmed endast, att andra opartiska personer skulle insättas i densamma, och detta förklarar, att synenämnden ännu vid slutet av 1400-talet principiellt intagit en i förhållande till tingsrätten tämligen fristående ställning. Sålunda befinnes, förutom att landssynemän »vittnat» på häradsting,² även att häradssyn infunnit sig på lagmansting; varest ägotvisten avgjorts av lagmannen i första instans.³

Å råfstetinget slutligen utsågs landssyn av konungens domhavande, ofta i samråd med övriga bisittare å tinget.⁴

Om svaranden förfallolöst och efter upprepade stämningar uteblev från tre på varandra följande ting,⁵ avgjordes ägotvisten trots hans utevaro,⁶ men han hade å andra sidan rätt till åter-

¹ Svartboken 601 (1464).

² Se SRPerg. 1462 ²⁶/₇ och 1466 ²/₁₀ samt SRPapp. 1499 ⁴/₁₁ jämte talrika exempel hos HAUSEN: Bidrag I (Dombok för Sydöstra Tavastland 1443—1502).

³ Se t. ex. Svartboken 584 (1458). Jfr K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 4 (1399), där lagman förordnade häradssyn.

⁴ SRPerg. 1376 ¹⁰/₆, 1386 ⁶/₆ samt 1458 ¹⁶/₁₀; ARWIDSSON: Handlingar, D. 10, s. 99 (1564).

⁵ Vid konungstingen var stämningen peremtorisk. — ⁶ Jfr Svartboken 601 (1464).

vinning inom natt och år. Genom detta stadgande, som återfinnes i Kristoffers landslag (TB 13), infördes återvinningsinstitutet i svensk rätt. Närmast kan stadgandet betraktas såsom en naturlig utbyggnad på svealagarnes bestämmelser om kontumacialförfarande med särskild hänsyn till det skydd, varmed landslagen i allmänhet omgärdade äganderätten till jord.² Försummade svåranden jämväl denna fatalietid, förlorade han därigenom sin talan i målet.³

Beträffande käreandens utevaro fanns intet bestämt, men densamma synes icke hava inneburit något hinder för domaren att ändock avgöra tvisten, åtminstone om käreanden vid något tillfälle varit tillstädes. Ett rättsfall från år 1458³ omtalar, att parterna instämts att infinna sig å räfstetinget på en bestämd dag, då visserligen ena parten kom tillstädes, men så ej »herr Erik Nipertz», som rannsakingen »mest begärt hade». Räfsteherrarne utsågo trots detta en landssyn och avgjorde därefter målet genom dom.

Om vid ägotvist mellan tvenne byar någon av delägarne i endera byn, sedan tvisten anhängiggjorts vid tinget, ville avstå från densamma, hade han att anmäla saken inför rätten, innan vad blivit erlagt (för æn wædias til). I sådant fall ansågs han varken hava vinst eller förlust av tvistens utgång. Även sedan vad erlagts, kunde han visserligen, innan slutlig dom fallit, med samma verkan avstå från sin partsställning, men han fick i detta fall böta tre mark, vilken straffbestämmelse tydligen avsåg att förhindra missbruk.⁴

Angående själva syneförfarandet innehålla dombreven naturligt nog så godt som intet. Hur synenämnden kommit till den ena eller andra uppfattningen, var en sak, varmed domaren enligt tidens åskådning icke hade att befatta sig. Under syngången, som företogs i närvaro av parterna, hade synenämnden rätt att tillgodogöra sig allt det bevismaterial, som den kunde påträffa, varvid råmärken, skriftliga bevis och vittnen voro vanligast förekommande.⁵ Vad råmärkena angår, hade landslagen

² NORDSTRÖM, a. a., Afd. 2, s. 580. Jfr SJÖSTRÖM: Om tredskodom, s. 48.

³ Jfr WAHLBERG: Åtgärder för lagförbättring, s. 12 (1605).

⁴ SRPerg. 1458 16/10. — ⁵ KrLL, JB 32.

⁵ Från slutet av 1400-talet finnes i dombreven omtalat, att synenämnden användt sig av kompass vid uppsökandet av råmärken. Se t. ex. Dipl. Dalek. 175 (1499).

nästan ordagrant upptagit svealagarnes alla bestämmelser om rårs och rörs beskaffenhet.¹ I landsorterna gällde dessutom de gränsmärken, vilka av ålder varit som sådana ansedda. Från Finland omtalas exempelvis såsom gränsmärke en stor gran med tolv inskurna »rämärken», varjämte omkring rötterna voro nedgrävda stenar.² Ett dombrev från år 1603,³ utvisar, att såsom gränsmärken då ännu begagnades märken i form av kors, som inhöggos å jordfasta stenar. Frälsemännen brukade å rämärkena inhugga sina vapen för att därmed för framtiden hava ett bevis på äganderätten till de jordområden, rämärkena omslöt.⁴

Om synenämnden under sitt besiktigande icke lyckades komma till något resultat, fick en högre instans övertaga tvistemålet. Sålunda berättar ett dombrev från 1419 om en häradssyn, som »ej görlika rannsaka» kunde. Lagmannen förordnade då en landsyn och utsatte samtidigt en viss tid, inom vilken förrättningen skulle vara verkställd. Landssynen och häradssynen rannsakade sedan gemensamt och nu med bättre framgång. På den bestämda dagen infunno sig båda synenämnderna hos lagmannen, och denne dömde i enlighet med deras gemensamt avgivna utlåtande.⁵

Synenämnden tyckes stundom hava tagit sitt uppdrag alltför lättvindigt och underlåtit att företaga någon verklig undersökning. I Åbo domkyrkas svartbok förekommer ett brev, daterat den 19 oktober 1422, från en häradshövding till en domprost, i vilket den förre omtalar, att han deltagit i en landssyn.⁶ Och eftersom flera av synemännen ihågkommo, huru »prostens åker hade av ålder varit», tilldelade landssynen prostens det omtvistade området. Synenämnden hade sedan erbjudit sig att beediga sitt utlåtande vid domstol, men en av parterna hade vägrat och sagt sig vilja överklaga detsamma hos konungen. Av ett senare dombrev⁷ framgår, att parterna fingo träda inför lagmannen, som dock nöjde sig med att utsända samma landssyn på nytt, ehuru denna till följd av dödsfall och andra laga förfall

¹ KILL, BB 27 o. 28.

² Protokoll m. m. från konungsdom och konungsråfst (Finland), dombrev 1592^{23/4}.

³ Omnämnt i Handl. rör. Skand. hist., D. 29, s. 63.

⁴ Se t. ex. HAUSEN: Bidrag IV, s. 265. Jfr ÖDBERG: Hogenskild Bielke och hans tid (mskr. i KB), s. 53.

⁵ Sv. Dipl. 2633 (1419). — ⁶ Svartboken 397 (1422). — ⁷ Svartboken 405 (1423).

fick en något förändrad sammansättning. Landssynen fann denna gång efter verkställd undersökning på ort och ställe, att prosten hade tillägnat sig en del av tvisteparken genom att kringgärda densamma i dess helhet.

I landslagen var bestämt, att enkel pluralitet skulle gälla vid synenämndens omröstning. Däremot var intet stadgat, hur det skulle förfaras, om sex synemän stodo mot sex. Åbo domkyrkas svartbok¹ omtalar ett dylikt fall från 1423, då sex av landsynemännen i anledning härav »vädjade under en rätt rannsakan efter lagen» inför konungen eller hans råd. Fallet var sålunda analogt med det förut omtalade, där synenämnden icke uppnått något positivt resultat.

Stundom kunde det hända, att synenämnden ej lyckades återfinna den gamla rågången, men likväl trots detta, och ehuru förlikning ej kunde träffas, avgjorde ägotvisten. Ett sådant fall omtalas från 1536, då synemännen efter billighet uppgingo en gränslinje mellan tvenne fastigheter.²

Vid ägotvist mellan jordägare inom samma by var det processuella förfarandet delvis av liknande art som vid dylik tvist mellan olika byalag, ehuru åtminstone i vissa trakter närmast 8 kap. Byggningsbalken³ synes hava analogivis tillämpats.⁴ Synenämnden erhöll därvid i uppdrag att låta gå »rätt målning» över byn för att utröna, huruvida ägototternas storlek svarade mot byamålet. Åtnöjdes icke parterna med den delning, som syne-

¹ Svartboken 407 (1423).

² »Och såttom (vi) så en rågång them emillan.» Topographica, rågångshandl. (RA).

³ KrLL, BB 8: 1-2. »Nw kunno garda nidhre liggia, tha sculu granna saman koma oc syn til nempna thre men; fælla the han som gaardhen atte, tha böte han III öra, oc wari eensak sielfra thera. Nw wilia the syn nempna aff sokn, thet sculu VI men göra, nempne hwar thera III män; fella the then som gaarden ægher, tha böte VI öra then som gaarden atte, wari thet eensak sielfra thera. ... Nu kan syn a tinge nempnas, thet sculu XII men wara; heredzhöfdinge scal them j syn nempna, som baadom asæmber. ... Swa brat synamen haua thet seeth, tha gangen the bort oc talens widher, gangen swa ather saman til thera som deela, oc sighen thet genstan hwem the fælla wilia, oc dragen thet icke længer, och swærin swa epter aa första thinge. Vari swa om andra syner som om thessa.» Jfr MELL, BB 7: 1-3.

⁴ Jfr HAUSEN: Bidrag I, s. 30 (1465), s. 90 (1470), s. 7 (1474), s. 236-37 (1506) och s. 270 (1508), där sockensyn, bestående av sex män, förordnades på tinget för att syna i ägotvist inom by. I flera fall förekom vad under häradssyn.

nämnden med ledning av mätningen åvägabragt, var det intet som hindrade, att part dömdes att byta jord med sin vederpart, såvida ägorna ansågos vara jämgoda. Stundom förekom också lottnings om de olika andelarne i byn.¹

Efter slutförd förrättning hade synenämnden att i varje fall företaga en enskild överläggning på stället, där besluta i saken samt omedelbart efter beslutet meddela parterna det resultat, vartill den kommit. Vid nästa ting skulle synemännen sedan inställa sig för att framföra och beediga sitt utlåtande inför domhavande och tingsnämnd. Innan domhavanden företog ärendet till slutligt avgörande, brukade han låta tingsnämnden undersöka och pröva synenämndens utlåtande (»vilket ärende jag sköt till de tolv, som i nämnden sutto»). Detta är så godt som under hela perioden övervägande praxis vid alla ägotvister, i vilka synenämnd förekommit, och om något dombrev saknar nyss citerade klausul, betyder det sannolikt ofta, att målet blivit ofullständigt refererat, eller att parterna på förhand förklarat sig nöjda med synenämndens utsago. I senare fallet behövde naturligen icke tingsnämnden befatta sig med målet, då en förlikning endast behövde domhavandens stadfästelse för att bli gällande.²

I de svenska landskapslagarne framstod synenämnden, vilket redan framhållits, uteslutande såsom domstolsnämnd, vilken självständigt avgjorde ägotvistens sakliga sida, »vad som var sant» i ett visst mål. Landslagen fasthöll formellt vid denna ståndpunkt, men dombreven visa, att synenämnden i praxis nedsjunkit till ett bevismedel, samordnat med vittnen och skriftliga bevis. Det enda, som därefter principiellt skilde synenämnden från övriga bevismedel, var dels att synenämnden fortfarande var av legalt tvingande natur, d. v. s. skulle enligt lag förekomma vid ägotvist om rå och rör, dels att själva syneförrättningen verkställdes på grund av offentligt uppdrag.

Orsaken till synenämndens förändrade karaktär är tvivelsutan att finna i domstolsväsendets omgestaltning. Förut hade en nämnd tillsatts vid tingen för vart och ett av de olika mål,

¹ Se t. ex. Norrköpings medeltid 191 (1479) samt HAUSEN: Bidrag I, s. 85 (1457 el. 1462).

² Se t. ex. Dipl. Dalek. 46 (1386) och 150 (1493); Svartboken 534 (1447); ARWIDSSON: Handlingar, D. 6, s. 261 (1546), där dock nämnden hördes; SRPerg. 1376 ¹⁰/₆; HAUSEN 2066 (1433).

som enligt lag eller praxis fordrade nämnds tillvaro. En förändring härvidlag synes först hava ägt rum vid konungstingen, där nämnden redan tidigt blivit ständig och rannsakat i varje mål.¹ Det låg i sakens natur, att konungen eller hans domhavande, som ej i allmänhet kände till ortens förhållanden, i första hand hade behov av en starkare bevisning än synenämndens utlåtande. Orsaken till förändringen är f. ö. att söka i den materiella bevisprövningen, som genom kanoniskt inflytande² samtidigt börjat tränga igenom vid de svenska konungstingen, där konungen vid rättskipningens utövande icke synes hava varit bunden av de för den folkliga processen gällande formerna, utan efter billighet kunnat gestalta förfarandet efter sitt fria skön.³

Av ett dombrev från år 1374,⁴ vari någon särskild tingsnämnd icke omtalas, framgår, att tolv uppräknade synemän blivit hörda å räfsteting i en ägotvist, men dessutom även 36 menighetsvittnen.⁵ Dylika menighetsvittnen synas från början hava haft samma uppgift som nämnden å räfstetinget. Det är ej heller uteslutet, att räfstetingsnämnden ursprungligen tillkommit såsom en lämplig form för upptagande av menighetsvittnesmål. Det skulle dock i detta sammanhang leda för långt att närmare utveckla denna hypotes.

Av andra dombrev från något senare tid befinnes emellertid, att nämnden å räfstetinget bestyrkt landssynens utsaga,⁶ och detta utvecklades snart till en stadgad praxis. Denna tingsnämndens förekomst vid ägotvist är ett ganska starkt stöd för vad som förut blivit sagt om räfstetingsnämndens permanens. Ty först sedan tingsnämnden blivit ständig och rannsakande i så godt som varje mål, kunde en fordran uppkomma, att även ägotvisten skulle underställas dess prövning. Detta förfaringssätt

¹ NORDSTRÖM, a. a., Afd. 2, s. 810.

² Se härom närmare L. M. BÅÅTH: Den kanoniska rättens historia i Sverige, s. 72 ff. Jfr AFZELIUS: Parts ed, s. 55—60.

³ K. G. WESTMAN: Konung och landskapliga myndigheter i den svenska rättegången, s. 809; K. H. KARLSSON: Den svenske konungens domsrätt, s. 2; L. M. BÅÅTH, a. a., s. 61; ENGSTRÖMER: Vittnesbeviset, s. 89.

⁴ HAUSEN 830 (1374).

⁵ Ang. menighetsvittnen, se K. G. WESTMAN: Den svenska nämnden, s. 99, och ENGSTRÖMER: Vittnesbeviset, s. 62—71.

⁶ Se t. ex. HAUSEN 907 (1382), 1203 (1405) och SRPerg. 1386 6/6. Jfr Dipl. Dalek. 39 (1379).

måste emellertid hava ansetts såsom oegentligt under en tid, då synenämnden varit fullt likställd med tingsnämnden.

Sannolikt genom inverkan från den kungliga rättskipningen har principen om tingsnämndens permanens småningom trängt fram till de folkliga domstolarne. Parternas ursprungliga rätt att utse nämnd måste allt mer och mer hava blivit kringskuren, och utvecklingen ledde slutligen därhän, att domhavanden, möjligen i samråd med tingsmenigheten, tillsatte den för hela tingssammanträdet behöfliga nämnden.¹ Dombreven utvisa, att lagmannen redan vid 1400-talets början, då det gällde ägotvisters avgörande vid lagmansting, överlämnat åt tingsnämnden att yttra sig över synemännens utlåtande,² och samma praxis återfinnes något senare även vid häradstingen.³

Tingsnämndens inflytande skulle i hög grad komma att förändra synenämndens rättsliga karaktär. Förut hade synemännens på verkliga eller formella skäl grundade övertygelse varit tillräcklig för att domhavanden skulle avkunna sin dom i enlighet med deras beedigade utlåtande. Numera erfordrades, att synemännen i sin tur först övertygade tingsnämnden, vilket ingalunda torde skett genom ett enkelt påstående utan med tillhjälp av alla till buds stående bevismedel. Sålunda befinnes stundom, att synemännen till tinget medfört såväl skriftliga bevis som vittnen, allt sannolikt i avsikt att närmast påverka tingsnämnden.⁴

En annan förklaringsgrund till att vittnena, sedan de hörts av synenämnden, inställde sig på tinget, kan möjligen utletas ur landslagens bestämmelse, att vittnesed endast ägde försiggå inför rätta.⁵ Enligt dombreven fingo också vittnena svära inför

¹ Jfr uttrycket »dæmpe jach oc næmpdhen». Sv. Dipl. 1348 (1410).

² Se t. ex. Svartboken 324 (1410); Sv. Dipl. 1348 (1410); HAUSEN 1428 (1414); ARWIDSSON: Handlingar, D. 2, s. 64 (1427).

³ HAUSEN 1413 (1413); Svartboken 487 (1440) och 595 (1462); SRPerg. 1422 ²⁴/₁, 1456 ⁷/₁, 1462 ²⁶/₇ och 1466 ²/₁₀.

⁴ Svartboken 428 (1429), 527 (1446) och 601 (1464); Sv. Dipl. 2019 (1414), där tingsnämnd visserligen ej särskildt omtalas, men där häradssynen angives hava fällt sitt utlåtande »æptir gambloom witnom ok skælom»; HAUSEN: Bidrag I, s. 6 (1468) och s. 11 (1484); HAUSEN: Bidrag III, s. 284 (1553), enligt vilken källa landssynen företagit synegången med ledning av konung Karls förut utgivna dombrev.

⁵ KILL, TB 5: »All lagha witne oc eeda skulu a thinge for rættenom göras och gaangas.»

tingsnämnden, varvid domaren säkerligen varit den, som förestavat eden.¹ Att denna praxis särskildt återfinnes i finska och norrländska dombrev torde hava sin speciella grund i Hälsingelagens stadganden, vilka allt fortfarande om än i utvecklat skick tillämpades i Norrland och Finland.² Ett rättsfall från 1413³ belyser detta förhållande. Lagmannen över Ångermanland dömde där i en ägotvist, att »gamla minninga män och tolv åsynmän» skulle åtskilja tvisten. Efter undersökning på stället återkommo dessa till tinget och besvuro därstädes sitt utlåtande till förmån för ena parten. Och då ingen ville vädja mot minninga männen och synenämnden, avkunnade lagmannen sin dom i enlighet med deras mening.⁴

Synenämndens karaktär av bevismedel framträder ännu skarpare i de dombrev, enligt vilka parterna fått framlägga bevis inför domstolen oberoende och vid sidan av synenämnden. I ett rättsfall⁵ omtalas, att ena parten i närvaro av landssynen på lagmanstinget framlämnat brev, varmed han ville styrka sin hävd till tvisteparken. I en annan ägotvist förmälde svarandena, till vilkas nackdel synenämnden redan uttalat sig, att de till förmån för sin sak kunde åberopa ett vittne, som likväl vid detta tillfälle ej kunnat komma tillstädes. Med anledning härav uppsköts målet till nästpåföljande ting, då båda parterna jämte ifrågavarande vittne ålades att infinna sig. Då målet vid detta tings-sammanträde uppropades till förnyad handläggning, kommo emellertid svarandena icke tillstädes, utan sutto »hemma med tredska». Ej heller lät deras vittne sig avhöra. Målet avgjordes då i befintligt skick.⁶

Ehuru dombreven i allmänhet innehålla få upplysningar rörande förhandlingarne vid domstol, förekommer det en och annan gång, att skildringen blir mera utförlig, så att läsaren kan göra

¹ Jfr beträffande dansk rätt SYLOW, a. a., s. 173.

² SCHLYTER: Juridiska afhandlingar, H. 2, s. 93, och K. G. WESTMAN: De svenska rättskällornas historia, s. 22. Jfr HULTMAN: Härstamma Finlands svenskar från Sverige?, s. 432, samt Samme förf.: Finlandssvenskarnas härkomst, s. 55—61 jämte därstädes anförd litteratur.

³ Sv. Dipl. 1670 (1413). Jfr talrika exempel i HAUSEN: Bidrag I (dombok för sydöstra Tavastland 1443—1502) samt HAUSEN 1470 (1424) och 2077 (1433).

⁴ Jfr Hälsingelagens ovan anförda bestämmelser.

⁵ Sv. Dipl. 2633 (1419). Jfr Dipl. Dalek. 96 (1442).

⁶ Svartboken 601 (1464).

sig en något så när fullständig bild av rättegångsförfarandet. En sådan utförligare skildring återfinnes i ett lagmanstingsdombrev från Dalarne, vilket bär årtalet 1442.¹ Här berättas bl. a., att landssynemännen, som vid ett föregående ting blivit utsedda, finga aldrig inställa sig på »lagtinget [sic] eller häradstinget, som lagen utvisar», utan hade av ena parten hindrats »för den skull, att de ville sant säga». Först vid förevarande ting hade åtta av synemännen ändtligen lyckats komma tillstädes. De svuro då eden.² De »bådo sig så Gud hjälpa och all helgon, att» den ena parten hade den andra »orätt gjort både i åker och äng, skog och fiskevatten till en stor fördärvlig skada.» Därefter överlämnade lagmannen målet till de tolv, som sutto i nämnden, och anmodade dem, att de skulle hjälpa honom att avgöra tvistefrågan. Sedan nämndemännen överlagt sinsemellan, svarade de, att eftersom kändendena hade bättre skäl efter vad deras brev utvisade, och då synenämndens ed gått i samma riktning, de tyckte det skäligt och rättvist vara, att samma part borde återfå sin äganderätt till det omtvistade området.³ Lagmannen sporde då svarandena, om de ville vädja mot domare eller nämnd. »Då sade de nej och sprungo vreda ut åt dörren. Då dömde jag», skriver lagmannen. Och ingen fick understå sig att bryta hans dom vid sex marks bot.

Förfarandet överensstämde till alla delar med motsvarande förfarande å häradstinget och räfstetinget,⁴ förutom att vitesbeloppet för dombrott i stället var tre, resp. fyrtio mark. I domen brukade också bestämmas, att den tappande parten hade att ersätta motpartens rättegångskostnader, ävensom vad han möjligen kunde hava skördat inom det omtvistade området, eller, som det brukade uttryckas i dombreven, »årsväxten och syne-

¹ Dipl. Dalek. 96 (1442).

² Synemännens ed skedde under medeltiden med »wprækthom fingrom». Se t. ex. Svartboken 532 (1447). Ursprungligen har måhända eden avlagts med handen på svärdet, ett urgammalt bruk, som ännu förekom i Jyske Lov (I: 52) speciellt vid ägotvister. Efter reformationen svuro synemännen med handen på lagboken (RÅÅF: Ydre härad, D. 1, s. 327 (1580); Städers akter: Söderköping, RA, 1585^{28/9}), vilken senare emellertid under 1600-talet efterträdades av den heliga skrift.

³ Den ed, som nämndemännen i allmänhet brukade avlägga vid detta tillfälle, gick oftast endast ut på, »at the ey sannare wiiste wm thet ærende» eller »ath the ey rettare haffuo hørt aff thera forældhra och gambla men, æn ath thet swa bøer rettelige wara». Svartboken 527 (1446) och 611 (1468).

⁴ Såsom exempel på förfarandet å räfstetinget må anföras HAUSEN 907 (1382) o. 1203 (1405); SRPerg. 1385^{12/1}, 1386^{6/6} (2 st.) o. 1399^{25/8}; Protokoll m. m. från konungsdom och konungsräfst (Finland), dombrev 1564^{6/7} o. 18^{7/7} (RA).

kosten igen innan tre veckor med sämja eller svuren ed.»¹ Hade det under rättegången framkommit, att den tappande parten gjort sig skyldig till egenmäktigt förfarande genom att exempelvis undanskaffa motpartens rāmärken, ett fall som f. ö. var ofta förekommande, behandlades den straffrättsliga frågan gemensamt med ägotvisten, och i det slutliga utslaget dömdes parten att böta 40 mark »för våld», jämlikt Byggningsbalkens 27 kap. i Kristoffers landslag.²

Vid verkställighet av tredskodom i ägotvist stadgades, att häradshövdingen skulle förordna tolv män att »käranden föra i godset».³ En tolvmannanämnd skulle m. a. o. följa käranden till det omstridda området och där å tingets vägnar till honom överlämna besittningsrätten till samma område. Ett liknande förfarande var emellertid icke ursprungligen exekutionsformen för det fall, att båda parterna varit närvarande vid tinget, och det sedan gällde att nedsätta vissa rāmärken för att närmare utmärka den av rätten fastställda gränslinjen. Landslagen har nämligen på denna punkt upptagit svealagarnes bestämmelser om grannarnes närvaro vid rāmärkens nedsättande, sedan tinget givit sitt bifall till åtgärden.⁴ Först småningom fick i praxis en tolvmannanämnd⁵ övertaga även denna funktion, som från början tillhört grannarne själva, i den mån det offentliga intresset, som krävde, att byarne skulle vara med rå och rör omgärdade, allt starkare gjorde sig gällande.

Enligt gammal uppfattning skulle domhavanden före synenämndens edgång tillfråga parterna, om de ville vädja mot synenämndens utlåtande. Domhavanden skulle, som det hette, »bjuda parten att kasta vad». Men sedan synenämnd svurit, fick vad icke längre äga rum enligt den ålderdomliga regeln: »Dömis aldrig syn a syn swornæ». Denna uppfattning hade med hänsyn till nämnd i allmänhet småningom blivit modifierad, vilket bl. a. tog sig ut-

¹ Se t. ex. HAUSEN: Bidrag I, s. 63, 100 o. 105.

² Jfr FAHLCRANTZ: Rättfärdighet i rättsskipning, D. 1, s. 49 (1578), samt HAUSEN: Bidrag I, s. 107, 121 o. 123.

³ KRLL, TB 13. — ⁴ KRLL, BB 27.

⁵ Se t. ex. Svartboken 527 (1446) o. 534 (1447) samt K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 26 (1493), där synenämnden fick i uppdrag av domhavanden att »lægge retthe stenmærke raa och røer» mellan parternas ägor, så att parterna »kunne haffwe ther en rettilse aff till ewig tijd».

tryck i 1344 års Uppsalastadga¹ enligt vilken vad kunde erläggas även efter nämndens edgång, i vilket fall dock nämnden, om dess utlåtande ogillades, jämväl hade att undergå kyrkliga straff. Dock ansågs fortfarande i praxis, att vad mot synenämnd borde erläggas, innan domhavanden med sin dom fastställt synenämndens utlåtande.² I och med tingsnämndens förekomst vid sidan av synenämnden uppstod emellertid en stark förvirring beträffande tillämpningen av vadebestämmelserna. Synenämndens ed blev icke längre som förr det avgörande momentet för domhavanden. Ny bevisning oberoende av synenämnden kunde, som ovan påvisats, av parterna presteras inför domhavande och tingsnämnd, och stundom angav den senare en helt ny bevisgrund som stöd för sitt utlåtande. Följden härav blev, att tingsnämnden även i detta avseende kom att inkräkta på synenämndens område. Domhavanden nöjde sig ofta med att tillfråga parterna, om de ville vädja mot tingsnämnden,³ och vad mot synenämnd i den mening lagen avsåg blev samtidigt allt mera sällsynt. Som en övergångsform kan betraktas ett rättsfall från 1410,⁴ där vad upplystes kunna erläggas mot »nämnden *eller* synen.» Vad mot synenämnd erhöi däremot i stället en annan karaktär, som närmast kan förliknas vid jäv. Detta fall är förut omtalat vid redogörelsen för landssynens tillsättande. Sedan en part vädjat mot häradssynens utlåtande, kunde, medan målet fortfarande var anhängigt vid häradsrätten, en ny undersökning företagas av landssyn, varefter häradshövdingen efter tingsnämndens hörande avkunnade sin dom.

Denna nya form för vad synes småningom hava blivit gemensam för vad mot varje slag av nämnd. Åtminstone förekom under senare hälften av 1400-talet ungefär samma förfarande, då part vädjade mot tingsnämnd. I ett rättsfall från 1470⁵ motiveerade svaranden under pågående ägotvist ett dylikt vad med att

¹ Dipl. Suec. 3864 (1344). Jfr dock KrLL, TB 37.

² Se t. ex. HAUSEN 1246 (1407), 1494 (1417), 1551 (1418), 1624 (1420); Svartboken 373 (1417), 428 (1429); Sv. Dipl. 1670 (1413), 2378 (1417), 2546 (1418); Dipl. Dalek. 288 (1384).

³ Se t. ex. HAUSEN 1203 (räfsteting 1405), 1824 (lagmansting 1427) och Svartboken 487 (häradsting 1440). Inflytandet synes även denna gång hava utgått från högsta instans.

⁴ Sv. Dipl. 1348 (1410). — ⁵ HAUSEN: Bidrag I, s. 10.

tingsnämnden icke hade rätt rannsakat. I detta fall tillsattes en ny tingsnämnd, vilken emellertid hade samma uppfattning som den föregående, varför svaranden fick böta sex mark för »vadfall».

Det tredje slaget av vad i ägotvist, där syneförfarande förekommit, var riktat mot domhavanden. Av dombreven vill det synas, som om detta även kunnat ske under själva rättegången. Detta framgår av klausulen: »Då ingen mot mig eller nämnden (resp. synenämnden) vädja ville, dömde jag.»¹ Det är dock icke troligt, att detta kan hava varit meningen, utan dombrevets avfattning har säkerligen influerats därav, att det samtidigt varit fråga om vad mot nämnd. Efter domens avkunnande hade däremot part naturligt nog rätt att vädja under lagman. Enligt Magnus Erikssons landslag (TB 34: 1) skulle detta vad ske på samma tingsdag, då domen fällts, varemot Kristoffers landslag (TB 38) medgav en frist på åtta dagar. Mot lagmannen vädjades »under konung eller de hans dom hava», i vilket fall någon fatalitet stundom icke synes hava blivit iakttagen i praxis.² Vadet mot domhavanden torde från början ej hava avsett själva sakfrågan, utan i stället inneburit anklagelse gentemot domhavanden, att han icke dömt i överensstämmelse med synenämndens utlåtande. Detta synes framgå av följande rättsfall. Då Sten Sture år 1513 höll räfste-ting i Åbo, kommo några bönder och klagade över en lagmans dom i ägotvist. Men lagmannen, som var närvarande, omtalade, att han dömt »efter den landssyn och ed, som däruppå gången var». Rätten rannsakade då lagmannens dombrev och fann det vara »rätteligen utgivet», varpå Sten Sture dömde brevet fast vid 40 marks vite »för min dom».³

En fastställelse av ett förut avfattat dombrev kunde även ske av andra orsaker. En rågångsdoms giltighet var delvis beroende på dombrevets tillvaro, och det befinnes därför ej sällan, att bönder infunnit sig vid tingen och begärt, att deras dombrev, som med tiden blivit söndriga, otydliga eller rent av förstörda, måtte av domhavanden »förnyas». Denne upptog ärendet, ofta i form av vanligt tvistemål, lät nämnden undersöka dombrevets

¹ Se t. ex. Dipl. Dalek. 96 (1442); Upplands lagmansdombok, s. 107 (1491); ARWIDSSON: Handlingar, D. 6, s. 147 (1534).

² Se t. ex. HAUSEN: Bidrag III, s. 284 (1553), där parten först några år senare klagade hos hertig Johan över synedomen. Jfr nästföljande not.

³ ARWIDSSON: Handlingar, D. 5, s. 217 (1513).

äkthet och hörde sig även för, om förhållandena på marken stodo i överensstämmelse med dombrevets uppgifter. Därefter utskrevs ett nytt dombrev, som av domhavanden beseglades, »efter vi förnummo, att samma brev var alldeles lagligt och rätt, och socknen således med rå och rör var lagt», som det heter i ett sådant »förnyat» dombrev från 1577. Något syneförfarande ansågs dock i dylika fall sällan vara av nöden.¹

Även ur en annan synpunkt kunde det hända, att en dom i ägotvist behövde förnyas. Under en tid, då intet kartmaterial fanns, låg det i sakens natur, att en dylik dom icke på längden kunde upprätthållas. Grunden till domen var nämligen att söka i naturförhållanden, som voro underkastade förändring, eller i gränsmärken, vilkas läge lätt kunde rubbas. Synenämndens utsaga om rågångens rätta sträckning, hur noggrant den än återgivits i dombrevet, kunde knappast vara tillfyllest, om tvist vid pass 50 år eller senare uppstod om läget av samma rågång, och de i dombrevet beskrivna råmärkena under tiden försvunnit. En undersökning ger också vid handen, att under loppet av några hundra år samma ägotvist kan hava avdömts åtskilliga gånger, utan att vederbörande haft någon synbar hjälp av de förut utgivna dombreven.²

Enligt landslagen fick som bekant icke något vad äga rum mot landssyn. Detta stadgande tyckes under ifrågavarande period som regel hava upprätthållits i praxis.³ Konungens domhavande i Åbo 1446, som detta år funnit, att vissa domare i detta stycke handlat mot lagen, uttalar härom följande: »Ty att vad landssynen gör med ed sin, det bör hållas, och ej syn över landssyn hållas, utan så vore, att någon bättre bevisning kunde finnas, än de förut hade hört; då skulle samma landssynemän däruppå komma och själva det rätta.»⁴ Att denna princip även tillämpats i praktiken, framgår av flera rättsfall.⁵

¹ Se t. ex. Dipl. Dalek. 39 (1379) samt Dombrev 1577 ⁵/₂ (i Topographica rågångshandl., RA).

² Jfr RÅÄF: Ydre härad, D. 3, s. 23.

³ Se t. ex. K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 18 (1458): »Och lagen vissa ath engen magh mothe landssynen vædhia hwat the sæya vara anthinge krokot eller rätt.»

⁴ Svartboken 527 (1446).

⁵ Se t. ex. Svartboken 405 (1423); Protokoll m. m. från konungsdom och konungsräfäst (Finland), dombrev 1592 ¹³/₄ (RA).

Den ovan framlagda undersökningen har till fullo visat, att landslagen i allmänhet på ifrågavarande punkt lagt sin tids modernaste och fullständigaste rättsregler till grund för sina stadganden. Flerstädes, exempelvis vid skildringen av råstenarnes beskaffenhet, har landslagen använt sig av Uplandslagens bestämmelser, och då det gällt själva processförfarandet, har densamma t. o. m. intagit en modernare ståndpunkt än sin förebild. Så är exempelvis Uplandslagens stadgande om vad till hundaresyn uteslutet. Landslagens författare hava således vid behandlingen av syneförfarandet vid ägotvist på ett tillfredsställande sätt skilt sig från sin uppgift. Endast på en punkt har utvecklingen avsiktligt blivit undertryckt, och häri kan möjligen spåras ett inflytande från götarätten.¹ Syneinstansernas antal, som i svealagarne uppgick till tre (hundaresyn, folklandssyn och konungssyn), har i landslagen reducerats till två. Det är troligt, att detta närmast kan betraktas som ett uttryck för den reaktion, som behärskade de folkliga elementen gentemot den alltmer framträngande kungliga rättskipningen. Landssynen var vid ägotvist det högsta uttrycket för den folkliga domsmakten. »Då skall det gillt vara, som hon gör.» Samma motsats hava vi förut gjort bekantskap med i den sörmländska lagen, som än skarpare understryker samma uppfattning, att icke ens konungen ägde rubba folklandssynens edliga utsaga. Det visade sig dock snart, att det kungliga inflytandet på rättskipningen redan var alltför starkt för att kunna betvingas ens av landslagens bokstav. Men trots sin relativa styrka ansåg sig dock konungamakten, just till följd av samma lags tillvaro, icke böra gå öppet till väga. Namnet konungssyn försvann i praktiken², liksom det förut försvunnit ur lagstiftningen, och landssynen blev i stället högsta syneinstans. Landssynens inappelabilitet har också, som vi sett, upprätthållits av praxis. Med den riktning, utvecklingen tagit, betydde detta dock ingalunda, att syneförfarandet vid ägotvist därigenom uteslöts från den kungliga rättskipningen. Landslagen hade visserligen avsett, att någon konungssyn, sådan den förekommit i Uplandslagen, icke skulle vara tillåtlig. Men detta förbud förstod konunga-

¹ Från götarätten stammar också namnet häradsyn.

² Namnet konungssyn finnes dock omnämnt i ett dombrev av den 21 juli 1463 (ARWIDSSON: Handlingar, D. 8, s. 8). Konungssynen skulle hava hållits den 23 juli 1453 på föranstaltande av lagmannen Henrik Clausson (Diekn).

makten skickligt kringgå genom att med namnet landssyn även beteckna de synenämnder, som konungen¹ eller hans domhavande på räfsten utsände. Detta kunde så mycket lättare ske, som lagen ej uttryckligen omtalade, vem som ägde att förordna landssyn, och dessutom lagmannen, som enligt traditionen var närmast till denna uppgift, i regel även presiderade på räfstetinget i egen-skap av konungens domhavande.

Under skydd av den gamla hävdvunna benämningen landssyn lyckades emellertid konungamakten snart att efter utländskt mönster vid sidan av de gamla skapa nya och smidigare former för utövandet av den kungliga rättskipningen vid ägotvist än dem, som direkt kunde utvinnas ur den gamla folkliga processen. Dessa nya former spreda sig småningom även till de lägre instanserna och åstadkommo härigenom en fullständig förvandling av syneinstitutets karaktär. Synenämnderna vid de olika tingen upphörde såsom bevismedel och ersattes i stället av självständiga specialdomstolar, eller de s. k. synerätterna. Samtidigt inträdde en namnförändring. De olika slagen av landssyn hade länge förorsakat en viss begreppsförvirring, och för att råda bot härpå började vid midten av 1500-talet benämningen *lagmanssyn* användas å den landssyn, som lagmannen förordnade på lagmans-tetinget, under det att namnet landssyn fortfarande bibehölls för den synenämnd, som tillsattes av konungen eller hans domhavande. Sedan konungamakten under 1600-talets förra hälft vuxit sig tillräckligt stark, ändrades även detta, och den kungliga landssynen framträdde under namn av *riddaresyn*,² som en tredje och högsta syneinstans i öppen strid mot landslagens ursprungliga mening. I detta sammanhang kan även nämnas, att det folkliga motståndet trots allt dock kom att avsätta vissa spår även vid det slutliga reglerandet av lagmanssynens förhållande till riddaresynen. Vad från lagmanssyn blev sålunda allt fortfarande förbjudet, och i stället måste part, som ville överklaga lagmanssynens dom, i en ödmjuk böneskrift göra anhållan härom hos konungen. Den närmare redogörelsen för dessa förhållanden tillhöra emellertid ett följande kapitel.

¹ Att konungen även personligen ansågs kunna förordna om landssyn, som i detta fall fick karaktär av synerätt, skall senare visas.

² Av ett visst intresse är att se, hurusom namnet konungssyn ånyo uppdyker i lagkommissionens förslag till jordabalk 1695 (Förarbetena, D. 4, s. 215).

II. Synerätten i högsta instans.

1. Före tillkomsten av 1734 års lag.

Den kanoniska rättens synebegrepp skiljer sig väsentligen från det institut, med vilket vi tidigare gjort bekantskap i svensk medeltida lagstiftning och rättspraxis. Ej heller överensstämmer den kanoniska rätten på denna punkt med den romerska. Synen är nämligen i den kanoniska rätten ouplösligen förbunden med notoritetsbegreppet och har intet med bevisning att skaffa. Enligt GROSS¹ definieras syn som ett medel för domaren att i egen person avgöra, huruvida factum probandum är notoriskt eller icke. Om bevistemat i ett visst givet fall var notoriskt, var målet därmed också avgjort, ty ett notoriskt faktum kunde enligt kanonisk rätt icke bli föremål för bevisning. Domaren tillkom att avgöra, om syn skulle företagas eller ej. Initiativet kunde också utgå från någon av parterna, men i så fall borde en begäran framställas till domaren redan före processens början. Domaren kunde däremot när som helst under rättegången ex officio anställa syn. Enligt kanonisk rätt förekom det icke, att sakkunniga personer fingo företaga syneförrättningen i domarens ställe, ty domaren ansågs därigenom erkänna, att hans besiktning i förevarande fall icke vore tillräcklig, utan att sakkunskap därför erfordrades, vadan någon notoritet under sådana omständigheter icke heller kunde föreligga. En bevisning medelst sakkunniga fick då inträda i synens ställe. Fann domaren först under själva syneförrättningen, att factum probandum icke var notoriskt, överläts åt parterna å ömse sidor att på vanligt sätt bevisa sina påståenden.²

¹ Die Beweistheorie im canonischen Process, D. 2, s. 4.

² GROSS, a. a., D. 2, s. 106 ff. Jfr v. WEVELD: Zur Lehre vom Gerichtlichen Augenschein im Civilprozess, s. 13—20.

Liknande principer voro, som vi ovan sett, även gällande i dansk rätt så till vida, att synemännen i en ägotvist ej blott skulle syna utan jämväl genom dom avgöra målet. Detta förfaringssätt praktiserades också i högsta instans, där den danske konungen personligen alltmera sällan hade tid att deltaga i rättsskipningen landet rundt. Då det gällde ägotvister om rå och rör, brukade han i stället utsända några »Riddermendsmend», vilka på ort och ställe i konungens namn skulle »ride Herreds- eller Markeskjel». Att sådana »Ridemendstog» förekommit i Danmark under hela unionstiden torde vara otvivelaktigt, om också verkliga belägg kunna spåras först från Kristian I:s tid.¹ Även från 1500-talet finnas flera danska dombrev bevarade, som utvisa, att riksråd och andra adelsmän av konungen förordnats till »Ridemend» för att avgöra ett speciellt fall av ägotvist, sedan syn av domstolsledamöterna företagits på stället.²

Det är icke uteslutet, att synerättens förekomst i Sverige kan förklaras genom en dubbel påverkan dels från kanonisk, dels från dansk rätt. Åtminstone har den kanoniska rättens förespråkare i Sverige icke haft något skäl att lägga hinder i vägen för det danska inflytandet. Att detta sistnämnda inflytande skulle vara starkast, är naturligt med hänsyn till den livliga förbindelse, vari de båda rikena just under unionstiden stodo med varandra, varjämte de politiska förhållandena gjorde sitt till, för att jordmännen i Sverige vid denna tid skulle vara särskildt mottaglig för inflytelser, som voro ägnade att understödja de maktHAVandes intressen.

Redan vid början av 1400-talet hade nämligen i Sverige den högsta rättskipningsmakten kommit i händerna på rådet, då unionskonungen för det mesta vistades utanför landets gränser. Från denna tid blev det vanligt, att vissa mål, särskildt sådana som voro av vikt för kronan, ansågos speciellt höra under rådets kompetens och därför från lagmansrätterna kunde hänskjutas till dess avgörande.³ Då samtidigt rästetingen blevo alltmera sällsynt förekommande, utsände rådet i mån av behov en kommissorialrätt, som å konungens eller riksens vägnar speciellt ägde att döma i

¹ Se t. ex. HÜBERTZ: Aktstykker, D. 1, s. 27 o. 43; FYHN: Efterretninger om Kjøbstaden Kolding, s. 186; Danske Magazin, Række IV, D. 2, s. 267 ff.

² Se härom STEMANN, a. a., s. 226—27, och KOLDERUP-ROSENVINGE: Saml. af gamle danske Love, D. 4, s. 290.

³ E. HILDEBRAND: Svenska statsförfattningens hist. utveckling, s. 141.

tvister, vilka voro av sådan natur, att de måste avgöras på stället. Det förekom också, att tvistande parter vände sig till konungen personligen, t. o. m. om han vistades utomlands, och konungen uppdrog då vanligen åt några medlemmar av rådet att rannsaka och »med rätt eller sämja» avgöra målet.¹ Det är dock icke så lätt att avgöra, huruvida det var rådet eller konungen personligen, som stod bakom den utsända kommissorialrätten, då rådet i dylika fall ofta använde sig av konungens namn. Under senare hälften av 1400-talet inträdde den nationelle konungen resp. riksföreståndaren i unionskonungens ställe, men denna omständighet betydde intet för utvecklingen av ifrågavarande rättspraxis. Tvärtom hände det numera ganska ofta, att den högsta myndigheten i riket utsände specialdomstolar. Särskildt blev detta förhållande vanligt, då det gällde ägotvister om rå och rör, vilkas egenartade natur med nödvändighet fordrade en undersökning på ort och ställe.

I ett dombrev den 9 november 1453² intygade tio frälsemän samt tolv ofrälse, att de den 15 september samma år varit »tillnämnda av» sin »nådige herre konung Karl i Stockholm», att de skulle »vara uppå en syn uppå Lindö emellan ärlige och välborne män» herr Gustaf Karlsson (Gumsehufvud) och herr Gregers Mattsson (Lilja) å den ena, samt herr Staffan Ulfsson (tillbakaseende Ulf) jämte bönder från Färingsö och Lovö å den andra sidan. Den 4 oktober förrättades synen, och samma dag avkunnade synerätten dom i målet. Enligt ett annat dombrev av den 3 maj 1490³ var lagmannen i Västergötland, Lindorm Björnsson (Vinge), tillskickad av riksföreståndaren och riksrådet att hålla landssyn, vilken förrättades av lagmannen jämte fem härads hövdingar och tio bönder. Landssynen avkunnade konungsdom. Liknande dombrev äro vid denna tid ganska vanligt förekommande

¹ K. H. KARLSSON: Den svenske konungens domsrätt, s. 63—64. Jfr K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 31, där en syn omtalas från Erik XIII:s tid, varvid bl. a. närvoro »her Steen Boosson riddare förutan andra monge riddara och riddara mans men aff Östergylland», vilka utsändts av konungen »pa cronone wegna». I ett dombrev från 1454 (tryckt bl. a. hos K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 16) omtalas en av drottning Margareta utsedd synerätt, som bestått av »riddara oc andre friborne mæn oc bønder boolfaste, wæll twa telffter». Samma synerätt avses antagligen av K. H. KARLSSON, a. a., s. 63, ehuru såväl källa som datum felaktigt angivits.

² SRPerg. 1453 9/11. — ³ SRPerg. 1490 3/5.

i Sverige och bliva det än mer i början av 1500-talet.¹ Antalet synermän tyckes hava varierat efter målens vikt och betydelse. En av de viktigaste och oftast förekommande tvistefrågorna från denna tid var rätten till fiskevatten. Såsom exempel må framhållas den tvist, som år 1500 ånyo uppstått mellan kronan och allmogen i Dalarne rörande rätten till laxfisket vid Älvkarleby. Synerätten, som fått i uppdrag att avdöma målet och som i dombrevet kallas landssyn, bestod av två riksråd, tre riddare och åtta väpnare förutom tolv andra bisittare. Antagligen för att bevara skenet av synenämndens lagliga karaktär, avlade domstolens ledamöter efter syneförrättningen ed i närvaro av allmogens fullmäktige från Dalarne, Kopparberget och Silvberget, varefter domen avsades till förmån för kronan.²

Det var emellertid som sagt endast i viktigare fall, som konungen eller hans ställföreträdare personligen under slutet av medeltiden utsände en synerätt för att döma i ägotvister. Ett annat förekommande sätt var, att målet remitterades till lagmanstinget genom ett kungligt brev, vari lagmannen antingen ensam eller tillsammans med andra namngivna personer ålades att hålla landssyn å det omtvistade området och dessutom slutligt avgöra målet. Sålunda omtalar exempelvis lagmannen i Östergötland, riddaren Erik Nipritz (Nipertz), i ett dombrev den 20 september

¹ Se t. ex. K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 21. 1473 ²⁰/₃ voro fyra tolfter skickade och tillkallade av riksföreståndaren Sten Sture att på riksens vägnar åtskilja en tvist rör. kungsådra; SRPerg. 1481 ⁶/₈. Biskop, riddare och tolv väpnare rannsaka på riksföreståndarens och riksrådets befallning i en ägotvist mellan Askims och Fjäre härader och fastställa rågången dem emellan; Dipl. Dalek. 171 och 174. 1499 ²²/₁₀ voro fem fogdar och häradshövdingar utskickade å konung Hans vägnar att hålla landssyn; SRPapp. 1510 ⁶/₅. Sex personer intyga, att de av riksföreståndaren Svante Nilsson varit skickade på en allmän landssyn; SRPerg. 1513 ²⁰/₆. Fem frälsemän intyga, att de av riksföreståndaren Sten Sture varit tillskickade på en syn vid Mälaren; SRPerg. 1515 ⁵/₅ el. ¹⁵/₉. Tretton personer säga sig varit nämnda efter riksens råds dom och riksföreståndaren Sten Stures befallning på en landssyn ang. en äng. — Enligt ett lagmanstingsdombrev 1686 hade inför rätten företetts tvenne brev, det ena innehållande riksrådets befallning 1519 till riddaren Knut Soop på Frötuna att förrätta syn mellan två härader, och det andra från 1522, som förmålde, att nämnde riddare hade med en syn bägge häradena åtskilt och avdömt. Se Handl. rör. tvisten mellan Rasbo, Norunda och Olands härader 1684—93 (UL).

² Dombrevet är bl. a. tryckt i Dipl. Dalek. 177 (1500) samt hos K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 26.

1454, att konung Karl »mig befallt och bjudit med sin nådes brev, att jag skulle nämna» en landssyn och stämma därtill de detta ärendet angående och skilja den långvariga tvisten åt »med rätta, efter ty lagen utvisar».¹ I detta fall kallade lagmannen tre häradshövdingar med vardera »fyra bolfasta män», vilka »togo detta ärendet till sig». Domen såges uttryckligen vara en lagmansdom, och dombrevet beseglades av lagmannen jämte de tre häradshövdingarne.

En mellanform mellan den kungliga synerätten och den syne-nämnd, som i egenskap av bevismedel fungerade vid räfstetinget, förekommer i ett syneprotokoll från år 1458.² Biskopen i Strängnäs Sigge Ulfsson (Sparre) samt lagmannen i Södermanland, riddaren Åke Jönsson (Svarte Skåning), voro här, i sin uppgivna egenskap av konungens domhavande, utskickade av konung Kristian att åtskilja en »jordaträta om bolstada skäl» mellan Husby och Våvelsta i Husby socken. De båda domhavandena utnämnde därvid på Oppunda ting tolv personer, sex friborne män och sex odalbönder, att en viss dag förrätta syn på stället, varefter de avkunnade domen i enlighet med synenämndens utlåtande.

Synerättens fortsatta utveckling betingades i viss mån av den differentiering, som under medeltiden och 1500-talet behärskade den kungliga rättskipningen. Inställde sig en part på räfst- och rättaretinget och begärde förnyad rannsaking i ägotvist om rå och rör, utsågo räfsteherrarne därstädes en syne-nämnd enligt de gamla reglerna.³ Klagade däremot parten hos konungen personligen (»gick till hova»), tillsatte denne ofta en extraordinär synerätt, som blott fick till uppgift att å konungens vägnar avgöra detta enstaka mål. Så omtalar exempelvis⁴ riddaren och västgöotalagmannen Karl Eriksson (Gyllenstierna), att han all helgona afton 1530 var tillskickad av Gustaf Vasa att hålla landssyn i en ägotvist om ett ödesgårde, benämnt Budaslätt.

¹ K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 16. Ett annat fall finnes berört i ett dombrev från 1493 (Skogs- och gränskommissioners arkiv, RA). Här omtalas, att tvenne domhavande nämnda år »efter Rijksens Rådz befallning» voro »stadde uppå een röörgång» mellan Tierps allmänning och Roslagen. Domen rubriceras i dombrevet som lagmansdom.

² SRPerg. 1458 16/10. — ³ Se t. ex. ARWIDSSON: Handlingar, D. 10, s. 99 (1564).

⁴ Västergötlands fornminnesförenings tidskr., Bd 3, h. 3—4, s. 70. Jfr Handl. rör. Skand. hist., D. 7, s. 37, där en annan landssyn omtalas vara förordnad av Gustaf Vasa.

Gustaf I:s registratur innehåller under den 22 mars 1549 en intressant och för synerätten belysande instruktion, som givits lagmannen Henrik Claesson (Horn).¹ Konungen befallde härlagmannen att tillse, att adelsmännen icke på egen hand utskickade några synenämnder, som förut olagligen skett, utan Hans Maj:t ville vid varje tillfälle själv genom skriftlig befallning utse de män, han ville nämna. I ett annat brev säger sig konungen varken kunna eller vilja vägra att utnämna en syn »för rättvisans skull och på vårt kungliga ämbetes vägnar... efter Sveriges lag medgiver, att konung bör i så måtto, vad rätt och sannast vara kan, utleta låta».² Därmed har en mer än hundraårig praxis på högsta ort sanktionerats såsom en konungen personligen tillkommande laglig rättighet, varvid vederbörande tycks hava stödt sig på det bekanta stadgandet i landslagen, att konungen ägde bryta »alla skrok- och offsoknir».

Utvecklingen fortsattes även senare delen av 1500-talet under enahanda former.³ Böndernas fullmäktige från olika landsdelar infunno sig hos konungen och klagade, att de ickeingo hava sina råstenar i fred, ehuru de ofta hade fått dem fastställda upprepede gånger av olika domhavande. Ett brev från Johan III, daterat den 17 oktober 1587, belyser utförligt, hur det därvid brukade tillgå.⁴ Konungen resolverade nämligen i samma brev, att parterna skulle förbliva vid sin gamla hävd, tills »Vår troman, råd och hovkansler Oss älskelig den ädle och välborne herr Erik Sparre till Sundby» kunde komma tillstädes samt med »ovälde härads hövdingar och uthäradsbor eller nämnd» hålla där »en laglig

¹ Gustaf I:s Reg. 1549, s. 373. Även tryckt hos ARWIDSSON: Handlingar, D. 7, s. 262. Instruktionen är av allmänt intresse så till vida, som den röjer, utom tecken på en begynnande centralisation av den högsta domsmakten, även den motsättning inom rättskipningen mellan konungamakt och aristokrati, som ungefär samtidigt tog sin början.

² Gustaf I:s Reg. 1549, s. 289. Jfr 1547, s. 826.

³ Under Erik XIV:s tid gestaltade sig förhållandet något olika, för så vidt en konungens högsta nämnd delvis trädde i konungens ställe. Se härom Erik XIV:s nämnds dombok, s. 18, 210 o. 322. Denna högsta domstol blev emellertid som bekant av kort varaktighet. Att konungen även under denna tid utsändt synerätter för att avgöra ägotvister, synes bl. a. hos HAUSEN: Bidrag IV, s. 345. Jfr Erik XIV:s nämnds dombok, s. 255.

⁴ Topographica, rågångshandl. (RA).

syn», så att »förberörda träta måtte en gång för alla bliva åtskild».¹

Den utveckling, den kungliga synerätten nått vid slutet av 1500-talet, kan sägas kodifierad 1609 i Karl IX:s lagförslag, vilket, ehuru det aldrig blev gällande lag, likväl i många avseenden är ett troget uttryck för samtidens rättspraxis. I 28 kap. Byggningsabalken stadgades där, att om två byar tvistade med varandra om bolstada skäl, skulle häradshövdingen, konungens fogde och tolv män av nämnden »leta, vilkendera sannare haver». För beslut av synenämnd fordrades liksom förut enighet mellan sju synemän. Vardera parten hade rätt att vädja under nästa landsting. Bonde skulle därvid i vadepenning erlægga åtta mark och häradssyn tolv mark. »Nu är landssyn åkommen», hette det vidare, »då skall det gillt vara, som hon gör», och däremot må ingen vädja. Nu kan hända, att någon varken låter sig nöja med lagmans- eller häradsdom, då må han vädja under konungens rättareting, bonde lägga sex mark och lagman 24 mark, »och därifrån have ingen makt att vädja».

Granskas bestämmelserna närmare, utgöra dessa först och främst ett tydligt bevis på att lagförslaget tillkommit i form av en systematisk överarbetning av landslagens rättsregler. Kristoffers landslag (BB 26) har legat till grund i förevarande fall, och oaktat vissa olikheter finnas, har lagförslagets författare i det stora följt den ursprungliga lagtexten. Stadgandet beträffande landssynens inappellabilitet har sålunda oförändrat kommit att kvarstå i den nya versionen. Tillägget därstädes om vad till konungens rättareting förefaller därför tämligen omotiverat. Benämningarne landsting och landssyn hava vidare fått stå kvar i förslaget, ehuru de vid en eventuell tillämpning måst översättas med lagmansting och lagmanssyn, då landsting och råfsteting enligt Kristoffers landslag voro synonyma begrepp. Slutligen verkar uttrycket konungens rättareting främmande för den, som känner till den föregående utvecklingen. FAHLCRANTZ² har emellertid framfört sannolika skäl för antagandet, att Karl IX

¹ Ett dombrev från en dylik syn är tryckt i Västergötlands fornminnesförenings tidskr., Bd 2, h. 2, s. 97 (1584). Jfr FAHLCRANTZ, a. a., D. I, s. 125 (1613).

² A. a., D. I, s. 40—45 o. 128—139. Jfr dock [S.] B[er]ghs recension av ifrågavarande arbete i Hist. tidskr. 1903, s. 41—42.

i begreppet rättareting velat inlägga en särskild betydelse såsom en av konungen personligen utsedd kommissorialrätt i motsats till landslagens räfsteting, där ledamöterna bestodo av mer eller mindre självskrivna rådsherrar och lagmän. De olika benämningarne på konungstinget hava alltså formulerats med hänsyn till den kamp, som även inom rättskipningens område pågick mellan konungamakt och aristokrati. Sedd från denna synpunkt blir begreppet konungens rättareting i Karl IX:s lagförslag ett verklighetstroget uttryck för konungamaktens fortsatta önskan att på ifrågavarande område hävda de principer, som formulerats redan av Gustaf Vasa i hans ovan anförda instruktion av den 22 mars 1549.

Adelns motförslag, eller det s. k. Rosengrenska förslaget, innehåller däremot intet nytt med hänsyn till syneförfarandet vid ägotvist. Förslaget utgör tydligen på ifrågavarande punkt endast en direkt avskrift av landslagens bestämmelser. Det kunde ju ej heller vara av något intresse för aristokratien att giva ett lagligt stöd åt en utvidgning av den kungliga domsmakten, en tendens, som bl. a. i detta fall är tydligt skönjbar i Karl IX:s eget förslag.

Den brist på iakttagande av legala former, som kännetecknat medeltiden och särskildt inom processrätten florerat även under 1500-talet, upphörde i början av 17:de århundradet och lämnade rum för en noggrann och bokstavlig lagtolkning. En av orsakerna därtill var landslagens tryckning 1608, vilken omständighet fick ett stort inflytande på rättsutvecklingen. Var och en kunde därefter själv konstatera lagens innehåll, och rättssedvänjan spelade därför inom processrätten ej samma roll som förut. En annan och kanske än viktigare orsak var hovrättens instiftande. Härigenom upphörde formellt det gamla räfst- och rättaretinget, och alla mål, som förut därstädes blivit rannsakade och dömda, skulle hädanefter avgöras av hovrätten. Dessutom skulle hovrätten behandla alla ärenden, som konungen kunde komma att hänvisa dit.¹

Någon tid efter hovrättens tillkomst blev frågan aktuell, huruvida hovrätt kunde utse landssyn. Enligt Kristoffers landslag skulle landssyn tillsättas på landsting eller räfsteting, men dessa hade nu ersatts av hovrätten. Ett annat spörsmål, som samtidigt

¹ Rättegångsprocessen 1615, § 20 mom. 3 och 7 (SCHMEDEMAN, s. 156).

sysselsatte 1600-talets svenska jurister, var innebörden i begreppet landssyn. De jämförde landslagens bestämmelser med landskapslagarnes och trodde sig därvid finna, att Västgötalagens landssyn var identisk med landslagens. Till följd härav drogs den slutsatsen, att landslagens landssyn och den i praxis förekommande lagmanssynen voro synonyma begrepp. Den praktiska konsekvensen därav måste bliva, att vad från lagmanssyn lagligen icke finge tillåtas.

Det saknades dock icke opponenter mot en sådan uppfattning, ehuru de kommo att tillhöra minoriteten. Särskildt gjorde sig två hovrättsassessorer, Henrik Teit och Petrus Dober (Arosenius), möda att bevisa motsatsen. De utgingo ifrån, att landssynen enligt lagen måste utses på landstinget av den person, som där presiderade såsom ordförande. Men detta skulle enligt Kristoffers landslag konungen eller hans domhavande göra och icke lagmannen, vadan den senare ej heller kunde utse landssyn. De anförde även landskapslagarnes stadganden som stöd för sina påståenden och sökte visa, att Uplandslagens folklandssyn var identisk med senare tiders lagmanssyn, under det att Uplandslagens konungssyn motsvarades av landslagens landssyn, emedan de senare båda utsågos av konungen. Opponenterna, vilkas anföranden i berörda ämne i en mängd avskrifter spredos över hela landet,¹ ansågo till slut, att enligt landslagen borde få vädjas från häradsyn till hovrätt, vilken såsom en ersättare för de forna räfst- och rättaretingen borde utse landssyn. Med kraft framhöllo de även, att lagens stadgande om landssynens inappelabilitet berodde just på dess egenskap att vara konungens högsta domstol i ägotvister om rå och rör.²

Den föregående framställningen torde utvisa, att de skäl, som framlagts å båda sidor, voro av uteslutande teoretisk art och föga överensstämde med verkligheten. Praxis synes i det följande till en början hava varit obestämd. I ett lagmansdombrev från Dalarne den 15 juni 1618 omtalas en ägotvist mellan tvenne byar. Ehuru lagmanssyn förut var hållen, begärde en av parterna vid tinget, att ny syn skulle utses. Rätten upp-

¹ Se t. ex. Nordinska saml. 310, 313, 318, 343, 1230 och 1356; Palmskiöldska saml. 141; Juridica 120 och 124 (UB).

² Ungefär samma ståndpunkt intager också REFTELIUS i sina föreläsningar från slutet av landslagens giltighetstid (mskr. i UB).

lyste då samma part, att »lagmanssyn» icke kunde »hållas på lagmanssyn». Däremot stod det parten fritt att »lägga tvenne 40 mark i rätten och sedan besöka konungen om en *räfstesyn*». Då parten förklarade sig icke vilja företaga något sådant, resolverades, att ingen finge föra ytterligare talan vid äventyr av 80 marks böter.¹ Ett annat exempel omnämnes i Svea hovrätts dombok den 26 oktober 1625. En lagmanssyn och dom fastställdes här, emedan ej rätteligen vädjats. Hovrätten förordnade vidare, att häradsnämnden i förevarande fall skulle upprätta rå och rör enligt syneresultatet och svaranden tillträda det omtvistade området. Dock tillades, att käranden fortfarande ägde rätt att hos Kungl. Maj:t begära en *extraordinarie syn*.²

Emellertid fortfor konungen att i enlighet med det gamla sättet utsända »några gode och förståndige män», ofta med en ståthållare eller ett riksråd såsom ordförande, vilka i ägotvister skulle syna och rannsaka och därefter å hans vägnar på stället avkunna dom.³ Så klagade exempelvis 1626 inför konungen en åbo på ett kronohemman, vilken hade vädjat under »lagmanssyn och dom», att han ändå icke fick hava sina ägor i fred. Konungen ålade då herr Åke Axelsson (Natt och Dag) att syna och rannsaka detta mål, att »Vårt hemman icke emot lag några ägor avskäras, kronan till förfång».⁴ Men även då det icke gällde någon förmån eller nackdel för kronan, utskickades kommissorialrätter, vilka, i likhet med de förra, vid denna tid saknade en gemensam officiell benämning. Riksregistraturet innehåller exempelvis för den 12 januari 1627 ett brev till herr Nils Bielke, »att han skulle förordna några utur hovrätten i Finland», vilka skulle »åtskilja den jordaträta», som uppstått mellan Mårten Eriksson och hans vederparter. Ett brev avgick den 12 februari s. å. till Bror Andersson (Rålamb) och Peder Nilsson (Gyllenax) med innehåll, att de skulle »rannsaka om den tvist, som är emel-

¹ Kopparbergs länsstyrelses arkiv (UL); FAHLCRANTZ, a. a., D. I, s. 222.

² Svea hovrätts dom (RA) 1625 ^{26/10}.

³ Nordinska saml. (UB), n:o 320, fol. 109. »Anno 1619 den 8 November refererades H:s Kongl. May:t K. Gustaf Adolph efter föllliandhe saker. Till thet 4:dhe: Om syner emellom (Håbo-) Tijble och Ömeste (= Önsta) byier war Konungens förklaringh, at H. K. M. will sielff i tilkommandhe wår låta dit förordna förståndige godhe män, som der om ransaka skall och dem emellan jämka och laga.» (Tryckt hos WAHLBERG, a. a., s. 12).

⁴ CRONHOLM: Sveriges historia under Gustaf II Adolphs regering, D. 4, s. 410.

lan några socknar i Öster- och Väster-Dalarne, efter som de av deras supplicat förnimmandes varde». Åtminstone från den senast nämnda rannsakingen finnes dombrevet bevarat i bestyrkt avskrift.¹ Rannsakingen hölls den 21 till den 25 augusti 1629 i närvaro av landshövdingarne Axel Banér samt förbemälte Peder Nilsson och kallas i dombrevet *landssyn*. Men även andra benämningar på den kungliga synerätten förekommo vid denna tid. Den 5 oktober 1631 upplästes i rådet ett brev från pfaltzgreven Johan Casimir, i vilket han besvärade sig över att ståt-hållaren Per Jöransson (Ulfsparre) »tillfogade honom något inpass på en skog, som honom tillförene lagligen tilldömd var». Rådet beslöt att belägga skogen med kvarstad, tills en *konungs-räfst* hade hållits, »vilken därnere med första skall bliva anställd». ² Ur Per Brahes Tänkebok kan citeras följande: »Den 16 augusti 1632 höll jag *konungens räfsteting* om en stor utmark emellan Öster- och Väster-Dalarne.»³ Dombrevet jämväl från detta räfsteting finnes bevarat, men något namn på synerätten förekommer icke därstädes. Domstolen, som fungerade från den 13 till den 16 augusti nämnda år, bestod av riksrådet Per Brahe som ordförande med ett större antal jurister och lagläsare som bisittare. Tvenne uthäradsnämnder tjänstgjorde som nämnd.⁴

Namnfrågans lösning kom däremot att sammanställas med en ägotvist, som uppstått mellan Vika och Skedvi socknar i Dalarne, varför ett närmare ingående på denna tvist kan erbjuda ett visst intresse, allra helst som den kan följas ända från början.

Twisten började redan i juni 1618, då Anders Olofsson i Björänge, Skedvi socken, infann sig vid det lagmansting, som greve Abraham Brahe vid denna tid höll i Hedemora, och begärde en lagmanssyn. »Härtill svarade nämnden», heter det i protokollet, »att där skall göras några eldar upp i rörgången

¹ Topographica, rågångshandl. (RA). — ² SRProt. 1631, s. 115.

³ Per Brahes Tänkebok, s. 28. Jfr NORDMAN: Per Brahe, s. 78 o. 465, där samma syn kallas riddaresyn. Se vidare SRProt. 1632, s. 188.

⁴ Pergamentsbrevsaml. (UL); jämväl i avskrift i Kopparbergs länsstyrelses arkiv, där sammastädes, å vilket exemplar med annan något senare stil finnes antecknat »Riddaresynedom». Jfr SRProt. 1629, s. 150 o. 171, 1630, s. 38, samt 1631, s. 105. Ursprungligen tycks Åke Axelsson (Natt och Dag) varit utsedd att jämte bl. a. nio lagläsare avgöra ifrågavarande ägotvist.

emellan Skedvi socken och Tuna socken.» Med tillhjälp av dessa eldar skulle rågångens rätta sträckning lättare kunna iakttagas.¹ Den 25 juni s. å. hölls lagmanssynen av greve Abraham personligen, varvid underlagmannen biträdde med 24 nämndemän. Under själva syneförrättningen ingingo emellertid de båda socknarnes fullmäktige förlikning, vilken stadfästes av synerätten.² Det dröjde dock icke längre än till år 1629, förrän Skedviborna ånyo inställde sig vid lagmanstinget och klagade över »den intrång och orätt, som Vikaborna dem nu en rund tid tillfogat hava på deras rätta ägor». Samtidigt medfördes till tinget den av lagmanssynen stadfästa förlikningen från år 1618. Men som lagmanssyn ostridigt redan var gången, resolverade rätten, att någon ny sådan icke finge hållas, utan båda parterna skulle behålla det, som de ägde på ömse sidor om den av lagmanssynen fastställda rågången. Skedviborna synas därefter hava givit sig till tåls ända till 1631, men detta år inkommo de till rådet med sina besvär i samma ärende, varom följande kortfattade anteckning i rådsprotokollet för den 30 juni s. å. bär vittne: »På den tvist, som menige man i Skedvi socken hava med Vikaborna och Huseby socken och det de en *riddaresyn*³ begära. Blev uppskjutet till att taga bättre information om.»⁴

Här möter, så vidt jag känner, namnet riddaresyn för första gången i källorna.⁵ Det är dock troligt, att namnet redan en

¹ Hithörande del av protokollet vid lagmanstinget den 28 juni 1618 är tryckt hos FAHLCRANTZ, a. a., D. I, s. 223.

² Stora Skedvi kyrkoarkiv, kopiebok m. m. 1618 ²⁵/₆ o. 1629 ¹²/₈. Även 1619 ³/₇ hölls lagmanssyn mellan Skedvi och Vika socknar, men då denna lagmanssyn icke nämnes 1629, torde densamma företagits på ett annat ställe av rågången.

³ Kurs av förf. — ⁴ SRProt. 1631, s. 105. Jfr 1633, s. 242.

⁵ ARWIDSSON: Handlingar, D. I, s. 30 har felaktigt placerat rubriken »riddaresynedom» över ett år 1455 utfärdat dombrev. En blick på innehållet är tillräckligt för att inse utg:s misstag. — I 1918 års förslag till lag om delning av jord å landet m. m. (Skifteslagstiftningskommissionens betänkande, s. 406), omtalas en riddaresyn, som i Söderköping skulle hava verkställts på kungl. befallning 1591, men namnet förekommer med all sannolikhet icke i dombrevet, som likväl ej kunnat tillrättaskaffas. År 1590 ⁹/₃ omtalas emellertid i klagomål från borgarne i Söderköping, att föregående sommar stadens rågång blivit synad av »någre godhe män aff adell». Troligen är denna syn förrättad 1589 ¹²/₆ av »thesse efterskrefne, wälbördige, wälachtade och förståndige män», som ett koncept till dombrev Städers akter, Söderköping (RA), lyder, nämligen Palne Eriksson Rosenstråle till Ravenäs, Jöns Ulfsson till Fyllingarum, tre befallningsmän och en häradshövding med tvenne

längre tid förut varit i bruk, då det ju förefaller knappast sannolikt, att Skedviborna i sin besvärsskrift till rådet skulle begagna sig av en benämning, som de själva uppfunnit. Tänkas kan ock, att namnet riddaresyn är lika gammalt som domstolen själv, men att vederbörande icke velat införa detsamma i de officiella handlingarne, då det icke hade någon grund i landslagen. Här för talar också själva namnet, som givetvis är ett medeltida uttryck.¹ De lagfarne män, som vid 1600-talets början utgjorde domstolens ledamöter, kunde knappast hava föranledt vederbörande att vid denna tidpunkt giva synerätten namnet riddaresyn. Av den föregående undersökningen har emellertid framgått, att namnet ännu på 1620-talet icke förekom i några officiella handlingar. Man sökte, som ovan påvisats, i det längsta reda sig med benämningarne landssyn och konungsräfst. Orsaken till att namnet riddaresyn just vid början av 1630-talet kommer till synes, är däremot lättare att förstå. Benämningen konungsräfst ansågs på längden vara mindre lämplig, då själva begreppet genom rättegångsprocessen 1615 blivit avlyst och dess funktioner övertagits av hovrätten. Landssyn åter började alltmärlig allmänt anses vara ett synonymt uttryck för lagmanssyn, varför den av konungen utsedda synen icke gärna kunde nämnas vid samma namn. Det återstod alltså endast att påfinna en ny officiell benämning, och därvid synes Skedvibornas besvärsskrift fått tjäna till uppslag. Att namnet förut varit känt inom folkspråket, vilket ovan antagits som sannolikt, innebar säkerligen i detta fall en given fördel, då domstolen därigenom icke fick sken av att vara någon ny institution, en sak, som var av viss betydelse, då domstolen såsom sådan saknade formell laglighet.

Efter 1631 synes namnet riddaresyn allmänt kommit i bruk. Under juli månad 1633 finnes antecknat i Per Brahes Tänkebok, att han då höll »en riddaresyn emellan Öster- och Västerdalarne». Från sommaren 1636 finnes i samma bok omnämnd en riddaresyn, som Per Brahe vid denna tid skulle hava hållit mellan »Skedvi och Viken». Författarens minne synes här hava svikit honom. Nämnda riddaresyn, som utgjorde sista momentet i den segslitna

häradsnämnder. Det är ej heller uteslutet, att detta dombrev är identiskt med det förkomna »riddaresynedombrevet».

¹ Jfr det motsvarande danska uttrycket »Ridemend», vilka enligt medeltida dombrev utgöras av »Riddermendsmen».

»jordaträta», med vilken vi förut gjort bekantskap, hölls nämligen först den 30 juni och den 1 juli 1637, enligt vad det i avskrift ännu bevarade dombrevet närmare utvisar.¹ Ordförande var riksrådet greve Per Brahe med tio bisittare och fyra edsvurna nämnder. Bland bisittarne må nämnas landshövdingarne Ture Sparre och Peter Kruse, hovrättsassessorerna Ivar Nilsson och Ericus Olai (Balingstadius) samt borgmästarne Nils Olofsson och Daniel Pålsson. Dombrevet är underskrivet av synerättens samtliga ledamöter, varjämte en mängd nämndemän därå tecknat sina bömärken. Riddaresynen dömde en viss rågång fast och stadig att »evärdligen stånda och aldrig återgånga, som lag förmå i Byggningsabalkens 26 kap.». Och på det att domen »parterna emellan skall bliva uti sin tillbörliga akt och värde hållen», hade riddaresynen »till att avvända all ytterligare tvist och oreda, stadgat och fullkomligen här beslutit, att vilken, eho han helst vara kan, som denna dom understår sig att överträda och således den ena den andra vidare på samma ägor att kvälja och oförätta, densamma skall vara förfallen till 50 dalers böter uti silvermynt, vilket landshövdingen här sammastädes skall på kronones vägnar strax vara förpliktad av den brottsliges egendom ovägrligen till att utmäta.»

Samtidigt som namnet riddaresyn framträdde i de officiella handlingarne, uppstod en allmän förvirring beträffande syneinstanserna. Frågan om hovrättssyn blev nu akut, då det ofta förekom, att personer, som voro missnöjda med lagmanssynens utslag, vädjade under hovrätt. Hovrätten skulle troligen icke haft något emot att upptaga dylika mål,² såvida den icke fått kännedom om att konungen själv brukade taga sådana mål i egen hand genom att utsända en kommissorialrätt. För att bringa

¹ »Copia aff den Riddare syn och thes doom emellan Schedwi och Wijka sochen» i Stora Skedvi kopiebok m. m. 1528—1700. En annan likalydande kopia finnes i Kopparbergs länsstyrelses arkiv (UL). Jfr kungl. brevet 1637 ²³/₆ till landshövdingen Peter Kruse att följa greve Per Brahe till riddaresynen, som skulle hållas i Dalarne.

² År 1621 tycks t. o. m. en hovrättssyn hava förekommit. Jfr följande utdrag ur RR 1624 ¹⁸/₄: »Till den Konungzlige Hoffrätten i Stockholm, at de låthe gå dom öfwer en syn emillan Önstad och Tijbelle byer i Tijbelle sochen och Håbo häradh, som åhr 1621 af dem skall hollin warit, och sedan domen exequera, att dhe klandrade ägor måge komma till sin rätte mållsegande.»

reda i denna och andra frågor inlämnade Åbo hovrätt den 10 maj 1633 till regeringen sina bekanta spørsmål.

»Efter som tidast händer», heter det här, »att många vädja i sina saker ifrån häradssyn under lagmanssyn och sedan tädan och under den konungsliga rätt, förfrågas i underdånighet, huru den hovkonungsliga rätt skall sig uti sådana saker förhålla, antingen dem upptaga eller ej?» Här efter citerades landslagen och påpekades, att lagmanssyn numera ansåges vara detsamma som den i lagen angivna landssynen, från vilken vad var uteslutet. Men å andra sidan motsvarades det forna landstinget av hovrätten, och därav borde följa, att denna även skulle utse landssyn. För sådant fall begärdes instruktion om vilka personer därvid borde förordnas, »antingen de som parterna själva begära, eller dem rätten därtill finner dugligast och tjänligast». Hovrätten sade sig vidare icke hava funnit, att konungen något visst »statuerat om denna sak eller handel, utan allenast i några sådana fall och syner deputerat extra ordinarie kommissarier eller synemän, som ärendet och tvisten skilja skulle». Som exempel anges en »tvist mellan Z. Wernstet och Skeboholm» 1616, en annan mellan »Attela och Öfrsta» den 8 november 1619¹ samt en tredje mellan Öster- och Väster-Dalarne 1632.²

I sitt svar på detta Åbo hovrätts spørsmål fastslog regeringen den 10 maj 1633 officiellt landssynens identitet med lagmanssynen och drog samtidigt den f. ö. naturliga slutsatsen, att »därifrån må intet vädjas under hovrätt». Regeringen fällde emellertid samtidigt ett yttrande, som utvisade, att hovrätten kunde taga befattning med syner, under förutsättning att regeringen själv hänvisade målet dit. Detta yttrande, vars innebörd för övrigt hade sitt stöd i den ovan anförda § 20 mom. 7 i rättegångsprocessen, visar, att regeringen ännu vid denna tid ej fullt avgjort sin ställning till spørgsmålet om hovrättssynens förverkligande och därför fortfarande ville hålla frågan öppen. Om konungens rätt att döma i sista instans genom en riddaresyn nämnes däremot intet. Troligen gav detta anledning till nya svårigheter för hovrätten, ty redan året därpå var samma fråga

¹ Namnen äro förvanskade i hovrättens skrivelse. Byarne heta rätteligen Tibble och Önsta samt ligga i Håbo-Tibble socken. Jfr ovan, s. 75 och 79.

² Nordiska saml. (UB) n:o 320, bl. 44, tryckt hos WAHLBERG, a. a., s. 5. Beträffande synen mellan Öster- och Väster-Dalarne, se ovan, s. 76.

åter före i rådet den 28 april. Denna gång fick hovrätten följande kortfattade besked: »Emot lagmanssyn bör man intet appellera under hovrätten, med mindre rex det specialiter haver befallt. Men revision eller konungsräfst kan väl tillåtas. Hovrätten haver intet att göra med syner utan per mandatum a rege, som äger skroksoknir bryta.»¹

Konungens prerogativ att utse syn ansågs sålunda ännu vid denna tid hava ett direkt stöd i landslagen. Därför kunde regeringen också svara fältmarskalken Tott, som år 1634 besvärade sig över en lagmanssyn: »Vele sedan vidare efter Sveriges lag gärna hjälpa honom.»² Det kan f. ö. sägas, att regeringen genom sitt ståndpunktstagande löst tvistefrågan om landssynens innebörd på kompromissväg. Regeringen fasthöll nämligen vid den ena riktningens krav på att konungens prerogativ att utse syn fortfarande skulle upprätthållas, men tillmötesgick samtidigt den från annat håll framställda fordran på landssynens inappellabilitet.

Begreppet revision hade icke länge användts i den svenska lagstiftningen och synes närmast hava hitkommit från Tyskland. Där medgavs nämligen under det 16:de århundradet mot inappellabla domar ett rättsmedel, som kallades *supplicatio* eller *revision*, och som innefattade en prövning å landsfurstens vägnar av föregående i målet förda protokoll, utan att någon förhandling mellan parterna därvid fick äga rum.³ I Sverige fasthölls dock icke ovillkorligen vid denna inskränkning av prövningens omfång. Detta visade sig även senare i 1662 års revisionsplakat, där det visserligen stadgades, att revisionen icke skulle vara någon ny instans, utan endast en »examen actorum prioris instantiæ» eller, som det också uttrycktes, »avdömda akters överseende och nogare förhör», men där någon förhandling mellan parterna ingalunda förbjöds. I revisionen skulle dock inga nya akter få förebringas utom de i underrätterna brukade handlingarne, såvida sådana ej nyligen blivit funna, eller om det kunde bevisas, att de ej tidigare kunnat förebringas.⁴

¹ SRProt. 1634, s. 101.

² SRProt. 1634, s. 67.

³ UPPSTRÖM: Öfversigt af den svenska processens historia, s. 103.

⁴ 1662 års revisionsplakat är tryckt hos SCHMEDEMAN, s. 321.

År 1636 behandlades frågan om vad från lagmanssyn åter i rådet, och enligt protokollet synes denna gång en verklig debatt hava utspunnit sig mellan riksrådet Johan Skytte och hävdatecknaren Aegidius Girs, vilken i sin egenskap av hovrättssekreterare var uppkallad i rådet. Den förre ville icke tillåta vad, under det att den andre pläderade för hovrättssyner. Midt under diskussionen inkom drotsen och ville göra troligt, att hovrätten endast en gång och detta på konungens särskilda befallning¹ fått upptaga ett mål, som förut behandlats av lagmanssyn. I andra fall hade visserligen appellerats till hovrätt i ägotvister om rå och rör, men då hade det endast varit fråga om något rättgångsfel, såsom då exempelvis parterna icke blivit instämda i rätt tid eller något dylikt. Hovrätten hade därvid endast utredt denna sak, men hade däremot lämnat själva målet in integro. Till något slutligt resultat synas riksråden icke heller denna gång hava kommit, åtminstone att döma av regeringens den 4 mars 1636 i ämnet avkunnade resolution. Frågan lämnades här fortfarande öppen. »Huruvida det må appelleras ifrån lagmanssyn till hovrätten, om det ock står till att göra eller intet, vill regeringen vara betänkt framdeles däröver resolvera.»² Under tiden kom innehållet i 1634 års kungliga resolution att i föreliggande fall vara bestämmande för praxis. Vad till hovrätt fick alltså icke förekomma, men genom en ödmjuk böneskrift kunde man begära konungens revision, som i så fall verkställdes av en konungsräfst eller riddaresyn.

Under 1630-talet hava även andra kungliga synerätter än de ovan nämnda blivit utskickade. Detta visar bl. a. en undersökning av riksregistraturet. Den 5 augusti 1637 utgick exempelvis ett brev till riksrådet Johan Skytte med befallning att afhjälpa den ägotvist, som pågick mellan greve Per Brahe och fru Kerstin Bielke, varvid han skulle medtaga landshövdingarne i Jönköpings och Östergötlands län jämte två eller tre assessorer i Göta hovrätt samt tvenne nämnder.³ En annan riddaresyn omnämnes i ett brev från riksamiralen Carl Carlsson Gyllenhielm till rikskansleren Axel Oxenstierna den 29 september 1638, vari den förre bl. a. skriver: »Lagmannen välborne herr Erik Ryning haver nu varit här och på bästa sätt fulländat den riddaresyn om

¹ Härmed kan möjligen avses det ovan anförda kungliga brevet 1624 ¹⁸/₄.

² SRProt. 1636, s. 76—79 och 84. — ³ RR 1637 ⁵/₈.

den tvist, som honom av Hennes Kungl. Maj:ts vår allernådigste drottning och den höglövlige regeringen allernådigst pålagt vara att slita. Tvivlar icke annat, än att min k. B:r såväl som de andra av regeringen allerede nogsam rapport därav hava skall, huruledes bemälda saker här passerade och avlupna äro.»¹ Redan den 6 februari 1638 hade ett kungligt brev utgått till riksrådet och lagmannen, Erik Ryning med befallning att slita och avhjälpa »förmedelst en riddaresyn och laga dom» den ägotvist, som allmogen i Östra Rekarne hade med Åkers härad. Såsom bisittare skulle han få sex adelsmän, som voro bosatta utom häradet, och sex andra bolfasta män. Dessutom skulle vid syneförrättningen tjänstgöra två opartiska uthäradsnämnder.² Mellankommande hinder orsakade emellertid, att riddaresynen först den 17 september kunde sammanträda, sedan de olika deltagarne kallats var för sig genom nya kungliga brev.³ Dagen därpå, eller den 18 september 1638, avkunnades riddaresynerättens dom jämlikt Byggningsabalkens 26, 27 och 29 kapitel, varvid i dombrevet hotades med »hundra dalers straff uti silvermynt», om någon understode sig att kvälja densamma.⁴

Under de tjugo år, som följde efter denna riddaresyn, torde en dylik kommissorialrätt mera sällan tagits i anspråk, åtminstone att döma av bristen på kända dombrev.⁵ Att vederbörande dock fortsatt på den inslagna vägen med böneskrifter till regeringen, framgår emellertid av olika källor. Så omtalas exempelvis i rådsprotokollet den 22 juli 1639, att Johan Persson Utter klagat över en olaga process vid en lagmanssyn. Utter begärde Kungl. Maj:ts befallningsbrev, att saken på nytt måtte skärskådas, »efter det är en synesak och intet medgives att vädja». Detta beviljades, men rådet beslöt, att ingen ny dom finge fällas

¹ Axel Oxenstiernas skrifter, Afd. 2, Bd 10, s. 135.

² RR 1638 6/2. — ³ RR 1638 5/9.

⁴ Renoverade lagmansrättsdomboken, n:o 3 (RA). Ingressen till dombrevet är av följande lydelse: »In Nomine Jesu. Åhrom efter Christi bördh, sextonhundradhe tretijo på thet ottondhe, then 17 och 18 Septembris, som war mondagen ock tisdagen näst för S. Mathæi dag, efter H:s K. Maj:ts alles vår nådigaste uthkorade drottningz ock arffurstinnas nådige willie ock skriftelige befällning, wore wij effterskreffne på een riddare syn emellan Östre Rekarne ock Åkers heradt uthi Sudermanland.»

⁵ Riksarkivets speciella samling av riddaresynerättshandlingar innehåller dombrev först från senare hälften av 1600-talet.

av den utsända kommissorialrätten, utan rannsakingen skulle inskickas till regeringen.¹

Såsom av det föregående framgått, brukade de olika hovrätterna hänskjuta tvistiga rättsfrågor till Kungl. Maj:t, vars svarskrivelser därvid fingo form av lagförklaring. Även speciella mål kunde av hovrätterna stundom underställas Kungl. Maj:ts beprövande. Det låg f. ö. i sakens natur, att den svenska rättsskipningen under det sjuttonde århundradet måste utbildas genom prejudikat. Ett beslut, som fattats av regeringen i ett visst mål, lände sålunda hovrätterna till efterrättelse i likartade fall, varför också den ena hovrätten anbefalldes att taga kännedom om de resolutioner, som blivit givna åt den andra. Underdomstolarne voro däremot skyldiga att döma stricte efter lagen och sedermera överlämna åt hovrätterna att tillämpa de kungliga resolutionerna, om någon part vädjade dit.² Den oreda i rättsskipningen, som därav blev en följd, jämte hovrätternas ofta förekommande förfrågningar ledde tanken på hela lagens omarbetande i enlighet med dåvarande rättspraxis, och så tillkom i detta syfte 1643 års lagkommission, vars medlemmar, som det hette, skulle »överlägga, vad justitien härutinnan kan lända till styrkio och befrämjelse».³ Den 8 februari 1643 var rådet samlat för att uppsätta de punkter, som lagkommissionen särskildt skulle beakta. Bland dessa punkter märktes också frågan om riddaresynens erkännande såsom högsta syneinstans. Det heter här i mom. II: »Huruvida syner böra företagas och huru proportionen av rättigheten är emellan den ene och andre; puta, ägande-, härads-, lands- eller lagmans- och riddaresyn, såväl i respekt av synen som respectu actoris.»⁴

Redan den 17 mars 1643 förelåg lagkommissionens betänkande färdigt. Oaktat detsamma icke föranledde någon direkt åtgärd från regeringens sida, har det dock kommit att spela en roll vid rättstillämpningen och dessutom utgjort grund för en kommande lagstiftning. Som ett exempel på det anseende, betänkandet åtnjöt även bland dåtidens praktiska jurister, må om-

¹ SRProt. 1639, s. 529. Jfr 1642, s. 530.

² POSSE: Bidrag till svenska lagstiftningens historia, s. 63.

³ Regeringens kallelsebrev till ledamöterna i lagkommissionen 1642 ⁴/₁₁ är tryckt hos WAHLBERG, a. a., s. 33.

⁴ SRProt. 1643, s. 15, även hos WAHLBERG, a. a., s. 37.

nämnas, att detta i en avskrift från 1658 fått följande rubrik: »Förklaring över några lagsens förnämliga punkter, nödiga för domare iakttagas, av höglärde betrodde män författade.»¹ Den del av betänkandet, som avhandlade syn, lyder som följer: »Syns instanser är bäst att gilla de, som härtill hava varit brukliga, så att det appelleras från häradssyn till lagmanssyn, vilken lagmanssyn, efter hon är brukad och härtill hållen för landssyn, som i lagen förmåles, tyckes att härefter också bäst praktiseras kan, och må alltså ingen ifrån lagmanssyn vädja, utan ställas till höga övertieten, där henne täckes antingen själv genom supplication sedan upptaga eller på annat sätt avhjälpa sådana syner.»² Riddaresynen, vars namn dock icke nämnes, fastslås här till en extraordinarie domstol, som fullkomligt berodde av konungens nåd, och till vilken det alltså ej var tillåtet att vädja.

Ehuru riddaresynerättens handlingar i riksarkivets speciella samling även för den nästföljande tiden saknas, finnas emellertid andra källor, som utvisa, att domstolen fortfarande fungerade. Så omtalas i rådsprotokollet den 5 december 1661, att en riddaresyn försiggått mellan grevinnan Ebba Brahe å ena, samt And. Appelbom m. fl. å andra sidan. Vidare förmåler landshövdingen över Skaraborgs län Tord Ulfsson Bonde, att han den 15 september 1662 hade infunnit sig vid den riddaresyn, som av rådet blivit utsedd att slita en ägotvist mellan Hellekis och Hönsäter.³ Den 9 oktober 1663 avkunnades en riddaresynedom mellan Åkerby socken och Försäters by (i Lövsta socken), vilken dom är bekant genom de besvär, som ena parten (Emanuel De Geer) anförde hos Kungl. Maj:t angående synekostnaderna. I handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek finnes en avskrift av en riddaresynerättsdom, given i Uppsala den 20 september 1664, i tvist mellan Gamla Uppsala och Vaksala socknar å ena, samt Uppsala stad å andra sidan.⁴ Den 20 oktober 1664 protesterade landshövdingen över Kronobergs län Mauritz Posse hos Kungl. Maj:t över en verkställd riddaresyn. I skogskommissionens över Skaraborgs län dombok från 1690 finnes omtalad en »ridderrättsdom» av den 29 oktober

¹ Juridica (UB) 120, fol. 202.

² Betänkandets p. 22 om syner är tryckt upprepade gånger. Se ARNELL: Stadslagen, s. 397; LINDBLAD: Bevisning, s. 212; WAHLBERG, a. a., s. 71.

³ Handl. rör. Skand. hist., D. 31, s. 122. Även tryckt separat under titeln Landshöfdingeberättelser från 17:de seklet (1850).

⁴ Tryckt hos KJELLBERG: Uppsala stads privilegier, s. 129.

1664, varigenom en tvist avgjorts mellan riksrådet Konrad von Falkenbergs arvingar å ena, och fru Anna Stake m. fl. å andra sidan.¹ I några kommissorialrättshandlingar från 1694 (RA) omtalas slutligen en riddaresynedom, som avsades den 12 juli 1665 i tvist mellan Folkärna och Färnebo socknar. Av dessa spridda notiser framgår tydligt, att riddaresynens verksamhet under 1660-talet förhållandevis ej varit ringa.²

Nästföljande decennium inleder ett nytt kapitel i domstolens historia. I riksarkivet äro dombrev bevarade från denna tid, och dessutom finnas där kartor och andra handlingar, som giva en god översikt av riddaresynens verksamhet och arbetsmetoder.³ Den 15 april 1671 utgick från Kungl. Maj:t till Svea hovrätt en skrivelse, som icke innehöll något i och för sig märkvärdigt, men vilken, genom att den trycktes i Schmedemans bekanta Justitieverk,⁴ av en del äldre författare⁵ ansetts innebära ursprunget till riddaresynen. Förhållandet var följande. Några bönder från Västmanland hade varit i Stockholm och klagat över en lagmanssyn, som emot lag och rätt hade dömt dem förlustiga deras egendom. Sedan regeringen påmint bönderna om att vad icke var tillåtet från lagmanssyn, hade den dock »på desses trägna begäran nådigst resolverat och för godt funnit» att antingen utse riddaresyn eller genom andra tjänliga medel »söka att korrigera,

¹ Skogskommissionens dombok är i hithörande delar tryckt hos HOLMBÄCK: Kvarnkommissionerna, s. 198. Jfr kungl. brevet 1664 ²⁷/₉, till Gustaf Kurck att vara president vid samma riddaresyn (RA).

² Jfr ock DJURKLOU: Om Göran Månssons till Bolmsnäs jordebok, s. 42.

³ I riksarkivets speciella samling finnas ej mindre än fem riddaresynedomar från 1670-talet. 1671 ⁵/₉ och 1679 ²⁴/₅ (Örebro län), 1674 ¹/₇ (Uppsala län), 1674 ²¹/₈ (Stockholms län) samt 1674 ¹⁶/₉ (Västmanlands län). Härförutom förekomma i källorna även antydningar om andra riddaresyner, vilkas handlingar sannolikt förkommit. Se t. ex. De la Gardiska arkivet, D. 6, s. 28, där det omtalas, att landshövdingen Tord Ulfsson i Skaraborgs län 1671 ²⁷/₉ utfärdade en »färdig riddarrättsdom» mellan grevinnan Agneta Horn och Bo Rosenstierna; se vidare kungl. brev 1670 ¹⁶/₁₂ till riksrådet Göran Gyllenstierna (RR) och 1671 ²⁵/₅ till riksrådet Gustaf Sparre (Riddaresynerättshandl., RA) med befallning att föra presidiet, den förre vid riddaresynen mellan guvernören Lennart Ribbing och översten Johan Fitinghoff, den senare vid den »riddarerätt och syn», som skulle hållas i Malma socken av Västmanlands län. Jfr ock Svea hovrätts dom (RA) 1679 ¹²/₄, där ytterligare en riddaresyn omnämnes från ifrågavarande tid.

⁴ SCHMEDEMAN, s. 627.

⁵ Se t. ex. TENGWALL: Twistemåls lagfarenheten (1802), s. 332.

om dem på deras egendom någon bevislig orätt är tillfogat». Innan denna senare fråga avgjordes, ville emellertid regeringen höra hovrättens utlåtande i bemälda sak.

För den, som känner till den föregående utvecklingen, erbjuder innehållet i denna skrivelse föga av intresse, och det är endast svårt att förstå motivet till att just detta brev utvalts bland så många andra av samma slag för att införlivas med den Schmedemanska aktsamlingen.¹

Av större värde synes den kungliga resolution vara, som den 10 december 1672 avgavs på ridderskapets och adelns besvär, och som likaledes ofta finnes omnämnd hos äldre författare. Det besvär, som låg till grund för denna resolution, lyder som följer: »Item att den skadliga novitet i Finland, som mer och mer tager överhanden angående hovrättssyner, måtte avskaffas och i stället sådant bruk inrättas, som här i Sverige praktiseras och lagen giver anledning till.»² Detta besvär gav upphov till en diskussion i rådet, varvid särskildt behandlades frågan, »om en hovrätt må utom de syner, som i lagen exprimeras, någon annan extraordinarie syn tillstådja och förordna, såsom särdeles Åbo hovrätt befanns åtskilliga gånger hava brukat».³ Av diskussionen

¹ Förklaringen kan möjligen vara den, att detta brev återopas hos LOCCENIUS: *Synopsis juris privati* (1673), s. 789. Som detta är första gången namnet riddarsyn nämnes av doktrinen, kan anförandet förtjäna att in extenso återgivas: »A distinctione et dijudicatione finium semel facta, nemini licet ultra provocare. Nisi quis gravatum se existimans, per supplicem libellum a R. M. revisionem petat (Confer consil. adsess. MS. § 22). A rege quoque nova finium inspectio decerni potest, si ita necesse sit; quæ, si res agatur inter nobiles, *Riddersyn* dicitur; vel si eam aliquot pagi requirant a rege cum nobilibus, ut anno 1671.»

² Ad. prot. 1672, s. 367.

³ SRProt. (Lindskölds prot., RA) 1672, Bd 2, fol. 609. Även i avskrift i Palmskiöldska saml. (UB) n:o 149, fol. 1591. Ur den livliga diskussionen kan följande förtjäna att antecknas: »Her JOHAN GYLLENSTIERNA: Hofrätten kan ingen extraordinarie syn förordna uthan måste bli vid dhe syner som lag förmår. Her ERICH SPARRE: »Det sker ock intet annars än när som någondhera parten klagar at honom af de ordinarie synesmännen är förnär skedt. Her R. CANTZLEREN: Deht sker fuller mäst altidh dhet, at en dhera parten klagar, och om han klagar öfwer häradsstyren, så har han rätt at wädia under lagmansstyren, och äntligen dherifrån under riddaresyn: ser altså intet hwartill en sådan commissorialsyn är nödig. Her KURCK: Ingen hofrätt kan göra dhet. Her GUST. POSSE: Dhet är emot lag. Her JOH. GYLLENSTIERNA: Idem. Her THORD BONDE: Idem. Ingen kan ransaka öfwer lagmanssyn, uthan konungen allena. Her JÖR. GYLLENSTIERNA: Idem. Men om någon klagar öfwer lagmannen och har något at invända emot

framgår, att de allra flesta rådsmedlemmarne icke gjort klart för sig vilka hovrättssyner, som i besvärsskrivelsen åsyftades. Resolutionen blev också därför avfattad i allmänna ordalag. »Vad hovrättssynerne vidkommer, vilka i Finland praktiseras», heter det där, »så finner Kungl. Maj:t skäligt, att desamma böra avskaffas och med alla jordasyner så hållas, som Sveriges lag förmår; icke blivandes någon appellation tillåten ifrån lagmanssyn, mot vilken intet annat remedium juris övrigt är än riddaresyn, som hos Kungl. Maj:t själv per supplicam sökas bör.»¹

Hur förhöll det sig då med dessa hovrättssyner, vilka allmänt betecknades såsom »stridandes emot lag»? Av regeringens resolution vill det vid första anblicken tyckas, som om hovrättssyner på sina håll kommit att ersätta riddaresyner på så sätt, att vederbörande från lagmanssyn tillåtit att vädja under hovrätt. Denna uppfattning återfinnes också i den rättshistoriska litteraturen,² där 1672 års resolution sammanställs med Åbo hovrätts spörsmål 1633 utan tanke på den långa tidsrymd, som ligger emellan dessa händelser. Med den fasta ställning riddaresyner numera intog, är det dock så godt som uteslutet, att en hovrättssyn i form av tredje instans kunnat praktiseras vid sidan av densamma under så lång tid, varom här är fråga. Besvärslagan talar f. ö. om en »novitet». Om detta uttryck icke tillmätes något vitsord vid spörsmålets avgörande, återstår att undersöka den ståndpunkt, som närmast Åbo hovrätt intagit till frågan.

I skrivelse till alla underlagmän den 23 april 1662 sade sig Åbo hovrätt hava erfarit, att lagmännen emottagit appellation från lagmanssyn. Hovrätten tillhöll i samma skrivelse lagmännen på det kraftigaste, att de i detta mål icke fingo upptaga några vadepenningar, »på det all irring uti justitiens lopp må förebyggas och uti synerna erhållas den process, som på andra orter i riket bruklig är». Däremot skulle det vara parterna tillåtet att »per supplicationem» uti den kungliga rätten andraga de »besvär, som de emot *processen* hava att invända».³

honom, då kan fuller en annan person förordnas, men intet en annan syn. Her G. SPARRE berättade, at her Knut Kurcks underlagman har hållit syn, och sedan har hofrätten här alt ändrat och ophäfwit. Her JÖRAN GYLLENSTIERNA: Däröfwer måste hofrätten höras.»

¹ SCHMEDEMAN, s. 634. — ² Se senast BERGENDAL, a. a., s. 28.

³ Nordinska saml. (UB) n:o 345. Kurs. av förf. Hovrättens befogenhet att beivra processuella felaktigheter vid ägotvister, vilken under större delen av 1600-

Det är sannolikt, att vi här påträffat förklaringen till de »skadliga» hovrättssynerna. Ty då vissa nullitetsfel begåtts i under rätt vid ägotvist, hade hovrätterna tagit till vana att genom landshövdingens eller lagmannens försorg föranstalta en rannsaking på ort och ställe, vilken rannsaking stundom företogs å hovrättens vägnar av opartisk domare och nämnd, varför densamma lätt kunde få sken av verklig syneförrättning.¹ Av allt att döma var det också om sådana »syner», som rådsherrarne vid nyssnämnda diskussionstillfälle sade sig hava hört talas.

För riddaresynens vidkommande innehöll visserligen resolutionen intet nytt utöver vad som förut framkommit genom 1643 års lagkommission, men det var å andra sidan första gången domstolen erhöll officiell bekräftelse. Då resolutionen otvivelaktigt var av lags natur, kan därför sägas, att löftet från 1636 nu först blivit infriat.² Betydelsen härav har dock varit skäligen ringa.

I december 1686 begynte den stora lagkommissionen sin verksamhet, sedan föregående lagkommissioner av samma slag avstannat utan fastställt resultat, då som bekant deras arbeten av regeringen lämnats utan avseende. Den allmänna oredan hade emellertid nu vuxit till sådan höjd, att en omredigering av landslagen blivit mer än någonsin trängande. Under slutet av 1694 och början av 1695 granskades lagkommissionens förslag till ny jordabalk, varefter förslaget utställdes till kommunikation med vederbörande myndigheter. I Jordabalkens 14 kap. 5 och 6 §§ återfinnas bestämmelserna om riddaresyn:³

§ 5. »... Emot lagmanssyn må man vädja under konungs- och riddaresyn med (summan är ej införd). Vad den dömer, må ingen kvälja vid konungs dombrott.»

§ 6. »... Gillar konungssyn de två förra (= härads- och lagmanssyn), betale den som förlorar för alla tre.»

Bland olika myndigheters utlåtanden över förslaget, bilda landshövdingarnes en grupp för sig. I fråga om § 5 var det endast konungens befallningshavande i Kronobergs län, som hade en avvikande uppfattning från kommissionens, och med avseende

talet erkänts i praxis, underströks ytterligare genom kungl. brevet till Åbo hovrätt 1691 ³/₄ (SCHMEDEMAN, s. 1304).

¹ Ang. hovrätternas ställning till vid ägotvister förekommande nullitetsfel, se nedan, s. 128.

² Se ovan, s. 82. — ³ Förarbetena, D. 4, s. 215.

på § 6 begärdes från Gävleborgs län närmare förklaring.¹ Landshövdingen i Kronobergs län ansåg, att riddaresynerätten var onödig, och att från lagmanssyn liksom från lagmansting borde få vädjas under hovrätt, utan att någon ny syn behövde komma till stånd.² Såsom motiv anfördes, att riddaresynen endast sällan fungerat. Jämföres denna uppgift med de dombrev, som för denna tid finnas i behåll, vill det synas, som om riddaresynens verksamhet varit stadd i starkt avtagande. Under 1680-talet hade domstolen endast sammanträdt ett fåtal gånger,³ och under påföljande decennium synes den nästan alldeles hava upphört.⁴ I allmänhet kan sägas, att under den tid, förarbetena till 1734 års lag pågingo, har, såvidt man känner, riddaresynens verksamhet ytterst sällan tagits i anspråk.⁵

I 1695 års förslag till jordabalk, kap. 14, hade lagkommissionen bortsett från den rättsutveckling, som förut under åtminstone ett århundrade varit oavbrutet gällande och som ansågs hava sin grund i landslagen. Förslaget hade nämligen fastslagit riddaresynerättens ställning som särskild vadeinstans, under det att som bekant domstolens verksamhet förut berott av kunglig nåd. Den gamla tvisten, om det var tillåtet att vädja från lagmanssyn eller icke, kom härigenom att uppstå på nytt, ty den gamla hävdvunna uppfattningen fick sin försvarare i Svea hovrätt, som

¹ Förarbetena, D. 7, s. 157 o. 196.

² Jfr ett liknande förslag vid 1734 års riksdag. ÖSTERGREN: Till historien om 1734 års lagreform, D. 2, s. 122.

³ Förutom två riddaresynedomar från 1680-talet, som finnas bevarade i riksarkivets speciella samling (1684 ²⁰/₁₀ och 1685 ²³/₁₀, Västmanlands län), har jag dock funnit spår jämväl av andra riddaresyner. Kungl. brevet 1682 ²⁷/₂ innehåller sålunda en befallning till riksrådet Gustaf Sparre att föra presidiet vid den riddaresyn, som samma år skulle äga rum i Gästrikland. En annan riddaresynedom avsades 1682 ⁶/₈ enligt en anteckning i Västmanlands länsstyrelses arkiv (UL) i samband med exekutionen. En klagoskrift från Anders Stiernhöök (RA) utvisar slutligen, att en riddaresynedom avkunnats 1684 ⁶/₈ mellan Tierp och dess grannsocknar.

⁴ Riddaresynerättshandl. från detta senare decennium saknas i riksarkivets speciella samling, men i kungl. brevet 1691 ¹⁸/₁₁ (anfört hos BECCHIUS, vol. 21) omnämnes en då pågående riddaresyn.

⁵ RÅÄF, D. 3, s. 32, omtalar för Ydre härads vidkommande, att under början av 1700-talet ägotvister endast sparsamt förekommit. Samma förhållande torde hava gällt för landet i övrigt, särskildt under krigstiden. Jfr dock den förteckning över häradsstyner i Älvdals härad 1701—35, som meddelats av M. CARLSSON i hans utredning av den värmländska avvittningsfrågan, s. 101—05.

i sitt utlåtande för övrigt skarpt tadlade förslaget.¹ Hovrättens opposition åstadkom också, att det år 1697 renoverade förslaget ändrades i enlighet med förut gällande praxis. Jordabalkens 14 kap. 5 och 6 §§ fingo då följande avfattning:

§ 5. »... Emot lagmanssyn må ingen vädja, utan söke den, som finner sig märkeligen besvärad, hos konungen med en böneskrift om konungs- eller riddaresyn och sätte borgen för all omkostnad och skadestånd, vilket han lagmannen inom åtta dagar kungöra och hans bevis däruppå taga bör, att han sin dombok med alla omständigheter kan till riddaresynen färdig hava, varom parten hos konungen anhålla bör inom den tid, som uti Rättegångsbalken ifrån hovrätterna förelagd är, vilken tid lagmannen honom i sitt bevis kungöra bör. Konungs- eller riddaresyns dom må ingen kvälja vid konungens dombrott.»

§ 6. »... Gillar konungssyn de två förra (= härads- och lagmanssyn), betale den som förlorar omkostnaden för alla tre; haver någon vunnit de två förra, vare för den sista fri: kunna de ock vardera hava för sig en dom, då drage bägge den sista omkostnaden till hälften var.»²

Genom den av professor C. Lundius företagna revisionen 1713 erhöll Jordabalkens 14 kap. 5 och 6 §§ blott några formella ändringar, som hade betydelse endast i språkligt avseende. Ett helt annat utseende fick däremot § 5 genom den förnyade gransk-

¹ Svea hovrätts utlåtande (tryckt i Förarbetena, D. 7, s. 272) lyder som följer: »Kongl. Rätten skulle för det öfriga hålla för betänkeligit att tillåta emot lagmanssynen en öpen och wanlig appellation till riddaresyn, emedan, förutan det, att ingen ordinarie instantz är, som den wid lagmanssynen afdömda saak kan up- taga och skiärskåda, så torde och någon utan betänksamheet tillgripa en slijk appellation, den han såsom till en ordinarie instance strax och utan någon wid- lyftigheet erhålla kunde, fast hans saak elliest wore både af ringa värde, jemwäl och genom de förre syner nogsam skärskådat och rättwisligen afdömd. Hwarföre anseer denne Kongl. Rätten för sin deel rådeligare, att riddaresyn skulle sökas icke genom waad utan medelst underdånig supplique hoos konungen såsom en serdeles Kongl. nåd och beneficium, på det sättet, att den sökiande inom wisse förelagde fatalier skulle icke allenast notificera sådant lagmannen, som i saken dömdt, utan och inkomma hoos Kongl. Majjtt med sin underdånige supplique derom, jemwäl sedan i lijka mätto inom en wiss termin fullföllia saken till riddaresynen. Och hemställes i öfrigit till wijdare öfwerläggande, hwad præstanda och onera af den, som riddaresynen i så mätto söker, derwid præsteras skulle.»

² Förarbetena, D. 4, s. 254.

ning, som förslaget 1723 undergick. Föreskrifterna om riddaresyn uppdelades här i tvenne avdelningar, av vilka den ena liksom tidigare fick kvarstå i Jordabalken, under det att den andra förflyttades till Rättegångsbalken. Samtidigt ändrades paragrafnumren inom Jordabalkens 14 kapitel, så att ifrågavarande paragrafer blevo resp. 3 och 4. De fingo följande lydelse:

§ 3. »...Lagmanssyn skall hållas med nästa uthäradsnämnd, och emot dess dom må ingen vädja, utan söke konungen om riddaresyn inom tre månaders tid, som i Rättegångsbalken sägs, och sätte borgen för all kostnad och skada.»

§ 4. »Dessa syner skola ske å kändens kostnad, men stannar på den, som domaren vid sakens slut därtill skyldig prövar.»¹

De övriga bestämmelserna om riddaresynerättens verksamhetsformer återfinnas i 25 kap. 10 § av 1734 års förslag till rättegångsbalk och avsågo att vara ett komplement, som mera i detalj skulle redogöra för domstolens sammansättning och verksamhetsformer. En jämförelse mellan Rättegångsbalkens och Jordabalkens stadganden beträffande riddaresyn ger dock vid handen, att de förra icke allenast äro ett tillägg till de senare, utan också på nytt upptaga alla dess hithörande bestämmelser in extenso, vadan Jordabalkens föreskrifter i ämnet synas varit skäligen överflödiga. Orsaken till uppdelningen torde varit av rent systematisk natur. Bestämmelserna i sistnämnda förslag jämlikt Rättegångsbalken voro som följer:

»Mot lagmans synedom må ej under hovrätt vädjas. Var som åt den dom ej nöjes, have lov att inom den nittionde dagen, den oräknad då domen föll, hos konungen riddaresyn söka: och ställe full borgen för kostnad och skada, innan han den njuta får; vare ock det tvistiga, om det skog är, i kvarstad. Konungen äger förordna en av dess råd eller den i heder och ämbete dem närmast är, att med fyra andra lagfarna och ojävaktiga män så ock häradsnämnd, den vid härads- och lagmanssynen ej när varit, syna det som tvist är om, och dom däröver fälla. Den sådan syn äskat, skjute kostnad därtill, och

¹ Förarbetena, D. 6, s. 144.

riddaresynerätt döme tillika, vilken av parterna den sedan gälda skall. I den dom må ej hos konungen ändring sökas.»¹

Båda de senast anförda förslagen jämlikt 14 kap. 3 och 4 §§ Jordabalken samt 25 kap. 10 § Rättegångsbalken kommo så godt som oförändrade att inflyta i den slutliga lagredaktionen av 1734, som från och med 1736 erhöll gällande kraft. I 28 kap. av 1734 års förslag till rättegångsbalk hade dessutom tillkommit tvenne stadganden, som även berörde riddaresynerätten, och vilka stadfästes genom 1734 års lag efter en obetydlig formell ändring.

Förslaget hade i hithörade delar följande lydelse:

§ 1. »Var som ånyo drager den sak för rätta, däri dom eller utslag förr är, som vunnit laga kraft, eller tadar sådan dom för rätten eller utom, är det härads- eller kämnärsdom, böte fem daler; för lagmans- och rådstuvudom tio daler; för hovrättsdom ett hundrade daler; för riddaresynerätts dom tuhundrade daler. Är det konungens dom, plikte med femhundrade daler.»

§ 2. »... Kväljes hovrätts, riddaresynerätts- eller konungens dom, evad det är för rätta eller eljest; det skall i hovrätten dömas.»²

I och med att dessa olika stadganden fingo gällande kraft, kan sägas, att riddaresynerätten lagligen konstituerats. Visserligen hade den till namnet existerat i över 100 år och såsom domstol åtskilligt längre tillbaka i tiden, men dess sammansättning och verksamhetsformer hade endast varit byggda på praxis, som tämligen godtyckligt i vissa avseenden växlat under olika tider. I 1734 års lag däremot funnos detaljerade bestämmelser om hur domstolen skulle fungera både med avseende på antalet ledamöter som på verksamhetsformer i allmänhet.

Ovanstående undersökning utvisar, att lagkommissionen med hänsyn till riddaresynerätten icke infört några principiella nyheter, utan i det stora hela blott i skriftlig form fixerat den rättssedvänja, som under 1600-talet småningom brutit igenom. Av lämplighetsskäl hade dock antalet ledamöter i domstolen fastställts till fem utom häradsnämnden, vilket antal förut varit beroende av konungens vilja. Detta sammanhängde säkerligen med de

¹ Förarbetena, D. 6, s. 575. — ² Förarbetena, D. 6, s. 582.

dryga kostnader, som alltid åtföljde riddaresynerättens verksamhet. Tiden, inom vilken part hade rätt att söka riddaresyn, vilken tid förut varit svävande, hade vidare i rättssäkerhetens intresse inskränkts till tre månader. Även bestämmelserna enligt 28 kap. 1 och 2 §§ Rättegångsbalken om domkval och dombrott bottnade i ett äldre rättstillstånd, ehuru själva bötesbeloppen, vad riddaresynerätten angår, förut ej varit fixerade. Riddaresynerättens historia bidrager alltså att giva uttryck åt den allmänt vedertagna åsikten, att 1734 års lag i huvudsak byggt på inhemska förebilder.

2. Enligt 1734 års lag.

1734 års lag bestämde, att part, som icke var nöjd med lagmans synedom hade rätt att inom tre månader efter domens avkunnande hos konungen ansöka om riddaresyn, varvid vederbörande var skyldig ställa borgen för kostnad och skada.¹ Ansökningen behandlades före 1789 i justitierevisionen, och Kungl. Maj:ts resolution i ärendet undertecknades sedermera av konungen i rådkammaren. Efter 1789 prövades ansökningen av högsta domstolen. Justitierevisionens första åtgärd blev därvid att infordra förklaring från sökandens motpart, såvida icke något formellt fel förorsakade, att ansökan ej ens kunde upptagas till prövning. Motparten ansågs nämligen i praxis hava rätt att jäva sökandens borgen, i vilket fall sökanden blev nödsakad att inkomma med nya löftesmän, som motparten kunde godkänna.² Om kronan var vederpart, avgav kammarkollegium å kronans vägnar utlåtande om sökandens borgen. Löftesmännens vederhäftighet kunde också genom konungens befallningshavandes försorg prövas vid behörig domstol i parternas närvaro.³ Detta förfaringssätt brukade särskildt användas, då justitierevisionen fann skäl till misstanke, att motparten utan verklig grund anförde jäv mot sökandens borgen.

Om sökanden iakttagit lagens formföreskrifter och hans löftesmän godkänts av motparten, blev ansökan om riddaresyn så godt som alltid beviljad.⁴ När avslag förekom, var den vanligaste orsaken därtill, att sökanden inkommit för sent med sin ansökan, så att fatalietiden hunnit utlöpa.⁵ Vid åtminstone ett tillfälle

¹ 25 kap. 10 § RB. — ² Se t. ex. Just.-rev:s prot. (RA) 1751 ²⁹/₅ och 1752 ¹⁷/₆. — ³ Just.-rev:s prot. (RA) 1770 ²⁴/₁₀.

⁴ Just.-rev:s prot. (RA). Se t. ex. 1756 ³/₆, 1759 ²/₅, ¹⁶/₅ o. ⁵/₄, 1760 ¹¹/₆, 1763 ¹³/₄ o. ¹/₆, 1770 ²⁴/₁₀, 1771 ²²/₃, 1772 ⁴/₃ o. ²/₉, 1773 ²¹/₁₂, 1774 ¹⁸/₇ o. ²⁵/₁₀, 1776 ²⁹/₃, 1778 ⁸/₄ samt 1786 ¹⁵/₅.

⁵ Se t. ex. Just.-rev:s prot. (RA) 1763 ²⁸/₁ och 1767 ⁵/₃.

avslogs dock en ansökan under motivering, att ansökningen befunnits vara »alldeles orimlig».¹

Sedan ansökan om riddaresyn beviljats, hade konungen att utse och förordna ordförande och ledamöter i synerätten.² Till ordförande nämndes i äldre tid alltid något av riksråden. Lagen talade emellertid även om »den i heder och ämbete dem närmast är», ehuru det icke var fullt klart, vem som därmed avsågs. Redan år 1740 blev frågan aktuell, då skattebönderna i Hallandsboda, Blekinge län, inkommo med en ansökan om riddaresyn, vari de bl. a. begärde, »att landshövdingen baron Anders Koskull måtte förordnas att tillika med andra lagfarna män samma riddaresyn förrätta». Kungl. Maj:t ansåg sig icke böra på egen hand avgöra frågan, huruvida en landshövding kunde räknas bland dem, som stodo riksrådsämbetet närmast i rang, och således hade rätt att utnämnas till ordförande i riddaresynerätt, utan hänsköt ärendet till lagkommissionen i och för yttrande. Lagkommissionen, som den 13 juni 1741 avgav sitt underdåniga utlåtande i ärendet, fann beträffande detsamma, att ehuru lagen endast nämnde dem, som till heder och ämbete voro närmast riksråd, detta icke behövde tolkas som betydande endast dem, som voro omedelbart närmast, varför även landshövdingar på grund av ämbetets värdighet kunde räknas dit. Den 23 juni 1741 var ärendet åter före i rådkammaren. Det beslöts då, att Kungl. Maj:t utan vidare skulle bevilja skatteböndernas ansökan, och brev avsändes till baron Koskull att föra presidiet i riddaresynerätten vid ovanberörda tillfälle. Efter förfrågan hos riksens ständer, vilka i skrivelse den 15 oktober s. å. förklarade sig icke hava något att invända emot Kungl. Maj:ts beslut, resolverades i rådet den 21 i samma månad, att en kunglig förklaring över lagens rätta förstånd uti 25 kap. 10 § Rättegångsbalken skulle utfärdas. Förklaringen kom till stånd redan samma dag och erhöll följande lydelse:

¹ Just.-rev:s prot (RA) 1781 ¹⁵/₃. Ang. avslag i övrigt, se t. ex. 1757 ²¹/₉, 1765 ¹⁴/₃, 1770 ¹⁷/₁₀, 1772 ⁷/₁₀, 1773 ⁵/₂ o. ¹⁰/₁₁, 1774 ²⁵/₁₀ samt 1785 ²²/₈.

² 25 kap. 10 § RB: »Konungen äger förordna en af sina och rikets råd, eller then i heder och embete them närmast är, at med fyra andra lagfarna och oälfachtiga män, så ock häradsnämnd, then wid härads- eller lagmanssynen ej när varit, syna thet, som twist är om, och dom ther öfwer fälla.»

»Ehuruval bemålte lagrum endast nämner riksens råd och dem, som till heder och ämbete äro närmast riksens råd till riddaresyns förrättande; så finner Kungl. Maj:t dock för godt, i anledning av riksens ständers utlåtande, lagen i detta mål således att förklara, att ock landshövdingar, i anseende till ämbetets värdighet, kunna räknas ibland dem, som till riddaresyners förrättande må utses, helst när den parten, som begär riddaresyn, därom anholder, att, till lindring i resekostnaden och underhåll, någon landshövding, som vistas nära intill den orten, och emot vilken icke något laga jäv finnes, må därtill förordnas.»¹

Det skäl, som kommit till synes redan i böndernas inlaga och som sedermera framhållits även i lagkommissionens utlåtande, eller kostnadernas nedbringande, var tvivelsutan den viktigaste anledningen till förordningens utfärdande. Flera riddaresynedombreven utvisa också, att rättssökanden begagnat sig av den rätt till lindring i kostnaderna, som 1741 års förordning avsåg att medföra.²

Efter riksrådsvärdighetens avskaffande utsågos till ordförande i riddaresynerätten företrädesvis personer tillhörande rangklassen »rikets herrar». Särskildt omkring år 1800 förekommo f. ö. såsom ordförande personer, som innehade rikets högsta värdigheter. Riksdrots, statsråd och justitiekansler omväxla här med presidenterna i rikets hovrätter.

Vad bisittarne beträffar, skulle de enligt lagen bestå av fyra lagfarna och ojäviga män. De hava omväxlande utgjorts av landshövdingar, justitieråd, revisionssekreterare, protokollssekreterare, hovrättsråd, hovrättsassessorer, juris professorer, lagmän, häradshövdingar, borgmästare m. fl. Vad särskildt högsta domstolens ledamöter angår, är det att märka, att dessa under den

¹ Årstrycket. Jfr MODÉE, D. 3, s. 1777.

² Se t. ex. Riddaresynerättshandl. (RA) 1752 ²⁷/₈ (Kristiansstads län), 1790 ⁷/₆ (Södermanlands län), 1795 ⁶/₅ (Östergötlands län). Enl. Just.-revs prot. (RA) 1755 ²⁶/₂ avslogs dock en ansökan om att landshövdingen i orten måtte med hänsyn till kostnaderna förordnas till ordförande i en riddaresynerätt. Såsom motiv anfördes endast, att ansökans innehåll ej stod i överensstämmelse med stadgandet i 25 kap. 10 § RB, samt att riksens ständer vid sistlidne riksdag anhållit, att riddaresyner måtte förrättas »af herrar riksens råd, då det bekvämligen ske kan».

gustavianska tiden i ranghänseende ej intogo annan plats än deras ordinarie syssla medförde.¹ Ofta fick ordföranden i riddaresynerätten själv föreslå bisittare, vilka sedermera förordnades av konungen, eller också brukade denne vända sig till vederbörande hovrätt, som fick i uppdrag att inkomma med förslag på därtill lämpliga personer. I varje fall var det vanligt, att ordföranden samtidigt med förordnandet erhöll bemyndigande, att, om någon av bisittarne sedermera blev hindrad genom laga förfall, få i dennes ställe tillkalla någon annan, utan att därvid erfordrades vidare anmälan till Kungl. Maj:t.² Häradsnämnden, som ansågs vara en del av domstolen, ehuru den ej numera, liksom på 1600-talet, undertecknade eller beseglade själva domen, skulle helst tagas från andra härad, då den, som hade fungerat vid härads- eller lagmanssynerätten i förekommande mål, betraktades såsom jävig. Nämnden bestod av tolv bönder från ett eller flera härad. Förutom synerättens ledamöter medföljde oftast en landtmätare i egenskap av sakkunnigt biträde samt en notarie, som förde protokollet.

På den av ordföranden utsatta tiden och orten inställde sig parterna inför riddaresynerätten. Domstolsförfarandet inleddes med skriftväxling, varvid sökanden ingav sin libell och svaranden därefter sin exceptio, allt med iakttagande av de i 14 kap. Rättegångsbalken omförmälda bestämmelserna. Vid riddaresynerätten fick sålunda endast en skrift inlämnas från vardera parten, om saken ej var av särdeles stor vikt.³ Principiellt fingo några nya skäl eller bevis ej andragas utöver dem, som redan framförts vid underrätt.⁴ Efter skriftväxlingen följde vanligen muntlig rätte-

¹ Jfr WEDBERG: Konungens högsta domstol, s. 317, samt E. HILDEBRAND: Statsförfattningens hist. utveckling, s. 530.

² För tiden 1789—1809, se härom närmare WEDBERG, a. a., s. 115.

³ CALONII föreläsningar över civilprocessen (mskr. i JFUB). Professor Calenius har år 1794 i egenskap av bisittare själv deltagit i en riddaresynerätts förhandlingar. (Se riddaresynerättshandl. 1794 ¹⁸/₆, Uppsala län, RA.) I praxis förekom dock ofta, att ett flertal skrifter ingåvos »till protokollet».

⁴ Principen härom, som uttalas bl. a. i Riddaresynerättens dom 1778 ¹⁶/₇ (Malmöhus' län, RA), framgick delvis av stadgandet i 30 kap. 11 § RB, som var av följande lydelse: »Hos Konungen skola ej andre bewis läggas in än the, som i hofrätten eller hos underdomaren framtedde warit: utan så är, at the sedan fundne äro, eller sådane at the ej kunnat förr wid handen wara. Hafwer någor list här wid brukadt; plichte efter omständigheterna.» Det finnes dock ingen

gång mellan parterna, men sedan dessa förklarar sig icke hava något vidare att tillägga i målet, bestämde ordföranden tiden för själva synen, vilken vanligen uppskötts till påföljande dag. Synegången, som företogs av hela riddaresynerätten i närvaro av parterna, brukade taga minst en dag i anspråk, varefter domen omedelbart avkunnades ute på marken eller i något hus i närheten av tvisteplatsen.¹ I båda fallen hade rättens ledamöter hattarne på sig, en sed, som härrörde från äldre tid och ansågs beteckna konungens höghet. Riddaresynen betraktades nämligen allt fortfarande såsom en konungens högsta domstol.²

Sedan dom i huvudsaken fällts,³ återstod att beräkna de kostnader, som riddaresynerätten åsamkat, ty för detta fanns ingen särskild taxa, ehuru domstolens ledamöter jämte övriga vederbörande givetvis voro bundna av de allmänna föreskrifter, som gällde beträffande skjuts- och dagtraktamente.⁴ Under förutsättning att kvittning av rättegångskostnaderna ej ägde rum, blev sålunda den, som tappat i rättegången, av domstolen dömd att betala de utgifter, som tillkommit i samband med dess verksamhet.⁵ Ofta brukade varje medlem i rätten jämte landtmätaren och

anledning till antagande, att sagda lagrum vid riddaresynerätten tillämpats mera stricte än i justitierevisionen och högsta domstolen. Jfr WEDBERG: Till rättegångsbalken, s. 174. Särskildt förekom det ofta, att nya vittnen avhördes inför riddaresynerätten, i analogi med stadgandet i 17 kap. 3 § RB.

¹ Om det ansågs behövt, kunde muntlig förhandling förekomma även efter själva syneförrättningen.

² Se HOLMBERGSSONS föreläsningar över Processus civilis, upptecknade under 1800-talets förra hälft (mskr. i JFUB), fol. 123. Samma iakttagelse har omkring 100 år tidigare gjorts av REFTELIUS, enligt vad som framgår av hans föreläsningar (mskr. i UB, B 220), fol. 651.

³ Ett renoverat exemplar av domen brukade sedermera insändas till justitierevisionen. Se t. ex. dess prot. och acta 1755 ²³/₇, o. 1756 ²⁸/₁. Ett remarkabelt fall, då ett dylikt insändande av riddaresynerättens dom underlåtit, meddelar Löw i sitt arbete om Stora Mällösa i äldre tider, D. 1, s. 194 ff. Riddaresynerättens ifrågavarande dom, sådan den sedermera kom att intagas i Askers häradsrätts protokoll 1796 ¹⁵/₃, finnes avtryckt i Handl. rör. Stora Mällösa i äldre tider, 2:a saml., s. 124. Jfr ibid., s. 99 o. 122. Själva domen förvaras numera i RA:s speciella samling av riddaresynerättshandlingar.

⁴ I akten till riddaresynerättens dom 1825 ²⁰/₉ (Malmöhus' län, RA) återopas sålunda kungl. reglementet av den 27 oktober 1807.

⁵ 25 kap. 10 § RB: »Then sådan syn äskadt, skiute kostnaden ther til, och riddare synerätt döme tillika, hwilken af parterna then sedan gälda skal.» Jfr 14 kap. 4 § JB.

notarien presentera var sin särskilda räkning.¹ Härtill kom expeditionslösen, varvid stämpel åsattes enligt samma grunder, som gällde för hovrätterna.² Kostnaderna för riddaresynerättens verksamhet varierade f. ö. i hög grad med hänsyn till antalet dagar, under vilka domstolen behövde tagas i anspråk. I allmänhet synes tiden för riddaresynerättens sammanträden hava växlat mellan två och fem dagar. En samtida juridisk författare³ säger beträffande utgifterna för en riddaresyn följande: »Ehuru värdiga och rättvisa slut dessa höga domstolar än må göra på jordatvister, är likväl kostnaden därtill så anseelig, att den ofta uppgår till, om icke över tvisteämnets fulla värde, åtminstone högre än ett halft århundrades avkastning kan ersätta, när härads- och lagmans-synerätternas kostnad därtill lägges.» Och detta var nog också det starkaste skälet, för att riddaresynen icke skulle komma att missbrukas.

Mot riddaresynerättens dom skulle enligt 1734 års lag icke finnas något rättsmedel.⁴ Detta förbud har likväl icke hindrat vissa parter att hos konungen söka »upphävande» eller »ändring» av riddaresynerättsdomar, varom justitierevisionens protokoll bära vittne.⁵ I vanliga fall avslogos ansökningarna utan att upptagas till prövning under hänvisning till 25 kap. 10 § Rättegångsbalken, varvid ansökningens författare åtminstone vid ett tillfälle dömdes att böta 20 daler s. m. för sitt rättsvidriga tilltag. Om däremot en part var i stånd att förebringa nya skäl, som bevis-

¹ Ur en riddaresynerättshandl. från år 1768 må följande slutsummor anföras:

	daler smt		daler smt
		Transp.	443: 13: 8
Ordföranden	223: 24: —	Assessor IV	38: —: 8
Assessor I	75: —: —	Landtmätaren	26: —: 8
Assessor II	80: 21: 8	Notarien	19: —: 8
Assessor III	64: —: —	Nämnden à 4 daler person	48: —: —
	Transp. 443: 13: 8		Summa 574: 14: 8

FLINTBERG: Lagfarenhets bibliotek, D. 4, s. 827, anser, att en riddaresyn omkring år 1800 skulle komma att kosta minst åtta riksdaler specie per dag, utan att räkna skjuts på 25 hästar för domstolens ledamöter jämte landtmätaren och notarien, samt utan att upptaga skjuts och förtäring för betjäningen.

² Se 1752 års kungl. brev (tryckt hos JUSLÉEN, s. 332).

³ TENGWALL, a. a. (1802), s. 338.

⁴ 25 kap. 10 § RB: »I then dom må ej hos Konungen ändring sökas.»

⁵ Se t. ex. Just.-revs prot. (RA) 1764 ¹/₈, 1772 ²/₁₂, 1773 ¹⁰/₈ o. 1775 ⁸/₅.

ligen för honom icke varit tillgängliga, innan riddaresynerättens dom avkunnats, saknas icke exempel på, att Kungl. Maj:t bifallit ansökan om upphävande av samma dom med åläggande för riddaresynerätten att återupptaga målet till förnyad prövning.¹

Under frihetstiden, då riksdagen som bekant var suverän även inom rättskipningens område,² kan det tänkas, att parter hos riksens ständer sökt ändring jämväl i riddaresynerättsdomar. Spörsmålet, huruvida besvär hos ständerna i detta fall var möjligt, framkastades inom doktrinen av J. E. FICK, som år 1753 i Uppsala lät utgiva en akademisk avhandling med titeln: »De inspectione oculari.»³ Han säger här bl. a.: »Contra hoc iudicium (inspectionis equestris) ordinarium non datur juris remedium, nisi forte locus esset quærelæ, de qua vide sis riksdagsbeslut 1734 d. 14 decemb. § 9.»⁴ Ett tidigare stadgande i samma ämne hade redan förut givits genom 1723 års riksdagsordning (§ 13), enligt vilken riksens ständer borde »undersöka, huru vid justitierevisionen lag och rätt i gemen blivit skipad». Enskilda personer hade dessutom enligt samma källa rätt att i »sådana mål, som ej stå annorstädes att rättas», besvära sig hos riksens ständer. Det av Fick åberopade riksdagsbeslutet av år 1734 innehöll på sätt och vis en inskränkning i dessa riksdagsordningens bestämmelser, ehuru detsamma erhållit formen av en lagförklaring. Riksens ständer sade sig nämligen »under påstående riksdag fast ogärna förmärkt, huruledes åtskilliga parter hos riksens ständer inkommit med besvär över Hans Kungl. Maj:ts uti Dess höga justitierevision utfallna domar och resolutioner, och likasom igenom ett nytt revisionssökande samma sina besvär uti meritis causæ eller själva huvudmålen anmält utan att egentligen klaga över nulliteter i processen eller de male administrata justitia.» För att stävja detta missbruk blev nu »oryggligen fastställt», att det skulle vara förbjudet att låta sådana besvär komma inför riksens ständer, »med mindre emot förmodan någon för-

¹ Se Rådsprotokoll över justitiäkrenden (RA) 1761 ²⁵/₆. Kungl. Maj:t upphäve denna dag jämlikt 31 kap. 3 § RB riddaresynerättens den 20 aug. 1759 avsagda dom i huvudsaken mellan kungl. akademien i Uppsala å ena, samt hovmarskalken Sven Cederström å andra sidan, ang. tvist om bolstada skäl. En minoritet inom rådet röstade för avslag å ansökningen.

² Se härom E. HILDEBRAND: Statsförfattningens hist. utveckling, s. 450.

³ Jfr COLLING: De inspectione equestri (1763). — ⁴ Ovan a. a., s. 19.

menar sig hava fog att klaga över felaktigheter i processen eller uppenbar vrångvisa och domvillo, då må fuller sådant stå honom fritt, dock att det sker på hans eget äventyr och oundvikliga näpst, såframt han sin klagan ej skulle kunna fulltyga.»¹ Samma bestämmelser gingo sedermera igen i en kunglig förordning av den 22 november 1738,² vari dock ordet »domvilla» i 1734 års riksdagsbeslut utbyttes mot uttrycket, »att honom (klaganden) emot klara lagen och förordningarne i huvudmålet för när skett». Besvärssområdet ansågs därigenom hava blivit utvidgat, så att en ständernas prövning av själva huvudsaken ej var utesluten. Meningarne voro emellertid delade om uttryckets rätta innebörd.³

Att riddaresynerättens domar i huvudsaken under större delen av frihetstiden ej kunnat överklagas hos riksens ständer synes emellertid framgå av urskillningsdeputationens protokoll vid 1765 års riksdag.⁴ Riksdagsfullmäktigen från Itis' socken i Kymmene-gårds län hade vid riksdagen besvärat sig å egna och medintressenters vägnar över en riddaresynerättsdom, som avkunnats den 12 september 1764 mellan riksrådet F. Wrede å ena, samt Keltis' med flera byar av Itis' socken, ävensom berörda sockens prästbol, å andra sidan, rörande ägor och bolstada skäl. Urskillningsdeputationen avvisade dock ansökningen såsom stridande emot 25 kap. 10 § Rättegångsbalken, varjämte »koncipisten, som ej vederbörligen underrättat sina huvudmän, det de med en sådan ansökan icke kunde vända sig till riksens ständer», fälldes att böta 50 daler s. m. Vid frihetstidens sista riksdag, då förvirringen inom rättskipningen i högsta instans nått sin höjdpunkt genom ständernas alltmer ökade faktiska ingripande, upptog emellertid urskillningsdeputationen en ansökan om »ändring uti riddaresynerättens dom (1770 ¹⁶/₇) angående rågång och bolstada skäl emellan Sundsberg eller Gavelbacka skatte rusthåll och Vasa byamäns inom deras byamål innehavande och

¹ 1734 års riksdagsbeslut, p. 9, tryckt bl. a. hos BRUSEWITZ: Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar, s. 436. Jfr STAVENOW: Ett förslag från frihetstiden om inrättandet af en särskild högsta domstol, s. 145.

² MODÉE, D. 2, s. 1355. Senast år 1738 års förordning tryckt hos BRUSEWITZ, nyss anf. a., s. 438.

³ Se Ad. prot., D. 9 (1738—39), s. 294—95 och 341—46. Jfr O. RABENIUS: Utdrag af de om rättegångens förkortande utkomna skrifter med anmärkningar (1760), s. 52.

⁴ Urskillningsdeputationens prot. (RA) 1765 ¹⁷/₇, n:o 570.

till Sundsberg stötande utjord»,¹ varvid likväl även formella skäl åberopades som förevändning för ansökningens upptagande. Till följd av 1772 års statsvälkning hann riksdagen dock icke avsluta behandlingen av målet, och det är därför ovisst, huruvida nämnda ansökan skulle hava ledt till ett upphävande av riddaresynerättens dom. En förnyad anhållan i samma ärende förklarades sedermera i justitierevisionen jämlikt Rättegångsbalkens 25 kap. 10 § ej kunna upptagas till prövning.²

Under 1740-talet uppstod spörsmål, huruvida 16 kap. 4 § Rättegångsbalken³ kunde tillämpas jämväl vid synerätterna. Den direkta anledningen till frågans uppkomst var en ansökan, som grosshandlaren Johan Henrik Schmээр i slutet av 1741 ingivit till Kungl. Maj:t, angående ändring av en lagmanssynerätts dom den 16 oktober s. å. i mål mellan Schmээр och handelsmannen Petter Ekman. Ansökan gällde emellertid icke endast själva huvudmålet utan även en preliminär vittnesmålsvist. Saken kom före i rådet den 24 mars 1742 och som vanligt i liknande fall överlämnades principfrågan till lagkommissionen i och för utredning. Svårigheten låg i att avgöra, huruvida riddaresynerätten skulle avdöma även preliminärmålet, för vilket icke i och för sig någon syn behövdes. Enligt lagens bokstav skulle detta ske under förutsättning, att stadgandet i 16 kap. 4 § Rättegångsbalken var tillämpligt. Men å andra sidan var detta lagrum sannolikt avfattat med hänsyn endast till de allmänna domstolarne.

¹ Urskillningsdeputationens prot. (RA) 1771 3¹/₇, n:o 112. Målet remitterades efter en längre principdiskussion nämnda dag till »Riksens Ständers pleno».

² Se Just.-rev:s prot. (RA) 1772 2¹/₁₂.

³ Detta lagrum var av följande lydelse: »Giör någor annan inwändning, än nu sagdt är, ehwad thet är emot domaren, eller emot wederpartens person, eller at han ej wil inlåta sig i twisten med honom, eller emot witnen, eller ehwad eljest inwändes, antingen förut, eller sedan han begynt i saken swara; gifwe domaren sitt utslag ther öfwer särskilt, om målet thet fordrar: och antingen thet i hufwudsaken binder, eller ej, fortfare han ej thes mindre genast ther på med hufwudsaken, äntå at någorthera parten sitt missnöje förklarar inom then tid, som i 1 och 2 §§ stadgadt är. Ej må öfwerdomaren beswär öfwer fel i rättegången emot-taga, innan underdomaren i hufwudsaken dömdt. Söker then, som tappadt, högre rätt i hufwudsaken; stände honom tå fritt, sina beswär i the fall, som sagdt är, tillika framföra.»

Lagkommissionens utlåtande i ämnet lades till grund för ett förslag till kunglig förordning, som den 26 februari 1743 föredrogs och resolverades i rådet. Sedan jämväl efter förfrågan riksens ständer genom skrivelse den 12 september 1743 givit sitt bifall tillkänna, blev förordningen den 26 oktober s. å. utfärdad. Den fick i hithörande delar följande lydelse:

»Emedan, till följd av lagen, vissa invändnings- samt rättegångs- och vittnesmålstvister icke få skiljas ifrån huvudsaken, utan böra i den överdomstol, dit huvudsaken hör, tillika med densamma avgöras, såframt parten behörigen sitt missnöje däröver förklarar och besvär däruti anfört, men sådant icke kan av den överrätt upptagas och skärskådas, till vars overseende och beprövande själva huvudsaken ej hör, varandes lagmanssynerättens utslag i slika rättegångsmål av den beskaffenhet, att de icke kunna av hovrätten prövas, eftersom huvudmålet, varöver lagmanssynerätten dömt, icke till hovrättens upptagande och avdömande hör; fördenskull förordnas, att de invändnings- samt rättegångs- och vittnesmålstvister, som vid lagmanssynerätt avgjorda bliva, må, då endera parten i själva huvudmålet söker riddaresyn, och han emot utslaget i något preliminär- eller rättegångsmål sitt missnöje behörigen förklarar, tillika med själva huvudsaken, av riddaresynen upptagas och avgöras.»¹

Ovanstående förordning ger vid handen, att den egentliga rättsfrågan icke därigenom blivit till fullo klarlagd. Förordningen har icke allsidigt behandlat föreliggande spörsmål, utan tydligen endast använt sig av sådana fakta, till vilka det Schmeéerska supplikationsmålet omedelbart givit anledning. Så finnes t. ex. icke något nämnt rörande förfarandet, då ingendera parten sökte riddaresyn, men tvist yppats i preliminärmål vid lagmanssyn. Denna fråga beröres bl. a. av förkortningskommissionen, som i sitt år 1755 utgivna projekt på tal härom anförde följande:

»Ehuru merhögstberörde kungl. förordning stadgar, att i det fall, när riddaresyn sökes, böra alla preliminär- och vittnesmålstvister efter allmän process börja med huvudsaken, är likväl därigenom icke sagt, att uti annat fall, då ingendera parten söker

¹ Årstrycket. Jfr MODÉE, D. 3, s. 2105.

riddaresyn, det remedium, som i gemen är tillåtet, att anförä quærelam nullitatis i hovrätt över underrätts dom, ej skall få nyttjas.¹ Härav synes med säkerhet kunna göras det slut, att, om huvudsaken ej kommer under riddaresynerätt, äger hovrätt upptaga besvär, som ex capite nullitatis anföras över lagmanssynerätts dom, samt, där rättegångsfel finnes, den ogilla och saken tillbaka förvisa; dock som skiljaktiga meningar givas om lagens rätta förstånd i detta mål, så tarvas däröver förklaring.»²

Det är möjligt, att lagkommissionen avsett, att såväl 16 kap. 4 § som 25 kap. 21 § Rättegångsbalken vore att tillämpa jämväl vid synerätterna, men det är mer sannolikt, att kommissionen med avsikt underlåtit att uttala sig i denna riktning, emedan den insett, att lagen i så fall lätt skulle hava kunnat missbrukas. Hade nämligen en part rätt att vid preliminär-

¹ Här åsyftas 25 kap. 21 § RB, som var av följande lydelse: »Nu wil enthera parten, som sielf wid rätten när warit, eller ther fullmächtig haft, wisa domwillo, eller at andre sådane fel wid rättegången förelupit, at domen förthy ogillas bör, såsom: at dom är fäld af then, som ej warit til domare lagliga förordnad, eller ej swurit domare ed; eller at rätten ej warit domför; eller at dömdt är öfwer thet, som ej instemdt, eller ther ej wädjadt, eller wad ej tillåtit warit; eller at then dom är ändrad, som wunnit laga krafft; eller at rätten dömdt i hufwudsaken, innan parten fått utslag öfwer thet, som han förut inwändt och påmint; eller tå saken warit instemd til annan domstol; eller dömdt, laga målsman ohörd, öfwer thes rätt, som sielf ej kunnat efter lag, för rätta swara; eller tå then, som saken drifwit, ej haft sakägarens laga fullmacht; eller mera thylikt, som emot en laga rättegång strider: i alla thessa fall må parten sig i hofrätten beswära, inom then tid, som then 5 § föreskrifwer. Försummas thet; warde thes talan i hofrätten ej uptagen, ther Konungen ej finner skiäl, försutten tid at återställa, som i 31 cap. sägs.»

² Kongl. förkortningscommissionens project, s. 83. Jfr O. RABENIUS, a. a., s. 49. Här säges bl. a.: Förkortningskommissionens anmärkning med avseende på 25 kap. 10 § RB befinnes vara »så väl grundad och lisande för en part, som vid lagmans synerätt lidit, men dels frugtar för den dryga vid en riddare synerätt upgående kostnad, dels för denna rättens vidsträckt magt, när emot Kongl. Maj:ts egen höga justitie revision, men icke mot denna domstolens utslag, något i lagen beskrifvit remedium juris gifves, dels i anseende til sådana twisters mörkhet, som på syn ankomma, hvilka af en del hållas för casus pro amico, at den otvifvelaktigt vinner bifall, hälst den lærer finnas aldeles instämmande med lagens mening. Hvarföre skulle icke efven et sådant tvägghanda remedium, ifrån lagmans synerätt vara öpet, nemligen at vid riddare synerätt klaga i hufwudsaken, eller i hofrätten öfver processen, så mycket mer som besvär öfver afslaget vad til hofrätten i sådane mål, af bemälte höga domstol men icke af riddare synerätt pröfvas.»

tvister anföra besvär i hovrätt utan att fullfölja huvudsaken till riddaresyn, kunde han lätt åstadkomma någon sådan tvist, ehuru han i själva verket önskade ändring i huvudsaken. Ty om hovrätten på grund av den preliminära tvisten upphävde lagmanssynerättens dom i huvudsaken och förordnade, att ny syn och dom av samma rätt ånyo skulle utgå, var parten i fråga oförhindrad att inkomma med nya skäl, som måhända vore av den art, att de till samma parts förmån förändrade domstolens mening och utslag. Genom detta förfaringssätt kunde en part alltså undvika riddaresyn och genom besvär hos hovrätt sålunda kringgå lagens bestämmelser.¹

Även HOLMBERGSSON upptager denna fråga till besvarande i sina föreläsningar.² Han säger här bl. a.: »Om någon part skulle förmena, att synerätten begått fel i rättegången, så att domen däröver skulle annulleras, tyckas besvär däröver få anmälas i hovrätten, vilken, om besvären finnas grundade, upphäver domen och förvisar parterna tillbaka till lagmansrätt, vilken utan avseende på sin förut givna dom, upptar saken. Lagen säger väl ej detta uttryckligen, men man kan sluta det av dess analogi, ty emot fel i rättegången äga parterna annars två remedia juris, det ena att klaga i den överrätt, dit huvudsaken går (RB 16:4), det andra att klaga i hovrätten (RB 25:21). Ett sådant dubbelt remedium juris synes ock i avseende på lagmanssynerätts fel i rättegången kunna äga rum.»

Praxis har emellertid på ifrågavarande område gått i motsatt riktning. Under början av 1750-talet besvärade sig exempelvis en person i hovrätt över fel i rättegången, begångna av lagmansrätt i synedom angående ägoskillnad, men fick till svar, att felet vore av sådan beskaffenhet, att det borde upptagas vid riddaresyn, vilken domstol sedermera förordnades av konungen till att avgöra preliminärtvisten.³

Från den närmaste tiden efter tillkomsten av 1734 års lag har jag endast påträffat ett fåtal riddaresynedomsbrev.⁴ Justitie-

¹ Denna synpunkt har också vunnit beaktande av förkortningskommissionen. Jfr dess anförda projekt, p. 4. Hithörande punkter äro delvis tryckta hos FLINTBERG, a. a., D. 4, s. 653.

² Mskr. i JFUB. — ³ Se härom Just.-revs prot. (RA) 1754 ²⁷/2. Jfr nedan, s. 145.

⁴ Ett av dessa är tryckt i Stockholm 1746 under titeln: »Riddaresynerättens dom emellan skattejordäganderne uti Mora by, Länna sokn och Frötuna skieppslag

revisionens handlingar utvisa också, att det endast varit sällan, som konungen under denna tid beviljat riddaresyn.¹ Samma uppfattning möter hos NEHRMAN, som i sina föreläsningar² från våren 1741 på tal om domstolens verksamhet bl. a. säger: »Exempla rara nostris temporibus.» Att döma av de bevarade dombreven jämte andra handlingar har däremot riddaresynerättens verksamhet från och med 1750-talet varit i ständigt stigande ända till århundradets slut, då den började avtaga för att mot slutet av 1830-talet alldeles upphöra. Man kan knappast undgå att sammanställa denna riddaresynerättens ökade förekomst med det vid samma tid påbörjade storskiftet, vilket principiellt förutsatte, att gränserna mellan de olika byarne eller skifteslagen voro ostridiga.³

Skiftesförfattningarne föreskrevo, att vid skifte förekommande rågångstvister skulle hänskjutas till de allmänna domstolarne, vilka i så fall på vanligt sätt hade att döma till syn på stället. För vissa orter kommo emellertid särskilda föreskrifter att gälla. I Finland kunde sålunda enligt en kunglig förordning den 27 juli 1762 de i samband med revningar och storskiften uppkomna tvistigheter om rå och rör emellan socknar, byar och hemman avgöras av ekonomideputationer, vilka genom kungliga förordningar den 20 november och den 2 december 1766 ersattes av ägodelningsrätter med vidgad kompetens. Från dessa ägodelningsrätter fingo besvär med förbigående av hovrätt anföras hos Kungl. Maj:t.⁴ Om sålunda rågångsmålens antal i Finland ökats genom

å then ena, och Bergshamra byemän uti samma sokn å then andra sidan angående rågång och rättighet til fiskets nyttjande uti thet så kallade Gnubbsundet.» Jfr CALONIUS: Svenska arbeten, D. I, s. 348, där en riddaresynerättsdom av den 29 augusti 1748 återopas.

¹ Se dock t. ex. Just.-rev:s registr. 1735 ²⁹/₃ och prot. 1745 ¹⁰/₇ samt Rådsprotokoll över justitieärenden 1741 ²³/₆ (RA).

² Föreläsningar över Jordabalken, upptecknade av Lars Johan Colling (mskr. i JFUB).

³ Enligt 1762 års förordning tilläts dock preliminärt storskifte enbart på inägorna, även om tvist förelåg uti skog och mark mellan byar. Sistnämnda mark skulle delas först efter utgången av denna tvist. Detta är orsaken, varför stundom å storskifteskartor endast åker och äng befinnas vara skiftade, under det att å större eller mindre del av utmarken eller skogen antecknats ordet »tvistepark». Jfr SCHÜTZ, a. a., s. 96.

⁴ Se härom Just.-rev:s prot. (RA) 1772 ²³/₉, 1778 ⁹/₂ o. ⁷/₇, 1779 ¹⁰/₃ o. ⁹/₁₂, 1780 ²⁵/₁, ²⁸/₂, ⁹/₃, ⁴/₉ o. ⁷/₁₁, 1781 ¹⁹/₃, 1782 ⁴/₂, 1785 ²³/₁₁ samt 1786 ¹³/₁₂.

en direkt inverkan från skifteslagstiftningen, hade riddaresyne- rättens arbetsbörda därför icke blivit större, då just dessa mål undandragits synerättens befogenhet. Det bör likväl betonas, att alla rågångsmål, som förekommo utan samband med skifte, fortfarande lågo under synerätternas kompetens. Riddaresynerättens verksamhet i Finland under senare hälften av 1700-talet kan förhållandevis ej heller sägas varit ringa.¹

Bland de specialdomstolar, som f. ö. vid sidan av synerätterna hade att upptaga vissa »tvister om bolstada skäl byar emellan», må nämnas ägoskillnadsrätten i Bjäre och Södra Åsbo härad (Kristianstads län)², ävensom i Västernorrlands, Västerbottens, och Norrbottens län³ samt avvitringsrätten i Jämtland⁴ och Härjedalen.⁵ Förekomsten av dessa specialdomstolar kan ej heller sägas innebära någon förklaring till riddaresynerättens tillbakagång, då de flesta av dem uppstått först under en tid, då riddaresynerättens verksamhet redan hunnit avtaga.

Den verkliga orsaken till riddaresynerättens tillbakagång vid 1800-talets början måste av allt att döma hava varit storskiftets fullbordan. Efter denna tid förefanns nämligen ej samma skäl till rågångstvister som förut. Ägornas omfång voro numera ofta fastslagna på officiella kartor, och en part kunde därför mera sällan hoppas på ändring av högre syneinstans.

Det senaste i riksarkivets speciella samling bevarade riddaresynedomsbrevet är daterat den 20 september 1825. Ett studium av justitierevisionens protokoll och registratur för nästföljande tid utvisar emellertid, att Kungl. Maj:t åtminstone vid fyra särskilda tillfällen efter sistnämnda datum bifallit ansökningar om riddaresyn samt förordnat ordförande och medlemmar i sådan domstol.⁶ Sista gången, som jag funnit, att riddaresyn beviljats, är den 14 maj 1838, då brev utgick till presidenten i Svea hovrätt, Lars

¹ Från denna tid har jag funnit vid pass ett dussin finska riddaresynedomsbrev dels i riksarkivets speciella samling, dels bland justitierevisionens akter.

² Se kungl. breven 1805 ⁶/₉, 1822 ⁷/₅ och 1827 ⁴/₅.

³ Se kungl. stadgan 1824 ¹⁰/₂. Numera gäller kungl. stadgan 1873 ³⁰/₅ om avvitrning i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker.

⁴ Se kungl. breven 1770 ²⁵/₃, 1780 ²²/₁₂ och 1820 ⁸/₁₂. Ang. denna domstols verksamhet, se Handl. i rättstvisten om Krångedeforsarna.

⁵ Se kungl. brevet 1825 ⁹/₃.

⁶ Se Just.-revs registr. (RA) 1826 ³⁰/₁₁ (Skaraborgs län), 1827 ¹⁰/₅ (Malmöhus län), 1828 ²⁷/₈ (Uppsala län) och 1829 ²⁰/₃ (Södermanlands län).

Herman Gyllenhaal, med förordnande att vara ordförande i en riddaresynerätt. Huruvida denna riddaresyn även kommit till stånd, är mig dock icke bekant.¹

I det allmänna rättsmedvetandet synes emellertid riddaresynerätten långt tidigare hava spelat ut sin roll. Som ett uttryck för samtidens uppfattning om denna domstol må anföras TENGWALLS omdöme i hans 1794 utkomna Twistemåls lagfarenheten.² »I rågångstvister», heter det här, »förlorar parten icke allenast en domstol, får betala det mindre antalet dubbelt dyrare, än om tvisten ginge vanliga vägen, utan äger platt intet remedium juris, i händelse han funne sig övertygeligen lidande. Om nu rättvisan kunde ske likaväl utom, som med dessa domstolars bibehållande, så saknas all orsak, varför de borde fortfara... Sedan både härads- och lagmanssynerätt beskrivit det tvistiga, efter noga undersökning antecknat uppgivna märkens beskaffenhet, stavledernas förhållande och vad mera, som parterna anmärkt eller domarena till all möjlig upplysning nödigt funnit; så är ändamålet av syn på stället till fullo uppnått, och med detsamma all anledning till vidare upplysnings efterfrågande försvunnen. Tvisten kunde sedan alltför väl vädjas under hovrätten, som med karta, dess beskrivning samt fullständig syneförrättning med vad mera som till målet hörde för ögonen visserligen kunde med lika vissnetet det pröva och avdöma som riddaresynerätten. Saknades åter upplysning om ett eller annat märke, vilket likväl icke borde förmodas, så framt underdomstolarne förut gjort sin skyldighet, så kunde närmaste häradshövding eller annan extra domare av hovrätten förordnas att med uthäradsnämnd och landtmätarens biträde, där så nödigt vore, dessa omständigheter i parternas närvaro undersöka och förrättningen till kungl. hovrätten översända, vars dom parterna sedan i laga ordning hade att avbida. Genom denna utväg kunde de kostsamma riddaresyner med allo avskaffas, och rättvisan dem förutan i sin fulla och säkra gång bibehållas.»

Dessa synpunkter hade måhända ej ensamma varit tillräckliga för att avskaffa riddaresynerätten under en tid, då statsmakten principiellt var motståndare till alla större förändringar inom rätts-

¹ Brev från Gyllenhaal med förslag till ledamöter i riddaresynerätten har dock inkommit till justitierevisionen 1838 ¹⁰/6.

² A. a., s. 318. Upplagan av år 1802, s. 338, innehåller ordagrant detsamma.

livet. Viktigare för riddaresynerättens vara eller icke vara syntes bliva de idéer, som skulle komma att behärska den kommitté av sakkunniga, vilken vid 1809—10 årens riksdag blivit förordnad att omarbета 1734 års lag. Det är bekant,¹ att denna kommitté, den s. k. lagkommittén, i viss mån var influerad av den franska revolutionens idéer och av de grundsatser, som sedermera funnit ett uttryck i den Napoleonska lagstiftningen. Inom processen gjorde sig sålunda lagkommittén till målsman för en strävan att upphäva specialdomstolarne, vilka ansågos strida mot den s. k. uniformitetsprincipen eller enheten inom lagskipningen. Då den av domstol företagna synen dessutom enligt lagkommitténs uppfattning icke var något »rättegångssätt» utan ett vanligt bevismedel, medelst vilket rätten förskaffade sig kunskap om factum probandum, låg det i sakens natur, att lagkommittén skulle påfordra synerätternas avskaffande och i stället föreslå, att synen inpassades som ett led i det allmänna rättegångsförfarandet. Riddaresynerättens ålderdomliga former ansågos ej heller höra samman med det nya system, varigenom lagkommittén ville omgestalta den svenska domstolsorganisationen. Samtidigt strävade kommittén efter att upphäva lagmansrätten såsom särskild instans, varför någon lagmanssyn enligt förslaget icke borde ifrågakomma. Svårigheten låg emellertid i att skapa nya rättegångsformer, som skulle ersätta de gamla. Det ansågs nämligen vid denna tid icke lämpligt, att hovrätten och högsta domstolen själva förrättade syn på ort och ställe. Vid förslaget utarbetande synes lagkommittén i vissa delar hava använt sig av Tengwalls ovan anförda projekt. Åtminstone förete de båda förslagen avsevärda likheter. Tengwall säger visserligen intet om högsta domstolens förhållande till syn, men då rättegångsförfarandet vid hovrätt och högsta domstolen i lagkommitténs förslag på denna punkt utarbetats efter fullständigt enahanda grunder, har detta säkerligen intet att betyda. Båda förslagen förordade sålunda en delegerad hovrättssyn, som i överrättens ställe endast skulle hava till uppgift att upptaga bevisning å tvisteparken. Den gamla kanoniska principen, att den, som förrättade syn, även borde utöva den dömande myndig-

¹ Jfr SCHÜCK-WARBURG: Litteraturhistoria, D. 4: 1 (1915), s. 3, och K. G. WESTMAN: De svenska rättskällornas historia, s. 92 o. 100.

heten i samma mål,¹ på vilken princip 1734 års lag byggt, hade alltså uppgivits av lagkommittén, så vidt det gällde de högre instanserna. Ur utvecklingssynpunkt innebar kommitténs förslag så till vida en tillbakagång, som det, om än måhända omedvetet, upptog samma former, av vilka hovrätten under 1600-talet begagnat sig, då det gällt att justera fel under rättegången, vilka begåtts av domhavanden vid härads- och lagmanssyn. Det ligger även nära till hands att jämföra den delegerade hovrättssynen enligt lagkommitténs förslag med den synenämnd, som under slutet av medeltiden utsändes av vederbörande domstol för att genom syn på ort och ställe införskaffa nödig bevisning. Lagkommitténs förslag i hithörande delar, vilket återfinnes under 26 kap. Rättegångsbalken, hade följande lydelse:

3 §. »Nu har underrätt syn hållit, och fullföljes saken i överrätt: finner den rätt ny syn tarvas, då skall rätten en av sina ledamöter utnämna att synen hålla; och kalle rätten honom till biträde tvenne underdomare i orten. Det protokoll, som vid synen föres, give överrättsledamoten till rätten in; och döme rätten sedan i saken.

4 §. Är sak dragen under högsta domstolen, och finnes den ej tillräckligen utredd vara, ändå att syn föregått; då må ytterligare syn hållas och nämne högsta domstolen därtill en av sina ledamöter; låte ock genom överrätten kalla tvenne underdomare att vid synen biträda. Över denna syn skall protokoll till högsta domstolen ingivas på sätt om den syn, överrätt förordnat, i 3 § sagt är.

5 §. Vid de syner, som i i 3 och 4 §§ omtalas, må ock vittnen höras, där någon av parterna det äskar. Göres jäv mot vittne, varde vittnet ändå hört; och pröve sedan överrätten eller högsta domstolen jävet, så ock vad verkan vittnesmålet äga må.

6 §. Finner överrätt eller högsta domstolen syn nödig, och är den ej av underrätt hållen; då må överrätten

¹ Samma princip återfinnes i modern processrätt under namn av omedelbarhetsgrundsatsen. Se härom SCHMIDT: Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts, s. 442 och 461—63. Ej heller i tysk rätt har emellertid vid syn denna grundsats helt kunnat upprätthållas. Jfr även WREDE: Civilprocessrätt, Bd 1, s. 76 ff.

eller högsta domstolen låta synen av underrätten verkställas och pröve sedan saken.»¹

I anledning av detta lagkommitténs förslag väcktes vid 1828—30 årens riksdag fråga om indragning av såväl lagmansrätt som riddaresynerätt. I detta avseende voro alla riksständen eniga, och en skrivelse härom avgick till Kungl. Maj:t den 11 mars 1830. Häri framhölls, att riddaresynerättens vara eller icke vara i själva verket berodde på om lagmansrätten avskaffades eller icke. Riksens ständer ansågo nämligen »lagmansrättens upphörande av sig självt leda till den följd, att den särskilda överrätt för vissa ägo- och rågångstvister, vilken i lagen benämnes riddaresynerätt, bör i sammanhang därmed avskaffas». Härigenom kom givetvis största intresset att samla sig kring lagmansrättens upphörande, och detta visade sig ock i riksdagsdebatterna, där riddaresynerätten knappast kom att nämnas. Riksens ständers skrivelse inkom emellertid till Kungl. Maj:t så sent, att det var tydligt, att ärendet ej kunde under riksdagen vidare i grundlagsenlig ordning behandlas. Vid 1834—35 årens riksdag togo stånden därför ånyo itu med frågan. Situationen var nu förändrad så till vida, att förslaget till domstolarnes upphävande endast förmodade samla tre stånd, nämligen adel, borgare och bönder. På grund härav avläts ånyo en skrivelse till Kungl. Maj:t den 25 augusti 1834 med ungefär samma innehåll som vid föregående tillfälle. Frågan remitterades vidare till högsta domstolens utlåtande. Detta utföll så, att domstolens flesta ledamöter tillstyrkte bifall till riksdagens beslut i huvudfrågan, men framställde anmärkningar gentemot det positiva förslag, varigenom 1734 års lag för beslutets verkställighet skulle förändras.

Vid 1840—41 årens riksdag sammanstämde åter alla fyra stånden i sitt beslut, att lagmans- och riddaresynerätterna skulle avskaffas, och åter insändes den 10 oktober 1840 för tredje gången en skrivelse till Kungl. Maj:t i ämnet med ungefär samma innehåll som förut och med samma negativa resultat.² Kungl. Maj:t tillkännagav, att hinder mött för den slutliga granskningen av lagförslagen i allmänhet, men att Kungl. Maj:t hoppades kunna vid nästkommande riksdag avlåta proposition i ämnet. I en ny

¹ Förslag till allmän civillag (1826), s. 256.

² Även denna gång remitterades ärendet till högsta domstolen, vilken i huvudsak vidhöll sitt förra yttrande.

skrivelse den 3 mars 1841 hemställde då ständerna, att en lagberedning måtte tillsättas för att ytterligare granska och genomgå lagförslagen.¹ Riksdagens förhoppning var, att denna lagberedning, som även kom till stånd samma år, skulle hinna med att granska och avgiva nytt förslag, redan innan riksdagen ånyo sammanträdde efter tre år. Detta visade sig vara omöjligt, och detta inverkade i sin tur på frågan om riddaresynerättens avskaffande. Vid 1844—45 årens riksdag upptogs visserligen saken på nytt, men ingen skrivelse till Kungl. Maj:t avgick, och det var tydligt, att ständerna utgingo ifrån att frågan icke skulle komma att avgöras, innan lagberedningen hunnit inkomma med sitt allmänna lagförslag. Redan 1842 hade denna uttalat sig för riddaresynerättens avskaffande i sitt detta år avgivna utlåtande om domstolarnes organisation,² och ständerna visste därför, att lagberedningen på denna punkt intog samma ställning som lagkommittén. I lagberedningens utlåtande förekom bl. a. ett uttalande av hovrättsrådet Wretman, vilket i samband härmed förtjänar citeras: »Och finnes jämväl en särskild överinstans, riddaresynerätt, vid vilken, såsom tredje instansen, mot vars dom revisionssökande till högsta domstolen ej äger rum, en del jordatvister, med förbigående av hovrätt, fullföljes. Vid en ny lagstiftning kan fortfarandet av ett sådant förhållande icke komma ifråga. Enhet måste i lagskipningssättet finnas» . . . Riddaresynerätten, »som i anseende till både sammansättning och jurisdiktion är en oformlig avvikelse från den allmänna domstolsorganisationen», måste alltså försvinna.

Då lagberedningens förslag till rättegångsbalk emellertid syntes draga ut på tiden,³ insände ständerna slutligen den 25 juli 1848 sin fjärde och sista skrivelse till Kungl. Maj:t angående riddaresynerättens avskaffande.⁴ Den 22 september behandlades frågan i statsrådet, som remitterade den till lagberedningens utlåtande. Detta avgavs den 27 oktober och inkom till Kungl. Maj:t den 30 i samma månad. Efter en kortfattad resumé över

¹ Ovan anförda riksens ständers skrivelser till Kungl. Maj:t äro tryckta under följande nummer: (1828—30) n:o 439, (1834—35) n:o 103, (1840—41) n:is 114 o. 382.

² Lagberedningens und. utlåtande angående domstolarnes organisation (tillsammans med andra utlåtanden tryckt 1844), s. 72.

³ Det blev färdigt först i november 1849.

⁴ Riksens ständers skrivelse till Kungl. Maj:t 1847—48, n:o 140.

frågans behandling sedan 1800-talets början, yrkades häri bifall till riksdagens beslut: »Lagberedningen har vid genomgående av vad denna skrivelse innehåller, funnit alla de av högsta domstolen gjorda anmärkningar vid vad förut blivit föreslaget vara noggrant iakttagna i det av ständerna senast fattade beslut. Då folkets ombud under 20 års tid nu för fjärde gången beslutit en lagförändring, vilken efter beredningens övertygelse har goda skäl för sig, då denna lagändring blivit av högsta domstolen såsom den auktoritet, åt vilken grundlagen uppdragit att i sådana frågor sig utlåta, i huvudsaken tillstyrkt båda de gånger bemälda domstol haft att däri avgiva yttrande; och då rikets ständer i det beslut, som nyligen till Eders Kungl. Maj:t inkommit, fästat tillbörligt avseende å allt, vad högsta domstolen vid de förra besluten haft att anmärka, synes det lagberedningen, som skulle någon betänklighet ej vara därvid, att den så länge önskade lagförändringen nu vinner fullbordan».¹

Den 31 oktober 1848 var frågan åter före i statsrådet och remitterades då ånyo för tredje gången till högsta domstolens utlåtande. Då domstolen ej heller nu hade något väsentligt att tillägga och som förut yrkade bifall, blev ärendet ännu en gång föredraget i statsrådet, varefter den kungliga förordningen ändtligen utfärdades den 18 april 1849. Förordningens författare hade i hithörande delar huvudsakligen använt sig av innehållet i lagkommitténs ovan anförda förslag, men hade därvid sammanlagt de fyra olika paragraferna till en, vilken i sin tur fick ersätta det gamla stadgandet i 14 kap. 3 § Jordabalken. Motsvarande bestämmelser i Rättegångsbalkens 25 kap. 10 §, liksom stadgandet i 28 kap. Rättegångsbalken beträffande riddaresynrätt, blevo däremot utan vidare upphävida genom 1849 års förordning. I förordningen förekommo också vissa övergångsbestämmelser. Den, som ej åtnöjdes med den dom, lagmanssynrätt givit före slutet av nämnda år, skulle sålunda såsom dittills äga att begära riddaresyn hos konungen. Hade däremot lagmansrätt endast beslutit syn, men ej hunnit med att avsluta synförrättningen genom dom före den 1 januari 1850, skulle vadehänvisning givas till vederbörande hovrätt.²

¹ Justitiedepartementets handling 1848, n:o 281 (RA).

² Svensk författningssamling 1849, n:o 27.

Från och med 1850 hade riddaresynerätten alltså genom en lagstiftningsåtgärd blivit avskaffad.¹ Dess gamla medtävlare från 1600-talet, hovrättssynen, hade, om än under andra former, samtidigt återuppstått. Men denna fick numera i instansordningen motsvara lagmanssynen, som upphäfts samtidigt med riddaresynerätten, och i högsta instans skulle numera användas en syne-nämnd, utsedd av högsta domstolen. I ett annat sammanhang skall här nedan undersökas, huruvida och i vad mån dessa nya synenämnder hade förutsättningar att utgöra en modern ersättning för den dittills förefintliga synerätten i högsta instans.

¹ I Finland kom dock riddaresynerätten formellt att äga bestånd till 1869. Se härom WREDE: Finlands gällande civilprocessrätt, Bd 1, s. 56; Bd 2, s. 118.

III. Härads- och lagmanssynerätter.

Före 1734 års lag.

I det föregående är omtalat, huru i högsta instans en kunglig synerätt under unionstiden tillskapats genom utländskt inflytande delvis i strid med de inhemska principer, som bl. a. tagit sig ett uttryck i gällande landslag. Samma inflytande kom, om än medelbart, att småningom även behärska de nedre instanserna, ehuru utvecklingen härvidlag gick i en betydligt långsammare takt. Förändringen visade sig först vid lagmanstingen. Tydligen under påverkan av den kungliga rättskipningen började lagmännen mot slutet av 1400-talet att utsända landssyner, som vid sidan av sin vanliga befogenhet därjämte erhöilo bemyndigande att på egen hand slutligt avgöra ägotvister. Som ovan påvisats, hade det något tidigare blivit vanligt, att ägotvister remitterades från konungen till lagmannen, varvid den senare oberoende av tinget bildade en synerätt genom att tillkalla några häradshövdingar som bisittare. Vid denna extraordinarie domstol fungerade en särskild nämnd, som vanligen tillkom på så sätt, att var och en av häradshövdingarne anbefalldes att från sitt härad medtaga några bolfasta män. Dombrevet beseglades vanligen av rättens samtliga ledamöter. Därifrån var steget icke långt till att använda samma förfarande även för det fall, att en ägotvist om rå och rör genom vad överflyttats från häradstingen. Utvecklingen synes hava underlättats genom lagläsarsystemet, som under medeltidens senare tid alltmer gripit omkring sig. Lagmannen, som i allmänhet på samma gång var riksråd och endast periodvis uppehöll sin lagmansbefattning, brukade nämligen vid ägotvist skriftligen giva i uppdrag åt sin vikarie eller någon häradshövding att tillsammans med vissa namngivna per-

soner förrätta landssyn och därefter på egen hand avdöma målet.¹ Dessa synerätter voro till sin sammansättning fullständigt lika med dem, som lagmannen tillsatte på kunglig befallning. Stundom kan icke med tillhjälp av de kortfattade dombreven säkert avgöras, vilken myndighet som stått bakom den utsända synerätten.²

Under 1500-talet förändrade den av lagmannen förordnade synerätten delvis karaktär, vilket närmast synes hava berott på det ökade inflytande, som nämnden förstått att tillskansa sig på domhavandens bekostnad. Synerätten bestod nämligen numera oftast av tolv bönder, vilka tillsammans med lagläsaren och i närvaro av fogden på stället avgjorde förekommande ägotvister om rå och rör. För att skilja den kungliga landssynen från den av lagmannen utsända med samma namn började, som förut nämnts, den senare vid midten av århundradet kallas *lagmanssyn*,³ vilken benämning vid 1600-talets början hunnit bliva allmänt vedertagen.

Längst bibehöll sig den gamla uppfattningen beträffande syne-nämndens natur av bevismedel vid häradstingen. Även här bidrog småningom lagläsarsystemet att underminera synenämndens ställning. Lagläsaren började nämligen under senare delen av 1500-talet medfölja häradssynen på förrättningen närmast i egen-skap av protokollsförare,⁴ varjämte även fogden var närvarande för att tillvarataga kronans intressen. I samband med förrättningen uppsattes ett syneinstrument, vilket stadfästes genom synemännens undertecknade bomärken eller av lagläsarens under-

¹ SRPapp. 1462 ¹³/₁ innehåller ett brev från Upplandslagmannen, riddaren Gustaf Karlsson (Gumsehufvud) till tolv uppräknade personer med uppmaning att vara landssynemän i en ägotvist, och skulle brevtagarna detta ärende »syna ok ransaka efter Walborge messe». Lagmannen beder dem »ok biuder pa rætsins wegna», att de »thetta ingelund» underlåta vid äventyr av straff, »som lagh sigia». Jfr SRPerg. 1474 ⁵/₅ o. ¹⁸/₅; K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 24 (1484); SRPerg. 1511 ¹⁹/₆; De la Gardiska archivet, D. 2, s. 102 (1509), och D. 5, s. 201 (1553).

² Se t. ex. SRPerg. 1496 ⁴/₆, 1512 ¹³/₅ och 1515 ³/₅ samt SRPapp. 1507 ²⁵/₅.

³ Det äldsta dombrev, i vilket jag påträffat namnet lagmanssyn, är daterat 1545 (Dipl. Dalek. 687). Se vidare HAUSEN: Bidrag IV, s. 347 (1567); FAHL CRANTS, D. 1, s. 152 (1579); Städens akter, Söderköping (RA) 1585 ²⁸/₉; HKReg. (RA) 1588 ¹²/₆; Dalarnes domböcker (UL) 1593 ²⁸/₈; Lagmansdomböcker och handl. före 1614 (RA): lagmanssyn i Noraskog 1596 ¹⁵/₇.

⁴ Detta var så mycket nödvändigare, som synemännen i allmänhet ej voro skrivkunniga.

skrift och sigill »på synemännens vägnar».¹ Till framtida efterrättelse överlämnades därefter instrumentet att förvaras bland tingsrättens protokoll. Därmed hade även häradssynen från bevismedel övergått till självständigt dömande myndighet.

Enligt landslagen hade som bekant parterna vid häradstinget rätt att tillsammans utse synenämnd. Samtidigt med härads-synenämndens ombildning till specialdomstol började emellertid tingsnämnden att flerstädes övertaga synenämndens funktion, varför instrumentets innehåll ofta bekräftades med häradets in-segel.² Öve gången i sistnämnda hänseende markerades i protokol-len genom angivandet, att parterna förenat sig om att utse tingsnämndens ledamöter till synemän i förevarande mål.³ Be-tecknande är, att Karl IX:s lagförslag icke omnämnde någon parternas valrätt. Vid ägotvist mellan tvenne byar om rå och rör skulle i stället »häradshövdingen, konungens fogde och tolv män av nämnden leta, vilkendera sannare haver». Även på denna punkt utgjorde tydligen förslaget ett uttryck för gällande, om ock ej fullt genomförd praxis.⁴

Den riktning, utvecklingen därmed tagit, tilltalade dock ej iuristkretsarne, särskildt inom de nybildade hovrätterna, vilkas ledamöter satte en ära i att tillämpa lagens processuella regler så stricte och bokstavligt som möjligt. De jämförde landslagens bestämmelser med praxis och funno med ovilja, att syneförfarandet delvis var »strävdandes emot lagen». Visserligen var det rik-tigt, att synenämndens utslag skulle vara avgörande för sakfrå-gan, ty någon bevisning från synemännens sida inför tingsnäm-n-den fanns icke föreskriven, men däremot borde parterna enligt

¹ Se t. ex. Stora Skedvi kyrkoarkiv, kopiebok, 1590; Dalarnes domböcker 1593 ¹⁵/₉, 1636 ¹¹/₆ och ¹⁴/₆, 1637 ¹¹/₇, 1638 ¹⁷/₅, 1639 ⁴/₅; Kopparbergs länssty-relses arkiv (UL), syneförrättning 1633 ¹⁵/₇. Jfr nästföljande not.

² Smål. Arch., D. 1, s. 227 (1562), D. 2, s. 357 (1585) och D. 3, s. 77 (1595). Se vidare Finländska dombrev från häradsrätter (RA), Bundt II, 1569 ⁹/₁₀; FAHL-CRANTZ, D. 1, s. 152 (1579), där i ett dombrev en syn mellan tvenne byar omtalas, »som häradshövdingen och nämnden hade varit på»; HKReg. (RA) 1587 ⁸/₅, där rågångssyner angivas skola hållas av häradshövdingen och nämnden.

³ Se t. ex. Stora Skedvi kyrkoarkiv, kopiebok, 1590; FAHLCRANTZ, D. 1, s. 230 (1601) och s. 243 (1618), där på begäran av käranden nämnden lovade syn; Pergamentsdombrev 1620 ²⁴/₁₂ (UL).

⁴ Lagförslag i Carl den niondes tid, s. 207. Jfr AFZELIUS: Om parts ed s. 66.

lagens tydliga ordalag själva få utse härads syn och icke, såsom i praxis ofta skedde, tvingas att i stället antaga tingsnämnden, vilket enligt Göta hovrätt var »en stor osed och upphov till evärdliga klagor».¹ Även Åbo hovrätt framhöll uttryckligen, att synemän borde väljas utanför den ordinarie nämnden, emedan nämndemännen såsom synenämnd ofta vägrade att i målet avlägga ed under förevändning, att deras nämndemansed befriade dem därifrån.² Och Svea hovrätt slutligen förklarade 1629 en synedom i första instans ogill, emedan bl. a. synemännen icke varit på tingen av bägge parterna »bedne, kallade och nämnde».³

Detta enhetliga motstånd från hovrättsställ förmodade dock icke på längden hejda rättsutvecklingen. Ehuru praxis i vissa landsändar givetvis stadgade sig mindre hastigt än i andra, överlämnade parterna under 1600-talets senare hälft i allt större utsträckning åt tingsnämnden att verkställa syneförrättningar vid ägotvist,⁴ varvid samtidigt hovrätterna nöjde sig med att dekretera, att parterna skulle råda halv nämnd vardera, endast »om de så begära».⁵ Parternas valrätt uppehölls emellertid principiellt även vid underrätterna att döma av ordalydelsen i syneinstrumenten. Sålunda är det icke sällan, man påträffar protokoll från senare delen av 1600-talet, enligt vilka härads hövding och tingsnämnd, som voro ute på syneförrättning, uttryckligen bekände sig vara »för rätta därtill lagligen kallade».⁶

Under 1680-talet synes rättsuppfattningen vid de högre instanserna i hithörande avseende hava undergått en viss förändring till tingsnämndens förmån.⁷ Den nya uppfattningen sammanhänge

¹ Se Göta hovrätts skr. till Kungl. Maj:t 1638 ¹⁰/₁₁ (i Palmskiöldska saml. n:o 122, UB).

² TIGERSTEDT: Handl. rör. Finlands historia, s. 501. Denna praxis överensstämde i och för sig med samtidens rättsuppfattning. Se härom WAHLBERG, s. 122.

³ WAHLBERG, s. 11. Jfr Erik XIV:s nämnds dombok, s. 210, där en syn förklaras ogiltig, bl. a. för att den icke blivit »lagligen nempdh eller kalledt aff tinge».

⁴ Se t. ex. Kopparbergs läns renov. häradsrättsdomböcker (RA) 1654 ¹⁶/₁₀; Stockholms läns renov. häradsrättsdomböcker (RA) 1660 ²⁹/₆; Uppsala läns renov. häradsrättsdomböcker (RA) 1671 ⁶/₇. Jfr DOBERS manuskript (ARNELL: Stadslagen, s. 401); LOCCENIUS: Synopsis juris privati, s. 783; RÅLAMB: Observationes, s. 26.

⁵ Se t. ex. Svea hovrätts dom (RA) 1671 ³¹/₅.

⁶ Se t. ex. Kopparbergs läns renov. häradsrättsdomböcker (RA) 1673 ²³/₇.

⁷ Den nya uppfattningen framgår exempelvis av Svea hovrätts dom (RA) 1687 ⁷/₅, varest hovrätten betecknar vederbörandes förfaringssätt att till härads synemän

tvivelsutan med den allmänna strävan, som kulminerade under senare delen av 1600-talet och som gick ut på att centralisera den svenska rättskipningen samt särskildt flytta den materiella bevisningen inför tingsrättens egen prövning. Ett led i samma strävan utgjorde lagläsarsystemets avskaffande, varigenom en maktförskjutning ägde rum från nämnd till domhavande.¹ I 1684 års kungliga brev² uttalades första gången ett uttryckligt förbud för domare att använda sig av substitut vid syner, varvid hovrätterna fingo i uppdrag att övervaka förbudets upprätthållande. Utvecklingens resultat sammanfördes slutligen i 1734 års lag, som bestämde, att syn vid ägotvist i första instans skulle förrättas av häradshövding med ordinarie nämnd.

Den viktigaste teoretiska framställningen av det processuella förfarandet vid ägotvist under landslagens tid finnes i ett gammalt manuskript med titeln: »Huru man skall rätt och lagligen procedera med syner», vilket Arnell till läsarens nöje och underrättelse avtryckt i sin kommentar till stadslagen 1730. Författaren till manuskriptet säger sig hava funnit nödigt att till hjälp för vederbörande sammanföra ur lagen några få regler angående syneförfarandet vid ägotvist för att i någon mån motverka de olagheter och missbruk, som man vid denna process »görligen (desto värre) ser och förnimmer.»

En undersökning i våra offentliga arkiv och bibliotek har givit vid handen, att detta manuskript under 1600-talet varit spridt i en mängd olika avskrifter. Samlingarne, i vilka dessa avskrifter påträffats, giva ett stöd för antagandet, att bestämmel-

uttaga bl. a. sju »oedsvurna» personer, som icke tillhörde tingsnämnden, såsom ett rättegångsfel, vilket föranledde återremiss av målet till häradstinget. Jfr även Lagkommissionens prot. 1688 ²²/₅ samt dess förslag till jordabalk 1695, kap. 14 (Förarbetena, D. I, s. 34, och D. 4, s. 214). Inom doktrinen framhålles uppfattningen först av ABRAHAMSSON, som i sin kommentar till landslagen (s. 481 k) teoretiskt fastslår, att nämndemännen numera också äro synemän. »Häradzhöfdingen och nämnden hålla häradzsyn och dom de på fälla.»

¹ MATZ: Processledning, s. 31.

² Tryckt hos SCHEDEMAN, s. 880, där dock brevets datum är felaktigt angivet. Brevet utfärdades nämligen enligt riksregistraturet 1684 ¹⁸/₁₂ (ej ¹⁸/₁₁). Jfr Svea hovrätts brev till under dess jurisdiktion sorterande generalguvernörer, landshövdingar, lagmän och häradshövdingar med befallning att i egna personer bevista ting och syner 1684 ²⁰/₁₂ (RA), samt Kungl. Maj:ts skr. till Åbo hovrätt i samma ämne 1687 ⁴/₃ (tryckt hos SCHEDEMAN, s. 1115).

serna i manuskriptet tjänat till ledning för åtskilliga domare under deras tjänsteutövning, även om praxis snart försatte en del av bestämmelserna ur bruk.¹ För att fullt kunna bedöma manuskriptets värde återstår dock att söka finna den anonyme författarens namn samt beräkna åtminstone den ungefärliga tidpunkten för manuskriptets avfattande.

En enda av de tolv avskrifter, jag funnit ensamt i Uppsala universitetsbibliotek, omtalar författarens namn. Denna avskrift är av allt att döma en av de äldsta avskrifterna, av kopisten daterad den 18 juli 1645, vilket ytterligare bestyrker uppgiftens riktighet.² Den person, som där angives vara författare, är den förut omtalade Petrus Hansson Dober (Arosenius). Det är bekant, att denne under tidigare delen av 1600-talet tjänstgjorde i Åbo hovrätt, men mindre känt torde vara, att det var han, som fick i uppdrag att 1633 inför regeringen framlägga Åbo hovrätts bekanta frågepunkter.³ Redan följande år blev han assessor i Göta hovrätt.⁴ Det är icke omöjligt, att han även varit medlem av juristkommissionen i Nyköping 1640, vilken som bekant bestod av presidenterna jämte några assessorer från varje hovrätt. Huru som helst överensstämmer dock ingressen till Dobers manuskript på ett märkbart sätt med formuleringen av regeringens sjätte punkt bland de frågor, över vilka juristkommissionen hade att yttra sig.⁵ Det ser alltså ut, som om manuskriptet tillkommit i samband med konferensen i Nyköping eller möjligen någon tid därefter, dock ej senare än 1645, då ovan nämnda avskrift är daterad.

Det kan dock icke sägas, att Dobers manuskript innehåller mycket av den praxis, som utvecklats intill början av 1640-talet, men förklaringen härtill är lätt funnen. Manuskriptet har näm-

¹ En del avskrifter upptaga ytterligare två punkter utöver de 21, som ARNELL avtryckt. Se t. ex. N 312, 313 och 1217 samt B 120 och 124 (UB).

² Nordiska saml. (UB) n:o 312, fol. 113.

³ Se Åbo hovrätts skr. till Kungl. Maj:t 1637 ¹¹/11 (tryckt hos TIGERSTEDT: Handlingar, s. 493).

⁴ Utnämnd 1634 ¹⁷/11. (SRProt. 1634, s. 306.) FAHLCRANTZ, D. I, s. 227, omtalar, att Dobers namn förekommer i Göta hovrätts prot. 1637 ¹¹/10. Äng. hans övriga data samt författarskap, se LAGUS: Åbo hovrätts historia, s. 146.

⁵ Jfr särskildt uttrycket: »Effter (det) som man görligen seer och förnimmer», vilket uttryck förekommer i inledningssatsen till såväl Dobers manuskript som regeringens sjätte frågepunkt vid juristkonferensen i Nyköping 1640.

ligen aldrig avsett att redogöra för praxis, mot vilken det tvärtom vill reagera under hänvisning till lagens stadganden. Det var endast på de punkter, där lagstiftningen förededde luckor eller var otydligt formulerad, som författaren utfyllde framställningen med sin egen erfarenhet. Hela manuskriptet präglas emellertid av en mycket konservativ anda, och det är därför oriktigt att i likhet med en del författare anse innehållet i dess helhet såsom ett uttryck för 1600-talets rättspraxis.¹

Det processuella förfarandet vid ägotvist om rå och rör² sönderföll under ifrågavarande period i två avdelningar, nämligen dels förfarandet på tinget, dels inför synerätten. Vad det första förfarandet angår, inleddes det i första instans med att kåranden inställde sig vid häradstinget och anhöll om syn på grund av ägotvist. Enligt landslagen skulle visserligen parterna som bekant i detta fall först hållit ägandesyn sinsemellan, men detta stadgande synes i allmänhet även under denna period icke hava iakttagits i praxis, åtminstone om man får döma av innehållet i dombreven, vilka oftast sakna varje antydning om att ett dylikt förfarande föregått tingsbehandlingen av ägotvisten. I Dobers manuskript finnes heller icke någon upplysning om att ägandesyn ansetts nödvändig. Av de fåtaliga rättsfall, vari institutet omnämnes, får man f. ö. snarast det intrycket, att domstolen in casu väl ägt befogenhet, men icke ex officio någon skyldighet att förordna om ägandesyns hållande.³

¹ Se BERGENDAL, a. a., s. 32, och Lagberedningen i dess förslag till jordabalk, D. 3, s. 118, vilken senare använt sig av manuskriptet utan angivande av källa. LINDBLAD: Bevisning (1842), s. 222, omnämner manuskriptets förekomst i ARNELLS kommentar till stadslagen samt tillägger: »... och torde ett och annat deraf ännu i dag vara användbart.»

² Här bortses från den omständigheten, att de ordinarie instanserna icke voro kompetenta att upptaga vissa ägotvister till prövning, t. ex. mellan kronohemman. Ang. de regler, som gällde för dessa speciella fall, hänvisas till ABRAHAMSSON: Landslagen, s. 429 och 479—81.

³ Se t. ex. Dalarnes domböcker (UL) 1640 ¹¹/₈, enligt vilken källa ägandesynen förrättades i parternas närvaro av fem därtill utsedda personer; Riddarsynerättens dom (RA) 1663 ⁹/₁₀, där bland andra kostnader upptoges 40 daler s. m. för en ägandesyn; Svea hovrätts domar (RA) 1686 ²⁷/₃ o. 1687 ⁷/₅. Kungl. brevet 1685 ¹²/₁₁ till assessorn i Dorpats hovrätt Elias Haraldsson (RR), vari Kungl. Maj:t uttalar sitt missnöje över att ägandesyn icke i ett speciellt fall blivit hållen, synes väl utvisa motsatsen, men brevet har sannolikt betingats närmast av

Ännu vid 1600-talets början hade det varit vanligt, att en begäran om syn vid tinget utan vidare beviljats, men detta urartade snart till missbruk. Under 1630-talet klagades från alla håll över »de oändliga syneträtor», som härigenom blevo en följd.¹ Det hände nämligen ofta, att personer utan minsta anledning satte i gång med ägotvister endast i avsikt att därmed skada någon vederdeloman bland grannarne; och detta uppsåt lyckades stundom alltför väl i sådana fall, där domaren utan vidare på en parts blotta begäran beviljade syn. En allmän känsla av rättsosäkerhet vann därför allt mer insteg hos den jordägande befolkningen.² För att i någon mån råda bot på missförhållandet uttalades vid upprepade tillfällen, att lagläsaren icke finge understå sig att tillåta syn på någon jordegendom, »förrän till syn lagligen dömt är.»³ Dessförinnan ålades domaren att noga undersöka den rättsgrund, käranden anförde som skäl för sin talan. Vidare skulle domaren göra sig underkunnig om hur tvisten från början uppstått, huruvida kärandens fångesmän före honom processat om samma sak, när och var detta i så fall skett m. m.,⁴ samt slutligen tillfråga käranden, om han kunde bevisligen styrka sina uppgifter, »vilket allt granneligen skall annoteras och förtecknas.»⁵ När allt detta var utrönt, framkallades motparten såsom svarande i målet, om han var vid rätten tillstädes, och ålades av domaren att med vittnen eller andra tillgängliga bevismedel styrka sin eventuella äganderätt till tvisteparken. Särskildt borde domaren tillse, att svaranden ej hade urminnes hävd, som ännu vid midten av 1600-talet ansågs gälla framför rå och rör.⁶ I detta liksom i andra fall, då svaranden bevisligen »med brev, segel eller lagliga vittnen» kunde styrka »rätt laga fång», var domaren under samma tid skyldig att avslå kärandens begäran om syn. Under alla omständigheter borde domaren sin

den omständigheten, att vederbörande i det ifrågavarande fallet ej heller företagit någon häradssyn. — Jfr ovan, s. 48.

¹ Se t. ex. TIGERSTEDT: Handl. rör. Finlands historia, s. 495.

² Jfr ODHNER: Sveriges inre hist. under drottning Christinas förmyndare, s. 196.

³ Se 1640 års betänkande, p. 6 (WAHLBERG, s. 19); Åbo hovrätts skr. till Kungl. Maj:t 1637 ¹¹/11; Göta hovrätts skr. till Kungl. Maj:t 1638 ¹⁹/11; Dobers manuskript (ARNELL: Stadslagen, s. 399).

⁴ Jfr WAHLBERG, s. 45, samt NEHRMAN: Inledning til Processum civilem (1732), s. 265.

⁵ Se ARNELL: Stadslagen, s. 400. — ⁶ Se nedan, s. 127 ff.

plikt likmätigt på tjänligt sätt avråda parterna att begagna sig av härads syn genom att föreställa dem den stora kostnad och tidsspillan, som en dylik process i allmänhet förde med sig, och i stället söka förmå dem till förlikning. Om svaranden icke var tillstades, då kändanden inför rätten begärde syn, men domaren fann, att svarandens närvaro var önskvärd med hänsyn till de skäl, som kändanden framlagt, underrättades den senare om att stämning skulle utfärdas till nästa ting, vilken genom kändandens försorg på vanligt sätt¹ skulle delgivas motparten. Lät svaranden icke avhöra sig vid detta eller, efter förnyad stämning, vid därpå följande ting,² tillerkändes kändanden tills vidare besittningsrätten till tvisteparken genom tredskodom,³ varvid svaranden erhöll rätt till återvinning.⁴

Kommo däremot båda parterna inför rätta med eller utan stämnings användande, och fann domaren efter verkställd prövning av svarandens invändning kändandens skäl vara sannolika, dömde tingsrätten till syn och utsatte samtidigt viss tid och plats för synerättens sammanträde.⁵ Den med denna dom missnöjde hade därvid rätt att genom vad överklaga domen på vanligt sätt.⁶ Domen betraktades nämligen som ett slutligt utslag, varigenom häradsrätten definitivt skilde sig från målet.

Som ett ytterligare uttryck för synerättens fristående ställning i förhållande till tingsrätten kan även anföras den omständigheten, att ny stämning efter tingsförfarandet skulle uttagas till synerätten.⁷ Därvid skulle förutom svaranden alla de stäm-

¹ Ang. stämning vid denna tid, se WAHLBERG, s. 98.

² Antalet ting varierade under 1600-talet, tills genom 1692 års förordning stämningen blev peremptorisk (SCHMEDEMAN, s. 1320).

³ Landslagens ålderdomliga exekutionsformer vid tredskodom voro numera modifierade. Se WAHLBERG, s. 102.

⁴ ARNELL: Stadslagen, s. 401. Genom 1695 års förordning förkortades tiden för återvinning från natt och år till nästföljande ting (SCHMEDEMAN, s. 1416).

⁵ Jfr Dalarnes domböcker (UL) 1636 ²/₅, 1637 ²⁴/₅, 1638 ¹⁷/₅, 1639 ³/₅; Uppsala läns renov. häradsrättsdomböcker (RA) 1668 ²⁰/₇.

⁶ BECCHII saml. (RA), vol. 21; ABRAHAMSSON: Landslagen, s. 481 k; Rättegångshandl. uti saken emellan Göstrings härad uti Östergötthland och herr brukspatronen Carl Daniel Burén (tr. 1786); NEHRMAN: Inledning til Processum civilem (1732), s. 266; BERGENDAL, s. 54.

⁷ Svea hovrätts domar (RA) 1671 ³¹/₅, 1684 ¹⁷/₅ och 1686 ²⁷/₃. Jfr ABRAHAMSSON: Landslagen, s. 481 k, och NEHRMAN: Inledning till Processum civilem (1732), s. 266.

mas, som kunde hava något särskildt intresse att bevaka samt dessutom alltid innehavare av angränsande fastigheter.¹ I varje fall måste ägaren själv instämmas, ej endast åbon.² Enligt andra bestämmelser från slutet av 1600-talet skulle i mån av behov vissa ombud vara närvarande för att bevaka det allmännas rätt, såsom kronoombud, ombud för militiehemman, kronoallmänning, prästbol och akademiemman, m. fl.³ Enligt 1725 års instruktion fordrades stundom landtmätarens närvaro.⁴

Ännu ett bevis för synerättens självständiga karaktär gentemot tingsrätten, innebär förhållandet, att tredskodom med ty åtföljande rätt till återvinning ansågs kunna ådömas jämväl vid synerätt.⁵ Detta är så mycket mera anmärkningsvärdt, som i själva tredskodomens natur ligger, att den ådömes vid »första förhandlingen i målet eller därmed likställt rättegångstillfälle».⁶

Sedan häradssynen i närvaro av parter och ombud å utsatt dag sammanträdde å tvisteparken, inleddes förfarandet vanligen med parternas argumentering, varvid bevisning framlades å ömse sidor i form av vittnen och skriftliga bevis. Under 1600-talet var det företedda kartmaterialet ännu relativt sällsynt, varför synemännen i svårartade fall måste använda sig av andra medel för att kunna överblicka rågångens sträckning. Häradshövdingen Elias Alm berättar i en skrivelse till Göta hovrätt 1672, hur en syneförrättning i Värmland tillgått nämnda år. Synemännen hade nattetid låtit upptända stora eldar utmed en viss rågång

¹ Jfr ARNELL: Stadslagen, s. 408, där det bl. a. heter: »Blifwa icke alle de, som med sina ägor stöta in til den twistiga marcken, til härads- och lagmans-synerne instämde til at förswara sina gräntzor; det är en nullitet, som casserar alt hwad som blifwit synt och der efter dömdt.»

² Denna regel har för frälsehemmans vidkommande fått ett särskildt uttryck i Res. på ridderskapets och adelns besvär 1672, § 5.

³ Se härom närmare NEHRMAN: Inledning til Processum civilem (1732), s. 267, samt ARNELL: Stadslagen, s. 407 ff.

⁴ Redan under 1660-talet förekom, att landtmätare deltog vid syneförrättningar. Se härom Svea hovrätts domar (RA) 1667 ³/₄ och 1669 ⁷/₄, i vilken senare det bl. a. heter, att rätten finner nödigt, att »lagmannen adjungerer sig några flere gode och opartiske män, så ock en edsvuren landtmätare» att förrätta synen. Jfr Svea hovrätts dom (RA) 1671 ³/₅ samt prot. (RA) 1670 ²³/₃. SCHÜTZ a. a., s. 49, anser däremot, att landtmätarne, innan 1688 års landtmäterinstruktion utfärdades, ingenting hade att skaffa med rågångar mellan byar.

⁵ Se NEHRMAN: Inledning til Processum civilem (1732), s. 266.

⁶ SjöSTRÖM: Om tredskodom, s. 8.

och först härigenom upptäcktes, att denna låg i en rak linje, vilket i detta fall var av betydelse för rättsfrågan.¹ För övrigt gällde under 1600-talet samma regler i landslagen beträffande delning av tvistepark, för vilka i det föregående är redogjort. Dobers manuskript omnämner särskildt delning av fiskevatten, vilket synemännen skulle skifta mellan parterna »i varpom och androm idkomen efter öre och örtugatal, tomt eller byamål».² En undersökning av ett flertal avskrifter av detta manuskript ger vid handen, att det svårfattliga ordet »idkomen», som i avskrifterna förekommer under ett tiotal olika variationer, rätteligen bör vara »dikenom» eller »diknum», vilket ord här kan översättas med fiskdamm. Berörda ställe i Dobers manuskript är intressant så till vida, som det avsåg att utgöra en förklaring av det bekanta stadgandet i 6 kap. Byggningsbalken, landslagen: »Watn ægher warpom skipta».³

Om tvist förelåg mellan jordägare inom samma by angående ägototternas rätta omfattning, tillämpades i stort sett samma regler för syneförfarandet. Synerättens uppgift blev emellertid i detta speciella fall av säregen art. Då solskiftet fortfarande ägde bestånd, gällde det som bekant icke att uppsöka några gränsmärken, utan synerätten hade i stället att genom mätning på marken efter byamålet uträkna och bestämma de tvistande parternas andel i byn.⁴

Efter syneförrättningens avslutande och sedan parterna förklarat sig ej hava något vidare att tillägga i målet, sammanträdde häradssynen till enskild överläggning. Häradssynens dom avkunnades därefter på stället. Inom åtta dagar efter syndomens avkunnande hade missnöjd part rätt att efter vad inställa

¹ J. A. ALMQUIST: Uddeholmsverken, s. 71. Ang. upptända eldars användande såsom bevismedel vid syneförrättning, se vidare FAHLCRANTZ, D. 1, s. 223, samt ARNELL: Stadslagen, s. 407.

² Se ARNELL: Stadslagen, s. 405.

³ Jfr innehållet i kungl. brevet 1688 ¹⁷/₈ samt Svea hovrätts domar 1656 ²/₄ och 1684 ²²/₁₁ (RA). Ang. tolkningen av stadgandet i 6 kap. Byggningsbalken, se bl. a. DAHLBERG: Om strandeganderätten, s. 78 ff., samt Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 146 ff.

⁴ Särskildt belysande för förfarandet under ifrågavarande period är Svea hovrätts dom (RA) 1689 ¹⁶/₃. Se dessutom Dalarnes domböcker (UL) 1594 ²⁷/₈ samt RÅÄF: Ydre härad, D. 3, s. 174 (1628), s. 175 (1629), s. 214 (1671). — Jfr ovan, s. 54.

sig på lagmanstinget och begära lagmanssyn.¹ Saken avgjordes av rätten, som i mån av behov dömde till syn. Denna dom kunde genom vad överklagas i hovrätt.²

För lagmanssyn gällde i allmänhet samma regler som för häradsyn. Sålunda skulle alla parter och intressenter särskildt instämmas till lagmanssyn.³ Endast vad sammansättningen beträffar, företedde lagmanssynen vissa egenheter. Enligt 1643 års lagkommission hade lagmannen rätt att »efter lag själv söka och välja synemän, de bästa i lagsagu sina, därom parterna åsämber».⁴ I praxis tillgick däremot valet vanligen på så sätt, att lagmanssynen bildades av ojäviga nämndemän, tillhörande ett eller flera härad inom lagmansdömet.⁵ Genom 1684 års ovan anförda kungliga brev anbefalldes även lagmannen att personligen vara närvarande vid synerna. Åtnöjdes part icke med lagmanssynens dom, kunde han hos konungen ansöka om riddarsyn enligt regler, för vilka förut i annat sammanhang är redogjort.⁶

En särskild ställning i 1600-talets rättskipning⁷ intogo *nullitetsbesvärerna* över olaga procedere. De vanligaste hithörande nullitetsgrunderna voro 1) synedom trots förefintlig urminnes

¹ Se t. ex. Dalarnes domböcker (UL) 1638 ⁴/₆ (måndag), där det omedelbart efter synedomen heter, att den part, som icke därmed ville låta sig nöja, skulle innan måndag söka utsocknes syn och opartiska män. 1639 ⁴/₉ finnes i samma dombok antecknat efter en annan synedom, att en av parterna appellerade med tre mark under lagmanssyn.

² Se Svea hovrätts domar 1647 ¹³/₁₁ och 1659 ²⁶/₅ jämte tillhörande akter i libri causarum (RA).

³ Se t. ex. Svea hovrätts dom (RA) 1669 ²⁷/₂. — ⁴ WAHLBERG, s. 71.

⁵ Se t. ex. protokollet vid lagmanstinget i Uppsala 1651 ³/₉ (RA), där Lagunda häradsnämnd »efter parternas beivllning» utsågs till lagmanssyn.

⁶ Ang. förfarandet vid ägotvist i de från Danmark erövrade landskapen, vilket delvis under 1600-talets senare hälft varit av annan art än det motsvarande svenska, hänvisas till A. ANDERSSON: David Svenssons Breviarium juridicum hallandicum, s. 22 och 59; BERNTZEN: Danmarks oc Norgis fructbar herlighed, s. 471 ff; TENGWALL, a.a., (1802), s. 328 ff; Riddaresynedombrev (RA) 1752 ²⁷/₈ (Kristianstads län), 1778 ¹⁶/₇ (Malmöhus' län) och 1783 ³¹/₇ (Blekinge län); Just. rev:s prot. (RA) 1749 ¹³/₉ och 1758 ¹⁸/₁₀.

⁷ Först under förra hälften av 1600-talet synes det processuella nullitetsbegreppet genom inflytande från tysk-romersk rätt börjat användas i Sverige. Se härom närmare BERGENDAL, s. 49.

hävd,¹ 2) dom i ägotvist om rå och rör utan att syn föregått,² 3) syns hållande utan att vederbörande blivit lagligen stämda³ och 4) lagmanssyns hållande trots att häradssyn icke förut förrättats.⁴ Någon tidsbegränsning för nullitetsbesvär fanns ursprungligen icke stadgad. Till följd härav inkom 1622 förfrågan hos Kungl. Maj:t, inom vilken tid klagan finge ske över ett olaga procedere, bestående i synedom trots förefintlig urminnes hävd. Kungl. Maj:t resolverade därvid, att tjugo eller trettio år måste betraktas såsom maximitid. Denna föreskrift kan dock näppeligen tagas efter bokstaven, utan Kungl. Maj:t har sannolikt endast därmed velat antyda, att fatalietiden i dylika fall ej fick väsentligt överskrida nämnda tidsrymd.⁵

Nullitetsfrågorna behandlades, såvidt det gäller syneförfarandet i första instans, från början alternativt vid lagmansrätt⁶ och i hovrätt, beroende på huruvida appellation jämväl av huvudsaken förekommit eller icke. Lagmansrätten var f. ö. vid appellation ex officio skyldig att, även om särskild klagan in processu uteblivit, granska underrättens processuella förfarande samt i varje fall, då nullitet befanns föreligga, återförvisa målet till underrätten. Samtidigt skulle emellertid saken anmälas i hovrätten, som i sin tur kunde anställa talan mot den försumlige domaren, vilket senare icke ansågs höra under lagmansrättens kompetens. Vid talan mot försumlig domare var det under 1600-talets förra hälft vanligt, att domaren därvid inkallades personligen till hovrätten för att därstädes ingå i svaromål. År 1643 omförmäles sålunda, att en lagläsare på befallning inställt sig i hovrätten för att försvara en olaga synedom.⁷

¹ Se Svea hovrätts prot. (RA) 1635 ¹²/₆. Jfr 1670 ¹⁷/₃ och ²³/₃. Denna nullitetsgrund upphävdes i praxis under 1600-talets senare hälft.

² BERGENDAL, s. 93 och 100.

³ BERGENDAL, s. 93. Jfr ARNELL: Stadslagen, s. 408.

⁴ Se t. ex. Svea hovrätts prot. (RA) 1647 ⁷/₁₀. Jfr kungl. brevet 1685 ¹²/₁₁ (RR).

⁵ WAHLBERG, s. 10. Jfr BERGENDAL, s. 51.

⁶ Vid slutet av 1600-talet upphörde emellertid lagmansrätten att vare sig i praxis eller doktrin erkännas såsom alternativt forum för nullitetsbesvär. Se härom BERGENDAL, s. 92.

⁷ Svea hovrätts prot. (RA) 1643 ¹³/₉. Jfr BERGENDAL, s. 61. Ännu 1670 hördes en underlagman i hovrätten ang. olaga procedere vid lagmanssyn. Svea hovrätts prot. (RA) 1670 ²³/₃.

I mån av behov kunde också en särskild person förordnas att å hovrättens vägnar handräkningsvis på ort och ställe hålla undersökning. Den 10 oktober 1635 resolverades sålunda på klagan över ett olaga procedere, som bestått i synedomskundande trots förefintlighetsurminnes hävd, att vederbörande ståthållare skulle föranstalta om rannsaking på stället, huruvida urminnes hävd förelegat, samt sedermera insända protokollet häröver till hovrätten.¹ Liknande resolutioner förekomma ofta i Svea hovrätts protokoll.² Småningom nöjde sig emellertid hovrätten att i dylika fall endast infordra underdomarnes skriftliga förklaringar, och detta blev efter 1680 en nästan undantagslös regel.³

Så snart hovrätten på det ena eller andra sättet konstaterat, att nullitetsfel förelegat, återstod, såvida ej domen utan vidare kunde undanröjas till förmån för klaganden, att avhjälpa själva felaktigheten. Detta skedde i synemål rörande ägotvist vanligen genom att remittera målet »till en extraordinarie oväldig domare», åt vilken uppdrogs att efter verkställd rannsaking avdöma saken i den försumlige domarens ställe. Denna senare process innebar endast en fortsättning av det ursprungliga målet, som alltså ansågs vara anhängigt i underrätten, ehuru domhävanden var en annan än den ordinarie. Undantagsvis förekom dock även, att samma person fick i uppdrag att såväl rannsaka om felaktigheten som sedan anticipationsvis avhjälpa nulliteten genom ny dom i målet.⁴

För den händelse att ägotvist om rå och rör avgjorts av lagmansrätt utan syn, vilket under 1600-talet jämväl räknades som nullitet,⁵ och målet därefter appellerats under hovrätt, kunde emellertid ett särskildt förfarande förekomma. Genom hovrättens resolution remitterades nämligen målet till lagmanssyn eller, om syn ej heller hållits i första instans, stundom till häradssyn, antingen i syfte att där slutligen avgöras eller för att efter verk-

¹ Svea hovrätts prot. (RA) 1635 10/10.

² Se t. ex. Svea hovrätts prot. (RA) 1642 30/8 och 1647 7/10.

³ BERGENDAL, s. 63.

⁴ Se härom närmare BERGENDAL, s. 68—71.

⁵ Jfr DOBERS uppfattning (ARNELL: Stadslagen, s. 403), enligt vilken parterna från häradssyn kunde vädja icke till lagmanstinget, utan »under landzsynena, hwilcken sedan den dehlan dem emellan skilja skal», samt Dalarnes domböcker (UL) 1639 4/9.

ställd syneförrättning ånyo dragas under hovrättens prövning.¹ Resolutionen kunde t. o. m. vara avfattad alternativt, såsom exempelvis framgår av Svea hovrätts dom den 11 april 1674: Finnas rå och rör, må häradsyn däröver döma; om så ej är förhållandet, »vill sig kungl. rätten själv därutinnan vidare förklara och utlåta.»²

¹ Svea hovrätts prot. (RA) 1640 ¹¹/₁₁, 1646 ¹⁴/₇, 1664 ¹¹/₅, ²¹/₁₁ och ¹⁵/₁₂ samt 1669 ²⁷/₂. Svea hovrätts domar (RA) 1671 ²⁰/₁₂, 1676 ²⁰/₃ och ⁶/₁₂, 1678 ¹⁶/₁₂ samt 1683 ⁵/₅.

² Ang. motsvarande återförvisning från lagmansting till häradsyn, se FAHL-CRANTZ, D. I, s. 210.

IV. Särskilda synerätter vid ägotvist mellan härad, län eller landskap.

Det äldsta processuella stadgande, vårt land har att uppvisa beträffande ägotvister mellan administrativa samhälligheter, återfinnes i den äldre Västgötalagen (JB 16), där landskapet gives vitsord framför häradet, häradet framför by och by framför torp.¹ Ett rättsfall, som möjligen delvis kan utgöra en tillämpning av detta ålderdomliga stadgande, finnes bevarat i ett dombrev från 1225.² På Vartofta häradsting utnämnde häradshövdingen detta år med tingsmenighetens bifall (*ex iudicio meo et bene placito omnium*) fyra namngivna män, vilka som representanter för häradet tillsammans med motparten skulle uppgå gränslinjen mellan häradets allmänning och en Alvastra kloster tillhörig fastighet. Häradsmännen gingo därefter synegång tillsammans med klostrets ombud. På en viss klippa stannade häradsmännen och förklarade, att mot denna klippa skulle gränsen gå »synret vel opret». Följande dag hölls tinget vid Fågelås närbelägna kyrka, och då offentliggjordes resultatet av den skedda förrättningen. Tingsmenigheten godkände detsamma, och härads-

¹ SJÖGREN: Om förhistorisk privaträtt i Sveriges medeltidslagar, s. 658, har med ledning av detta stadgande sökt konstruera ett schema för landets bebyggande och jordägarättens utveckling i förhistorisk tid. Landet eller landskapet skulle enligt denne författares hypotes en gång ansetts kunna förfoga över hela det jordområde, som stammen intagit. Likaså skulle häradet inom de gränser, som uppdragits av landet, en gång kunnat förfoga över häradets hela område och varje by över sin jord inom de gränser, som häradet utstakat. Konstruktionen förefaller emellertid att icke överensstämma med det sannolika historiska förloppet, sådant detsamma klarlagts av andra författare. Jfr HOLMBÄCK: Studier över de svenska allmänningarnas historia, s. 24 och 30, jämte därstädes anförd litteratur.

² Dipl. Suec. 240.

hövdingen stadfäste gränserna för all framtid enligt häradsmännens anvisningar och gav befallning om råstenars och stängsels uppsättande. Det är icke uteslutet, att häradsmännens synbara bestämmanderätt framför motparten skulle kunna förklaras därigenom, att häradet enligt västgötarätten ägde vitsord framför by, med vilken enhet klostrets jordegendom i sådant fall kunde likställas, men å andra sidan finnas också skäl, som tala för att förrättningen endast inneburit ett fastställande på marken av en förut mellan parterna träffad överenskommelse.¹

Västgötagens merberörda stadgande efterträddes emellertid småningom av modernare grundsatser. Redan Östgötagens (BB 28) bestämde sålunda, som förut nämnts, att gränstvister mellan olika härad skulle avgöras av uthäradssyn. Landslagen fortsatte på den sålunda inslagna vägen och stadgade, att tvist mellan härads- eller landsallmänningar skulle avgöras av synenämnd, som hämtats från andra härad resp. landskap än dem, mellan vilka tvisten råde.² Som exempel på tillämpningen av detta stadgande kan anföras ett rättsfall från 1446 av följande innehåll.³

Under den tid, Karl Knutsson (Bonde) höll räfsteting i Finland, hade invånare från Tavastland kommit och kärat om »stor dråplig skada och övervåld», som allmogen i Savolax hade tillfogat dem genom att överskrida Tavastlands gräns och inom deras landamären föröva mord och brand och annan våldsgärning. Vid ett senare tillfälle hade även Savolaxborna klagat över invånarne i Tavastland, att de innanför Savolax' gränsmärken slagit ihjäl Savolaxbornas vänner och kastat deras lik inför hundarne, med mera dylikt, »som (er)barmligt var att höra och för mycket här uti att skriva», som det heter i dombrevet. Vid den undersökning härom, som Karl Knutsson lät verkställa, befanns det, att parterna hade olika meningar om gränslinjens rätta sträckning mellan landskapen, och att tvisteparken mellan parternas pretensionslinjer hade en bredd av ej mindre än tre mil. Ombud från båda landskapen sände bud till Karl Knutsson, som var hövidsman på Viborg och Tavastehus, och bådo honom »för Guds skull» åtskilja trätan dem emellan genom att till-

¹ Jfr K. v. AMIRA: Nordgermanisches Obligationenrecht, Bd 1, s. 756, samt BECKMAN: Studier till Västgötagarnas historia, s. 150.

² KRLL, BB 29. — ³ HAUSEN 2661 (1446). Jfr Svartboken 352 (1415).

sätta en synenämnd. Karl Knutsson förklarade sig vilja förordna »en rätt landssyn, som lagen utvisar», bestående av sex friborne män och sex bönder. Men ombuden invände, att friborne män ingalunda voro lämpliga i detta fall, ty de kunde icke »bärga sig med liten kost och dricka vatten», utan fordrade »mycken spisning», och bönderna, som bodde på ömse sidor om gränsen voro i varje fall alltför fattiga för att kunna föda så många synemän. Landskapens ombud föreslogo därför, att synenämnden endast skulle bestå av fyra män, vilka skulle tagas från Norrbotten. Karl Knutsson tog löfte av båda landskapens ombud, att de skulle låta sig nöja med det slut, varom synenämnden kunde förena sig, samt tillsporde därefter ombuden, vilka synemän, som landskapen å ömse sidor ville hava förordnade. Då nämnde vartdera landskapets ombud tvenne män från Norrbotten, vilka av Karl Knutsson brevledes förordnades att uppgå gränsen mellan Tavastland och Savolax invid tvisteparken, såsom »de ville ansvara för Gud och var dänneman». Efter slutad syneförrättning skulle synemännen inställa sig inför Karl Knutsson, vilken därvid skulle avkunna dom i saken, »som det sig borde». Genom öppna brev, ställda till invånarne i Finland, Tavastland, Norrbotten och Savolax, blevo å viss dag alla de stämda till tingsstället i Hattula, vilka på något sätt kunde hava del i ägotvisten. På den utsatta dagen inställde sig Karl Knutsson i Hattula och utsåg sex frälsemän och sex bönder såsom tingsnämnd. Sedan räfstetinget därefter sammanträdde,ingo såväl landskapens representanter som de fyra synemännen företräda. Synemännen redogjorde för de gränsmärken, som de funnit utgöra skillnad mellan landskapen, samt förklarade sig beredde att styrka sitt utlåtande med ed. Båda parternas ombud bestredo emellertid synemännens utsaga, vilket ledde till en överenskommelse, att ny syneförrättning skulle verkställas av samma synemän. Sedan syn å tvisteparken ånyo blivit företagen, inställde sig synenämnden och parterna den 25 april 1446 inför räfstetinget, som denna gång sammanträdde i Viborg. Parterna läto sig nu å ömse sidor åtnöja med de gränsmärken, synemännen uppgåvo, varför dessa tillätos att gå eden;¹ och blev gränslinjen mellan Savolax och Tavastland därefter av Karl Knuts-

¹ Synemännen »sworo a helgedoma efter staffwadom edhe, som laghen wijsa».

son fastställd i enlighet med synenämndens utsago vid 40 marks vite för konungsdom. — Som ett annat exempel kan omtalas en syneförrättning mellan Hälsingland och Medelpad 1588, varvid synemännen bestodo av män från Ångermanland och Gästrikland, sex från vardera landskapet.¹ På ungefär liknande sätt avgjordes ägotvister mellan härad i äldre tid.²

Det stora intresse, som under senare hälften av 1600-talet kom allmänningarne till del, gav upphov till en mängd tvister i olika delar av landet angående deras rätta omfattning. Landslagens processuella bestämmelser i ämnet ansågos därvid vara alltför knapphändiga för att tjäna vederbörande till någon verklig ledning. Bl. a. saknades legala föreskrifter om vem, som för varje fall hade att utse såväl domare som synenämnd. Praxis hade emellertid vid slutet av 1600-talet utformat vissa regler, som i allmänhet följdes. Sålunda tillsattes domare vid tvist mellan härad av hovrätten, som genom brev brukade ålägga domaren att med uthäradsnämnd, mot vilken »ingendera parten hade något att invända», verkställa den begärda synen samt avkunna dom på stället.³ Domen, som av domhavanden brukade undertecknas på »uthäradssynekommissionens vägnar», kunde överklagas genom vad till lagmanssyn.⁴ Vid tvist mellan län eller landskap förordnades däremot en kommissorialrätt av Kungl. Maj:t,

¹ Skifteslagstiftningskommissionens betänkande 1918, s. 419. Jfr HAUSEN: Bidrag, D. 3, s. 284 (1553), samt Hog. Bielkes »rååbref» 1589 ²⁷/₁ ang. landskillnaden mellan Gästrikland och Hälsingland (RA), vilket bl. a. förmäler, att ägandesyn förekommit mellan landskapen.

² Se t. ex. synedombrev ang. gränsen mellan Kullings och Vätö härad 1525 (tryckt i Västergötlands fornminnesförenings tidskr. Bd 2, h. 6—7, s. 109); Landsynens dombreve 1535 ²³/₆ (Topographica, rågångshandl., RA) ang. gränsen mellan Fernebo och Simtuna härad; Riddaresynerättens dom (RA) 1638 ¹⁷/₉ mellan Östra Rekarne och Åkers härad.

³ Från Åbo län anmäldes 1695, att vid tvist mellan »tvenne härader om allmänning, eller 2:ne byar, som i särskilde härader äro belägne», det varit vanligt, att »bägge häradzhöfdingarne, medh halfwa nämnd af hwardera häradet, träda tillsamman, och göra där på ett lagligt sluth, den succumberande parten laga wadh under lagman förbehållit». (Förarbetena, D. 7, s. 226.) Att ett liknande förfaringssätt även förekommit i andra delar av landet, framgår bl. a. av lagläsaren Jöns Olofsson Suartts dombreve 1620 ⁶/₆ ang. gränsen mellan Selebo och Åkers härad (Topographica, rågångshandl., RA), samt av 1601 års tvist mellan Vedens och Ås' härad (Västergötlands fornminnesförenings tidskr., Bd 2, h. 6—7, s. 127).

⁴ Se t. ex. Handl. rör. tvisten mellan Rasbo, Norunda och Olands härader 1684—93 (UL).

som därvid också brukade giva anvisning på det län, varifrån ut-
häradsnämnd skulle tagas.¹ Särskildt under 1690-talet avdömdes
åtskilliga ägotvister mellan län eller landskap angående lands-
allmänningsgarnes rätta omfattning. Länens förvaltande myndig-
heter fingo därvid representera landskapen, vilket var så mycket
naturligare, som landskapsgränsen ofta var normerande för läns-
skillnaden. Gränsens sträckning ansågs i dessa fall avgörande
för ägotvisten, då vid tvist om allmännings rätta omfattning ur-
minnes hävd icke ägde vitsord.² Som ordförande fungerade oftast
någon häradshövding, lagman, hovrättsassessor eller något hov-
rättsråd, som på begäran av ettdera länets befallningshavande
förordnades av Kungl. Maj:t. Nämnden togs därvid från ett
eller flera utomstående län.³

Lagkommissionens ståndpunkt till frågan framstår tydligast i
1697 års förslag till jordabalk (kap. 14 § 8), som erhöll följande
lydelse:⁴

»Är tvist emellan tvenne härader eller deras allmännin-
gar, då skall var häradshövding och häradsfogde med dess
nämnd sin härads rätt bevaka och försvara; sämber dem
å det, är väl; var och icke, söke då bägge tillsammans
hovrätten om en uthärads domare och nämnd, och have
ingendera makt för sig allena uti allmännings eller en-
skilda till häradssträngen stötande tvister till syn att döma;
är en häradshövding över bägge härader eller allmän-
ningar, vare lag samma; och njute den saken förlorar sitt
laga vad under lagmannen till godo; stöta tvenne land-
skapers skillnader därtill, då äge bägge lagmän hos hov-

¹ Se Skogs- och gränskommissioners arkiv 1668—94 (RA), samt Rågångs-
handl. ang. Gästrikland, Uppland, Västmanland och Södermanland 1584—1699
(Avskriftssaml., RA).

² Jfr 1695 års förslag till jordabalk, kap. 12 § 9 (Föarbetena, D. 4, s. 213):
»Ingen allmenning sträckie sig öfwer sitt landz- häradz- eller sochneskillnad och
rätta råmärke.»

³ Se t. ex. Handl. rör. ägotvister mellan Stora Kopparbergs och Närke-Värmlands län 1693 ²⁷/₆, mellan Östergötland och Närke 1694 ¹³/₈, mellan Stora Kopparbergs län, Närke och Västmanland 1694 ¹⁸/₁₀ (RA) samt mellan Värmland och Stora Kopparbergs län 1695 ²⁹/₇ (UL); se vidare kommissorialrättshandl. ang. landsskillnaden mellan Kungsörs län i Västmanland samt Södermanland och Närke 1695, ävensom rör. landsskillnaden mellan Uppland, Västmanland och Gästrikland 1709 (RA).

⁴ Föarbetena, D. 4, s. 255.

rätten om en annan opartisk lagman och nämnd anhålla, som om bägge lagsagors råmärke och skillnad döma skole.»

Bestämmelsen om att vid tvist mellan härad, som tillsammans bildade ett tingslag, såväl uthärads domare som uthärads nämnd skulle förordnas att bilägga tvisten, hade tillkommit på förslag av Göta hovrätt, som funnit, att den ordinarie häradshövdingen, ehuru han i detta fall väl syntes kunna »utan passion» döma mellan häradena, ofta »för varjehanda orsaker antingen av boställets situation och dess ägors gränsande intill tvisteplatsen eller eljest kunde hava mera intresse för det ena häradet än det andra.»¹

Svea hovrätt hade redan vid granskningen av 1695 års förslag ansett, att allmänheten vid landskapstvister förlorade en instans genom att målet omedelbart upptogs av lagman. Hovrätten hade därför föreslagit, att saken först skulle avdömas genom opartisk häradssyn för att sedermera, ifall behov yppades, efter föregången appellation upptagas av »främmande lagman, och opartisk nämnd».² Som synes av 1697 års förslag ledde dock hovrättens utlåtande i detta avseende icke till någon omedelbar påföljd. Utlåtandet är dock av intresse såsom ett första uppslag till de idéer, som sedermera om än i annan form fingo ett uttryck i 1766 års nedan omförmälda cirkulär.

De ovan anförda utförliga bestämmelserna i 1697 års förslag ersattes 1723 genom den Cronhielsmska bearbetningen av det kortfattade stadgande, som i 1734 års lag möter under 14 kap. 5 § Jordabalken, där det heter:

»Är tvist härader emellan, söke de hovrätten om uthärads domare och nämnd. Är den emellan län eller landskap, give befallningshavande det konungen tillkänna, som förordnar den däröver döma må.»³

Delvis på grund av att mera ingående legala bestämmelser saknats, har detta stadgande kommit att bl. a. reglera tre olika kategorier av fall, nämligen 1) ägotvist mellan härad, landskap eller län, 2) fastställande av administrativ gräns, då ovisshet råder

¹ Förarbetena, D. 7, s. 245.

² Förarbetena, D. 7, s. 273. Jfr Åbo hovrätts utlåtande, anf. st., s. 218.

³ Jfr 10 kap. 15 § RB: »Är jordatvist härader emellan, eller län, eller landskap; gånge ther om, som i 14 cap. 5 § Jorda Balken sagdt är.»

om densammas sträckning, utan att tvist i egentlig mening kan sägas föreligga, samt 3) rågångstvist mellan fastigheter, belägna inom olika jurisdiktions- eller förvaltningsområden.

Om det första fallets förekomst i äldre tid är förut talat. Sedan 1734 års lag trädte i kraft, blev emellertid detta fall av ägotvist alltmåra sällsynt. Såsom exempel kan anföras ägotvisten inför den länegränssynerätt, som den 24 juli 1753 avkunnade dom mellan Västmanlands och Gästriklands län. Svea hovrätt hade i denna tvist fått Kungl. Maj:ts befallning att förordna en lagmanssynerätt för att utreda skillnaden mellan berörda län.¹ Då landsallmänningarne småningom upphörde att finnas till, försvann också därmed den egentliga orsaken till privaträttsliga gränstvister mellan län eller landskap.

Vad som blivit sagt om ägotvist mellan län eller landskap, kan också i tillämpliga delar sägas om ägotvist mellan olika härad. Dylåka tvister, som under 1600-talet varit relativt vanliga, hava småningom blivit alltmåra sällsynta, åven detta bland annat beroende på den gradvisa minskning, som allmänningsjorden undergått genom tidernas lopp. Vid sådan tvist förordnade vederbörande hovrätt en ojävig häradshövding att jämte utårads nämnd såsom särskild synerätt slita tvisten.²

Det andra fallet, eller ovissbet om den administrativa gränssens sträckning, har i våra dagar visat sig vara aktuellt. Ett exempel torde bäst belysa fallets karaktär. Skogvaktaren N. G. Rådman anmålde under år 1914 hos konungens befallningshavande i Västernorrlands län, att gränsen mellan nämnda län och Gävleborgs län på en sträcka av omkring elva till tolv kilometer från Juvatsjön till i närheten av Lillnaggen en längre tid varit »absolut osynlig». I anledning härav förordnade befallningshavandena i Västernorrlands och Gävleborgs län i en gemensam resolution distriktslandtmätaren Harald Lundberg att i laga ordning uppgå gränslinjen mellan länen. Sedan förrättningen ågt rum, yppades svårighet att avgöra till vilket forum, landtmätaren enligt

¹ Handl. rör. denna tvist finnas i UL.

² Se Göta hovrätts skr. till Kungl. Maj:t (Topographica, RA) 1761 ³/₆, ang. förskott till resa och underhållskostnad för en särskild rätt i Vänersborg, som blivit förordnad att slita tvisten rörande rätta skillnaden mellan Väne och Sundals härad i Älvsborgs län.

47 § skiftesstadgan¹ hade att vid slutsammanträdet hänvisa parterna, då det i detta fall var tvivelaktigt, huruvida sådan tvist, som avses i 14 kap. 5 § Jordabalken kunde sägas föreligga. Lundberg anhöll slutligen, sedan framställning hos vederbörande befallningshavande icke föranledt någon åtgärd, om föreskrift hos Kungl. Maj:t, hur han under sådana omständigheter skulle förfara. Sedan vederbörande befallningshavande, justitiekanslersämbetet, lantmäteristytelsen samt Svea hovrätt blivit hörda i ärendet, förordnade Kungl. Maj:t den 17 juni 1916, enär enligt handlingarnes föranledande länsgränsen mellan Gävleborgs och Västernorrlands län vore i vissa delar stridig, med stöd av 14 kap. 5 § Jordabalken, häradshövdingen Knut Ekblom i Ångermanlands södra domsaga att med ojävig nämnd såsom särskild häradsrätt² upptaga och avgöra frågan om rätta läget av ifrågavarande gräns. Förrättningen handlades av länegränsesynerätten dels under september månad 1916, dels under juni månad 1917, varefter utslag meddelades den 19 i sistnämnda månad.

¹ Följande rättsfall utvisa, att skiftesstadgans bestämmelser förut ansetts vara tillämpliga jämväl vid uppgående och fixerande av länsgräns. I skrivelse den 24 oktober 1884 till Kungl. Maj:ts befallningshavande i Jämtlands län anmälde kommissionslandtmätaren A. R. Bäckström såsom förordnad att verkställa laga skifte inom Lillherreds sockens större skifteslag, att han uppgått och å karta lagt skifteslagets rågångar, av vilka en del gränsade till socknar inom Kopparbergs och Gävleborgs län, men då vederbörande häradsrätt med anledning av stadgandet i 14 kap. 5 § Jordabalken ansågs förhindrad upptaga och avgöra frågan om fastställelse av de skifteslagets rågångar, som gränsade intill andra län, föranlät Bäckström hos befallningshavanden anmäla förhållandet med begäran, att det samma måtte givas Kungl. Maj:t tillkänna, för att förordnande måtte utfärdas för behörig domstol att upptaga och avgöra rågångsfrågan. Befallningshavanden överlämnade skrivelsen till Kungl. Maj:t, som genom beslut den 30 december 1884 förordnade häradshövdingen A. J. Roman att med ojävig nämnd såsom särskild häradsrätt upptaga och avgöra frågan om fastställelse av ovan omförmälda förrättning, såvidt den avsåg uppgående och utstakande av länsgräns. Vid ett annat tillfälle, den 26 oktober 1883, hade samme häradshövding erhållit Kungl. Maj:ts förordnande att med ojävig nämnd såsom särskild häradsrätt upptaga och pröva klander mot förrättning jämlikt 47 § skiftesstadgan, såvidt förrättningen avsåg uppgående och utstakande av länsgräns. (Skifteslagstiftningskommissionens betänkande 1918, s. 416.)

² Sedan lagmansrättsinstansen avskaffats genom 1849 års lagstiftning, har länegränsesynerätten eo ipso erhållit karaktär av särskild häradsrätt.

Över utslaget anförda besvär blevo av Svea hovrätt genom utslag den 15 oktober 1917 lämnade utan bifall.¹

Det tredje fallet eller rågångstvist mellan fastigheter, belägna inom olika jurisdiktions- eller förvaltningsområden, hade, som ovan synes, delvis reglerats genom de tidigare förslagen till jordabalk, där det talats om »enskilda till häradssträngen stötande tvister», men redan 1717 hade denna klausul blivit struken såsom varande onödig.²

Om vid rågångstvist rätten fann, att rågången sammanföll med tingslagets gräns,³ brukade rätten ex officio förklara sig obehörig att upptaga tvisten till prövning. För kåranden återstod då intet annat, om han ville fullfölja sin talan, än att hos vederbörande hovrätt göra anhållan om uthärads domare och nämnd, vilka såsom särskild synerätt närmast hade att uppgå häradsgränsen.⁴

Om tvist förelåg mellan fastigheter, belägna inom olika län, ägde ett analogt förfaringsätt rum, förutom att synerätten vid sådan händelse förordnades av Kungl. Maj:t på begäran av vederbörande befallningshavande. Även i annat avseende fanns emellertid en formell skillnad. Den särskilda synerätt, som fått i uppdrag att uppgå häradsgräns, brukade nämligen i regel jämväl erhålla bemyndigande att upptaga och avdöma rågångstvisten mellan de enskilda fastigheternas ägare,⁵ under det att länegränssynerättens dom i allmänhet endast avsåg att reglera själva länsskillnaden. Denna inskränkning i länegränssynerättens befogenhet kommer till synes i de kungliga brev, genom vilka samma synerätt för varje fall konstituerades. Som exempel kan an-

¹ Se Skifteslagstiftningskommissionens betänkande 1918, s. 417—25, där även de olika myndigheternas yttranden äro refererade.

² Jfr anm. vid 1717 års förslag: »Clarius; not. enskijlte ägor eliminari posse videtur; stylus emendetur». (Förrarbetena, D. 5, s. 178.)

³ Bestod tingslaget av två eller flera härad och sammanföll rågången med den gräns, som skilde dessa härad från varandra, ansågs däremot den ordinarie tingsrätten vara behörig att utan vidare avdöma rågångstvisten. Se t. ex. Vette och Tanums häraders tingsrätts dom 1800 ¹⁵/₉, i rågångstvist mellan ägaren till hemmanet Hessland i Lurs socken, Tanums härad, å ena, samt ägarne till hemmanen Stora och Lilla Holma i Skee socken, Vette härad, å andra sidan (RA).

⁴ TENGWALL, a. a. (1802), s. 334; SCHREVELIUS: Civilprocess, s. 74.

⁵ Se särskilda tingsrättens dom 1791 ²⁴/₉, i rågångstvist mellan Vings socken i Ås' härad å ena, samt Brunns socken i Redvägs härad å andra sidan (RA).

föras kungliga brevet den 8 mars 1759, som bestämde, att en länegränssynerätt skulle fastställa länsgränsen mellan Tavastehus' och Björneborgs län, men som uttryckligen samtidigt anvisade byarne å ömse sidor att, i händelse privat tvist förelåg dem emellan om ägoskillnad, utföra tvisten vid häradsrätt. I anledning av detta brev fastställde länegränssynerätten den 20 augusti 1760 länsgränsen på sådant sätt, att tvisteparken förklarades ligga inom Björneborgs län, varefter byarne anbefalldes att vid vederbörande häradsrätt inom sagda län anhängiggöra dem emellan förevarande rågångstvist. I trots härav anmälde byamännen missnöje med domen, vilken parterna ansågo vara avgörande även för rågångstvisten byalagen emellan, enär länsgränsen samtidigt utgjorde bygräns. Länegränssynerätten förklarade då vidare, att kungliga brevet icke gav anledning till antagande, att någon ändring över huvud taget kunde sökas i länegränssynerättens nu avkunnade dom, varför rätten ej heller ansåg sig kunna lämna bifall till sådan ändring, såvida icke »konungens befallningshavande skulle finna sig äga skäl därom hos Kungl. Maj:t i underdanighet något anmäla, vilket dock jämlikt 30 kap. 9 § Rättegångsbalken skulle ske inom fyra månader».¹ En annan länegränssynerätt, som den 16 september 1761 förordnats att fastställa samma länsgräns, ehuru på en annan sträcka därav,² förklarade emellertid genom dom den 24 september 1764 en viss rågång såsom »riktigt läns- och byarå parterna emellan», emedan det vid målets utredning befunnits, att länsgränsen jämväl utgjorde bygräns mellan de tvistande byalagen. Då parterna

¹ Länegränssynerättens prot. och dom 1760 ²⁰/s (RA). 30 kap. 9 § RB var i hithörande delar av följande lydelse: »I the saker, som i Swea hofrätt dömda äro, skola parterne ställa sig hos Konungen in, förr klockan tolf, två månader ther efter; från Götha hofrätt tre månader; ifrån hofrätten i Finland fyra månader: hwar månad til tretio dagar räknad, och ej then dag, tå domen föll. Faller then tid å helgedag; gånge ther om, som i 25 cap. 23 § sagdt är». Synerätten jämställde sig här tydligen i instansavseende med hovrätt.

² År 1765 uppstod en tredje ägotvist invid länsgränsen mellan Björneborgs och Tavastehus' län. Häradsrätten, till vilken parterna instämt målet, yttrade i utslag den 27 september s. å.: »Som parternas omtvistade rår även utgjorde läns-skillnad mellan Björneborgs och Tavastehus' län, ty anstode det ej häradsrätten att upptaga och avdöma denna tvist, utan ägde kårandena att jämlikt 5 § 14 kap. Jordabalken anmäla tvisten hos Konungens befallningshavande i orten, som hade hos Kungl. Maj:t anhålla om förordnande för någon att avdöma tvisten.» (Cit. efter Skifteslagstiftningskommissionens betänkande 1918, s. 411.)

därvid förklarade sig ämna söka ändring i länegränssynerättens dom, underrättades de, att den missnöjde ägde att jämlikt 25 kap. 10 § Rättegångsbalken inom 90 dagar hos Kungl. Maj:t i underdånighet söka riddaresyn, varom parterna hade att hos Kungl. Maj:ts befallningshavande göra anmälan.¹

Det olika förfaringssätt, som vederbörande tillämpat under loppet av några få år, framkallade emellertid behovet av legala föreskrifter i ämnet. I underdånig skrivelse den 24 november 1764 underställdes Kungl. Maj:ts nådiga beprövande frågan om vilket lagrum i berörda fall vore att tillämpa. Kungl. Maj:t infordrade yttrande från lagkommissionen, som i utlåtande den 14 december 1765 fann, att länegränssynerätten icke kunde anses annat än som lagmanssynerätt, då en lagman eller dennes vederlike »merendels» förordnades att med uthäradsnämnd förrätta sådana syner, varför kommissionen hemställde, att Kungl. Maj:t med stöd av bestämmelserna i 25 kap. 10 § Rättegångsbalken måtte pröva lagligt, att det ej finge vädjas emot länegränssynerättens dom, utan att den, som därmed ej åtnöjdes, ägde att hos konungen söka riddaresyn. Lagkommissionen framhöll dock samtidigt, att länegränssynerätten enligt kommissionens mening endast hade att avdöma själva tvisten om skillnaden länen emellan, varvid dock förutom representanterna för länen alla de borde höras, som med sina ägor gränsade intill samma skillnad, och vilka ägde att lämna all möjlig upplysning om länsgränsen. Sedan frågan om länsgränsen blivit avgjord, skulle däremot de tvister, som mellan byarne antingen förut uppkommit eller yppats vid länegränssynerätten, hänvisas till vederbörande häradsrätter, vilka hade att därmed förfara efter lag, såvida ej byalagen, sedan länsgränsen blivit fastställd, kunde annorlunda åsämjas. I nära anslutning till detta utlåtande utfärdade Kungl. Maj:t genom cirkuläret av den 15 juli 1766 föreskrifter »angående varest ändring må sökas uti en länegränssynerätts dom rörande ägoskillnad emellan byar, vilka äro uti särskilda län belägna».²

¹ Ang. detta rättsfall, se närmare Skifteslagstiftningskommissionens betänkande 1918, s. 398—404.

² Årstrycket. Även hos MODÉE, D. 8, s. 165. 1766 års cirkulär, som delvis ännu är gällande, lydde som följer: »Hos Kongl. Maj:t är underdånig förfrågan gjord, hwarest ändring må sökas uti en läne-gränse-synerätts dom, angående ägoskilnad emellan byar, hwilka äro uti serskilta län belägne, samt huru wida sådant

Betydelsen af 1766 års cirkulär synes dock, om man bortser från själva vadebestämmelserna, hava varit skäligen ringa. Cirkuläret hade i huvudsakliga delar tillkommit i parternas intresse, för att byalagen icke, blott till följd av att deras rågång sammanföll med en länsgräns, skulle förlora möjligheten att liksom vid övriga ägotvister kunna få sin sak prövad i trenne instanser. I praktiken visade sig emellertid cirkulärets innehåll snarare vara till nackdel för parterna, åtminstone om detsamma bokstavligen tillämpades. Genom länsgränsens fastställelse blev nämligen också all fråga om rågångens sträckning byarne emellan avgjord för den händelse, att länsgränsen på samma gång ostridigt utgjorde bygräns. Någon hänvisning att utföra ägotvisten vid vederbörande häradsrätt var under angivna förutsättning så mycket mera överflödig, som var och en nogsamts visste, att häradsrätten ej kunde göra annat än förklara den av länegränseynerätten fastställda länsgränsen såsom rätt rågång mellan de tvistande byalagen. För att i dylik rättegång vinna rättelse måste

bör ske, efter bemänte rätts anvisning, genom ansökning om riddaresyn. Och ehuruwäl, då twist uppkommer emellan län och landskap, Kongl. Maj:t likmätigt 14 cap. Jorda Balken tilkommer, at förordna den som deröfwer döma må: och en lagman eller des wederlike merendels warder anförtrödt, at med uthärads nämnd slike läneskilnader förrätta, hwaraf följer, at samma domstol icke annorledes anses kan, än som lagmans synerätt, samt at i grund af hwad i 25 cap. 10 § Rättegångs Balken om lagmans-synerätt sagt är, emot läne-synerätts dom icke bör wädjas, utan hafwe den som dermed ej nöjes, tillstånd hos Kongl. Maj:t riddaresyn söka; Dock likwäl och aldenstund det ofta förefaller, at af de private parter, som twista om ägoskilnad byar emellan, å ena sidan påstås, at läneskilnaden bör wara grund til ägoskilnad dem emellan, och å andra sidan åter, at den byens ägor sträcka sig öfwer länegränsen, med mera: och det för desse parter wore icke allenast en stor last och kostnad, at söka riddaresyn, utan ock de kunde taga sig anledning til klagan deröfwer, at dem ej wore efterlåtit först begära häradsyn, som hafwer den minsta kostnad med sig, och at de således icke njuta alla de förmoner och den rättegång, som lagen i dessa fall föreskrefwe; Fördenskul finner Kongl. Maj:t i nåder godt, at läne-gränse-synerätt endast har at befatta sig med twisten om skilnaden länen emellan, hwarwid dock alla de, som dem sina ägor stöta til samma länegräns, böra höras och om sjelfwa läneskilnaden gifwa all möjelig uplysning, jemte dem som af Kongl. Maj:ts befallningshafwande i bägge länen warda förordnade at derwid wara tillstådes, och hwaröfwer synerätten sedan sin dom afsäger; och då läne-gränse-skilnaden således blifwit afgjord, böra de twister, som byar emellan antingen förut upkommit eller sig då yppa kunde, förwisas til wederbörande häradsrätter, at dermed efter lag förfara, så framt parterne sjelfwe, sedan läneskilnaden blifwit faststæld, icke sig emellan annorledes åsamjas.» Jfr kungl. brev 1766 ^{11/12} o. ^{19/12} (Just.-rev:s registr., RA).

därför den tappande parten överklaga länegränsesynerättens dom innan den hunnit vinna laga kraft.¹ Följande rättsfall äro be-lysande för den ståndpunkt, praxis intagit efter tillkomsten av 1766 års cirkulär.

Vid 1787 års vinterting med Folkare härad hade flera olika byalag i Folkärna socken instämt Bårs jordägare i Möklinta soc-ken med yrkande att få rågången mellan deras fastigheter upp-gången. Häradsrätten förklarade emellertid den 3 november s. å., att då denna rågångstvist rörde skillnaden mellan Västmanlands och Stora Kopparbergs län, borde till följd av 14 kap. 5 § Jorda-balken tvisten anmälas för konungens befallningshavande i sist-nämnda län. Sedan dylik anmälan skett samt befallningshavan-den hunnit inkomma med ansökan till Kungl. Maj:t, förordnades en länegränsesynerätt, inför vilken såväl kronoombud från båda länen som vederbörande parter hade att komma tillstädes. Lä-negränsesynerätten fastställde länsgränsen genom dom den 24 sep-tember 1790 i enlighet med svarandenas pretentionslinje. Att domen vid detta tillfälle endast hade avseende vid länsgränsen, framgår tydligt av protokollet, vari bl. a. 1766 års cirkulär uttryckligen återopas till stöd härför.² Kärandena hemställde emellertid till konungens befallningshavande, att denne måtte å deras vägnar hos konungen begära riddaresyn, då detta syntes dem vara den enda utvägen att få någon ändring till stånd. Ge-nom länegränsesynerättens dom hade nämligen enligt kärandenas uppfattning tvisteparken faktiskt blivit tilldelad motparten, när länsgränsen samtidigt utgjorde bygräns parterna emellan. Be-fallningshavanden framförde kärandenas klagomål till Kungl. Maj:t, som, sedan på förfrågan kärandena förklarat sig villiga att ställa nödig borgen för all kostnad och skada, förordnade, att riddaresyn skulle anställas för att pröva länegränsesynerättens dom. Vid riddaresynen kommo liksom förut de enskilda parterna tillstädes vid sidan av länens befullmäktigade. Riddaresynerätten, genom vars dom den 27 september 1792 länegränsesynerättens dom delvis ändrades till förmån för kärandenas anspråk, ansåg sig därvid icke vara bunden av 1766 års cirkulär, utan fastställde

¹ Annorlunda Skifteslagstiftningskommissionen i dess betänkande 1918, s. 392 och 432.

² Länegränsesynerättens dom 1790 ²⁴/₉ (RA o. UL).

en viss rågång såsom skillnad »mellan Västmanlands och Stora Kopparbergs län samt de nu tvistande socknar och byar».¹

Även efter 1792 synes utvecklingen gått i samma riktning. I anledning av en ägotvist mellan Bråbo härad i Linköpings län, kärande, och Stora Malms socken i Nyköpings län, svarande, dömde en länegränsesynerätt den 4 augusti 1796. Som käranden på privaträttsliga grunder icke heller i detta fall åtnöjdes med länegränsesynerättens dom, ehuru densamma endast omfattat länsgränsens sträckning, ingick käranden genom konungens befallningshavande i Linköping till konungen med en begäran om riddaresyn, under motivering att häradet genom berörda dom »förlorat flere hundra tunnland skog av dess pretenderade allmänning». Frågan behandlades i högsta domstolen den 19 september 1797 samt den 2 juli 1798. Därvid anförde professor Calonius, att enligt hans mening 1766 års cirkulär syntes »klarligen utvisa», att »emot länegränsesynerätters domar riddaresyn hos konungen ej kan eller bör sökas». »Vid sådan beskaffenhet», heter det vidare i högsta domstolens protokoll, »och då professoren icke heller hade sig bekant, att sedan nya lagen utkom, härmed någonsin annorlunda förhållits, eller att något exempel därå finnes, att emot länegränsesynerätts dom riddaresyn beviljad blivit, vågade professoren för den skull nu icke tillstyrka en nyhet, vartill varken författningarne eller något rättegångsbruk gäve anledning».² Ovanberörda riddaresynerätts dom av den 27 september 1792 utvisar emellertid, att Calonius vid detta tillfälle brustit i kunskap om dittills förekommande praxis.³ Även i förevarande fall tillsattes också sedermera den 13 mars 1799 en riddaresynerätt, som den 14 augusti 1801 avkunnade dom i målet.⁴

Av de anförda rättsfallen framgår bl. a., att ett fastställande av länsgränsens sträckning under vissa förutsättningar ansetts

¹ Riddaresynerättens dom (mellan olika län, RA) 1792 ²⁷/₉.

² CALONIUS: Svenska arbeten, D. 2, s. 263 och D. 3, s. 1. Just.-rev:s prot. (RA) 1798 ²/₇ utvisar, att Calonius vid detta tillfälle var ensam om sin åsikt. Övriga medlemmar av högsta domstolen tillstyrkte nämligen bifall till ansökningen om riddaresyn. Calonii uppfattning går sedermera delvis igen hos Skifteslagstiftningskommissionen (1918 års betänkande, s. 431).

³ Calonius började sin tjänstgöring i högsta domstolen först den 22 juli 1793, vilket möjligen kan innebära en förklaring till hans bristande kunskap.

⁴ Riddaresynerättens dom (mellan olika län, RA) 1801 ¹⁴/₈.

vara utslagsgivande jämväl för ägotvisten mellan de enskilda parterna, varför bestämmelsen i 1766 års cirkulär, att den privata tvisten efter länegränsesynerättens dom skulle förvisas till vederbörande häradsrätt, faktiskt blivit åsidosatt.

Tidigare är redogjort för de olika meningar, som framställts, huruvida hovrätt ägde att upptaga de besvär, som ex capite nullitatis anfördes över lagmanssynerätts dom.¹ Då länegränsesynerätten i 1766 års cirkulär jämställts med lagmanssynerätt, äro de skäl, som gjorts gällande för och emot ett dylikt upptagande, av intresse även för länegränsesynerättens vidkommande. Som ovan påvisats, hade emellertid praxis ställt sig avvisande gentemot den doktrinära uppfattningen, att 25 kap. 21 § Rättegångsbalken vore att tillämpa jämväl vid synerätterna. Besvär över fel i rättegången vid lagmanssynerätt hade därför i praktiken endast kunnat upptagas av riddaresynerätt. Som varit att vänta, har praxis även beträffande quærelam nullitatis över länegränsesynerätts dom intagit samma ståndpunkt. I ett visst fall hade part i hovrätt besvärat sig över en länegränsesynerätts dom med begäran om nullitetsförklaring, då fader och son samt tvenne svågrar i egenskap av rättens ledamöter deltagit i målets avgörande. Hovrätten förklarade emellertid genom utslag den 26 juni 1783 sig icke kunna upptaga nämnda besvär till prövning, då saken jämlikt 1766 års cirkulär endast kunde avgöras av riddaresynerätt. Parten vände sig sedermera till konungen och anhöll i anledning härav, att riddaresyn måtte beviljas i och för behandling av merberörda nullitetsbesvär. Då parten emellertid icke kunde ställa vederhäftig borgen, blev ansökningen om riddaresyn avslagen.²

Under senare tid, sedan lagmans- och riddaresynerätterna genom 1849 års lagstiftning blivit avskaffade, har emellertid tolkningen av stadgandet i 14 kap. 5 § Jordabalken undergått en väsentlig förändring. Rågångstvister mellan fastigheter, som äro belägna inom olika jurisdiktions- eller förvaltningsområden, anses nämligen numera icke höra under nämnda lagrum. Vid dylik rågångstvist bör därför ej längre någon särskild synerätt förordnas för att uppgå den administrativa gränsen, utan den all-

¹ Se ovan, s. 106.

² Se härom Just.-rev:s prot. (RA) 1786 ²¹/₃ jämte tillhörande utslagshandl.

männa domstol, inom vars domvärjo svarandens fastighet är belägen, bör istället avgöra rågångstvisten utan hänsyn därtill, att den omtvistade rågången sammanfaller med härads- resp. läns- eller landskapsgränsen.¹ I ett följande kapitel skall närmare undersökas vilka grunder, som blivit åberopade såsom stöd för den nya ståndpunkten i ämnet.²

I överensstämmelse med den nya uppfattning, som här kommit till synes, hava såväl skifteslagstiftningskommissionen som jordstyckningskommissionen föreslagit ett upphävande av 1766 års cirkulär om länsgränssynerätt.³ Gränstvist vare sig mellan administrativa samhälligheter, i den mån sådan numera kan förekomma, eller mellan fastigheter, tillhörande olika jurisdiktions- eller förvaltningsområden, skola vidare enligt kommissionernas förslag handläggas av äodelningsrätt enligt samma regler, som föreslås för gränstvister i allmänhet.⁴ För det fall, att osäkerhet råder beträffande rätta sträckningen av gräns för förvaltningsområde, finnes emellertid i förslaget ett särskildt stadgande, som giver konungen befogenhet att i sådant hänseende meddela beslut angående gränsens sträckning.⁵ Den motivering, som ligger bakom detta sistnämnda förslag, uttrycker skifteslagstiftningskommissionen sålunda, att ett avgörande av frågan om länsgränsens sträckning icke »på något sätt» kan vara av betydelse för bestämmande av fastighetsgränserna. Vid fastställande av administrativ gräns äger därför konungen »givetvis befogenhet att bestämma gränsens läge annorledes än i överensstämmelse med gällande norm, där så finnes lämpligt».⁶

Intages emellertid i motsats till skifteslagstiftningskommissionen den ståndpunkten, att en ändring av länsgränsen faktiskt kan hava betydelse för frågan om byarnes rågångar, i den händelse dessa sammanfalla med länsgränsen, inses lätt, att bestämmelsen om länsgränsens förflyttning på administrativ väg under vissa förutsättningar kan komma att inverka menligt på motsvarande jordägarerättsliga förhållanden. I det ovan ur verkligheten

¹ Jfr NJA 1897, s. 277. — ² Se nedan, s. 162.

³ Skifteslagstiftningskommissionens betänkande 1918, s. 77; Jordstyckningskommissionens betänkande 1920, s. 82.

⁴ Ang. dessa regler, se vidare nedan, s. 171.

⁵ Förslagens 23 kap. 9 resp. 10 §§.

⁶ Skifteslagstiftningskommissionens betänkande 1918, s. 432.

anförda fallet, att länsgränsen en längre tid varit spårlöst försvunnen, inträder en sådan situation, som enligt förslaget berättigar konungen att i administrativ väg fastställa gränsen på nytt, då någon tvist i egentlig mening icke kan sägas föreligga. Om, sedan fastställelsen skett, en ägotvist senare uppstår mellan tvenne byar, vilkas gemensamma rågång sammanfaller med den förut genom administrativ myndighet reglerade länsgränsen, ligger det tydligen nära till hands för vederbörande domstol att, såvida urminnes hävd icke visats, låta länsgränsens sträckning på marken bliva avgörande för frågan om byarnes inbördes rätta omfattning.

Genom detta exempel torde framgå, att länsgränsens fastställelse genom administrativ myndighet utan några för den privata jordägarerätten betryggande former i själva verket kan innebära en fara för samma jordägarerätts bestånd. 1766 års cirkulär avsåg att genom specialdomstol fastställa länsgränsen oberoende av den privata ägotvisten, vilket, om cirkuläret bokstavligen tillämpats, i praktiken lätt kunnat leda till rättsförlust i privaträttsligt hänseende. Såväl skifteslagstiftningskommissionen som jordstyckningskommissionen hava i ett analogt fall upptagit samma tanke, som legat till grund för cirkuläret, men därvid ersatt länegränsesynerätten med administrativ myndighet. Den kritik, som tidigare riktats mot innebörden i 1766 års cirkulär, gäller därför i tillämpliga delar även beträffande nyssnämnda kommissioners förslag i hithörande avseende. Från jordägarerättslig synpunkt är det alltså lämpligt, att förslaget på denna punkt modifieras, innani detsamma erhåller karaktär av gällande lag.

V. De allmänna domstolarnes syneförfarande vid ägotvist mellan byar och enskilda fastigheter.

Jordabalkens 14 kapitel i 1734 års lag inledes med följande stadgande: »Tvista jordägare om ägor och bolstada skäl, då må de sig förena om viss dag och ägande syn hålla.» För såvidt sådan icke förut hållits genom parternas egen försorg, inträdde underrättens gamla befogenhet att förordna om ägandesyn, vilken sålunda går igen även i 1734 års lag.¹ Lagkommissionen hade ursprungligen velat slopa bestämmelsen i fråga,² men Svea hovrätt gjorde sig till tolk för uppfattningen, att ägandesyn borde bibehållas i lagen. Såsom motiv anfördes, att »erfarenheten har visat, att genom ägomannasyn många tvister grannarne emellan i bästa måtto och utan allt besvär såväl för domstolar som parterna själva, vilka eljest i långlig och kostsam process kunnat tillsätta all deras egendom, äro slättade och avgjorda.»³ Från Österbotten gjordes samtidigt gällande, att ägandesyn oberoende av tvist borde hållas mellan rågrannarne en eller flera gånger om året, »eftersom råstenarne ofta utan människors förvållande av björnar i skogen förskingras, sammaledes av träns vindfålle röras kunna.»⁴ Detta senare uttalande gav första uppslaget till stadgandet i 12

¹ Jfr ovan, s. 122. TENGWALL, a. a. (1802), s. 332, säger härom: »Domaren kan likväl, efter den honom uti 2 § 20 cap. RB ålagde skyldighet, förelägga parterna at med tilförordnade gode män en sådan ägande syn anställa, oansedt twisten wore redan instämd.» Se vidare BROOMÉ: Allmänna civilprocessen, s. 208; WREDE: Bevisrätten, s. 52; GRANFELT: Den materiella processledningen s. 99.

² Se 1695 års förslag till jordabalk, kap. 14 (Förarbetena, D. 1, s. 214).

³ Förarbetena, D. 7, s. 272.

⁴ Förarbetena, D. 7, s. 105.

kap. 7 § Jordabalken.¹ Hovrättens framställning i ämnet ledde ävenledes till önskad påföljd, så att en särskild bestämmelse om ägandesyn insattes i förslaget. Bestämmelsens formulering ändrades sedermera i 1713 års förslag. Efter en kortfattad redogörelse för rågångstvistens förlopp heter det därstädes: »Havin dock först ägandesyn», varvid i marginalen finnes bifogad en upplysning, att detta stadgande insatts »för metodens skull» och emedan det »i lagen förr aktat är.»² Först i 1723 års förslag möter ungefär samma formulering, som sedan kom att bli gällande lag.³

Redan 1712 hade förslag framställts, att landtmäteriförrättning borde föregå ägotvists upptagande vid häradsting. Lagkommisjonen ansåg emellertid vid detta tillfälle, att en dylik förrättning var »alldeles orimlig», då ägandesyn fanns föreskriven i lagen.⁴ Ehuru frågan för denna gång förföll, upptogs den åter i samband med tillkomsten av 1725 års landtmäteriinstruktion.⁵ Enligt denna medgavs grannarne att under landtmätarens medverkan vid rågångsutstakning sinsemellan träffa förlikning, vilken skulle upptagas i ett protokoll, som i sin tur kunde företes inför rätta och av tingsrätten verificeras och stadfästas. Vid tvist borde båda sidornas pretentioner noga angivas samt deras skäl och râmärken beskrivas (p. 9).

Redan före tillkomsten av 1734 års lag fanns sålunda en legal bestämmelse, som praktiskt taget gjorde stadgandet om ägandesyn obehövt. Utvecklingen gick även efter 1734 års lag i samma riktning, och landtmäteriförrättningen fick småningom i ägotvister »rent av karaktär av rättsmedelsinstans» under härads-

¹ 12 kap. 7 § JB: »Grannar skola rågång sin å alla sidor upgå, åtminstone hwart tridie åhr, at then til sina skiljemärken altid richtig hålles.» Jfr SCHREVELIUS: Civilrätt, D. 2, s. 110, där på tal om detta stadgande säges: »Det är just ett sådant rågrannarnas uppgående af rågången, som i 14: 1 JB betecknas med benämningen ägandesyn». Se vidare kungl. brevet 1745 ²²/₄ (JUSLEEN, s. 146) samt kungl. förordn. 1749 ¹/₃ (MODÉE, D. 4, s. 2854). Ang. tillämpning av stadgandet i 12 kap. 7 § JB, se RÅÅF: Ydre härad, D. 3, s. 357 (1769). Jfr dessutom NEHRMAN: Inledning til Processum civilem (1751), s. 265.

² Förarbetena, D. 5, s. 127.

³ Förarbetena, D. 6, s. 143. Jfr NEHRMAN: Inledning til Processum civilem (1732), s. 264.

⁴ Förarbetena, D. 3, s. 36.

⁵ Tryckt bl. a. hos MODÉE, D. 1, s. 616.

rätt.¹ Det är därför mindre underligt, att ägandesynen samtidigt avtog i användning. Vid slutet av 1700-talet befinner endast någon enstaka gång, att tingsrätten vid ägotvist hänvisat parter till »sämjesyn».²

I 1783 års förordning om landtmäteriet i riket funnos utförliga föreskrifter rörande förfarandet vid rågångstvist.³ Om landtmätaren ej kunde åstadkomma förlikning mellan rågrannarne, skulle han i närvaro av dessa uppgå och avmäta pretentionslinjerna å ömse sidor. Kopia av karta över tvisteplatsen jämte utdrag av det vid förrättningen förda protokollet skulle skyndsamt tillställas de tvistande, som därefter vid domstol hade att vidare utföra sin talan. I sådant fall var kändeparten skyldig att vid äventyr av talans förlust instämma rågrannarne till näst-påföljande ting. Landtmätaren var dessutom pliktig att samtidigt till rätten inkomma med särskildt yttrande över tvistens beskaffenhet.⁴

1866 års skiftesstadga, vars hithörande ännu gällande bestämmelser funnos intagna redan i 1827 års skiftesstadga enligt den lydelse, densamma erhållit genom 1832 års kungörelse, har vidare utvecklat ovanbemälda landtmäteriförfarande. Författningen skiljer mellan tre olika fall,⁵ vilka kunna förekomma såväl vid skifte som utan samband därmed. 1) Är rågång förut icke fastställd, skall landtmätaren på övligt sätt uppgå skiljelinjerna, avfatta alla godkända eller stridiga skiljemärken å karta samt i protokoll upptaga de skäl, som å ömse sidor kunna anföras av tvistande parter. Sedan landtmätaren vidare sökt bilägga tvisten genom förlikning och detta misslyckats, bör han inom fjorton dagar, räknat

¹ GRANFELT, a. a., s. 100.

² Se t. ex. CALONIUS: Svenska arbeten, D. 1, s. 259. Enligt framställningen hos LINDBLAD: Bevisning (1842), s. 221, synes landtmäteriförrättningen helt kommit att ersätta ägandesynen.

³ Jfr 1749 års förordning ang. landtmätare och deras förrättningar (MODÉE, D. 4, s. 2854): »Ytterligare bör landtmätaren, innan någon häradssyn öfver twistiga ägor och rågångar byr emellan företagas, afmäta tvistelinierne, och deröfver uprätta behörig charta, så framt icke bägge parterne åstunda, eller häradshöfdingen liusligen finna kan, det häradssyn, utan en sådan förutskedd afmätning, kan för sig gå.»

⁴ 1783 års förordning om landtmäteriet i riket, § 62 (MODÉE, D. 12, s. 701).

⁵ 1866 års skiftesstadga, 5 kap. Ang. närmare detaljer, se SCHÜTZ, a. a., s. 193—200, där även olika prejudikat i ämnet finnas anförda.

från sista sammanträdesdagen, utlämna kartan jämte protokollet över förrättningen till de tvistande. Därefter ankommer det på parterna att instämma saken inför rätta, utan att därvid någon viss tid för talans instämmande finnes föreskriven. Vid stämning är det tillräckligt, att en av rågrannarne uppträder som käreande, ty saken prövas likväl med hänsyn till samtliga delägare. 2) Är däremot rågången fastställd eller eljest behörigen bestämd, men osäkerhet råder beträffande dess rätta sträckning på marken, skall landtmätaren söka uppgå rågången efter de märken, som redan förut äro stadfästa eller å ömse sidor godkännas. Sedan skall landtmätaren utlämna protokollet över förrättningen jämte karta till rågrannarne. Klandras icke förrättningen inom viss tid, skall landtmätaren ingiva nyssnämnda handlingar till rätten, som tecknar bevis därå, att rågångsutstakningen vunnit laga kraft. 3) Det tredje fallet slutligen innehåller förfarandet, då rågrannarne förenat sig om förut icke fastställd eller eljest icke behörigen bestämd rågång. Landtmätaren skall då ingiva förlikningsinstrumentet till rätten, som intager detsamma i sitt protokoll till framtida säkerhet.

Med 1734 års lag kan sägas, att det moderna synebegreppet såsom processuellt förfarande vid ägotvist brutit igenom i svensk rätt. Visserligen kvarstodo ännu vissa reminiscenser från 1600-talsrätten, bl. a. den speciella instansordningen, men i det stora hela gav lagen uttryck för en helt ny uppfattning av synens innebörd och väsen. Synen ansågs icke längre, åtminstone ej i de lägre instanserna, vara ett rättegångssätt, som med nödvändighet förutsatte speciella domstolar, utan var endast en förrättning, varigenom den ordinarie domstolen förskaffade sig upplysning i målet. Endast om tvisten ej kunde avgöras på annat sätt, skulle enligt lag rätten döma till härads- resp. lagmanssyn, vilken skulle förrättas icke såsom förut av parternas utsedda representanter, utan av domstolen själv med dess vanliga sammanställning. I överensstämmelse med äldre rätt skulle emellertid synedomen avsägas å tvisteplatsen i stället för å det vanliga tingsstället.¹ Detta sammanhänge tvivelsutan också därmed, att syneförrättningen i äldre tid ansågs vara slutstenen i den ut-

¹ 24 kap. 8 § RB: »När laga syn i jordatvist å landet hållen är; skal dom ther öfwer afsägas, ther synt blifwit.» Jfr 14 kap. 1 § JB samt 12 kap. 7 § RB.

redning, som målet måste genomgå, innan detsamma kunde avdömas, varför något nytt sammanträde å tingsstället icke syntes vara av nöden.¹ Denna synpunkt framträder skarpt exempelvis i Rasbo häradsrätts utslag den 18 juni 1751, enligt vilket häradsrätten fann skäligt, att, innan slut i ägotvisten ske kunde, »taga platsen och det omtvistade rör i ögnasikte».² Redan i början av 1800-talet blev det emellertid vanligt, att rätten, om båda parterna förenade sig i en anhållan härom, efter avslutad syneförrättning uppsköt målet att ånyo förekomma å tingsplatsen. Ett dylikt förfarande, som uppenbarligen stöd i strid med gällande lag, hade ursprungligen tillkommit i avsikt att skapa möjlighet för parterna att efter syneförrättningen förebringa ytterligare bevisning.³ Senare fann även domhavanden samma förfarande med sin fördel förenligt, då han därigenom slapp ifrån besväret att avfatta synedomen på stället.⁴ Som allmän regel kan sägas, att praxis numera på denna punkt försatt lagens stadgande ur bruk.

Efter 1734 års lags ikraftträdande blev på grund av stadgandet i 23 kap. 1 § Rättegångsbalken vanligt i praxis, att endast sju av nämndemännen tjänstgjorde vid själva synesammanträdet. Denna reducering av antalet nämndemän hade naturligen sin grund i en strävan att begränsa synekostnaden så mycket som möjligt.⁵ Angående synekostnaden fanns ett särskildt stadgande

¹ Jfr Svea hovrätts brev 1751 ²²/₁ (MODÉE, D. 5, s. 3061), vari bl. a. föreskrevs, att domar, som fälldes vid häradssyn, borde vid ansvar för domhavanden enl. 24 kap. 5 § RB skriftligen avsägas och till parterna, vilka så önskade, ovägrligen givas, innan denne reste från syneplatsen.

² Rasbo häradsrätts arkiv (UL).

³ Se t. ex. Bälinge häradsrätts arkiv (ULMDK), häradssyneprotokoll 1805 ⁴/₁₀ och 1833 ²³/₈. Jfr domboken 1833 ¹⁶/₁₀.

⁴ Jfr Bälinge häradsrätts arkiv (ULMDK), dombok 1892 ²²/₁₂, § 3, samt häradssyneprotokoll 1893 ⁵/₈, där det bl. a. heter: »Som emellertid parterna förklarade, att de icke åskade, det häradsrätten skulle för utslags afkunnande å stället kvarblifva, fann häradsrätten med parternas begifvande skäligt förklara, det skulle i målet meddelas utslag å sista rättegångsdagen af innevarande års lagtima sommaring med häradet den 25 innevarande augusti.» Synekostnaderna skulle däremot betalas omedelbart på stället; varefter, sedan detta skett, »förrättningen afslöts och häradsrättens ledamöter åtskildes».

⁵ Ännu i kungl. brevet 1691 ¹/₅ till Åbo hovrätt stadgades, att »då syn hålles, böre tolf män i syn vara». (Cit. efter ABRAHAMSSON: Landslagen, s. 481.) Denna regel upprätthölls också i praxis före tillkomsten av 1734 års lag. Jfr dock ÖSTERGREN: Till historien om 1734 års lagreform, D. 2, s. 120.

i 14 kap. 4 § Jordabalken, enligt vilket kâranden var skyldig att förskjuta utgifterna för förrättningen, varefter i själva domen skulle avgöras, å vilken part den slutliga kostnaden kom att stanna. Denna bestämmelse är fortfarande gällande. I den mån synen förrättats trots kârandens bestridande på begäran av svaranden, får emellertid antagas, att denne i överensstämmelse med grunderna för ovanberörda stadgande äger skyldighet att i detta fall förskotta kostnaden för synen.¹ Finner däremot rätten ex officio syn nödig, är kâranden enligt lagens mening skyldig att förskjuta utgifterna för förrättningen, även om han bestridt nödvändigheten av samma förrättning. I praxis förekommer det dock numera endast i undantagsfall, att något förskott i dylika fall behöver utgivas.

Det moderna synebegreppets förekomst vid ägotvist redan i 1734 års lag synes i allmänhet icke hava observerats av doktrinen.² Den har säkerligen i detta hänseende förvillats av benämningen *häradssynerätt*, som ofta användes ännu under 1800-talets senare hälft för att beteckna den ordinarie domstolen vid dess sammanträde å tvisteplatsen. Synedomarne brukade i samband därmed undertecknas »på häradssynerättens vägnar». Det är dock att märka, att i överrätternas domar och utslag under rätterna efter tillkomsten av 1734 års lag sällan eller aldrig betecknats såsom synerätter.³ Benämningen häradssynerätt, som f. ö. ej haft något stöd i 1734 års lag, är att betrakta som ett arv från 1600-talets synerätt och har intet att skaffa med lagens synebegrepp såsom sådant. Förklaringen till att benämningen så länge lyckats bibehålla sig i praktiken är att söka, förutom i den konservativa

¹ Jfr Förarbetena, D. 4, s. 215: »Alla sådana syner (vid ägotvist) skee på den klagande partens omkostnad, som synen begärer, men betalas sedan af den som saken förlorar.»

² Se t. ex. TRYGGER: Skriftliga bevis, s. 61, samt WREDE: Bevisrätten, s. 53. I det senare arbetet heter det bl. a.: »Jordasynens karaktär enligt 1734 års lag gifver sig . . . tydligt tillkänna. Den är icke ett blott moment i rättegången, såsom bevisandet af en eller annan omständighet i andra fall är, utan en *särskild rättegång*, där domstolen i egenskap af *synerätt* både undersöker och afgör saken i hela dess omfång.» TRYGGER framhåller visserligen i Kommentar till lag om ändring i vissa delar af rättegångsbalken d. 14 juni 1901 (s. 9) det felaktiga i att anse »den s. k. häradssynerätten» som specialdomstol, men detta uttalande hänför sig sannolikt icke till tiden närmast efter ikraftträdandet av 1734 års lag.

³ Följande uttryck är i rubriken till riddarsynerättens domar vanligast förekommande: »Häradsrätten har efter föregången syn genom dom sig utlåt.»

anda, som i allmänhet präglar domstolsprotokoll, även i den möjlighet till analogi, som faktiskt förefanns, så länge riddaresyne-rätten ägde bestånd.

Ett av de moment, som karaktäriserade 1600-talets synerätt, var, bortsett från dess speciella sammansättning, att ägotvisten vid denna domstol anhängiggjordes genom särskild stämning.¹ 1734 års lag nämner intet om dylik stämning. Den äldre doktrinen har utan vidare antagit, att en sådan stämning allt fortfarande erfordrades vid häradssyn.² En undersökning av praxis ger emellertid vid handen, att en helt annan uppfattning där gjort sig gällande. Såsom exempel kan anföras Rasbo härads-rätts utslag den 7 juli 1746 under häradssyn vid Trevlinge by i Rasbo socken. En av parterna, som icke tillstädeskommit, hade därvid insändt en skrift med anhållan, att synen måtte uppskjutas, då han icke åtnjutit laga stämningstid. Efter överläggning meddelade rätten följande beslut: »Alldenstund till härads-syn ej någon stämning tarvas, utan att samtliga parterna om tiden därtill kungjorda varda, vartill lag icke heller föreskriver någon tid, och den tid, lag utsatt till stämningars överlämnande och tillställande, så mycket mindre här kan äga rum, som häradssyn allenast är ett fullgörande av vad rätten tillförene dömt . . .; fördenskull kan rätten icke anse den nu gjorda invändningen för laglig.»³ Någon särskild stämning till häradssyn ansågs sålunda ej längre erforderlig.⁴

¹ Jfr ovan, s. 124.

² NEHRMAN: Inledning til Processum civilem (1751), s. 266; TENGWALL, a. a. (1802), s. 335.

³ Rasbo häradssyneprot. (UL) 1746 7/7. Häradssynen uppskötis sedermera på grund av stadgandet i 12 kap. 7 § RB. Jfr f. ö. Rasbo häradssyneprot. 1753 6/8 o. 9/8, 1754 19/8, 1757 4/8 o. 6/8, 1768 19/8 och 1822 17/5; Bälinge härads-syneprot. 1760 31/7, 1772 22/10, 1805 4/10, 1833 23/8 och 1893 5/8 samt Lagunda häradssyneprot. 1787 28/8, 1838 12/10 och 1880 20/6 (dels i UL, dels i ULMDK).

⁴ Jfr ock Svea hovrätts brev 1721 27/11 (anf. hos ARNELL: Stadslagen s. 410), vari lagmän och häradshövdingar göras underkunniga om, att »alla syne-förrättningar i skog och marck, med mehra som der til hörer, måste, lika som andre måhl, som under påstående lagmans- och härads-ting förehafwas och afgöras, i protocollet och domboken införas». Denna föreskrift är i 1734 års lag ersatt med stadgandet i 2 kap. 6 § RB, där det heter: »I domboken skola och alla syner i jordatwister, med domen therå, införda wara.» Jfr numera kungl. kung. 1862 17/6 samt 1915 års lag ang. vissa bestämmelser om insändande till hovrätt av underrätts dombok.

Ett annat utmärkande drag för synerätten under 1600-talet var som bekant, att tredskodom därstädes kunde avgivas vid första rättegångstillfället.¹ Även i detta avseende har 1734 års lag medfört förändring. Genom 12 kap. 7 § Rättegångsbalken stadgas i stället, att om någon av parterna ej kommer tillstädes vid häradssyn å den därför utsatta dagen, skall domaren uppskjuta syneförrättningen till ett senare tillfälle, »evad laga förfall framtas, eller ej». Utebliver däremot någon part vid detta senare tillfälle utan att visa laga förfall, försiggår synen utan hinder därav, varefter dom avkunnas, »efter som skälen där prövas kunna». Detta stadgande, som före 1850 även gällde vid lagmanssyn, tillkom förslagsvis i lagkommissionen först under loppet av år 1734. De äldre förslagen till rättegångsbalk hade nämligen samtliga bibehållit tredskoförfarandet vid härads- och lagmanssyn. Den 22 januari 1734 finnes emellertid i lagkommissionens protokoll antecknat följande: »In pleno avgöres, om vid syner kan dömas in contumaciam.» Det är tydligen det vid detta plenum fattade beslutet, som ligger till grund för stadgandet i 12 kap. 7 § Rättegångsbalken.² Lagen talar på detta ställe endast om kåranden och svaranden. Vid ägotvist skola först och främst jämlikt grunderna för stadgandet i 10 kap. 2 § Jordabalken³ alla de stämmas till tingsrätten, vilka i jordäganderättsligt avseende kunna hava i saken del, och dessa samtliga äro alltså att anse såsom rätta svarande.⁴ Men dessutom kan det i sådana

¹ Jfr ovan, s. 125. Se även SJÖSTRÖM: Om tredskodom, s. 157.

² Jfr Förarbetena, D. 3, s. 347; D. 5, s. 428; D. 6, s. 518; D. 7, s. 549, 562 och 651; D. 8, s. 214 och 216. Se även Förkortningscommissionens project (1755) ang. föreslagen ändring av stadgandet i 12 kap. 7 § RB.

³ 10 kap. 2 § JB är av följande lydelse: »Ej må man ock döma öfver någons mans jordagods, eller sätta hans jord i qwarstad, utan ägaren är lagliga stemd, eller sielf til swars, eller hans wisse ombud.» Ehuru detta lagrum endast talar om jordagods, får stadgandet jämväl anses hava avseende vid rågångstvister liksom vid ägotvister i allmänhet. Lagen förutsätter alltså, att parterna vid dylika tvister utgöras av jordägare. Jfr stadgandet i 14 kap. 1 § JB. Någon skyldighet för vederbörande att dessutom instämma innehavare av begränsade sakrätter föreligger icke vid ägotvist. I äldre tid hände det, att rättagaren ville inträda såsom bi-intervenant i rättegången, varför skattebonden jäml. 15 kap. 5 § RB borde giva honom underrättelse om ägotvistens uppkomst. Detta stadgande har emellertid numera av naturliga skäl förlorat sin forna betydelse. — Jfr för tysk rätt REISS, a. a., s. 141 ff.

⁴ Ang. ombud för publika hemman, se NEHRMAN: Inledning til Processum civilem (1751), s. 267.

mål bliva nödvändigt att även undersöka de grannars rämärken, vilkas ägor sammanstöta med de tvistandes, men vilka för övrigt icke hava del i tvisten. I så fall böra även dessa grannar anmodas att närvara vid syneförrättningen. Sistnämnda personers uteblivande kan dock icke hindra synens verkställande å utsatt tid.¹

I äldre tid kunde, såsom förut nämnts,² häradsrättens resp. lagmansrättens dom till syn överklagas genom vad, vilket sammanhänge därmed, att domstolen genom denna dom ansågs slutligt lämna målet ifrån sig. Då denna möjlighet genom 1734 års lag försvann, utgör detta ett ytterligare stöd för åsikten, att stiftarne av nu gällande lag i häradssyn endast sett en förrättning, företagen av ordinarie domstol.

Olika meningar hava inom doktrinen gjorts gällande, huruvida en missnöjd part genom särskilda besvär kan överklaga ett måls utställande till syn. LINDBLAD³ anser under hänvisning till 16 kap. 6 § Rättegångsbalken, att en part icke kan förvägras en dylik rätt, under det att WREDE⁴ finner att, ehuru lagen i detta sammanhang begagnar uttrycket »döma», rättens beslut om syn ej är någon dom i egentlig mening och »således icke heller underkastat ändringssökande genom rättsmedel». En undersökning i Svea hovrätts arkiv utvisar emellertid, att Lindblads uppfattning överensstämmer med rättspraxis.⁵ Den legala grunden är dock numera att söka i 16 kap. 12 § Rättegångsbalken.⁶

I anslutning till äldre bestämmelser i landslagen⁷ hade 1734 års lag ursprungligen stadgat, att alla syner skulle »hållas emellan

¹ TENGWALL, a. a. (1802), s. 335. Praxis framgår av protokollen vid Rasbo häradssyn 1753 ⁹/₈, Hagunda häradssyn 1786 ¹²/₈ och Lagunda häradssyn 1787 ²⁸/₈ (UL). Ang. det fall, då rättens ordförande eller nämndeman uteblir från syneförrättning, se 9 kap. 1—2 §§ RB.

² Se ovan, s. 124 och 127.

³ Bevisning, s. 221. Motsvarande uppfattning återfinnes hos TRYGGER: Kommentar till lag om ändring i vissa delar af rättegångsbalken d. 14 juni 1901, s. 64.

⁴ Bevisrätten, s. 52. Samma uppfattning återfinnes hos BROOMÉ, a. a., s. 209.

⁵ Se t. ex. Svea hovrätts utslag (RA) 1793 ¹²/₆. Jfr CALONIUS: Svenska arbeten D. I, s. 448, där lagmansrättens beslut den 10 oktober 1741, varigenom målet till lagmanssyn blivit utställt, anses hava »vunnit laga kraft».

⁶ 16 kap. 12 § RB: »Menar part, att genom beslut, som af underrätt meddelats, målet onödigt uppehålls, äge han mot det beslut föra särskild talan».

⁷ Se ovan, s. 47. Jfr ock NEHRMAN: Inledning til Processum civilem (1732), s. 271.

Valborgs och Allhelgonadag». Endast för sådan händelse, att antingen vägarne beskaffenhet förorsakade, att rätten under nämnda tid ej kunde förfoga sig till tvisteplatsen, eller samtliga parter därom åsämjdes, fick annan tid tagas i anspråk, under förutsättning att marken då var bar.¹ Detta stadgande mötte emellertid snart opposition hos allmogen, som ansåg, att synerna voro till hinder för skördearbetet.² I anledning härav utfärdades den 13 januari 1757 en kunglig förklaring i ämnet av följande innehåll:

»Ehuru väl lagen uti 14 kap. 2 § Jordabalken stadgar, det syn bör hållas emellan Valborgs och Allhelgonadag, men om orten är så oläglig, att man på den årstiden dit ej komma kan, eller då parterna därom på alla sidor åsämjas, må syn ske på annan årstid, när bar mark är, så haver dock Kungl. Maj:t, i anseende till förekomna skäl, uppå riksens ständers underdåniga tillstyrkande i nåder funnit godt ovannämnda lagrum i så måtto förklara, att syner och ägodelningar hädanefter, utan avseende därpå om parterna därom åsämjas eller ej, må förrättas alla tider på året, allenast marken därtill tjänlig finnes.»³

Denna förändring kan också i viss mån sägas innebära ett led i samtidens strävan att inpassa synen såsom ett moment i rättegången.

En gammal tvistefråga utgör spörsmålet, varthän syn skall räknas i systematiskt avseende. Den svenska doktrinen har dock i allmänhet allt ifrån NEHRMAN⁴ betraktat syn såsom ett bevismedel, samordnat med vittnen och skriftliga bevis. Svårigheten var endast att bringa denna terminologi i överensstämmelse med 1734 års lag, ty syn förekom som bekant icke bland övriga i lagen uppräknade bevismedel i 17 kap. Rättegångsbalken. Lagkommittén sökte i sitt 1826 utgivna betänkande giva en förklaring till denna bristande överensstämmelse mellan lag och dok-

¹ 14 kap. 2 § JB. Jfr Förarbetena, D. 4, s. 214 o. 253.

² Jfr JUSLEEN, s. 445.

³ MODÉE, D. 6, s. 4525. Jfr kungl. brevet 1757 ²⁸/₉ (tryckt hos JUSLEEN, s. 457), där det även talas om att sommarmånaderna böra »i görligaste måtto för allmogen sparas».

⁴ Inledning til Processum civilem (1732), s. 218.

trin. Lagstiftaren skulle sålunda enligt kommitténs mening, då, liksom tillföre, när »de äldre lagarne författades, betraktat synen mindre som ett blott bevis, än som ett eget slag av domstol».¹ I själva verket är den doktrinära uppfattningen ursprungligen endast ett lån från utländsk rätt. Det lider nämligen intet tvivel om att Nehrman vid författandet av sina föreläsningar i stor utsträckning tillgodogjort sig de äldre tyska och italienska juristernas bearbetningar av den romerska rätten. Särskildt den av Nehrman ofta åberopade Mascardus har i sina *Conclusiones probationum* utförligt betonat synens karaktär av bevismedel.² Trygger har emellertid i senare tid sökt mera ingående motivera den svenska doktrinen ställning till frågan. Bevismedlet syn definieras av honom såsom »en av domstol, vare sig i dess vanliga sammansättning eller på särskildt sätt sammansatt, gjord iakttagelse av fakta, medelbart eller omedelbart relevanta, denna iakttagelse må nu hava skett å vanliga platsen för domstolens sammanträde eller å stället».³ Denna definition är dock, ehuru i och för sig fullt riktig, alltför vid för att i systematiskt hänseende kunna med någon fördel användas. I varje bevismedel ingår nämligen domarens egen iakttagelse såsom ett nödvändigt moment, men enligt vedertaget språkbruk talas det därvid icke i allmänhet om syn som bevismedel, utan detsamma benämnes i stället efter de av domaren iakttagna för rättegången medelbart relevanta fakta, såsom exempelvis skriftliga bevis, eget erkännande eller vittnesbevis.⁴ Endast om objektet för synen utgöres av *factum probandum*, skulle det kunna bliva fråga om syn som bevismedel, eftersom syneobjektet i sin egenskap av bevistema icke samtidigt kan vara sitt eget bevismedel.⁵

Jag har emellertid här endast att sysselsätta mig med synebegreppet, sådant det framträder vid ägotvist. Redan av det

¹ Förslag till allmän civillag (1826), s. 320. Jfr TRYGGER: Skriftliga bevis, s. 61 o. 65.

² MASCARDUS åter har hämtat sin uppfattning från glossatorerna, av vilka han i detta sammanhang citerar AZO och ACCURSIUS. Jfr v. WEVELD: Zur Lehre vom Gerichtlichen Augenschein im Civilprozess, s. 17.

³ TRYGGER: Ett och annat om syn, s. 16.

⁴ Jfr ENGSTRÖMER, a. a., s. 15 o. 136.

⁵ Jfr TRYGGER: Skriftliga bevis, s. 56 ff. Annorlunda WREDE: Bevisrätten, s. 49 ff. Ang. förhållandet mellan dessa bägge olika uppfattningar, se MATZ: Processledning, s. 129.

nyss sagda torde framgå, att syn vid ägotvist icke bör betraktas såsom något bevismedel. Vid ägotvist består nämligen syneobjektet förutom vittnen huvudsakligen av rå och rör jämte likartade av lagen erkända gränsmärken, kartor samt andra skriftliga bevis, vilka samtliga äro att anse såsom för rättegången medelbart relevanta fakta, genom vilka domaren sluter sig till existensen av factum probandum.¹ Vad först kartor beträffar, hänföras de av doktrinen till den grupp av skriftliga bevis, som går under namn av offentliga handlingar.² Därvid måste noga skiljas mellan kartor, som upprättats före och efter 1725 års landtmäteriinstruktion. Först genom denna instruktion föreskrevs nämligen, att kartor för att vara giltiga borde uppvisas vid ordinarie ting samt där av domstolen verificeras och stadfästas, vargenom de sålunda erhöilo full beviskraft. De före år 1725 upprättade, ej fastställda kartorna äro dock icke utan allt bevisvärde. Genom 1747 års kungliga resolution har nämligen föreskrivits, att vederbörande domare må »vid förekommande ägotvister noga pröva, huruvida någon pålitlig efterrättelse av dessa kartor kan erhållas och de för fullt domskäl gälla, när inga mer giltiga bevis emot dem upptes kunna.»³ Domaren har m. a. o. att undersöka, huruvida en sådan karta endast är en privat urkund, eller om det är sannolikt, att den tillkommit genom förening av vederbörande rågrannar. Endast i det senare fallet kan kartan tillmätas något vitsord, vilket ytterligare förhöjes, såvida det finnes, att densamma överensstämmer med å marken förekommande gränsmärken.⁴ Vid rågångstvist är nämligen i varje fall kartan endast ett sekundärt bevismedel i förhållande till rå och rör eller andra gränsmärken, om det kan styrkas, att de av ålder varit hållna för laga skillnad. Kartornas bevisvärde minskas också därigenom, att kartor stundom befunnits sakna tillförlitlighet på grund av krympning.⁵

Rå och rör samt övriga legala gränsmärken⁶ räknas åter i

¹ Annorlunda TRYGGER: Skriftliga bevis, s. 62.

² LINDBLAD: Bevisning, s. 156; TRYGGER: Skriftliga bevis, s. 156; LAGUS: Skriftliga urkunder, s. 31 ff.

³ Res. på prästeståndets besvär 1747 ²³/₁₂, § 9 (MODÉE, D. 3, s. 2491). Jfr kungl. brevet 1779 ²⁰/₁₂.

⁴ Jfr SCHÜTZ, a. a., s. 192 o. 194.

⁵ Se t. ex. Bälunge häradsyneprot. 1893 ⁵/₈ (ULMDK).

⁶ Ang. deras beskaffenhet, se gällande bestämmelser i Jordabalkens 12 kapitel.

bevishänseende till urkunder, vilket begrepp, ehuru det icke är fullt fastställt av doktrinen, dock i allmänhet anses omfatta förutom skrifter även andra föremål, som äro avsedda att utgöra bevis för ett faktum.¹ Det faktum, som vid ägotvist kan ifrågakomma, är antingen rågångens rätta sträckning, varvid rågången fattas såsom en tänkt matematisk linje, eller också läget och omfattningen av en omtvistad parcell.

Vid samtliga nu uppräknade syneobjekt, som förekomma vid ägotvist, utgör domarens iakttagelse endast första ledet i beviskedjan. För att vinna övertygelse om rågångens rätta sträckning eller parcellens omfattning måste således domaren införa ett nytt moment, med vars tillhjälp han kan draga sina slutsatser. Detta moment utgöres av råmärken, kartor, rösebeskrivningar, äldre domar m. m.,² vilka alltså i detta fall äro att anse såsom verkliga bevismedel. Vid ägotvist finnes följaktligen ingen anledning att tala om själva synen som bevismedel för domarens övertygelse.³

Det har med rätta framhållits, att syn enligt 1734 års lag karaktäriseras därav, att iakttagelsen äger rum på annat ställe än tingsplatsen.⁴ Även om domstolen sålunda begiver sig till ett sjukhus för att höra ett därstädes befintligt vittne eller sammanträder å fängelse för att undvika kostnaden av den häktades

Jfr SOLANDER: *De jure limitum* (1746); O. H. FORSELL: *Om ägoskilnader* (1851). NEHRMAN: *Inledning till Processum civilem* (1751), s. 269, säger bl. a. härom: »The gamle hafwa ofta uppå the näststående stenar eller trän hugget eller lagdt märken; såsom ock giordt korss genom eller bleck i furu och andra trän therwid; på thet rågången måtte thesto snarare kunna igenfinnas. Sådant kan man ej förmoda eller wänta på alla ställen; therfore är ock rågången lika giltig, fast slika tecken ej finnes. Men thet är högt nödigt at eftersöka, om thet rå, som wises, är nyligen tit lagdt eller gammalt; hwilket man af måsan och annat thylikt sluta kan.»

¹ WREDE: *Bevisrätten*, s. 60; TRYGGER: *Skriftliga bevis*, s. 79 ff; LAGUS: *Skriftliga urkunder*, s. 5.

² Ang. den s. k. Paltebokens användande som bevismedel vid ägotvist, se Äldre och nyare skånska handlingar, s. 27; Res. på ridderskapets och adelns besvär 1739 ⁸/₆ (MODÉE, D. 2, s. 1568); Just.-rev:s prot. (RA) 1758 ¹⁸/₁₀.

³ I stället för att döma till syn brukar häradsrätten numera ofta förordna landtmätare att, såvida dylik förrättning ej redan ägt rum, genom besiktning på stället utreda det tvistiga samt sedermera inkomma till rätten med utlåtande i saken jämte karta och beskrivning. Jfr för finsk rätt SERLACHIUS: *Sakrätt*, s. 206.

⁴ Se t. ex. WREDE: *Bevisrätten*, s. 50.

hämtning till tingsplatsen, kan därför syn i viss mening sägas föreligga, under förutsättning att begreppet fattas så vidsträckt, som det moderna språkbruket tillåter. I Jordabalkens 14 kapitel har emellertid syn icke avsett att betyda varje domstolens iakttagelse med yttre sinnen, utan begreppet har av lagstiftarne begränsats till ordets egentliga bemärkelse. Syn bör således enligt nämnda kapitel definieras såsom en *inspectio ocularis*, som rätten vid ägotvist företager på annat ställe än själva tingsplatsen i ändamål att därigenom upptaga bevisning.¹

Först i 1734 års lag, sedan syn blivit inpassad som ett moment i den allmänna rättegångsordningen, har lagstiftaren haft anledning att vid ägotvist befatta sig med spörsmålet om kompetenskonflikter mellan vederbörande allmänna domstolar.² Under en tid, då parterna själva hade att utse medlemmar i synerätten, hade detta spörsmål tvivelsutan varit av underordnad betydelse. Den allmänna regeln om forum vid jordatvist har sedan gammalt varit, att käromålet skulle anhängiggöras vid den domstol, inom vars domvärjo den omtvistade jorden var belägen, eller det s. k. *forum rei sitæ*. För det fall emellertid, att tvisteparken var belägen i ett härad och svarandens övriga fastighet i ett annat, beroende på att svarandens ägor sträckte sig över häradsgränsen, fanns ingen bestämd regel förrän i 1734 års lag, där i 10 kap. 14 § Rättegångsbalken stadgas som följer: »Nu kan så vara, att bolbys ägor sträcka sig över häradsmärke in i annat härad, och vill han, som där möter, något därav klandra; käre då i den rätt, där bolbyn ligger.» Även om tvisteparken sålunda ligger inom kärandens tingslag, skall likväl en parcelltvist anhängiggöras vid domstolen i det tingslag, dit svarandens fastighet i jordeboksav-

¹ Jfr CALONII definition i sina föreläsningar (mskr. i JFUB), enligt vilka *inspectio ocularis* eller syn är den *actus juridicus*, varigenom *corpus rei litigiosæ* undersökes och granskas.

² I äldre tid hade som bekant häradsrätt icke varit behörig att upptaga ägotvist mellan kronohemman. Samma förhållande ägde rum även enligt 1734 års lag, tills slutligen genom kungl. förordningen den 17 april 1828 stadgandet i 10 kap. 16 § RB i hithörande delar erhöi följande lydelse: »Tvista kronohemman, ett eller flere, om jord och byaskillnad, läge häradsrätt dem emellan. Gränsar till dessa allmänning, vare lag samma; och förordne Konungens befällningshafvande någon, som å ämbetes vägnar när är, då kronan del i saken hafver.»

seende hör.¹ Stadgandet, som kan sägas utgöra ett undantag från den allmänna regeln om *forum rei sitæ*,² har emellertid i senare tid tagits i anspråk för att reglera jämväl förhållanden, som förut ansetts höra hemma under annat lagrum. Tidigare är omtalat,³ huru vid rågångstvist rätten brukade visa målet ifrån sig, såvida den omtvistade rågången sammanföll med administrativ gräns, varvid part jämlikt 14 kap. 5 § Jordabalken nödgats hos vederbörande anhålla om förordnande av särskild domstol, vilken därvid fått i uppdrag antingen att utreda själva forumfrågan eller att avgöra ägotvisten i dess helhet. Sedan olämpligheten i detta förfaringssätt påvisats främst av lagkommittén,⁴ har såväl doktrinen som praxis för dessa fall anvisat en ny forumregel, varvid ovanberörda stadgande i 10 kap. 14 § Rättegångsbalken analogivis fått tjäna som stöd. Regeln kan lämpligen uttryckas på följande sätt: Rågångstvist skall, såvidt ej annorlunda finnes stadgat,⁵ anhängiggöras vid den häradsrätt, inom vars område svarandens fastighet är belägen.⁶ Skulle fastigheten höra till mer än en domsaga, inträda de vanliga reglerna för *forum rei sitæ* i dylikt fall.⁷

Om rågångstvist yppas mellan »borgare och bolby, som till stadsmark gränsar», finnes emellertid ett särskildt stadgande. Jämlikt 10 kap. 19 § Rättegångsbalken skall nämligen dylik tvist för varje fall avgöras genom häradsrätt. Det har påståtts, att grunden till detta stadgande skulle vara den, att stadsmark, som gränsar till kringliggande landsbygd, ofta äges av staden såsom sådan, och att för dylik händelse rådstuvurätten är att betrakta

¹ Som exempel på tillämpningen av detta stadgande må anföras Hagunda häradsrätts dom 1761 ²³/₉, i parcelltvist mellan Ryda kungsgård i Lagunda härad å ena, samt Vrå säteri i Hagunda härad, å andra sidan (RA). För nyare tid, se NJA 1914, s. 441.

² KALLENBERG: Civilprocessrätt, D. 2, s. 481. — ³ Se ovan, s. 139.

⁴ Förslag till allmän civillag (1826), s. 278. Härmed överensstämmer Förslag till rättegångsbalk (1849). Se f. ö. Ask: Underrätternas inbördes behörighet i tvistemål (1896), s. 81.

⁵ Se t. ex. 10 kap. 19 § RB, som i det följande behandlas.

⁶ Se t. ex. NJA 1897, s. 297. Jfr Lagkommitténs förslag (10 kap. 28 § RB), som tydligen i detta fall influerat på praxis: »Kommer twist upp emellan ägare af särskilda fasta egendomar om jord, rågång eller bolstada skäl, uppdämning af watten, stängsel eller annan rättighet eller skyldighet, som fast egendom åtföljer; döme den rätt, inom hwars domsaga swarandens egendom ligger.»

⁷ Se härom närmare KALLENBERG: Civilprocessrätt, D. 2, s. 483.

såsom jävig.¹ Även har det anförts,² att detta förhållande varit vanligt förekommande vid tiden för 1734 års lags tillkomst, varför lagstiftaren med denna omständighet för ögonen med nödvändighet måst hava påverkats i antydd riktning. Detta betraktelsesätt bottnar emellertid sannolikt i den från juridisk synpunkt felaktiga³ uppfattningen, att en tvist om bolstada skäl vid tiden för lagkommissionens verksamhet, liksom även senare, skulle hava inneburit någon tvist om äganderätt.³ Grunden till ifrågasättande stadgande synes snarare vara att söka i historiska skäl. Rågångstvister hade alltifrån nyare tidens början i första instans handlagts av synerätt under presidium av häradshövding eller hans ställföreträdare, varvid parterna haft rätt att utse halv nämnd vardera. Om ena parten utgjorts av stad eller dess invånare, hade detta icke medfört någon förändring i synerättens sammansättning. Redan från slutet av 1500-talet finnas exempel på att borgmästare och råd såsom representanter för en stad överenskommit med motparten, att den ordinarie häradsnämnden för visst fall skulle utgöra jämväl synenämnd.⁴ Någon synerätt i ordets egentliga bemärkelse fanns av naturliga skäl helt enkelt icke att tillgå inom stad. Ägotvister därstädes hava nämligen även i äldre tid lätt kunnat avgöras utan något syneförfarande.⁵ Då häradssynerätten i 1734 års lag uppgick i den ordinarie häradsrätten, föll det av sig självt, att den senare rätten övertog den förras

¹ SCHREVELIUS: Civilprocess, s. 74; ASK: Underrätternas inbördes behörighet i tvistemål, s. 79; WREDE: Civilprocessrätt, Bd I, s. 160; KALLENBERG: Civilprocessrätt, D. 2, s. 482.

² Skifteslagstiftningskommissionens betänkande 1918, s. 391.

³ Att så icke varit fallet, framgår bl. a. av 10 kap. 14 § RB, där lagstiftaren skiljer mellan tvist om äganderätt och tvist om bolstada skäl. Se förutom av Skifteslagstiftningskommissionen i dess betänkande 1918, s. 409, anförda rättsfall, även Häradssynerättens dom uti en ägotvist emellan Arboga stad och Goby byamän (tryckt 1753) samt Riddaresynerättens domar (RA) 1778 ²³/₆ (Stockholms län), 1783 ¹⁶/₈ (Jönköpings län), 1788 ⁸/₈ (Skaraborgs län) och 1823 ²⁸/₁₀ (Hallands län). Jfr ock Riddaresynerättens prot. och handl. 1756 i tvisten mellan Trälleborgs stad och Tommerup, i vilket mål dock själva domen saknas i RA.

⁴ Se t. ex. Städers akter, Söderköping, häradssyneprot. 1589 ²⁸/₉ (RA).

⁵ Såsom ett undantagsfall får betraktas förfarandet i Svea hovrätts dom 1689 ²⁶/₁₀, ang. »strijdig husbyggnat», anford av BECCHIUS under rubrik »ägotvist i stad», i vilken dom hovrätten i analogi med landsrätt resolverade, att »godhe män, sådana som parterne kunna förenas om», skola »i ögnasicht taga alt hwad som dem emellan strijdigt är», samt därefter inkomma med betänkande till hovrätten.

samtliga funktioner, och detta desto hellre som häradsrätten vid denna tid besatt vida större erfarenhet än rådstuvurätten, då det gällde att uppsöka gränsmärken av rårs och rörs beskaffenhet. Denna erfarenhet sammanhängde givetvis med nämndeinstitutionen, sådan densamma utvecklats inom landsrätten.

Ovanberörda stadgande i 10 kap. 19 § Rättegångsbalken nämner endast tvist »om ägoskillnad», vilket måste betraktas som ett speciellt undantag från den allmänna regeln. Därav följer, att vid parcelltvist mellan borgare och bolby huvudregeln blir gällande, så att en dylik tvist avgöres av den domstol, inom vars område svarandens fastighet är belägen. I detta fall, liksom även då ägotvist inom stad förekommer, får det numera antagas, att rådstuvurätten jämlikt grunderna för 14 kap. Jordabalken äger befogenhet att, då besiktning av tvisteparken prövas vara av nöden, förätta syn på stället.¹ Någon dom behöver emellertid icke avkunnas i omedelbart sammanhang med syneförrättningen.

De bestämmelser, som i äldre tid gällde för ägotvist inom by,² kunna sägas blivit kodifierade genom 1 kap. 4 § Byggningsbalken i 1734 års lag. Detta stadgande har följande lydelse:

»Ingen have våld den by riva, som i rätta solskifte lagd är, utan alla jordägare därom åsamjas. Klagar någon, evad han haver mer eller mindre i by, att han fått mindre eller sämre lott, än han hava bör; söke laga syn därå, och jämke domaren dem emellan.»³

Förarbetena till 1734 års lag giva vid handen, att lagstiftaren avsett att låta Jordabalkens 14 kapitel reglera jämväl det processuella förfarandet vid dylik ägotvist inom by. Detta framgår även av den i 1 § sistnämnda kapitel förekommande satsen: »Tvista jordägare om ägor . . .». Uttrycket »jordägare», som tillkommit i samband med den Cronhielsmska bearbetningen av lagförslaget, är synbarligen insatt i lagen närmast med hänsyn till att föremålet för tvisten även skulle utgöras av »ägor»,⁴ varmed

¹ Jfr THULIN: Den svenska skifteslagstiftningen, s. 320, samt MATZ, a. a., s. 128.

² Jfr ovan, s. 54 och 126. — ³ Jfr K:LL, BB 4.

⁴ I de tidigare lagförslagen är det nämligen i motsvarande paragraf endast tal om tvist mellan byar angående ägoskillnad. Se t. ex. Förarbetena, D. 4, s. 214.

i första hand avsågs ägolotter inom by.¹ Då förutsättning för ägotvist inom by bl. a. är, att det omtvistade området ligger innanför bygränsen, kan dylik tvist icke innebära någon tvist om rågångens rätta sträckning, utan är att karaktärisera som en art av parcelltvist, och detta så mycket hellre som förefintliga gränsmärken mellan de olika ägolotterna under solskiftets tid icke haft något vitsord i jordägenderättsligt avseende vid bestämmandet av de olika ägolotternas omfattning inom by.²

Skifteslagstiftningen³ har emellertid kommit att medföra en väsentlig förändring av jordförhållandena inom by,⁴ och därigenom har också det processuella förfarandet vid ägotvister mellan de olika hemmanen därstädes delvis fått en annan karaktär. Gränserna, som på marken utmärka de olika fastigheternas omfattning inom ett skifteslag, sakna visserligen fortfarande ur jordägenderättslig synpunkt vitsord, åtminstone i första hand, men byamålet, som under solskiftets tid vid ägotvist varit en utslagsgivande faktor, har numera ersatts av skifteskartan jämte tillhörande skifteshandlingar.⁵ Ett syneförfarande å tvisteplatsen bru-

¹ Jfr 1 kap. 3 § BB. Förut är omtalat, att »ägor» även kunde betyda parceller, som voro belägna utanför bygränsen.

² Gränsen mellan de olika ägolotterna inom by hade däremot betydelse vid t. ex. mål om åverkan och olovligt bruk av annans område.

³ Samma regler gälla också numera för hemmansklyvning och ägostyckning. Se härom Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 160. Ett särskildt kapitel för sig utgör däremot ägotvist i samband med jordavsöndring. Sådan tvist måste nämligen i första hand avgöras med huvudsaklig hänsyn till överlåtelsehandlingens innehåll. För det fall, att överlåtelsehandlingen icke ger någon ledning för ägotvistens avgörande, bliva emellertid de vanliga reglerna att tillämpa. Se härom närmare Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 161.

⁴ År 1909 hade dock av i riket befintliga 67,336 mantal 20,000 ännu icke undergått laga skifte eller därmed likvärdig delning. (1911 års betänkande med förslag till lag om skifte af jord m. m., s. 95).

⁵ Se Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 145, där det bl. a. heter: »De särskilda lotternas områden utmärkas (vid skifte) på kartan, innan de utläggas på marken. Här är således kartan det primära, så att den äger vitsord mot de å marken utstakade gränslinjerna. I och med skiftets fastställande blifva också skifteslinjerna fastställda, sådana dessa linjer tänkas draga i enlighet med hvad skifteshandlingarna och däri gjorda beräkningar utvisa. Kartan ensam är i sådant afseende icke afgörande, då vid linjernas uppdragande på denna felaktigheter kunna förelöpa; det är till skifteskartan med därtill hörande handlingar, man har att gå för att finna normen för skifteslinjernas rätta sträckning.» Jfr Naum. Tidskr. 1878, s. 707; NJA 1882, s. 549; 1892, s. 497 o. 546.

kar därför i dylikt fall närmast gå ut på en undersökning från domstolens sida, huruvida ägoskillnaden på marken, eller den s. k. skifteslinjen, står i överensstämmelse med laga skifteskartan.¹

I äldre tid hade missnöjd part inom åtta dagar från häradsrätt kunnat vädja »under lagman»,² som i fall av ägotvist brukade utställa saken till laga syn enligt samma regler, för vilka förut redogjorts i samband med häradssyn. Sedan lagmansrätten upphävts genom 1849 års lagstiftning, får numera enligt gällande lag part även vid ägotvist vädja under hovrätt. Om hovrätten i sådant fall finner ny syn nödig, vilket alltid bör ske, så snart på grund av intyg eller eljest riktigheten av häradssynens iakttagelse med skäl synes vara ifrågasatt, skall jämlikt 14 kap. 3 § Jordabalken³ denna syn hållas icke av hovrätten utan genom en synenämnd, bestående av en ledamot i hovrätten med biträde av två underdomare i orten. De utsända personerna skola ej döma å hovrättens vägnar, utan endast avfatta sin iakttagelse i ett syneinstrument, som ingives till hovrätten. Synenämndens iakttagelse måste därvid betraktas, som om den varit gjord av hov-

¹ Se t. ex. Lagunda häradssyneprot. 1880 ²⁹/₆ (ULMDK). Enär ägoskillnaden på marken inom byn (Långtoraby) befanns överensstämma med laga skifteskartan, ansågs yrkandet om rättelse ej förtjäna avseende.

² Se 25 kap. 1 o. 2 §§ RB i 1734 års lag, där det bl. a. heter: »Nöjes man ej åt then dom eller utslag, som häradsrätt i hufwudsaken, å tinget, eller wid laga syn i jordatwist, eller husesyn å prestebol, frälse eller skattehemman fäldt hafwer; tå må han wädja med tre marck under lagman, antingen genast, eller sidst innan åttonde dagen gått til ända, then inräknad, tå domen föll.»

³ Genom kungl. förordningen 1849 ¹⁸/₄ har 14 kap. 3 § JB erhållit följande lydelse: »Nu vill någon med den synedom (d. v. s. häradsrättens) sig ej åtnöja; wädje då under hofrätt, som i Rättegångsbalken sägs. Fullföljes vadet och finner hofrätten ny syn tarfvas; utnämne hofrätten en af sine ledamöter att synen hålla, och kalle två underdomare i orten att honom biträda. Det protokoll, som vid synen föres, gifve han till hofrätten in, och hofrätten döme sedan i saken. Drages saken under Konungen och finnes den ej tillräckligen utredd, ändå att syn föregått; då må ytterligare syn hållas, och nämne Konungen i högsta domstolen därtill en af dess ledamöter; låte ock genom hofrätten kalla två underdomare, att vid synen biträda. Öfver denna syn skall protokoll till Konungen ingifvas, på sätt om den syn, som hofrätt förordnat, sagt är. Vid dessa syner må ock vittnen höras, där någon af parterne det åskar. Göres jäf emot vittne, varde vittne ändå hördt; och pröfve sedan hofrätt eller Konungen jäfvet, så ock hvad verkan vittnesmålet äga må. Finner hofrätten eller Konungen syn nödig, och är den ej af underrätt hållen; då må hofrätten eller Konungen låta synen af underrätten verkställas och pröfve sedan saken.»

rätten själv. Någon motbevisning gentemot syneinstrumentets riktighet får därför icke förekomma vid samma domstol. Syne-nämndens huvudsakliga funktion är att förrätta syn, men i likhet med de medeltida synenämnderna får hovrättens synenämnd även upptaga vittnesbevis. Varje självständig prövning är emellertid undandragen den delegerade hovrättssynen. Den får ej ens avgöra, huruvida vittnesjäva föreligger.

Överklagas saken hos Kungl. Maj:t, och högsta domstolen prövar ytterligare syn nödig, hålles densamma av en synenämnd, bestående av en ledamot i högsta domstolen likaledes med biträde av två underdomare. I övrigt gäller om detta rättegångsförfarande i tillämpliga delar vad som förut anförts beträffande den delegerade hovrättssynen.

Om hovrätten eller högsta domstolen prövar syn nödig, och sådan befinnes icke hava hållits av underrätt, lämnar lagen en utväg öppen att återförvisa målet till underrätten i och för syns verkställande, varefter ägotvisten vid vederbörande högre instans kan upptagas till slutlig prövning. Underrätten kommer därvid att enbart fungera såsom synenämnd.

Den lydelse, stadgandet i 14 kap. 3 § Jordabalken erhållit genom 1849 års förordning, hade, som ovan (s. 114) nämnts, tillkommit i nära anslutning till lagkommitténs år 1826 framlagda förslag. Ursprungligen hade det varit meningen, att förordningen icke skulle utfärdas, innan lagberedningen inkommit med sitt nya förslag till rättegångsbalk, men då detta drog ut på tiden, och då det var känt, att lagberedningen i princip icke hade något att invända mot den gamla instansordningens upphävande, blev förordningen ändå utfärdad den 18 april 1849. Lagberedningens förslag till rättegångsbalk, som några månader senare utgavs av trycket, visade sig emellertid innehålla en viss kritik gentemot lagkommitténs förslag, en kritik, varom statsmakterna vid förordningens utfärdande av allt att döma saknat kännedom och därför icke kunnat tillgodogöra sig. Särskildt var denna kritik riktad mot den delegerade hovrättssynen, som förklarades vara principiellt olämplig, då lagberedningen ansåg »varje sak för vinnande av kännedom, varom syn vore av nöden, kunna bäst bedömas av dem, som själva syneförrättningen övervarit». Beredningen föreslog istället, att, om »överrätten funne ny syn tarvas, synen borde hållas av överrätten själv eller, när det ej lägligen

och utan synnerlig kostnad ske kunde, av en dess ledamot och två till hans biträde kallade underdomare i orten, vilka gemensamt skulle för synen utgöra överrätt och äga att såsom sådan på stället utfärda dom». Var däremot målet vid synetillfället icke slutligt handlagt, skulle syneprotokollet ingivas till överrätten, som sedermera hade att döma i målet. Motsvarande bestämmelser ansågos dock icke böra gälla för högsta domstolen.

Den kritik, som ovan kommit till synes gentemot 1849 års lagstiftning, fortsattes och utvecklades närmare av nya lagberedningen, särskildt i motiven till dess år 1889 avgivna förslag till lag angående bevisning inför rätta.¹ Den fördel, som låg däri, att den domstol, som skulle döma i målet, också själv gjorde de iakttagelser, vilka vid målets avdömande skulle tjäna till ledning, var enligt beredningens mening av så påtaglig betydelse, att den ej utan tvingande skäl hade bort uppgivas. Vidare ansåg beredningen, att det icke var överensstämmande med en god processordning att först låta höra vittnen, mot vilka jäv förekom, och sedermera överlämna åt den domstol, som skulle döma i målet, att pröva eventuella jäv. Nya lagberedningen föreslog istället, att hovrätten, såvida denna icke själv hade tillfälle att hålla syn, vilket enligt beredningen »icke alltid lär vara förenat med alltför betydande svårigheter», skulle uppdraga åt underrätten i orten att förrätta densamma. Under rätten skulle visserligen i detta fall icke få döma i målet utan endast upptaga bevisning, men i motsats till den delegerade hovrättssynen enligt gällande lag borde underrätten erhålla befogenhet att under vissa förutsättningar pröva vittnesjäv. Vad högsta domstolens förhållande till syn angår, trodde sig beredningen hava funnit en lösning genom att i enlighet med 135 § skiftesstadgan överlämna åt högsta domstolens eget godtfinnande att välja den form, som för varje fall befanns lämpligast.²

Ovanstående bestämmelser upptogos i nya lagberedningens förslag till lag angående bevisning inför rätta i ett särskildt kapitel om syn (5 kap.). Samtidigt föreslogs ett upphävande av innehållet i 14 kap. 3 § Jordabalken, vilket istället skulle få följande

¹ Jfr Nya lagberedningens betänkande ang. rättegångsväsendets ombildning, D. I, s. 218 ff.

² Nya lagberedningens förslag till lag ang. bevisning inför rätta, s. 108.

lydelse: »Nu vill någon med den synedom sig ej åtnöja, vädje då under hovrätt, som i Rättegångsbalken sägs.»¹ Dessa förslag kommo sedermera att i väsentligen oförändrat skick inflyta i de förslag till bevisningslag, vilka av Kungl. Maj:t framlades vid 1893 och 1897 års riksdagar.² Det är dock att märka, att nya lagberedningens förslag, att överrätten själv skulle förrätta syn på stället, frångåtts av Kungl. Maj:t, som istället delvis ånyo upptagit gällande bestämmelser om den delegerade hovrättssynen. Sedan kapitlet om syn sammanslagits till en paragraf, framlades det 1902 ånyo av Kungl. Maj:t inför riksdagen, denna gång såsom 45 § i ett förslag till ny lydelse av 17 kap. Rättegångsbalken.³ I vissa enskilda motioner, som i samma syfte avgivits vid flera av de nästpåföljande riksdagarne⁴, upptages bl. a. även berörda paragraf. Ehuru intet av nyssnämnda lagförslag vunnit riksdagens bifall, har dock icke någon speciell anmärkning riktats mot de föreslagna bestämmelserna om syn.

Vid reglerandet av de allmänna domstolarnes syneförfarande måste först och främst hänsyn tagas till det förhållandet, att synebegreppet i det allmänna rättsmedvetandet förändrat karaktär. Enligt nutida åskådning bör nämligen genom häradsstyrelsens verksamhet allt bevismaterial av relevans i målet hava upptagits i vederbörande syneinstrument jämte dithörande handlingar. På grundval av detta material har häradsrätten att sedermera avkunna sitt utslag. Ett överklagande av detta utslag kan möjligen hava till följd, att överrätten kommer att hysa en annan uppfattning av exempelvis råmärkenas bevisvärde och därför i det slutliga utslaget stannar inför ett annat resultat än det, vartill häradsrätten kommit, men något nytt syneförfarande bör därvid icke vara av nöden, såvida den vädjande parten icke giver skäl till antagandet, att häradsrätten icke fullständigt upptagit samtliga å tvisteparken förekommande relevanta fakta. I sistnämnda fall kan överrätten remittera målet till underrättens förnyade utredning och avgörande med särskild hänsyn till de skäl,

¹ Nya lagberedningens förslag till lag ang. bevisning inför rätta, s. 20 o. 29.

² Kungl. Maj:ts prop. vid 1893 års riksdag, n:o 3, samt vid 1897 års riksdag, n:o 6.

³ Kungl. Maj:ts prop. vid 1902 års riksdag, n:o 24.

⁴ Se motioner i ämnet vid 1903, 1905, 1907 och 1908 års riksdagar.

som blivit anförda av den vädjande parten.¹ Ett uttalande av nya lagberedningen år 1889 visar, att ovannämnda förfaringssätt då ansetts såsom gällande rätt, ehuru detsamma icke överensstämmer med stadgandet i Jordabalkens 14 kapitel. I motiven till beredningens förslag till lag ang. bevisning inför rätta heter det nämligen: »Det torde knappt behöva anmärkas, att det i varje fall står såväl överrätt som konungen öppet att i sammanhang med beslut om syn återförvisa målet till underrätt och sålunda bringa saken i hela dess vidd under dess prövning.»² Om underrätten på grundval av den nya utredningen i målet ej finner något skäl, som föranleder ändring av det slutliga utslaget, står det i varje fall den missnöjda parten fritt att på nytt överklaga detsamma. Hovrätten har under sådana omständigheter att taga hänsyn jämväl till det nya material, som tillkommit genom underrättens förnyade utredning och torde i de flesta fall med stöd härav kunna avgöra målet, utan att något ytterligare syneförfarande behöver äga rum. Intet torde heller hindra, att hovrätten från början påfordrar nytt upptagande vid underrätten av bevismaterial utan att återförvisa själva målet.³ Motsvarande bestämmelser gälla även för högsta domstolen.

De synenämnder, som i de högre instanserna kommit att ersätta de gamla synerätterna, kunna däremot principiellt lika litet som dessa försvara sin plats i ett nutida svenskt rättssystem. Då det nämligen som här enbart gäller syn på stället, kan en överrättsledamot, även om han biträdes av två underdomare, knappast anses kunna uträtta saken bättre än den med ortens förhållanden bekante häradshövdingen, som dessutom till sin hjälp har förutom landtmätare en nämnd av minst sju personer, vilka i allmänhet genom sina förutsättningar måste sägas vara särskildt lämpade för sitt ifrågavarande värv. De i 14 kap. 3 § Jordabalken omförmälda synenämnderna, vilka f. ö. i praxis sällan eller aldrig tagits i bruk, böra under sådana förhållanden utmönstras ur lagstiftningen.

I det föregående är omtalat, hur under 1700- och 1800-talen

¹ Jfr BERGENDAL, a. a., s. 70, samt SKARSTEDT: Om återförvisning af mål, s. 31 ff. Ovan anförda synpunkter hava i viss mån kommit till uttryck redan i 1743 års förordning (MODÉE, D. 3, s. 2105).

² Nya lagberedningens förslag till lag ang. bevisning inför rätta, s. 109.

³ KALLENBERG: Civilprocessrätt, D. 2, s. 500; WREDE: Civilprocessrätt, D. 1, s. 175. Jfr förslag till reform av rättegångsväsendet (Helsingfors 1901), D. 2, s. 191.

sådana rågångstvister, som förekommo i samband med skifte eller avvitrting i vissa delar av landet handlagts av särskilda specialdomstolar.¹ Anledningen därtill var säkerligen dubbel: dels förelåg ett behov, att dessa tvister snabbt avgjordes för att icke verka hindrande på skiftes- resp. avvitrtingsarbetet, dels ville vederbörande icke öka de allmänna domstolarnes i vissa landsändar redan alltför tunga arbetsbörda. Samma synpunkter ligga också till grund för det förslag i ämnet, som 1911 framställt av skifteslagstiftningskommittén, och som senast 1920 ånyo framförts av jordstyckningskommissionen. Förslaget går ut på, att tvister om rågång² skola sammanföras med skiftesmålen och behandlas uteslutande av de ägodelningsrätter, som i samband därmed böra upprättas en för varje län. Ägodelningsrätten skulle enligt det senaste förslaget bestå av en ägodelningsdomare såsom ordförande samt såsom övriga ledamöter överlandtmätaren i länet och tre ägodelningsnämndemän. Till ordförande skulle konungen för viss tid förordna en av häradshövdingarne i länet eller annan lagkunnig, i domarevärv erfaren man, under det att nämndemännen skulle för sex år väljas av vissa deputerade, vilka i sin tur blivit utsedda å kommunalstämma av de kommunens röstberättigade medlemmar, som där äga eller innehava jordbruksfastighet.³

Ovanberörda förslag har emellertid, såvidt det rör ägodelningsrätternas omorganisation, blivit utsatt för en nedgörande kritik.⁴ Sedan Kungl. Maj:t den 30 december 1922 förordnat, att jordkommissionens förslag i dess helhet skulle bliva föremål för omarbetning, finns det därför anledning till antagande, att jordkommissionen kommer att återgå till det förslag i ämnet, som 1918 framlades av skifteslagstiftningskommissionen, och som i huvudsak för ägodelningsrätten ville bibehålla nu gällande organisation.⁵

Skifteslagstiftningskommittén har även föreslagit en revider-

¹ Se ovan, s. 108.

² Jordstyckningskommissionen har i likhet med Skifteslagstiftningskommissionen tillagt uttrycket »och annan fastighetsgräns».

³ Se härom närmare Jordstyckningskommissionens betänkande 1920, s. 51 ff.

⁴ Se härom BERGLÖF: Jorddelningslagstiftningen, s. 111.

⁵ Jfr 1918 års förslag till lag om delning av jord å landet m. m., s. 50 o. 313.

ring av det utomprocessuella förfarandet vid rågångstvist. Det väsentligt nya i kommitténs förslag utgör den konsekvent genomförda principen, att rågrannarne icke hava medgivits någon rätt att bestämma över rågångens sträckning i annan ordning, än som stadgats beträffande ägoutbyte, varför förslaget icke heller upptagit någon befogenhet för delägarne att förena sig om rågång på annat sätt än genom att godkänna förrättningsmännens därom meddelade beslut.¹

Ehuru det icke lider något tvivel om att detta sistnämnda förslag är ett klart uttryck för en historiskt riktig uppfattning, har likväl förslaget även på denna punkt mött motstånd. Lantmäteristyrelsen uttalar i sitt utlåtande 1915 härom bl. a. följande: »Även om det vore teoretiskt riktigt att icke medgiva delägarne någon direkt dispositionsrätt över rågångarne, så syntes det dock ur praktisk synpunkt lämpligt att tillåta delägarne, att, då de voro fullt ense, göra sådana smärre ändringar, som ej medförde någon minskning i värdet å någondera fastigheten.» Såväl skifteslagstiftningskommissionen 1918 som jordstyeckningskommissionen 1920 hava även i princip anslutit sig till denna uppfattning, varvid dock rätten att ingå förening begränsats till de olika pretentionslinjerna.²

Vad rågångstvisternas överförande till ägodelningsrätt beträffar, måste detta förslag betraktas som lämpligt, under förutsättning att begreppet rågångstvist fattas i den inskränkta mening, som bl. a. kommit till uttryck i föreliggande avhandling. De rent äganderättsliga tvister, som ovan sammanförts under den gemensamma beteckningen parcelltvist, böra däremot fortfarande handläggas av de allmänna domstolarne. Lantmäteristyrelsens förut omnämnda utlåtande visar emellertid, att vederbörande icke uppdrager någon bestämd skillnad mellan dessa olika slag av ägotvister.³

¹ Skifteslagstiftningskommitténs betänkande 1911, s. 21 ff.

² Lantmäteristyrelsens utlåtande 1915, s. 106; Skifteslagstiftningskommissionens betänkande 1918, s. 22 ff.; Jordstyeckningskommissionens betänkande 1920, s. 23 ff.

³ Lantmäteristyrelsens utlåtande 1915, s. 310. Följande satser torde vara belysande för den allmänna uppfattningen: »Ostridigt torde emellertid vara, att tvist om rågång innebär tvist om äganderätt. Rågångsfrågornas förläggning till ägodelningsrätt synes därför föranleda därtill, att fråga av samma innebörd kunde handläggas av skilda domstolar, ofta beroende enbart på åtgörande av enskild person.»

URMINNES HÄVD VID ÄGOTVIST

I. Begrepp.

I de svenska landskapslagarne omtalas ett institut, som kan betecknas med uttrycket *lång tids hävd*. I dess mest utvecklade form framträder institutet i Östgötalagen (BB 28: 4), där tillstånd gavs att värja äganderätten till intaga å allmänning utan att behöva visa laga fång, men genom att styrka sig hava ständigt brukat intagan under så lång tid, att tvenne gärdesgårdar efter varandra hunnit ruttna ned och en tredje blivit uppsatt, eller ungefär en mansålder. Lång tids hävd användes sålunda snarare som ett sätt att förvärva äganderätt till fastighet, än som ett bevismedel för samma äganderätt, då det här faktiskt gällde ett legaliserande av gamla förhållanden, som i sig själva voro rättsvidriga.¹

Av helt annan karaktär var det institut, som i Magnus Eriks-sons landslag (EB kap. 1) för första gången möter under namn av *urminnes hävd*. I stadgandet härom, vilket bär alla spår av inflytande från kanonisk rätt, säges först: »Fem äro laga fång till jord i Sveriges lag.» Efter uppräknings av dessa olika fång, arv, skifte, köp, gåva och pant, fortsätter stadgandet: »Lagligt stånde, olagligt återgånge, ty att lagfånget är rätt fånget, och allt olagligen fånget är som ofånget, till urminnes hävd åkommer.» Först i Kristoffers landslag (JB kap. 1) infördes ett ytterligare tillägg av följande lydelse: »Och evar som urminnes hävd åkommer, det är lagfånget, och det må ingen kvälja.» Det är dock icke troligt, att tillägget avsett att innehålla någon nyhet av reell innebörd.²

I kanonisk rätt hade urminnes hävd kommit till användning huvudsakligen för att skydda rättigheter, som voro av offentlig-

¹ KUYLENTIERNÄ: Om häfd å äganderätt till jord, s. 151 o. 174.

² KUYLENTIERNÄ, a. a., s. 164.

rättslig karaktär, såsom rätt till tull av vägförande, rätt till tionde o. d. En undersökning av de svenska medeltida urkunder, som ännu finnas i behåll, ger vid handen, att urminnes hävden även i Sverige från början företrädesvis tagits i anspråk såsom skydd för samma eller liknande rättigheter. Sålunda omnämna medeltida handlingar ett flertal fall, då urminnes hävd användts till bestyrkande av frälserätt till jord; vid ett annat tillfälle talas om urminnes hävd på skatt o. s. v.¹ Från samma tid finnas dock exempel på att urminnes hävd i Sverige haft betydelse jämväl i jordäganderättsligt avseende.²

Frågan om urminnes hävdens innebörd synes emellertid först mot 1500-talets slut leda till någon skarpare meningsskiljaktighet. Vid denna tid hade nämligen hertig Karls räfst begynt, vilken gick ut på att söka återvinna den jord, som högadeln slagit under sig till följd av Västerås' recess, men vilken jord hertig Karl till en början inom furstendömet och sedermera inom hela riket ansåg tillkomma honom i egenskap av landsfurste. Under de ägotvister, som i anledning härav uppstodo, gjorde adeln stundom gällande, att jorden innehades på grund av urminnes hävd, vilken vore ett laga fång och därför icke kunde motbevisas. Av intresse är att se, hur en av adelns ledare, riksrådet Hogenskild Bielke, medan tvistigheterna med Vasaätten pågingo, begagnade sin ställning som domhavande vid räfsteting och lagmansting för att vid lämpliga tillfällen utförligt betona hävdens egenskap av laga fång. På landstinget i Uppsala, vid vilket Hogenskild Bielke den 24 januari 1586 presiderade såsom ordförande, framhölls sålunda med skärpa, att urminnes hävd icke kunde påtalas, »efter det är så laga fång påkommet.»³ Och i domboken för det lagmansting, samma riksråd höll i Uppland under februari och mars månader 1586, heter det bl. a., sedan hävden i ett mål vederbörligen konstaterats: »Därför avsades till en fullkomlig dom, att man honom sin gamla hävd icke ifrån döma kunde,

¹ Se t. ex. Dipl. Suec. 4176 (1347); Sv. Dipl. 184 (1402), 589 (1405), 1095, 1178 och 1190 (1409); STYFFE: Bidrag, D. 2, s. 65 o. 73 (1399) samt D. 5, s. 524 (1513); HADORPH: Biärköa-rätten, s. 31 (1380); Norrköpings medeltid 77 (1417).

² Se t. ex. Sv. Dipl. 2633 (1419); HAUSEN 2534 (1443); HAUSEN: Bidrag I, s. 47 (1487), samt Upplands lagmansdombok, s. 25 (1490).

³ Hog. Bielkes landstingsdombok 1586 (RA).

efter det vår lagbok uttryckligen förmäler, att var urminnes hävd är påkommen, det have ingen makt att klandra eller påtala, *efter det är fullt laga fång.*¹

Hertig Karl hyllade emellertid en motsatt uppfattning beträffande innebörden av begreppet urminnes hävd, vilket han ur processuell synpunkt närmast karaktäriserade som bevismedel. I brev till riksrådet Erik Sparre den 26 februari 1586² skriver hertigen bl. a.: »I beskylle Oss uti Eder skrivelse, att Vi hava utan lag och dom Eder avträngt Eders och Eders föräldrars långhävddade egendom; så borde Eder något sparsamligen både tala och skriva i den sak och icke så mycket pocka på Eder långa hävd som Eder lagfångna hävd. *Ty I vete, att en olaglig fången hävd hjälper ingen ägande.*» Några år senare sökte hertig Karl införa en gemensam stadga för hela riket om urminnes hävd, i vilken stadga hans egen uppfattning av hävdens natur skulle komma till uttryck. Förslaget, som är bekant under namn av konung Johans stadga,³ emedan det 1590 intogs i Johan III:s förslag till ordning vid tillämpningen av adelns privilegier, innehöll bl. a., att ingen fick stödja sig på urminnes hävd, med mindre denna var »lagligen fången, som lag uttrycker».⁴ Även såsom konung bibehöll Karl samma uppfattning. År 1609 förklarade sålunda Karl IX med tydlig syftning på urminnes hävd, att han endast kunde gilla »de fem laga fång, som i lagboken förmäles».⁵

Adelns ståndpunkt till frågan om urminnes hävdens innebörd bottnade i den åsikten, att om en person styrkt, att han eller hans fångesmän under tillräckligt lång tid innehaft en äga oklandrad och hans vederpart icke kunde bevisa motsatsen, skulle samma äga tillfalla den, som åberopat urminnes hävd, även om å andra sidan handlingar företeddes, som intygade, att detta

¹ Hog. Bielkes lagmanstingsdombok 1586 (RA). Kurs. av förf.

² HKReg. (RA) 1586 ²⁶/₂. Jfr ibid. 1585 ¹⁹/₈ samt AHLQVIST: Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering, s. 67.

³ Jfr KUYLENSTIERNA, a. a., s. 182. Äng. konung Johans stadga, se vidare nedan, s. 199 o. 221.

⁴ Svenska riksdagsakter, Ser. I, D. 2, s. 1081.

⁵ ÖRNHIELMS relation i Handl. rör. Skand. hist., D. 22, s. 404. 1609 års brev är tryckt hos WAARANEN: Samling af urkunder rör. Finlands historia, D. 3, s. 12.

faktiska förhållande olagligen uppkommit.¹ Karl IX ansåg däremot, att grunden för urminnes hävd icke låg däri, att en person länge innehaft ägan oklandrad, utan däri, att det faktiska förhållandet presumerades hava tillkommit på lagligt sätt, varför personen i fråga borde mista ägan, om i nyssnämnda fall gamla handlingar utvisade, att fånget olagligen uppkommit.

Det ligger nära till hands att antaga, att Karl IX med sin tolkning av urminnes hävdens begrepp endast avsett att införa den sedermera erkända satsen, att hävden icke fick åberopas gentemot kronan.² En sådan tanke synes dock hava varit främmande för Karl IX och hans samtida. Därom vittnar bl. a. konungens förslag till jordabalk 1609 (kap. 25), enligt vilket hävden skulle gälla för den, som under minst 50 år innehaft »konungs och kronogods».³

Känt är, att Karl IX icke gentemot aristokratiens motstånd lyckades genomdriva sina idéer inom rättskipningens olika områden. Vad särskildt frågan om urminnes hävdens innebörd beträffar, kunde aristokratien så mycket lättare göra gällande sin ståndpunkt, som denna samtidigt erhöll ett stöd av doktrinen. Riksrådet JOHAN SKYTTE påvisade sålunda i början av 1600-talet i sin kommentar till stadslagen, hurusom urminnes hävdens egenskap av laga fång stod i full överensstämmelse med romersk rätt. F. ö. ansåg Skytte, »att denna urminnes hävd är insatt uti lagen för ett laga fång icke utan synnerliga orsaker», 1) »på det en måtte vara förvissad, att han vore rätte äganden till ett ting», 2) »att på trätan skall bliva en gång en ända».⁴ Samma uppfattning, som kom till synes i Skyttes kommentar, gick sedermera igen i arbeten av SIDENIUS,⁵ RÅLAMB⁶ och KLOOT.⁷ Dessa

¹ En liknande grundsats var samtidigt gällande i dansk rätt. Rättsfall från exempelvis 1552 och 1590 utvisa, att i Danmark åtkomstens laglighet icke kom i betraktande, så snart en part kunde visa sig oklandrat hava innehaft fast egendom under viss tid. STEMANN, a. a., s. 481.

² Jfr KUYLENSTIERNA, a. a., s. 194, not 2.

³ Lagförslag i Carl den niondes tid, s. 162.

⁴ Se vidare WOLFF: Riksrådet Johan Skyttes kommentar till stadslagen, s. 100—103.

⁵ De immemoriali præscriptione (1662).

⁶ Observationes juris practicæ (1674), s. 18.

⁷ Then swenska lagfarenheetz spegel (1676), s. 84 ff.

författare äro emellertid kända för osjälvständighet gentemot utländskt inflytande.

Det vore dock icke överensstämmande med riktigheten att påstå, att doktrinen i Sverige under 1600-talet enhälligt betecknat urminnes hävden som ett laga fång.¹ STIERNHÖÖK har nämligen i ett arbete² framhållit, att landslagen icke räknade urminnes hävd såsom »någon special, enskildt eller besynnerligt laga fång för sig».³ Denna Stiernhööks uppfattning har ett visst intresse med hänsyn till författarens kända förmåga att tillvarataga inhemska grundsatser utan att i likhet med den övriga samtida doktrinen i alltför hög grad låta sig påverkas av romersk rätt.⁴

Under 1600-talet förekommer stundom i officiella handlingar uttrycket »urminnes hävd eller annat laga fång»,⁵ vilket torde utvisa, att urminnes hävden numera allmänt i praxis betecknades som laga fång. Några rättsfall från Svea hovrätts arkiv bestyrka detta antagande.⁶ Även 1686 års lagkommission hyste den åsik-

¹ Annorlunda KUYLENSTIERNA, a. a., s. 179.

² En kort tractat om morgongåfwor (1651). Arbetet, som utgick i minst tre upplagor, angives i företalet hava tillkommit i syfte att tjäna »them enfaldigom, som domare-embetet bekläda, til underwijsning och rättelse.»

³ Jfr även PREZBECKIUS: De possessione, där urminnes hävd definieras som »een förähring aff lagen bekräftad, med hwilken obegriplige ting igenom tiden, aff hwilkens begynnelse ingen säya weet, *lijska som ett laghafång* häffdarens herredöme tillägnas, slutandes ther medh en endskap på sådana trätor».

⁴ De skiljaktiga meningar, som inom doktrinen kommit till synes beträffande tolkningen av urminnes hävdens rätta innebörd enligt landslagen, hava även framträdt inom den senare rättshistoriska litteraturen. LINDBLAD anser sålunda i en 1843 utkommen avhandling om preskription (s. 114), att landslagen icke bestämt något annat, än att besiktning, som var urminnes, skulle anses vara lagfången, d. v. s. tillkommen genom något av de förut uppräknade fem laga fången. KUYLENSTIERNA åter framhåller i sitt förut anförda arbete (1917), att landslagen uttryckligen förutsatte, att något var olagligt fångat och att detta olagligen fångna genom urminnes hävd blev lagfångat. Lindblad gör sig m. a. o. till målsman för åsikten, att urminnes hävd enligt landslagen endast vore att betrakta som en legal bevispresumtion, under det att Kuylenstierna förfäktar samma hävds egenkap av laga fång. Kuylenstierna (a. a., s. 178) anser, att Lindblads »fullkomligt obestyrkta» åsikt »först» omfattats av NEHRMAN. Ang. Nehrmans uppfattning, se nedan, s. 181.

⁵ Se t. ex. Göta hovrätts skr. till Kungl. Maj:t 1638 ^{10/11} (i Palmskiöldska saml. 122, UB), samt 1643 års lagkommissions handlingar (WAHLBERG, a. a., s. 71 o. 73).

⁶ Anförda hos KUYLENSTIERNA, a. a., s. 179. I dom 1683 ^{7/7} anför exempelvis Svea hovrätt, att kändarna »beropa sig opå dubbelt laga fång» nämligen skifte och urminnes hävd.

ten, att urminnes hävd var ett laga fång, och en av kommissionens ledamöter ville t. o. m. insätta hävden bland de övriga i 1 kap. Jordabalken uppräknade fången.¹ Samtliga kommissionens lagförslag före 1723 kommo dock att i berörda hänseende bibehålla landslagens gamla bestämmelser.² Dessutom innehöll emellertid förslagen ett särskildt kapitel (kap. 15) rörande institutets rekvisit. I 1723 års förslag är däremot bestämmelsen om urminnes hävd i kapitlet om laga fång försvunnen, medan det särskilda kapitlet om urminnes hävd finnes kvar. Det har gjorts gällande,³ att denna förändring av lagförslagets text endast skulle kunna förklaras därigenom, att lagkommissionen ändrat sin föregående uppfattning beträffande urminnes hävdens innebörd på sådant sätt, att hävden ej längre betraktades som laga fång utan som legal bevispresumtion. Då 1734 års lag i förevarande avseende till fullo överensstämmer med 1723 års förslag, skulle m. a. o. urminnes hävd, sådant institutet framträder i sistnämnda lag, helt hava ändrat karaktär. Till stöd för denna åsikt anföres bl. a., att just omkring 1700 i den tysk-romerska rätten uppfattningen om urminnes hävden såsom bevispresumtion brutit igenom.⁴ En annan förklaring kan dock även tänkas. Cronhielm, som redigerat 1723 års förslag, hade som bekant satt som sin uppgift att omsätta alla balkarne på »en tjänlig och kort lagstil». Under detta sitt arbete har han visserligen strukit bestämmelsen om urminnes hävd i kapitlet om laga fång, men detta bevisar så mycket mindre någon förändrad mening rörande begreppets innebörd, som samma åtgärd långt tidigare varit påtänkt i korthetens och klarhetens intresse. Redan 1688 hade man nämligen

¹ Se Lagkommissionens prot. 1688 ¹³/₁₂ (Förarbetena, D. I, s. 46): »Her kan sättias: laga fång är köp, arf, uhrminnes häfd».

² Förslagen till jordabalk, kap. 3. — ³ KUYLENSTIERNA, a. a., s. 217.

⁴ Som ett ytterligare stöd för åsikten om lagkommissionens förändrade uppfattning av hävdens natur anför KUYLENSTIERNA, att det särskilda kapitlet om urminnes hävd i 1734 års lag fått en plats efter kapitlet om rå och rör och om syn, »utan tvivel», säger denne författare, »just emedan det behandlar ett sätt att bevisa äganderätt». Denna argumentering faller emellertid på sin egen orimlighet, då samma plats intagits av ifrågavarande kapitel i samtliga förslag till jordabalk, alltså jämväl under en tid, då även enligt Kuylenstiernas åsikt lagkommissionen kvarstått på sin gamla ståndpunkt, att urminnes hävd var ett laga fång. En motsvarande plats intager f. ö. kapitlet om urminnes hävd redan i 1643 års lagkommissions utlåtande. (Jfr WAHLBERG, a. a., s. 71—72).

— alltså under en tid, då den nya tysk-romerska uppfattningen icke kunde vara känd i Sverige — inom lagkommissionen haft för avsikt att helt överflytta urminnes hävd till det särskilda kapitlet (kap. 15) i Jordabalken. Lindskiöld, som under denna tid var kommissionens president, yttrade sålunda under diskussion över 1 kap. Jordabalken om urminnes hävdens följande: »Detta (stadgande) synes ej här nödigt, utan på det ställe om hävd särskildt talas.» Orsaken till detta uttalande låg däri, att kommissionen kommit underfund med att uppräknigen av laga fång i 1 kap. Jordabalken numera ej var till fyllest. Kommissionen konstaterar nämligen samtidigt, att det finnes många »laga fång, som här ej kunna insättas». Då ett institut sålunda mycket väl kunde räknas som laga fång, även om det icke förekom i 1 kap. Jordabalken, saknades ur redaktionssynpunkt all anledning, varför urminnes hävd, som ju hade sitt särskilda kapitel för sig, skulle kvarstå i det förstnämnda lagrummet. De övriga fem laga fången bibehölls för att tjäna som exempel på fång. Ofullständigheten i uppräknigen antyddes därvid genom uttrycket »desse äro laga fång».¹

Några verkliga skäl hava sålunda icke kunnat förebringas för åsikten, att urminnes hävd genom 1734 års lag förändrat karaktär. Orsaken, varför lagen i fråga om hävdens väsen icke intager någon utpräglad ståndpunkt, synes snarare vara den, att lagstiftarne enligt sin åskådning ansett hävdens beteckning av laga fång så självklar, att den ej ens behövde särskildt anmärkas i lag.

Det är däremot sannolikt, att den förändrade uppfattning av frågan, som småningom visade sig inom doktrinen, berott på inflytande från den tysk-romerska rättslitteraturen, där bl. a. Wernher och Böhmer på grundval av de romerska källorna påvisat urminnes hävdens egenskap av bevispresumtion.² I Sverige synas dessa författares arbeten först hava påverkat Nehrman, som, ehuru han både i sin 1729 utgivna »Inledning til jurisprudentiam civilem» och i sin 1746 utkomna nya upplaga av

¹ Förarbetena, D. 1, s. 44. Jfr NEHRMAN: Jurisprudentia civilis (1746), s. 19.

² Se härom LINDBLAD: Prescription, s. 110. Enligt GEORGI: Allgemeines europäisches Bücherlexicon har J. B. WERNHERS arbete Selectæ observationes forenses (sju volymer) utkommit i Wittenberg 1710—23 och J. H. BÖHMERS arbete Consultationes et decisiones (tre volymer) i Halle 1733—47.

samma arbete betecknat urminnes hävden som ett laga fång, plötsligt 1750 i en specialavhandling om urminnes hävd förfäktade den motsatta åsikten.¹ Av intresse är att se, huru Nehrman i denna avhandling ändrar ståndpunkt i sin uppfattning även beträffande landslagens bestämmelser om urminnes hävd. Denne författare, som samtidigt med lagkommissionen verkat som universitetslärare, har tydligen icke kännedom om någon förändring av hävdens karaktär genom 1734 års lag.²

Diskussionen om urminnes hävdens natur fortsatte emellertid inom doktrinen. Därvid intog CALONIUS³ en särskild ståndpunkt. Urminnes hävden var nämligen enligt denne författare varken ett laga fång eller en bevispresumtion, utan helt enkelt en besittning, som utan avbrott fortfarit så länge, att dess början ej kunde utredas. Urminnes hävdens skydd berodde endast därpå, att besittning alltid skyddade innehavaren, så länge som någon annan ej visade bättre rätt till föremålet. Calonii åsikter gingo sedermera igen i lagkommitténs och äldre lagberedningens förslag till jordabalk,⁴ men synas icke direkt hava haft något inflytande på praxis.

LINDBLAD,⁵ som för landslagens vidkommande framhållit urminnes hävdens natur av bevispresumtion,⁶ sade sig sakna an-

¹ NEHRMAN: De præscriptione immemoriali (1750). Jfr KÖNIG: Lärdomsöfning, Tom 2 (1745), s. 108 ff.; SOLANDER: De possessione immemoriali (1752); O. RABENIUS: Om klander i jordafång (1767), s. 3, samt RYDBERG: De usucapione seu præscriptione, qua dominium per possessionem acquiritur (1815), vilka senare författare dock knappast synas hava tagit något intryck av den nya uppfattningen.

² ÖSTERGREN har i en uppsats »Om författarskapet till de Nehrmaniska disputationerna» (i Tidskr. utg. af Jur. fören. i Finland 1900, s. 107—113) sökt göra gällande, att bl. a. ifrågavarande avhandling icke författats av Nehrman själv, utan av respondens J. Bex. Även om detta vore riktigt, vilket emellertid Ö. icke lyckats fullt bevisa, får det antagas, att respondens' i avhandlingen uttalade mening stått i överensstämmelse med Nehrman's åsikter i ämnet. Ö. medgiver också, att samtliga under Nehrman's presidium framförda avhandlingar kunna »anses som frukter af den undervisning, Nehrman lämnade». Detta framgår också därav, att författarne understundom uttryckligen erkänt, att de för disputationens utarbetande tillgodogjort sig sin præses' föreläsningar.

³ Prælectiones in jurisprudentiam civilem, s. 672 ff. Jfr WREDE: Matthias Calonijs, s. 141.

⁴ Förslag till allmän civillag (1826), s. 82; Förslag till giftermåls-balk, ärfta-balk, jorda-balk och byggnings-balk (1847), motiver, s. 98.

⁵ Prescription, s. 113—15. — ⁶ Se ovan, s. 179, not 4.

ledning till antagandet, att stiftarne av vår gällande lag betraktat hävden annorlunda än de gamla lagstiftarne, och överflyttade därför följdriktigt denna sin ståndpunkt på 1734 års lag. Urminnes hävdens skyddande kraft vilade sålunda enligt Lindblad icke på ett genom hävden gjort förvärv, utan på lagligt och rättmätigt fång till den ifrågavarande rättigheten, vilket fång likväl icke kunde behörigen styrkas, emedan de därtill erforderliga bevisen gått förlorade på grund av tidens längd. Även SCHREVELIUS¹ antog, att urminnes hävd enligt 1734 års lags mening icke var något laga fång. Urminnes hävd var i stället enligt denne författares åsikt ett skyddsmedel för ett närvarande rättstillstånd och innebar närmast en presumtion, att detta uppkommit på lagligt sätt, ehuru fångets art under tidens längd råkat i glömska. Samma mening omfattas också av O. H. FORSSELL² och ASK³ samt Lagberedningen i dess förslag till jordabalk 1909 (s. 295).

Den motsatta uppfattningen representeras av K. OLIVECRONA⁴ och NORDLING,⁵ vilka ansågo, att urminnes hävden ägde en rättskapande förmåga, att den m. a. o. i och för sig var ett verkligt »förvärvningssätt». Till denna mening hava sedermera anslutit sig WREDE⁶ och SERLACHIUS.⁷

Skillnaden mellan de båda uppfattningarne framträder i själva verket praktiskt taget endast vid sådana fall, då visshet kan vinnas därom, att före hävdetidens början den omtvistade ägan olagligen övergått från någon av kändens fångesmän till svarandens, under förutsättning att svaranden är den, som åberopat urminnes hävd. Den omständigheten, att tvisteparken före nämnda tidpunkt tillhört kändens fångesmän, är emellertid icke i och för sig tillräcklig för att beröva hävden dess verkan. Endast för såvidt det kan bevisas, att tvisteparkens övergång från en av kändens till en av svarandens fångesmän vid något tillfälle före hävdetidens början icke varit eller kunnat vara laglig, anses enligt *presumptionsteorien* urminnes hävd ej föreligga, under det att enligt *laga-fångsteorien* hävden icke anses rubbad genom denna bevisning.

¹ Civilrätt, D. 2, s. 83.

² Om ägoskilnader, s. 46. Urminnes hävd är enligt FORSSELL ett »bevisningsmedel».

³ Sakrätt, s. 55. — ⁴ Förmögenhetsrätten, D. I, s. 48 ff. — ⁵ Präskription, s. 70.

⁶ Sakrätt, D. I, s. 151. — ⁷ Sakrätt, s. 191.

Orsaken till att tvisten mellan de olika teoriernas förespråkare kunnat föras så länge utan något påtagligt resultat, synes vara, att den använda metoden för frågans utredning från början varit felaktig. Problemet är otvivelaktigt av sådan art, att det endast kan lösas rättshistoriskt. Det mest skarpsinniga dogmatiska genomträngande av stadgandet i 15 kap. Jordabalken kan icke leda till något resultat i detta hänseende av den enkla anledningen, att stadgandet aldrig avsett att utgöra någon förklaring av hävdens väsen. Under sådana omständigheter måste med nödvändighet lagstiftarnes uppfattning vid tiden för lagens nedskrivande bli av betydelse för problemets lösning.

Det lider knappast något tvivel om att lagkommissionens ledamöter från början varit behärskade av de idéer, som de insupit genom studiet av den dåtida doktrinen. Urminnes hävden betecknades därför under kommissionens överläggningar utan vidare som ett laga fång. Detta laga fång skilde sig emellertid principiellt högst väsentligt från de övriga i 1 kap. Jordabalken, landslagen, uppräknade. Såsom sedermera kommer att visas, har institutet under vissa förutsättningar, åtminstone i äldre tid, icke ansetts kunna gälla mot kronan, och den tidsbegränsning, vilken såsom förutsättning varit knuten vid urminnes hävd, har icke varit av sådan natur, att den fullständigt avskurit motpartens klandertalan.¹ Under sådana omständigheter kan tryggt påstås, att beteckningen laga fång å urminnes hävd i svensk rätt på det hela taget varit av vilseledande art. Beteckningen kan möjligen hava haft sitt fulla berättigande i utlandet, där tidsrekvisitet varit fixerat till ett bestämt antal år, men i Sverige har densamma knappast någonsin stått i överensstämmelse med den allmänna uppfattningen av hävdens verkliga innebörd. Endast med hänsyn till att den presumtion, varpå lagen grundar sitt stadgande, icke är ofelbar, finnes den möjligheten, att urminnes hävd i ett visst givet fall faktiskt kan bli ett förvärvssätt. Det är sannolikt denna tanke, som ligger bakom föreställningen, att urminnes hävd av lagen avsetts att vara ett laga fång i ordets egentliga bemärkelse. Det kan alltså synas likgiltigt, om man, såsom lagkommissionens ledamöter gjort, betecknar urminnes

¹ Jag bortser här från högadelns misslyckade försök under slutet av 1500-talet att efter utländska förebilder införa en dylik fix tidsbegränsning i svensk rätt, varom mera nedan.

hävd som ett laga fång, blott man samtidigt fasthåller vid den särställning, som är ett utmärkande drag för detta institut,¹ och som redan av Karl IX formulerades med den ovan anförda satsen: »En olaglig fången hävd hjälper ingen ägande.» Laga-fångsteoriens anhängare hava naturligt nog blivit förvillade av att urminnes hävd ofta under 1600-talet såväl i teori som praxis gått under namn av laga fång och åtminstone delvis därav låtit sig påverkas i sitt omdöme beträffande samma hävds väsen. Denna deras ståndpunkt kan emellertid icke sägas vara överensstämmande med den uppfattning, som legat till grund för bestämnelserna i Jordabalkens 15 kap., och som senare även tagit sig ett uttryck genom praxis.²

¹ Jfr NEHRMANS uttalande i Inledning till den svenska jurisprudentiam cameralen (1749), fol. 86: »... fast den (hävden) i några mål erkännes för laga fång, kan den likväl ej (så) anses i alla andra». (Mskr. i KB. Citatet är förut utan angivande av källa avtryckt hos GYLLENSVÄRD: Från processen om äganderätten till del av tomten n:o 64 å Drottningholmsmalmen, s. V).

² Naum. Tidskr. 1866, s. 506.

II. Förutsättningar.

Sedan gammalt har det ansetts, att justus titulus och fides ej kunna komma ifråga såsom förutsättningar för urminnes hävd.¹ Att justus titulus icke fordras, ligger i sakens natur, då urminnes hävdens väsen just består däri, att kunskap saknas, huruvida titulus är justus eller injustus. Vad fides beträffar, hade doktrinen ursprungligen ifrågasatt en fordran på god tro,² men denna ståndpunkt har för länge sedan frånträdts. Visas det nämligen, att tvisteparken åtkommits på olagligt sätt, förlorar hävden sin verkan, oberoende av ond eller god tro. Kan åter klandraren icke ens styrka, att dylik olaglighet förelupit, bör han ännu mindre kunna visa, att ond tro med avseende på sådan olaglighet förefinnes.³ En modern författare⁴ framhåller i detta sammanhang med rätta, att det är onödigt att uppställa ett godtrosrekvisit, när det alltid förefinnes en brist även i tidsrekvisitet, så snart en relevant brist i den goda tron föreligger. Förutsättningarna för urminnes hävd vid ägotvist komma sålunda endast att hava avseende på res habilis, possessio och tempus, vilka nedan var för sig komma att behandlas.

Res habilis.

1734 års lag nämner förutom rättighet som föremål för urminnes hävd fast egendom. Av förarbetena synes, att lagkom-

¹ Se t. ex. NEHRMAN: Inledning til Jurisprudentiam civilem (1729), s. 375.

² RÅLAMB: Observationes, s. 16. Jfr PREZBECKIUS: De possessione.

³ Jfr diskussionen inom lagkommissionen 1688 ^{13/12}: »Om malæ fidei possessio wijses genom wist document, är häfden wisselig öfver enda . . . Men den, som emot häfden tala will, moste sådant wijsa, ty den uthi häfden sitter, behöfver ej sitt fång bewijsa.» (Föarbetena, D. I, s. 46).

⁴ KUYLENTIERNÄ, a. a., s. 180.

missionens ledamöter från början själva tvekat om vad detta sist-nämnda uttryck egentligen innebar. 1697 års förslag talar sålunda endast om »fast egendom inom en annans bolstad och råmärke», men i 1723 års förslag har detta förändrats så till vida, att uttrycket fast egendom får antagas omfatta såväl hela fastigheter som parceller.¹ Vid ägotvist kunna emellertid endast de senare komma i betraktande såsom hävdeobjekt.

Som exempel på parceller upptager lagen utjord eller urfjäll, kvarn och kvarnställe eller annat vattenverk, öar och holmar.² Med utjord åsyftas här icke en självständig lägenhet, som efter sitt byamål äger del i byns samtliga tillhörigheter.³ En utjord i den mening, som avses i 15 kap. 3 § Jordabalken, är däremot närmast att likställa med det därstädes också använda uttrycket urfjäll, eller m. a. o. en osjälvständig lägenhet, som åtminstone i offentligrättslig bemärkelse ej är belägen i ett sammanhang med den fastighet, till vilken lägenheten hör, och i vars mantal den anses ingå. Med sådan utjord bör likställas s. k. enskild odal-äga eller annat område, som vid skifte tillkommer viss fastighet enskildt utöver delningsgrunden.⁴

För att urminnes hävd skall kunna vinnas å utjordar eller urfjällar erfordras enligt gällande rätt, att de äro med rå och rör eller med gård och vård instängda. Motsvarande bestämmelse i landslagen har tolkats så, att en dylik äga icke behövde vara avgränsad »genom femstenarör» för att hävden skulle bli giltig.⁵

¹ Jfr även en anteckning i marginalen vid 1713 års förslag (Förarbetena, D. 5, s. 130): »Ratio: emedan urminnes häfd wara kan icke allenast å ägendom inom annars bolstad, utan ock å hela gods och gårdar ...»

² Fiske och fiskeskär, som omnämnas i 12 kap. 4 § JB som föremål för urminnes hävd, anses numera endast avse nyttjanderätt till vatten, varför de här icke särskildt komma att behandlas. Jfr WREDE: Sakrätt, D. 1, s. 158.

³ LINDE: Sveriges ekonomirätt, s. 141. Jfr nästföljande not.

⁴ Se THULIN: Den svenska skifteslagstiftningen, s. 40—46, som innehåller en ingående utredning av begreppen utjord och urfjäll, delvis i strid med den uppfattning, som kommit till synes i Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 296. Jfr BERGMAN: Studier i svensk servitutsrätt II, s. 26—33; LANG: Om eganderätten till Finlands vatten, s. 96, samt Anteckningar enligt professor J. N. Langs föreläsningar öfver storskiftet, s. 42. Enligt Res. på allmogens besvär 1762 ¹⁷/8, § 12, skola även linsänken i Hälsingland, vilka vid viss ägodelning av samfärd mark kommit att ligga inom annans rågång, jämsställas med i 15 kap. JB omförmälda urfjällar och kvarnställen. (MODÉE, D. 7, s. 5344).

⁵ Svea hovrätts dom (RA) 1688 ²⁶/5. Jfr RÅLAMB, a. a., s. 21.

Med stöd av förarbetena till 1734 års lag får det f. ö. antagas såsom tillräckligt att i detta fall endast upprätthålla en fordran på legala gränsmärken.¹ Vad övriga i Jordabalkens 15 kapitel omnämnda exempel på parceller beträffar, hava de i allmänhet sin naturliga begränsning, vilket är orsaken till att lagen i detta avseende förbigår dem med tystnad.²

I 15 kap. 2 § Jordabalken stadgas ett undantag beträffande urminnes hävdens giltighet. »Sådan hävd gäller ej i en by och tegskifte, eller i dess åker, äng, sjö, skog och mark, skift eller oskift, utan njute var sin del efter öre och örtug, aln och stångtal, eller som det i varje landsort brukligt är.» Orsaken till detta stadgande, som innebär en kodifiering av 1600-talets praxis,³ är principen, att andel i solskiftad by skall bestämmas efter byamålet eller skattetalet, eller m. a. o. efter den grund, som är gällande vid eventuellt skifte.⁴ Om emellertid en bydelägare köpt eller på annat sätt förskaffat sig en urfjäll, som var belägen inom byn, av delägare inom annan by, vilka på grund av urminnes hävd innehaft urfjällen, hade den förstnämnde bydelägaren enligt 1686 års lagkommission rätt att räkna sig hävden till godo.⁵

Om by varit föremål för storskifte, enskifte eller laga skifte, finnes ej heller principiellt något utrymme för urminnes hävd inom byn, ehuru denna regel beror av helt andra orsaker. Storskifte, enskifte och laga skifte avse nämligen att träffa definitiva

¹ Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 297. — 1695 års förslag (Förarbetena, D. 4, s. 219) talar om att urfjäll skall vara kringgårdad med rå och rör, »sådana som i den landzorten af ålder för laga råmärke skattade varit.» Som exempel angivas gård och vård samt gamla diken och renar. — Äng. 1600-talets praxis beträffande fordran på gränsmärken vid urminnes hävd å olika slags ägor, se KUYLENSTIERNA, a. a., s. 186—88.

² Förarbetena, D. 3, s. 324.

³ Se t. ex. Svea hovrätts registr. 1667 ²⁸/₂ och dombok 1689 ¹⁶/₃ (RA).

⁴ Jfr ABRAHAMSSON: Landslagen, s. 429. »Urmminnes hävd gäller intet grannar emellan, som äro i en by, utan mätes dem emellan efter öre och örtug, hwilket alltid skier.»

⁵ Jfr Förarbetena, D. 4, s. 256; D. 5, s. 130; D. 7, s. 127. Genom att urfjällen och den fastighet, inom vilken densamma är belägen, komma i samma ägares hand, förlorar urfjällen ingalunda sin karaktär av urfjäll. Ett praktiskt fall må anföras: En till ¹/₂ mantal Björkby n:o 7 i Gamla Uppsala socken hörande ängsfjäll, om 24,7 kappland, som är belägen inom Krogsta bys rågång i Åkerby socken, räknas fortfarande tillhöra Björkby n:o 7 i fastighetsboksavseende, ehuru den numera förvärvats av ägaren till Krogsta. Se ock THULIN, a. a., s. 304.

anordningar, som äro oförenliga med urminnes hävdens väsen. I dylika fall blir vad som förekommit vid skiftet avgörande för vad som skall anses höra till den ena eller andra fastigheten inom byn på sådant sätt, att skifteskartan jämte därtill hörande handlingar i första hand tillmätas uteslutande vitsord.¹ Regeln, att urminnes hävd icke gäller inom by, är emellertid modifierad även enligt skifteslagstiftningen. Har nämligen vid skifte ett jordområde sedan gammalt brukats av bydelägare utöver det ägobelopp, som skolat tillfalla honom enligt delningsgrunden, får detta område under vissa förutsättningar skyddas genom urminnes hävd, även om det är beläget inom byns rågång.² I avslutning till vad förut är sagt, får samma förhållande i allmänhet antagas gälla för enskild intaga å byns samfällda mark, såvida blott intagan uppfyller lagens fordringar i övrigt.³

Ett annat undantag beträffande urminnes hävdens föremål är sådan fast egendom, som kan visas hava varit extra commercium privatorum. Detta undantag har fastslagits genom särskilda stadganden jämte en av allt att döma kontinuerlig praxis. Sålunda stadgas i kungliga brevet den 25 september 1745, att ingen tillstodjes att »av åkommen hävd» tillvälla sig någon jord, som av framfarna konungar blivit städerna donerad. Det lider intet tvivel om, att det är urminnes hävd, som därmed åsyftas.⁴

Olika meningar hava emellertid gjorts gällande, huruvida urminnes hävd kan anses skydda intaga å kronojord. Kuylenstierna har nyligen med utgångspunkt från lagafångsteorien sökt påvisa, att vid slutet av 1600-talet »någon allmän regel om hävds ogiltighet mot kronan ej trängt igenom», ehuru det medges, att »en dylik princip i viss mån influerat på lagstiftningen»,

¹ Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 299.

² 1866 års skiftesstadga, 74 och 75 §§. Exempel på att urfjäll tillagts ett hemman utöver delningsgrunden utgör den vid 1859 års skifte uppkomna lägenheten Råby fjäll under Råby n:o 1 i Vaksala socken. Se härom Tiunda tingslags häradsrätts lagfartsprotokoll 1919 9/6, § 195. Urfjällen har sedermera blivit avsåndrad.

³ Jfr LINDBLAD: Prescription, s. 131; NORDLING: Präskription, s. 79; SERLACHIUS: Sakrätt, s. 196.

⁴ JUSLÉEN, s. 155; Kammarkollegii und. betänkande rör. den till städerna och Arvika köping af kronan donerade jord (1898), s. 40, 67 ff., 99; NJA 1906, s. 553, och 1910, s. 179.

särskildt vad beträffar allmänningar i skog och vatten.¹ Den åberopade författaren är fullt medveten om att »de rättslärde från 16- och 1700-talen i allmänhet hava utgått från den regeln, att *præscriptio non currit in coronam*». Han anser sig emellertid kunna påvisa, att grunden för deras åskådning varit felaktig, emedan det åberopade — ehuru numera förkomna² — kungliga brevet till kammarkollegium av den 13 juli 1691 likasom ej heller vissa andra åberopade resolutioner synas hava stadgat någon inskränkning i urminnes hävdens giltighet gentemot kronan. Det skulle här föra för långt att ingå på en detaljerad granskning av Kuylenstiernas omfattande bevismaterial, varför jag nöjer mig med att hänvisa till hans intressanta och omsorgsfullt gjorda utredning.³ Endast beträffande resultatet ställer jag mig tveksam. Det synes mig nämligen, som om Kuylenstierna underskattat den stadgade uppfattning, som träder tillmötes i förarbetena till 1734 års lag, nämligen att kronojord icke kunde vara föremål för urminnes hävd. Diskussionen inom lagkommissionen

¹ KUYLENSTIERNAN, a. a., s. 199. För att förstå frågans innebörd och uppkomst är det emellertid av intresse att även undersöka de ofrälse ståndens ställning till reduktionsfrågan. Redan på 1650 års riksdag hade framhållits, att reduktion av frälsegodsen måste ske så snart som möjligt, innan innehavet bleve med »långlig häfd fast gjort». Kravet på att hävdens icke finge utgöra något hinder för reduktionen, framskymtar redan i de ofrälse ståndens yrkande vid samma riksdag, att adelsmännen skulle »ingen häfd och laga titul på sin possession härefter prætendera, sedan riksens ständer härpå klandrat hafwa.» Se LOENBOM: Handlingar til konung Carl XI:tes historia, D. 10, s. 97. Jfr LÖVGREN: Ståndsstridens uppkomst, s. 121 ff.

² En handskrift av det hos SCHMEDEMAN (Justitieverket) avtryckta transsumtet finnes förutom i Palmsköldska saml. (RA) även i Schmedemanska saml. (KB), där kungl. brevet anges utgöra ett svar på en skrivelse från kammarkollegium. Med all sannolikhet betyder detta dock endast, att kammarkollegium insänt kammarrättens relation och betänkande i ärendet, vilket vid denna tid, innan kammarrätten ännu utbrutits från sitt samband med kollegiet, utgjorde den vanliga formen för kammarrättens framträdande utåt. Jfr t. ex. Kam.-koll:iii skr. till Kungl. Maj:t (RA) 1690 ¹⁴/_{ix}, ¹⁸/_x och ²⁰/_x samt 1691 ³/₄ och ²⁵/₄. Vad kungl. brevets innehåll beträffar, hänvisas till KUYLENSTIERNAS utredning, vars resultat av allt att döma är med riktigheten överensstämmande. Jfr ock FEHR: Fordringspreskription, s. 122. Samma resultat har också sedermera, oberoende av såväl Fehrs som Kuylenstiernas utredning, uppnåtts av GYLLENSVÄRD i hans uppsats »Från processen om äganderätten till del av tomten n:o 64 å Drottningholmsholmen». Framställningen i denna uppsats är dock utförligare än föregående utredningar.

³ KUYLENSTIERNAN, a. a., s. 192—208 och 219—20.

den 23 augusti 1687 är därvid belysande. Kungliga rådet Erik Lindskiöld ansåg härvid, att ägaren borde vara skyldig att bevisa sitt laga fång, ehuru han pretenderade urminnes hävd, såvida nämligen motparten företedde »documenta», som intygade, att egendomen varit en annans tillhörighet, vilket, såsom det heter, »dagligen sker med kronogods». Assessoren Mörling framhöll därvid med skärpa, att förhållandet med kronogods var något särskildt för sig, ty med avseende å publik egendom var bestämt, att sådan jord ej kunde genom hävd förloras.¹ Förarbetena innehålla dessutom även vittnesbörd från landsorten, att uppfattningen därstädes varit enahanda. Som exempel må anföras landshövdingen Joh. Ehrnrooths kritik över lagkommissionens förslag till jordabalk 1695. Landshövdingen ansåg, att »medan överallt kronoägor ej kunna hävdas», borde ett stadgande härom insättas i kapitlet om urminnes hävd. I synnerhet vid förslaget 8 § var det nödvändigt, att krono, »som synes ej kunna genom hävd besittas», särskildes från annan jord.² Att lagkommissionen icke bokstavligen följde de råd, landshövdingen givit, berodde säkerligen i detta fall icke på någon bristande överensstämmelse i uppfattningen dem emellan, utan föranleddes snarare av kommissionens åtgärd att 1696 i ett särskildt förslag till konungabalk intaga stadganden rörande »konungens och dess kronas rättigheter.» Dessa »rättigheter», heter det i nyssnämnda balks 12 kapitel, »det vare sig i jordagods och räntor eller inkomster, eller varjehanda det helst vara må, kunna icke inom någon tid beskränkas, utan står allt framgent öppet att uppå dem tala och dem till kronan återkalla.»³ Detta förslag har säkerligen även avsett att gälla urminnes hävd, vilket bl. a. framgår därav, att i marginalen å flera handskrifter, innehållande förslaget, anförts de resolutioner, som av den ena eller andra anledningen ansetts stipulera hävdens ogiltighet mot kronan.⁴

¹ Förarbetena, D. 1, s. 13. — ² Förarbetena, D. 7, s. 207.

³ Förarbetena, D. 4, s. 11. Ang. förslaget till konungabalk i övrigt, se E. HILDEBRAND: Enväldets tilltänkta grundlagar i Sverige (Hist. tidskr. 1895).

⁴ KUYLENTIERNÄ, a. a., s. 219, finner det också »mindre sannolikt», att lagkommissionen i sitt förslag till konungabalk 1696 avsett, att urminnes hävd skulle gälla mot kronan. Kuylenstiernas huvudsakliga invändning mot uppfattningen inom lagkommissionen vid denna tid är, att urminnes hävd enligt 1734 års lag förändrade karaktär från laga fång till bevispresumption, varför numera formaliter knappast funnes något tillämplighetsområde för regeln »præscriptio non currit in

Lagkommissionen har f. ö. även i annat sammanhang, nämligen vid diskussion om giltigheten mot kronan av landslagens treåriga hävd betonat, att regeln »contra fiscum nulla præscriptio» var en »regula communis». Vid detta tillfälle uppdrogs också en bestämd skillnad mellan det, som av gammalt varit kronans och det, som kronan förvärvat av enskilda.¹ Samma uppfattning har också kommit till synes i olika rättsfall, vilka behandlat frågan om urminnes hävds förhållande till sådant »kronans regale, som utan särskild efter föregången laga prövning meddelat tillåtelse aldrig kunde komma i enskild mans ägo.»² Den motivering, som låg till grund för utgången av dessa rättsfall, får för äldre tids vidkommande antagas varit prejudicerande även för de fall, då tvisten gällde jord av krono natur.³

Den gamla uppfattningen från Karl XI:s tid, att urminnes hävd ej kunde åberopas gentemot kronan, vilken uppfattning emellertid obestriddligen saknat ett verkligt legalt stöd i svensk rätt,⁴ synes dock icke lyckats bibehålla sig intill våra dagar.⁵

coronam.» Den, som i motsats till Kuylenstierna hyser en annan mening beträffande urminnes hävdens förändrade karaktär, kan emellertid i detta hans uttalande näppeligen finna något stöd för teorien om hävdens giltighet gentemot kronan. Jfr även LUNDIUS: De jure usucapionis et præscriptionis, s. 41 ff.

¹ Förarbetena, D. I, s. 256.

² Se Göta hovrätts protokoll och dom 1685 (tryckt hos K. G. WESTMAN: Aktsamling, s. 165 ff.), samt Högsta domstolens protokoll jämte Kungl. Maj:ts dom 1796 (tryckt anf. st., s. 455 ff.). Jfr CALONIUS: Svenska arbeten, D. 2, s. 75.

³ Jfr Riddaresynerättens dom 1822 ²⁰/₉ (Jönköpings län, RA). — Exempel på fall, då urminnes hävd åberopats som skydd för intaga å häradsallmänning, finnas hos SCHMIDT: Juridiskt arkif, D. 20, s. 75 o. 307, samt D. 24, s. 314. I förstnämnda fallet uppträdde kronan som kärande, men förlorade målet på grund av motpartens urminnes hävd.

⁴ Härvid bortses från innehållet i »Kongl. May:tz placat och förordning emot skattehemmanens samt cronohemmanens delning och förminskande» 1673 ²/₅ (SCHMEDEMAN, s. 655). Jfr »Transsumpt af Kongl. May:tz nådige resolution och förklaring öfwer Placatet om skattskyldig jordz dehning och förminskning» 1675 ¹⁶/₃ (SCHMEDEMAN, s. 662). Genom dessa stadganden bestämdes nämligen, att urminnes hävd ej skulle få åberopas som stöd för enskild persons rätt till jord å indelta kronohemman. Redan 1677 ²¹/₇ upphävdes emellertid denna bestämmelse genom »Kongl. May:tz förnyade placat och förordning emot skattskyldig jordz deelning och förminskande» (SCHMEDEMAN, s. 692). Regeln »præscriptio non currit in coronam» måste under sådana omständigheter betraktas som ett uttryck för en genom doktrinen förmedlad reception av romersk rätt.

⁵ Annorlunda BERGMAN: Översikt av svensk rättsutveckling, s. 50.

Under 1880-talet anhängiggjorde Gäddviks byamän en ägotvist mot kronan under åberopande av urminnes hävd, utan att från svarandesidan gjordes någon invändning beträffande giltigheten av deras anförda rättsgrund såsom sådan. Av häradsrättens dom, som sedermera utan ändring fastställdes av hovrätten och högsta domstolen, kan också indirekt slutas, att hävden, om den i det anförda fallet kunnat styrkas, skulle hava tillerkänts fullt vitsord.¹ Möjligen kan den nya uppfattningen hava sin grund i en påverkan från 1881 års lagstiftning om 20-årig häyd, vilken som bekant i motsats till 1805 års förklaring avsåg att gälla även gentemot kronan.² I varje fall är det av intresse att se, huru nyssnämnda uppfattning till fullo överensstämmer med den ungefär samtidigt i praxis framträdande principen, att kronan i likhet med enskild person bör vara bunden av svensk civillag.³

Possessio.

1734 års lag uttrycker förutsättningen av possessio vid urminnes hävd med orden: att någon har »okvald och ohindrad besuttit, nyttjat och brukat» fast egendom. Dessa ord hava ansetts bl. a. betyda, att den, som åberopar urminnes hävd, måste hava haft possessio cum animo domini till tvisteparken. Det väsentliga är dock, att den hävdande genom handlingar av äganderätt framstätt såsom den med andras uteslutande huvudsakligen berättigade.⁴ Hävd å t. ex. skogsmark innebär sålunda, att andra personer än hävdaren icke tillåtits att »hugga av skogen eller eljest där föröva åverkan.»⁵

Under hävdetiden kommer i allmänhet utövningen av ägande-

¹ NJA 1885, s. 357. Såsom motiv för käromålets ogillande anfördes bl. a., att kärandena icke gittat visa, att de sedan längre tid tillbaka nyttjat de omtvistade holmarne, varför det måste antagas, att dessa »förblifvit krono».

² Nya lagberedningens förslag till förordning ang. tioårig och tjuogoårig häfd (1880), s. 39. Jfr NJA 1881, Afd. II, Nr 3, s. 16.

³ Inom doktrinen anføres denna princip redan av SCHREVELIUS (Civillrätt, D. 2, s. 76) såsom ett skäl för urminnes hävds giltighet mot kronan. »Det är billigt», heter det, »att när kronan kan genom urminnes häfd blifva ägare till enskildas fastigheter, också enskilda kunna blifva ägare till kronans.»

⁴ NORDLING: Präskription, s. 83.

⁵ Se Riddaresynerättens dom 1800 ¹⁷/₇ (Skaraborgs län, RA).

rätten att växla mellan flera personer.¹ Därvid böra både den nuvarande innehavaren, som åberopat urminnes hävd, och alla tidigare fångesmän, med undantag av den äldst kände, om möjligt stödja sin rätt på laglig åtkomst till tvisteparken.²

Det har inom doktrinen ansetts, att tvisteparken icke behövt vara i possessors eller i hans fångesmäns omedelbara besittning, utan att densamma kunnat vara upplåten åt andra personer till brukning på längre eller kortare tid.³ Därvid är dock att märka, att ett sådant överlåtande av besittningen lätt kan leda till ett upphävande av hävdens giltighet, såvida bevis saknas beträffande överlåtelsens natur.

Vidare fordras, att besittningen under hävdetiden varit oavbruten. Detta uttrycker lagen med orden »okvald och ohindrad», av vilka det första ordet avser ett juridiskt och det senare ett faktiskt avbrott i besittningen. Det juridiska avbrottet består i anhängiggörandet av talan mot possessors rätt till tvisteparken, såvida denna talan leder till laga kraftvunnen dom, varigenom tvisteparken förklaras tillhöra klandrarens fastighet. Om klandraren och possessor i nämnda fall härledt sin rätt från samme person, är det emellertid icke otänkbart, att klandraren i detta fall kan få räkna sig tillgodo sin fångesmans hävdetid.⁴ Genom domen kan nämligen klandrarens och possessors ställning sägas

¹ SÄVÄL NORDLING: Präskription, s. 83, som WREDE: Sakrätt, D. 1, s. 152, synas antaga, att urminnes hävd alltid förutsätter en succession av flera possessorer. Då t. ex. kronan eller stiftelser åberopa urminnes hävd behöver naturligen icke någon växling av ägare hava ägt rum.

² SERLACHIUS: Sakrätt, s. 192, och WREDE: Sakrätt, D. 1, s. 152, fordra i varje fall laglig åtkomst. ANNORLUNDA NORDLING: Präskription, s. 83. Då det som här endast är fråga om parcell, torde det emellertid ofta vara omöjligt att visa laga fång å annat än den fastighet, till vilken parcellen enligt den hävdandes påstående bör höra.

³ Se t. ex. NORDLING: Präskription, s. 83.

⁴ Följande exempel torde belysa förhållandet. A som ägare till 1 mantal Lövsta n:o 1—2 med tillhörande inom byn Gränby belägna utjord har försålt $\frac{1}{2}$ mantal n:o 1 till B och $\frac{1}{2}$ mantal n:o 2 till C. Var och en av köparne anser, att utjorden i dess helhet hör till hans andel av stamfastigheten. B hävdar utjorden under en kortare tid, men C anhängiggör därefter rättegång, varigenom utjorden förklaras tillhöra C:s fastighet. Vid parcelltvist om utjorden med D såsom ägare till hemmanet Gränby n:o 1 kan C sedermera åberopa urminnes hävd utan hinder därav, att hävden genom B:s mellankomst faktiskt blivit avbruten.

hava blivit omkastade, så att possessors förutvarande besittning numera endast betraktas som ett störande av klandrarens äganderätt, ett störande, som ur hävdesynpunkt icke behöver vara av hindrande natur. Kännetecknande för det faktiska avbrottet är nämligen, att en annan person än den ursprungligen hävdande under en längre tid utövat samma rätt i strid mot den sistnämndes. Avbrottet måste i detta fall hava räckt så länge, att det är uppenbart, att den senares rätt gått förlorad. Dock får denna depossidering icke hava försiggått genom våld på så sätt, att den ursprungligen hävdande av den andra personen hindrats att utöva sin äganderätt. Ett sådant avbrott inverkar nämligen icke på hävdens giltighet.¹

Som ovan omnämnts, erfordras, att det område, varå urminnes hävd åberopas, måste vara bestämt avgränsat. Denna regel kan förklaras ur svårigheten att på annat sätt utmärka objektet för besittningsförhållandet. Då lagen i 15 kap. 3 § Jordabalken stadgar, att urminnes hävd icke gäller i »öppen skog och mark» byar emellan, utan rå och rör eller annan bolstada skillnad, är det sålunda en brist i besittningsrekvisitet, som här kommer till synes. Vad som menas med »öppen skog och mark» framgår av förarbetena till lagen, där det i stället talas om sådan skog och mark, där av ålder boskapen gått »klöv om klöv och hov om hov» och byamännen å ömse sidor brukat »yx om yx».² Det vill m. a. o. säga, att området mellan byarne sedan gammalt brukats gemensamt.

Första uppslaget till detta stadgande kan f. ö. ledas tillbaka till tiden för ett av 1643 års lagkommissions första sammanträden, då rikskansleren Axel Oxenstierna lät påminna kommissionens ledamöter, att de skulle »väl betrakta vad oklandrad urminnes hävd är», bl. a. med hänsyn till »tråtor godsen emellan, och där ägorna hava klöv om klöv».³ I samma lagkommissions betänkande om urminnes hävd intogs också en hänvisning till domare att »akta, när jäv är i saken och särdeles i utmarker och skog, där en om den andre hävdat hava, att sådant enthera ej räknas för urminnes hävd, utan regulera och rätta sig efter rör, stavs

¹ NORDLING: Präskription s. 83—85; WREDE: Sakrätt, D. I, s. 152—53; SERLACHIUS: Sakrätt, s. 192.

² Förarbetena, D. 4, s. 216; D. 5, s. 130. Jfr RÅLAMB, a. a., s. 20.

³ Rådsprotokollet 1643—44, s. 27. Jfr WAHLBERG, a. a., s. 41.

rågång och annor rätt skillnad eller öre och örtug.»¹ Att denna regel även följts i praxis, utvisar bl. a. Svea hovrätts dom den 5 maj 1683, vari uttalas, att »uti en öppen skog och mark ingen urminnes hävd kan gillas.»² Den alternativa möjlighet, som 1643 års lagkommission lämnat i sitt betänkande att i visst fall använda delning av tvisteparken efter öre och örtug, anträffas också i 1734 års lag under 12 kap. 6 § Jordabalken, där det bl. a. heter: »Nu finnas i skog eller löt och öppen betesmark byar emellan inga rå och rör eller annan skillnad; då äger var sin del däri efter öre och örtug.» Sistnämnda stadgande utgör emellertid endast en moderniserad form av landslagens uråldriga bestämmelser.³

Tempus.

Landslagen innehöll i Jordabalkens första kapitel ingen annan bestämmelse om tidsrekvisitet för hävden än den begränsning, som låg i uttrycket »urminnes». I allmänhet synes man inom den rättshistoriska litteraturen utan vidare hava antagit, att landslagens förklaring av begreppet Upsala öd i Konungabalkens 4 kap. 4 §, »så gammalt kronogods, att ingen minnes eller av sanna sago vet, huru det först under kronan kommit», skulle hava analogivis tillämpats på urminnes hävd.⁴ Av de fåtaliga medeltida dombrev, som omnämna institutet, kan emellertid endast slutas, att urminnes hävd från början inneburit ett så långvarigt hävdande, att kunskap saknats om förhållandets uppkomst.⁵

¹ WAHLBERG, a. a., s. 73.

² Svea hovrätts dom (RA) 1683 5/3. Jfr Riddaresynerättens dom 1671 5/9 (Örebro län, RA).

³ KRLL, BB 28. Jfr ovan, s. 41.

⁴ Senast KUYLENSTIERNA, a. a., s. 180—81.

⁵ Se t. ex. Sv. Dipl. 184 (1402), där det heter, att »enghin længer minnis, swa at ther ær ominnis hæffd wppa komin»; Sv. Dipl. 1145 (1409). »... ok eingin annat minnas kunnæ æn clostret the forscrefna quern hawer haft ohindra-dha»; HAUSEN 2534 (1443). Tvisten gällde en ö, som ena partens föräldrar innehaft »af ålder ohindrat och oqwalt och ingen annars wiste»; Norrköpings medeltid 139 (1455); Upplands lagmansdombok, s. 25 (1490). Här vittnade nämndemännen om urminnes hävd, »at the aldre annad wiste, æn thät (d. v. s. ett bol) haffuer aff alder ligt wnder Peder Monsons gard», och då heller »ingen annat wiste epter næmp-dinnes withne oc ede», tilldömdes den hävdande bolet. Stundom förekom även under medeltiden, att vittnen intygade, vad de hört av andra personer. Se t. ex. Sv. Dipl. 589 (1405).

En viss tendens att begränsa hävdetiden möter för första gången på Västerås' riksdag 1527, då det gällde att bestämma terminus a quo för kyrkoreduktionen. Gustaf Vasa meddelar nämligen i ett brev den 9 mars 1530, att året 1454 blivit valt med hänsyn därtill, att inom den tiden (73 år) väl var »i människominne, vadan slika gods komna äro».¹ Detta betydde säkerligen, att kyrkan å dessa gods icke ansågs kunna åberopa urminnes hävd. Vederbörande synes emellertid icke hava hållit sig inom denna »preskriptionstid», om man får döma av senare brev, i vilka konungen ålade prästerna, att de icke utan vidare skulle tillställa någon »att taga några gods, utjordar, ängsstycken, fåmarker» eller annan egendom, vare sig i städerna eller på landsbygden, »där urminnes hävd uppå kommen är.»² Ungefär samtidigt utgick brev till inbyggarna i Jämtland, vilka befalldes, att de skulle låta »prästerna komma till deras rätta och gamla hävder och jordeparten igen, som de av ålder haft och njutit hava.»³ Av en lagmansinstruktion från 1549 framgår även, att Gustaf Vasa beräknade hävdetiden till omkring 60 eller 70 år.⁴ Detta får dock icke tydas, som om en allmänt gällande bestämd hävdetid förekommit i praxis, utan part, som åberopade urminnes hävd, sökte istället, ofta med tillhjälp av skriftliga bevis, styrka så lång hävdetid som möjligt.⁵ Fortfarande var ock vittnenas bristande kunskap om ett motsatt förhållande det egentliga kriteriet på urminnes hävd. Sålunda tilldömdes 1534 fru

¹ Gustaf I:s Reg. 1530, s. 47.

² Gustaf I:s Reg. 1539, s. 199. Jfr 1538, s. 48 o. 51, i vilket förstnämnda brev hävden uttrycktes med det synonyma »uhrminnes fastom». Se vidare 1617 års konfirmation (årstrycket), samt de förordningar och resolutioner ang. prästernas rätt till jord på grund av urminnes hävd, vilka finnas samlade i WILSKMAN: *Swea rikes ecclesiastique verk*, D. 1, s. 296.

³ Gustaf I:s Reg. 1540, s. 112.

⁴ Tryckt bl. a. i Gustaf I:s Reg. 1549, s. 373. Uttrycket urminnes hävd är visserligen icke nämnt på detta ställe, men att institutet åsyftats, framgår av ordalagen. En annan sak är, att konungen själv »rappade» åtskilliga jordagods, vilka kommit i kyrkans ägo långt före den för andra bestämda preskriptionstiden, vilken i dessa fall således ej gällde som skydd för motpartens intressen. Se J. A. ALMQUIST: *Den civila lokalförvaltningen i Sverige*, D. 1, s. 76.

⁵ Enligt ett dombrev från 1530 (omnämnt i Smål. Arch., D. 1, s. 349) styrktes med tremanna vittne, att ett torpställe över 120 år hört till viss fastighet. — Inför Erik XIV:s högsta nämnd åberopades stundom ända till 100-årig hävd. (Se Nämndens dombok, s. 31, 54 och 59).

Anna Bielke en kvarn, som i flera mansåldrar lydt under hennes släkt, »så att ingen man annat minnas kunde.»¹ Beräkningen i mansåldrar synes f. ö. under 1500-talet varit vanlig vid urminnes hävd.² Då det emellertid icke var fråga om hävdande av hela fastigheter, blev det ofta svårt att prestera någon positiv bevisning rörande hävdens omfattning i tiden. Vid ägotvist ansågs det därför tillräckligt, att vittnen intygade, att de »aldrig veta eller annat hava hört av deras föräldrar», än att tvisteparken av ålder lydt under viss fastighet.³

Först i slutet av 1500-talet framfördes anspråk på en fix minimitid av högadeln, som slagit under sig kyrklig jord enligt Västerås' recess, och som nu ville genom urminnes hävd skydda sig för begynnande kungliga räfster. I dessa anspråk kan sannolikt skönjas ett inflytande från dansk rätt, där vid olika tider 20, 30 och 40 års hävd spelat en avgörande roll vid jordägarättsliga tvister.⁴ Spörsmålet sammanhängde f. ö. intimt med frågan om hävdens natur av laga fång eller bevispresumption, för vilken fråga tidigare är redogjort.⁵

Under 1588 fördes en livlig brevväxling mellan riksrådet Hogenskild Bielke och hertig Karl angående rätten till några gods och ägor inom den senares furstendöme. Bielke framhöll därvid, att hans moder snart under 50 år innehaft samma ägor »i rolig besittning», varför han ville göra gällande, att hans moder icke borde lida något förfång, då hon ägorna »i så lång tid uti oklandrad urminnes hävd haft haver.»⁶ Hertig Karl ville emellertid i sitt svar icke medgiva, att urminnes hävd endast skulle räknas

¹ ARWIDSSON: Handlingar, D. 1, s. 230. En mansålder beräknades sannolikt till 30 år. Se A. F. DALIN: Ordbok öfver svenska språket, D. 2.

² Se t. ex. Hogenskild Bielkes lagmanstingsdombok 1586 (RA), där en svarande omförmäles hava tre mansåldrar oklandrad hävd på tvisteparken. Jfr Erik XIV:s nämnds dombok, s. 2 och 54, där det talas om »fierde», »fempte» eller »siette mandz häffd».

³ Erik XIV:s nämnds dombok, s. 46 (1562). Jfr HAUSEN: Bidrag, D. 4, s. 454 (1570). Vittnena intygade här, »att the intet annat någon tid minthes eller wetet hade af theres föräldrars segen utan att samma öö tillydt och af ålder under för:de Vies gård legat hafwer.»

⁴ STEMANN, a. a., s. 479 ff. En av adelns förespråkare i denna sak, riksrådet Hog. Bielke, hade bevisligen kännedom om dansk rätt och danska förhållanden. Se härom WALDE: En svensk boksamlare från Vasatiden, s. 244, samt ÖDBERG: Hogenskild Bielke och hans tid (mskr. i KB).

⁵ Se ovan, s. 177. — ⁶ Hog. Bielkes koncept (RA) 1588 1/6.

till 50 år.¹ Dock ser det ut, som om Bielke jämte den övriga adeln senare lyckats genomdriva ett slags kompromiss, ty i den s. k. konung Johans stadga, vars innehåll sannolikt formulerats av hertig Karl, upptages urminnes hävd till 50 års tid.²

Om också 50 års hävdetid vid detta tillfälle kan sägas vara ett uttryck för en tillfällig kompromiss i striden mellan konungamakt och aristokrati, ehuru själva stadgan härom icke blev formelt utfärdad, kan detta näppeligen påstås om de olika hävdetider, som år 1608 och närmaste tiden därefter förslagsvis uppdöko. Karl IX:s räfster voro då i det närmaste avslutade, och högadeln hade därför ej samma praktiska intresse som förr att kämpa för hävdetidens förkortande. De förnämsta av adelns förespråkare i denna fråga hade dessutom fallit för bödelsyxan, och de omtvistade godsens och ägornas voro till större delen indragna. De förslag till hävdetid, som sedermera sågo dagen,³ måste därför betraktas närmast såsom beroende av ett teoretiskt inflytande från dansk och tysk-romersk rätt. Särskildt i den senare rätten hade frågan om tidsrekvisitet för urminnes hävd nyligen varit föremål för skilda meningar.⁴

Av de frågepunkter, som riksrådet Johan Skytte framlade till behandling vid 1617 års riksdag, rör en fråga om tidsrekvisitet för hävd, vilket visar, att detta spörsmåls lösning fortfarande var föremål för intresse.⁵ Då vid denna riksdag frågan

¹ HKReg. 1588 ¹²/₆ (RA).

² Ang. denna stadga, se nedan s. 221. Stadgan, som är tryckt i Svenska riksdagsakter, Ser. I, D. 2, s. 1081, är i hithörande del av följande lydelse: »Och schall urminnes häfd kalles och vare femptie års tidh, menn klandres jordh innen then tidh, så gelle inthet utan ransakes och dömes efter lagen.» I marginalen står dock siffran 70, vilken möjligen häntyder på en kompromiss. I en annan av handskrifterna är siffran 50 ändrad till 60. Siffrorna 60 och 70 äro av intresse även så till vida, att de angiva samma hävdetider, som beräknades redan av Gustaf Vasa. Då stadgan i senare handlingar återopats, har emellertid tiden alltid angivits till 50 år.

³ Se t. ex. de hävdetider, som förekomma i det Rosengrenska lagförslaget, JB kap. 1. (Lagförslag i Carl den niondes tid, s. 336).

⁴ Se arbeten av J. SCHNEIDEVINUS och J. MYNSINGER, anförda av KUYLEN-STIERNA, a. a., s. 181.

⁵ Se 1617 års riksdagsacta (RA). Punkterna äro försedda med följande överskrift: »Detta skall hafwas i åminnelse — om Gudh will — på tillstundande riksdagh 1617.» Hithörande frågepunkt lyder: »Huru många åhr skole räknas på urminnes häfd?» I sin kommentar till stadslagen 1608 nämner SKYTTE, att det för

icke kom att slutgiltigt avgöras, upptogs den på nytt av Åbo hovrätt bland de spörsmål, som 1633 underställdes regeringen. Hovrätten sade sig vilja veta, huruvida en person, som uti god tro, men utan något rätt bevisligt laga fång under 20, 30, 40 eller 50 års tid, »besuttit, hävdad, nyttjat och brukat» någon »fast liggande grund, äng eller egendom», skulle »kunna sådan egendom preskribera, njuta och behålla», eller om det icke skulle givas någon »långlig och gammal hävd» förutom urminnes hävd. Regeringens svar synes utmärka, att endast urminnes hävd skulle få gälla, vilken borde omfatta 50 års tid, nämligen »allt ifrån 15 års ålder och till det sextionde och femte.»¹ Detta sista yttrande anses betyda en bestämmelse om vittnenas ålder, så att endast de, som fyllt 65 år, skulle få vittna om förhållanden, som lågo inom den erfarenhet de vunnit, sedan de fyllt 15 år.² Teoretiskt fasthöll sålunda regeringen vid den gamla av adeln förfäktade ståndpunkten, att urminnes hävd betydde en okvald och ohindrad besittning, vars skydd i första hand var beroende av ett fixt tidsrekvisit. Att denna slutsats är riktig, framgår tydligt av de överläggningar, som senare fördes i regeringen med anledning av det betänkande om urminnes hävd, som 1643 års lagkommission ingivit, och vari hävdetiden alternativt föreslagits till 100 år. Riksdrotsen Gabriel Oxenstierna invände däremot, att »manna-minne icke kunde sättas på 100 år».³ Rikskanslern Axel Oxenstierna, som var en ivrig anhängare av en fix hävdetid, framhöll vid detta tillfälle bl. a., att hävden borde rättas efter »gemene människors leverne», som lämpligen kunde beräknas till 65 år.⁴

bevisning om urminnes hävd fordras vittnen, som äro 54 år gamla och »kunna witna om 40 åhr», ävensom att vittnena »hafva så alltidh seedt och hördt af sine föräldrar».

¹ WAHLBERG, a. a., s. 6. Jfr Lagförslag i Carl den niondes tid, s. 336.

² KUYLENSTIERNA, a. a., s. 183, anser, att regeringen vid detta tillfälle auktoritativt fastslagit 65 år som minimitid för urminnes hävd. Se härom vidare nedan, not 4.

³ Jfr ARNELL: Stadslagen, s. 401.

⁴ KUYLENSTIERNA, a. a., s. 183, anser, måhända förledd av WAHLBERGS oriktiga återgivande av rådsprotokollets text, att rikskanslern vid detta tillfälle med uttrycket 65 år avsett själva hävdetiden. Om också ordalagen i viss mån synes peka i denna riktning, är detta antagande föga sannolikt med kännedom om vederbörandes vana vid denna tid att bestämma hävden med hänsyn till vittnenas ålder. Detta framgår bl. a. av 1633 års ovan anförda resolution, som även talar om 65 års tid i samband med urminnes hävd, men som samtidigt är försedd

Om icke tempus i detta fall vore viss, yttrade han, skulle icke finnas någon »certa possessio och litium finis».

1643 års lagkommissions förslag att fastställa hävdetiden till 100 år var, som redan nämnts, endast ett alternativ, vilket emellertid endast i nödfall borde följas. Kommissionen fann nämligen »bäst och rådligast» att hålla sig till ordalagen i Konungabalken kap. 4 § 4, »att urminnes hävd är den, som ingen minnas kan eller av sanna sago vet, huru hon är först tillkommen.»¹ Detta är veterligen första gången, som Konungabalkens fjärde kapitel officiellt återopas såsom varande direkt tillämplig på institutet urminnes hävd. Redan vid förarbetena till Karl IX:s lagförslag hade dock bestämmelsen i detta kapitel användts för att åstadkomma en definition på urminnes hävd.² 1643 års lagkommissions ståndpunkt upptogs även av doktrinen, som sedermera enhälligt förfäktade, att urminnes hävd icke var bunden vid någon viss tid.³

Praxis har tydligen tidvis varit vacklande. Å de lagmans- och räfsteting, vid vilka högadeln presiderade under slutet av med ett förtydligande tillägg: »N(ämligen): alt ifrån 15 åhrs åldher och till dhett sextiondhe och fämpte». Hävdetiden kan härigenom indirekt bestämmas till 50 år. I förevarande fall hade dessutom 1643 års lagkommission fått till uppgift att undersöka, huruvida tidsrekvisitet vid urminnes hävd kunde jämlikt konung Johans stadga beräknas till 50 år, vilket förslag av allt att döma synes hava överensstämt med regeringens ståndpunkt till frågan. Då kommissionen i stället alternativt föreslog 100 år, mötte detta därför opposition i rådet. Rikskanslerens merberörda yttrande torde innebära ett försök att motivera tidsrekvisitet enligt konung Johans stadga, vadan uttrycket 65 år med nödvändighet måste hänföras till vittnenas ålder. Detta antagande stödes ytterligare därav, att det här samtidigt är tal om »gemene meniskiors lefverne». Jfr Rådsprotokollet 1643—44, s. 77, samt WAHLBERG, a. a., s. 37, 40, 41, 72 och 82.

¹ WAHLBERG, a. a., s. 72.

² Definitionen, som förekommer i JB kap. 1 i Karl IX:s lagförslag, var av följande lydelse: »Thet är urminnes häfd, ther ingen minnes, ej heller af saghu hört hafuer, eller och ingen breff eller seghel finnes, huru han thet fånet hafuer: thet må ingen quälia.» Likheden med motsvarande bestämmelse i 1734 års lag är slående. Härmed kan även jämföras en definition av SIDENIUS i hans 1662 utkomna Disputatio de immemoriali præscriptione: «Uhrminnes häfd ähr herrawäldes laghafångh på eens annars godz, när thet alt föreningz så långh tijdh ähr häfdat, at ingen minnes heller medh något wist skääl bewijsa kan, huru thet först under ens wäldh och egendom kom, på thet at trätors myckenheet och herredömens owissheet måtte der igenom af wägen brachte warda.»

³ Se förutom de hos KUYLENSTIERNA, a. a., s. 183, not. 5, anförda författar-
ne jämväl SIDENIUS: De immemoriali præscriptione.

1500-talet, har med all säkerhet 50 års tid ansetts tillräcklig såsom rekvisit för urminnes hävd, och 1633 års ovan anförda resolution har, som KUYLENTIERNA (a. a., s. 184) påvisat, gällt i Finland långt efter sedan resolutionen i Sverige förlorat all betydelse. Men som regel kan icke sägas, att de mer eller mindre teoretiska spekulationerna om ett fixt tidsrekvisit genomträngt den allmänna rättsuppfattningen. I praxis bibehöll nämligen urminnes hävd i stort sett den obestämda karaktär, som alltsedan medeltiden varit ett utmärkande drag för detta institut. Som exempel kan anföras ett rättsfall från Per Brahes »räfsteting» 1632, där åtta ojäviga »gamle män» intygade, »att de aldrig annat visste» eller hade »hört av sina föräldrar och förfäder», än att svarandena hade ifrågavarande ägor »av ålder innehaft, hävdad och brukat.»¹ Detta blev även sedermera den vanliga formen, då det gällde att styrka en besittnings fortvaro under »urminnes tid».

1734 års lag medförde ingen förändring av tidsrekvisitets natur. Besittningen behöver jämlikt 15 kap. 1 § Jordabalken endast hava räckt »i så lång tid . . . , att ingen minnes eller av sanna sago vet, huru hans förfäder eller fångesmän först därtill komne äro». Tolkningen av detta lagrum har emellertid med hänsyn till tidsrekvisitet vållat svårigheter. Visserligen är doktrinen ense om, att »besittningens tillkomst skall ligga utom området för den levande och den närmast föregående generationens egen iakttagelse»,² men då det gäller att avgöra, huruvida lagstiftaren avsett att i ovanstående lagrum införa en verklig tidsbegränsning eller ej, skilja sig meningarne. NORDLING³ och SERLACHIUS⁴ antaga som tidsbestämning för urminnes hävd, att besittningens uppkomst ligger bortom den tidslängd, som omfattats av den levande och den närmast föregående generationens erfarenhet. Andra såsom t. ex. LINDBLAD,⁵ ASK⁶ och BJÖRLING⁷ samt Lagberedningen⁸ finna däremot lagrummets tidsbestämning teoretiskt obegränsad, så snart det kan visas, huru det omtvistade förhållandet först uppkommit. Detta blir av betydelse särskildt för det fall, att den, som åberopar urminnes hävd, härleder sin rätt från någon, som visas olagligen hava tillägnat sig tvisteparken från

¹ Per Brahes räfstetingsdombrev 1632 (UL). — ² SERLACHIUS: Sakrätt, s. 194.

³ Präskription, s. 85 ff. — ⁴ Sakrätt, s. 195. — ⁵ Prescription, s. 137.

⁶ Sakrätt, s. 56. — ⁷ Lärobok i civilrätt, s. 75.

⁸ Förslag till jordabalk (1909), D. 3, s. 295.

någon av motpartens fångesmän.¹ I själva verket är lagtexten i 15 kap. 1 § Jordabalken så illa formulerad, att ett visst stöd kan sägas föreligga för båda tolkningarne. Lägges nämligen huvudvikten vid bestämmelsen, att ingen upplysning står att vinna om sättet, hur den nuvarande innehavarens företrädare först åtkommit tvisteparken, kan resultatet endast bliva ett. Utgår man däremot från den förutsättningen, att lagstiftaren avsett att i stadgandet inlägga ett begränsat tidsrekvisit, vilken förutsättning motiveras av uttrycket »i så lång tid», kan ingen begränsning ernås, såvidt ej fasthållles vid den tid, som faller inom två generationers säkra erfarenhet. Lösningen av förevarande tvistefråga torde därför endast kunna vinnas på rättshistorisk väg.

Såsom i annat sammanhang redan påvisats, har 1734 års lag icke haft för avsikt att införa några nya principer beträffande urminnes hävdens karaktär. Reglerna i Jordabalkens 15 kapitel äro sålunda endast att betrakta som en kodifiering av den rätt, som under 1600-talet utbildats i teori och praxis. Lagkommissionens tidigare förslag i ämnet bygga också nästan uteslutande på de grundsatser, som ursprungligen uppställts av författarne till Karl IX:s lagförslag och av 1643 års lagkommission. Det gemensamma för dessa olika förslag är, att de sakna varje antydning om någon verklig tidsbegränsning. Urminnes hävd definieras sålunda blott såsom en besittning, vars fång ingen minnes eller av sanna sago vet,² eller som STIERNHJELM uttrycker saken: »Præscriptio immemorialis är non in annorum numero, utan ubi ignoratur titulus, quo possidetur.»³ Först i 1723 års förslag, som av

¹ Det av Lagberedningen i dess förslag till jordabalk, D. 3, s. 293, såsom stöd åberopade rättsfallet från 1667 lämnar dock ingalunda något bevis för den anförda åsiktens riktighet.

² Jfr diskussionen i lagkommissionen 1687 ²³/₈ (Förarbetena, D. 1, s. 12 ff), som tydligen bl. a. gav upphov till följande stadganden i 1695 års förslag: »Förebär någon uhrminnes häfd och der emot framtees laggille skiähl, dee der fullkombligen betyga annorledes i förtijden warit hafwa, tå är ägaren plichtig sitt laga fång bewijsa.» Och vidare: »Will någon ens annars häfd bestrijda, då bör han med goda skiähl bewijsa, af hwad tillfälle then tillkommen ähr..., tå ähr en sådan långlig häfd ingen uhrminnes häfd». (Förarbetena, D. 4, s. 217). Någon tidsbegränsning för klandertalan finnes sålunda icke här angiven.

³ SRProt. 1643, s. 78. Jfr RÅLAMB, a. a., s. 17: Urminnes hävd »är icke medh hundrade ähr, flere eller mindre, thet är med något wist åhrtahl at beskrifwa, som någre sigh understådt hafwa; utan han är allena ther wedh at känna, at ingen mins eller aff sanna sagu annat weet, som sagdt är.»

allt att döma endast avsåg att sammanarbeta de äldre förslagens alltför utförliga bestämmelser, insattes uttrycket »i så långan tid», vilket uttryck sedermera kom att inflyta i den slutliga redaktionen. Från rättshistorisk synpunkt måste därför antagas, att lagstiftaren icke avsett att i 15 kap. 1 § Jordabalken införa någon annan tidsbegränsning än den, som kan direkt utläsas ur satsen, »att ingen minnes eller av sanna sago vet, huru hans förfäder eller fångesmän först därtill komne äro.» Klandraren av en åberopad urminnes hävd är m. a. o. enligt gällande rätt icke beroende av någon tidsbegränsning, såvida han vill bevisa, hur besittningsförhållandet uppkommit. Går däremot bevisningen endast ut på att styrka, att förhållandet i äldre tid varit annorlunda, är klandraren otvivelaktigt bunden av urminnes tid eller m. a. o. den tid, som ligger inom ramen för tvenne generationers säkra erfarenhet.²

² Detta senare framgår nämligen av stadgandet i 15 kap. 4 § JB, vars innebörd icke blivit bestridd i detta avseende. Jfr diskussionen inom lagkommissionen 1687 ^{23/8}: »Det är fara om hvar ens possession, der sådane documenter, som allenast wijsa iorden annans ägendom för long tid warit, skulle och äfwen derföre giälla emot den, som nu i possessionen genom uhrminnes häfd sitter.» (Förrarbetena, D. I, s. 13).

III. Bevisning.

Vid ägotvist är det numera regel, att, om urminnes hävd åberopas, ett sådant åberopande sker genom svaranden. Detta får dock icke tydas, som om kändanden vore betagen samma rätt.¹ Lagen giver intet stöd åt en dylik tolkning, vilket är desto mera naturligt, som det särskildt i äldre tid ofta förekom, att kändanden påstod och bevisade urminnes hävd.² Stundom åberopades hävden av såväl kändande som svarande, för vilket fall rätten i äldre tid brukade döma till syn.³

Om svaranden påstår urminnes hävd, inträder hans bevisskyldighet, först sedan kändanden styrkt sitt laga fång till tvisteparken, vilken regel framgår av stadgandet i 17 kap. 33 § Rättegångsbalken.⁴ Med laga fång likställes emellertid vid ägotvist det förhållandet, att tvisteparken är belägen inom kändandens ostridiga rågång.⁵ Detta beror dels på kändandens svårighet att vid dylik tvist bevisa laga fång, vilket nödvändiggjort en lättnad i bevisningsavseende, dels på den presumtion för kändandens äganderätt, själva förhållandet innebär. Är nämligen svaranden sedermera ur

¹ Annorlunda WREDE: Sakrätt, D. 1, s. 159.

² Se t. ex. Upplands lagmansdombok, s. 25; Västergötlands fornminnesförenings tidskrift, D. 2, h. 8—9, s. 59. Jfr för nyare tid NJA 1885, s. 357.

³ Se Svea hovrätts domar (RA) 1655 ⁴/₄ och 1662 ²⁸/₄ jämte tillhörande akter i libri causarum. Jfr ARNELL: Stadslagen, s. 397.

⁴ 17 kap. 33 § RB: »Kändanden åligger sitt käromål lagliga bewisa, eller ware swaranden fri. Wänder swaranden någon omständighet före at sig ther med wärja, bör ock han med bewis then styrcka.» Jfr diskussionen inom lagkommissionen 1687 ²³/₈: »För mig, som i häfden sitter, är præsuntio; och den mig in-qvietera wil, moste sin talan bewijsa.» (Förrarbetena, D. 1, s. 13).

⁵ LINDBLAD: Prescription, s. 132; NORDLING: Präskription, s. 89. För äldre tids vidkommande, se Lagkommissionens prot. 1687 ²³/₈ jämte 1695 års förslag till jordsbalk, kap. 15. Jfr dessutom Förrarbetena, D. 7, s. 226.

stånd att styrka den åberopade hävden, tillfaller nämligen tvisteparken kändan på grund av nämnda presumtion. Ett indicium, som endast går ut på att göra rättmätigheten av svarandens besittning tvivelaktig, är däremot icke tillräckligt för att omkasta bevisbördan mellan parterna. Om tvisteparken är belägen på själva gränsen mellan parternas fastigheter, och kändan icke gitter visa laga fång till densamma, kan det tydligen under vissa förutsättningar bli nödvändigt för kändan att först genom anhängiggörande av rågångstvist få utredt tvisteparkens verkliga läge i förhållande till rågången. Innan denna fråga är löst, har nämligen svaranden i dylikt fall ingen skyldighet att prestera någon som helst bevisning för sin rätt till tvisteparken. Har emellertid kändan lyckats styrka, att tvisteparken ligger inom området för hans fastighets gränser, blir det svarandens sak att bevisa sin hävd. De bevismedel, som därvid komma till användning, äro vittnen och skriftliga bevis.¹ Inom doktrinen har gjorts gällande, att även väremålsed och bjuden ed finge användas för att styrka urminnes hävd.² Såsom motiv för deras användande anföres endast, att »det icke skäligen kan bestridas.» Värde av sådana bevismedel är emellertid högst tvivelaktigt, då ed i detta fall knappast kan bevisa något annat än god tro hos parten ifråga, vilket rekvisit som bekant ej är tillräckligt såsom förutsättning för urminnes hävd. Då dessutom varken förarbetena till 1734 års lag eller lagen »själv i Jordabalkens 15 kapitel på något ställe omnämna ed såsom bevismedel för urminnes hävd, och då ej heller i praxis lärt kunna påträffas något fall, som kan anföras till stöd för nämnda åsikt,³ får det anses, att parts ed saknar bevisvärde för urminnes hävd vid ägotvist.

¹ Jfr NEHRMAN: De probatione præscriptionis immemorialis (1751), s. 5.

² SCHREVELIUS: Civilrätt, D. 2, s. 86; likaså WREDE: Sakrätt, D. 1, s. 162, och LINDBLAD: Prescription, s. 135, vilka båda senare författare dock underkänna väremålseds bevisvärde.

³ ENGSTRÖMER, a. a., s. 132, anför ett hovrättsbeslut från senare hälften av 1600-talet, som är avfattat i en »form, som påminner om de nu brukliga besluten om väremålsed.» »Det heter nämligen», fortsätter samme författare, »att målet uppskjutes, för att parten må kunna låta urminnes häfden besvärjas, samt att domstolen, sedan detta skett, vill vidare utlåta sig i målet.» Härmed avses emellertid endast, vilket också framgår av nämnda arbete, det under 1600-talet synnerligen vanliga förhållandet, att vittnen skulle edligen avhöras å tvisteparken, innan hovrätten kunde fälla sin dom.

Det viktigaste och mest använda bevismedlet för urminnes hävd är bevis genom vittnen. 1734 års lag uppställer i detta fall särskilda fordringar på vittnena. De skola vara ålderstigna, trovärdiga och om orten väl kunniga personer, som dessutom hava säker kännedom om den äldre generationens erfarenhet på området. Vad vittnenas ålder beträffar, har praxis varit vacklande. Som förut nämnts, bestämdes redan genom 1633 års resolution, att vittnena skulle vara minst 65 år gamla,¹ men denna regel kom ej att upprätthållas i praxis. Visst är emellertid, att vittnenas ålder även i äldre tid haft betydelse för bedömandet av vittnesmålets värde. Vid Per Brahes räfsteting 1632 framkallades en mängd personer för att höras som vittnen i en ägotvist, om vilka dombrevet förmäler, att de voro »de äldsta, som där i socknen bodde».² Efter denna tid blev det alltmer vanligt, att vittnenas ålder utsattes i protokollet. Underrätterna hava säkerligen i detta avseende rönt påverkan från hovrätternas sida.³ Att döma av en mängd olika rättsfall synas 50 år vara att betrakta såsom den minimiålder, en person bör innehava, för att med laga verkan kunna vittna om urminnes hävd.⁴

På grund av lagens ordalag⁵ har inom doktrinen antagits, att vittnena måste vara män.⁶ Orsaken härtill skulle vara, att endast män av lagstiftaren ansetts hava den kännedom om orten, som erfordras av sådant vittne, varom här är fråga.⁷ Ehuru denna synpunkt numera måste betraktas som föråldrad, är det av intresse att iakttaga, huru praxis såväl före som efter 1734

¹ Jfr SKYTTEs kommentar till stadslagen, s. 101, där vittnenas minimiålder anges vara 54 år.

² Per Brahes räfstetingsdombrev 1632 (UL). Jfr Erik XIV:s nämnds dombok, s. 53: »... icke wiste heller någon olders man i hele heredet, att ther någon vth-iordh war i byen, som schall haffwe lydt vnder förde prebende.»

³ KUYLENSTIERNA, a. a., s. 85. — ⁴ Jfr LINDBLAD: Prescription, s. 134.

⁵ 15 kap. 4 § JB: »Förebär någon urminnes häfd, som klandrad warder; wise tå med gamla och laggilda bref och skrifter eller *trouwärda män*, the ther om orten wäl kunnige äro...» Jfr dock 17 kap. 10 § RB: »Qwinna så gift som ogift, må ej mindre än man witne bära.»

⁶ SCHREVELIUS: Civilrätt, D. 2, s. 34; WREDE: Sakrätt, D. 1, s. 161. An-norlunda ABRAHAMSSON: Landslagen, s. 348.

⁷ SCHREVELIUS, anf. st., tillägger också, vilket tydligen överensstämmer med hans privata åsikt, »att det är bäst, att qvinnor icke inblandas i rättegångar, när det utan olägenhet kan undvikas.»

års lags ikraftträdande i högsta instans tillerkänt kvinnors vittnesmål om urminnes hävd samma bevisvärde som mäns.¹

Vanliga vittnesjäv gälla. Om emellertid exempelvis två socknar tvistade om ett mindre jordområde, ansågs i äldre tid, att vittnena måste vara utsocknes personer, då de i annat fall tydligen voro jäviga på grund av delaktighet i saken.² Numera anses emellertid i tvister mot församlingar eller andra dylika korporationer medlemmar av desamma ej jäviga, och detta även om tvisten är av betydelse för korporationens ekonomi och vittnet såsom medlem är bidragspliktig.³

Vittneseden är den vanliga.⁴ I äldre tid ansågs det nödvändigt att särskildt som ett undantag framhålla, att en dylik ed fick avläggas å annat ställe än den vanliga tingsplatsen, nämligen å själva tvisteparken⁵ men numera, då »syn på stället» får företagas i varje mål, såvida blott något förnuftigt skäl därtill giver anledning betraktas detta förhållande som en självklar sak.

Jordabalkens 15 kapitel innehåller ingen bestämmelse om hur stort antal vittnen, som är behöfligt för bevis om urminnes hävd. Med kännedom om lagens bevisregler i övrigt,⁶ får antagas, att lagstiftarne avsett, att åtminstone två vittnen skulle erfordras för fullt bevis. Detta antagande bestyrkes dels av stadgandet i 15 kap. 4 § Jordabalken, där det talas om » trovärdiga män », dels av uttalanden i lagkommissionen, som angiva, att vittnesbeviset skall föras » med laggilla skäl ».⁷

¹ Se t. ex. Revisionsakten 1685 ³⁰/₁₂ mellan kamreraren Jöran Giers å ena, samt konsistorium i Växjö jämte borgmästare och råd i Jönköping m. fl. å andra sidan, ömsom kärande och svarande; vidare Riddaresynerättens domar (RA) 1766 ⁵/₇ (Uppsala län) och 1792 ²⁹/₆ (Stockholms län) samt NJA 1877, s. 538. Jfr nästföljande not.

² Se t. ex. Per Brahes räfsetingsdombrev 1632 (UL), där Lima socknemän för att bevisa urminnes hävd å ett jordområde framkallade inför rätten dels en gammal man och dels en gammal kvinna, vilka vittnen emellertid båda voro från Lima socken och därför » uthi sin egen saak icke wittna kunde ».

³ Se ENGSTRÖMER, a. a., s. 182, jämte där åberopade rättsfall.

⁴ Att vittnena under 1500-talet » svuro på lagboken » framgår bl. a. av Erik XIV:s nämnds dombok, s. 46. Lagboken ersattes under 1600-talet av den heliga skrift. Jfr ovan s. 59.

⁵ WAHLBERG, a. a., s. 112. — ⁶ 17 kap. 29 § RB.

⁷ Lagkommissionens prot. 1687 ²³/₈ (Förarbetena, D. I, s. 14), varur må anföras följande: » Borgm. Törne: Her synes något farligt att säga och determinera, med huru monge witne häfd bewijsas skal. Ass. Mörling: Her är bäst inga

Vittnenas utsagor skola först och främst gå ut på att visa, vad vittnena själva minnas om det omtvistade förhållandet. Inom doktrinen har uppkastats det spørsmålet, huruvida en dylik utsaga får grunda sig på vad den berättande inhämtat ur gamla urkunder. Det har därvid framhållits, att en utsaga av sådan beskaffenhet enligt 1734 års lag icke kan få större betydelse än såsom indicium, då förutom andra skäl 15 kap. 4 § Jordabalken tydligt uttrycker, att bevis om urminnes hävd skall föras antingen genom gamla och laggilla brev och skrifter eller genom vittnens intyg om vad de iakttagit själva eller hört av andra personer. En vittnesutsaga om gamla urkunders innehåll skulle därigenom vara utesluten.¹ Det är dock knappast troligt, att lagstiftarne skulle hava avsett att giva vitsord åt mer eller mindre obestämda hörsägner, medan de samtidigt velat underkänna ett vittnesmål, endast för att det rörde innehållet av exempelvis ett numera förkommet köpebrev. Visserligen är det riktigt, att 15 kap. 4 § Jordabalken icke omtalar utsagor av dylik beskaffenhet, men däremot kan stadgandet i 1 § av samma kapitel tänkas innesluta en bestämmelse härom. Det i detta lagrum förekommande uttrycket »av sanna sago» behöver nämligen ingalunda, såsom stundom antagits,² betyda endast en sådan, »som förtäljer om vad den utsägende genom sina sinnen själv omedelbart förnummit», utan kan i själva verket avse vilken sannfärdig under rättelse som helst. En dylik tolkning av uttrycket överensstämmer också med ett uttalande av lagkommissionens förste ordförande.³

Förutom vittnenas egen iakttagelse fordrar emellertid 15 kap. 4 § Jordabalken även, att vittnena skola taga på den avlagda eden, att de icke av andra trovärdiga personer, tillhörande en föregående generation, erfarit, att förhållandena »någon tid annorlunda varit hava.» Denna regel synes emellertid stundom hava blivit skärpt i praktiken. Vid flera tillfällen hafva sålunda vittnesmål om urminnes hävd förklarats sakna allt värde, då vittnena blott

witne nemna, huru monga eller slijkt, utan att bewijsas skal med laggilla skäl.» Jfr Lagförslag i Carl den niondes tid, s. 336, där det heter: »Icke skall heller (vid urminnes häfd) eens mans wittne gälla, utan allra ringast till triggia sådana manna wittne, som thet widh theras eedh holla kunne.»

¹ SERLACHIUS: Sakrätt, s. 194. — ² SERLACHIUS: Sakrätt, s. 193.

³ Förarbetena, D. I, s. 13: »*Sanna sago*, som til uhrminnes häfd hörer, håller iag före mäst wara af rätte documenter, och den så wäl inhemtas kunna af råå och rörer som andra bref och domar.»

förmått intyga, vad de själva mindes.¹ Enligt denna åskådning var vittnesmålet tydligen icke tillräckligt, såvida vittnet ej förutom sin egen kunskap om förhållandet kunde åberopa sig hava hört numera avdöda personer uttryckligen förklara, att förhållandet under deras tid varit av enahanda beskaffenhet. En dylik tolkning kan dock icke sägas vara överensstämmande med lagrummets verkliga innebörd.²

Enligt lagens uttryckliga bestämmelse³ skall domaren pröva, »vad vitsord den äga kunnat, som vittnet sig åberopar». Detta har i praxis tolkats så, att även sagesmännen borde uppfylla de habilitetsvillkor, som lagen uppställer för vittnen i allmänhet.⁴ I varje fall måste domaren av vittnet erhålla tillräckliga upplysningar om sagesmannens personliga förhållanden, att han därav kan draga sina slutsatser beträffande det vitsord, som bör tillmätas sagesmannens uttalande.⁵ Vid en riddaresyn år 1800 underkändes sålunda ett vittnesmål, emedan vittnet icke ens kunde uppgiva »den gamle mannens namn, av vilken han sin kunskap erhållits». ABRAHAMSSON framhåller i sin kommentar till landslagen, att »vittnen, som efter gamlas sagu vittna», måste hava flera sagesmän, »ty efter ens tal må intet dömas.»⁷ Denna regel synes också länge hava upprätthållits i praxis så till

¹ Se t. ex. Riddaresynerättens prot. och dom 1792 ²⁹/₆ (Stockholms län, RA). Annat liknande rättsfall är anført hos KUYLENTIERN, a. a., s. 185. Jfr LINDSKIÖLDs uttalande vid lagkommissionens förhandlingar 1687 ²³/₈: »Den sig på häfden beropar, måste den wijsa med skäl, icke allenast att någre bönder berättat om sitt arbete i äng eller skog i sin barndom, ty det är mycket fallibelt, uthan moste han föredraga bättre skäl.» (Förarbetena, D. I, s. 14).

² Jfr LINDBLAD: Prescription, s. 134. Det är icke omöjligt, att praxis i hithörande avseende tagit intryck av den uppfattning, som bl. a. framträder hos ABRAHAMSSON: Landslagen, s. 348, där det heter: »Då uhrminnes häfd skal bewisas, är intet nog at vittnen vittna om det de minnas, utan de böra der jemte kunna intyga, at de icke allenast hört, at det, som klander göres uppå, altid varit häfdat, som det häfdas, och intet annorlunda, utan ock at de af sine föräldrar och andra äldestigne menn eller qwinnor hört, at det sammaledes varit häfdat, och aldrig annorlunda.»

³ 17 kap. 24 § RB.

⁴ Jfr ENGSTRÖMER, a. a., s. 231.

⁵ Jfr ABRAHAMSSON: Landslagen, s. 348. »Och efter som allenast sannsagu bör i slika måhl giälla, så böra ock de, om hwilkas berättelse vittnas, hafwa warit så til troende, at der de lefde, kunde de icke stängias ifrån at vittna.»

⁶ Riddaresynerättens prot. och dom 1800 ²⁷/₇ (Skaraborgs län, RA).

⁷ Landslagen, s. 348.

vida, att samtliga vittnen i ett hithörande mål icke kunde med bindande verkan åberopa en och samma sagesman, då även för sagesmännen borde gälla detsamma, som för vittnena själva, nämligen att »tu vittnen» fordrades för »fullt bevis».

I praxis har det stundom förekommit, att vittnen tillåtits att omvittna förhållanden, som de erfarit, att deras sagesmän i ännu äldre tid i sin tur hört av andra länge sedan avdöda personer. Tidsrekvisitet omfattade sålunda i ett rättsfall från 1800-talets midt ej mindre än tre generationers samfälliga erfarenhet.¹ Från 1734 års lags synpunkt borde en dylik hörsägen i andra hand knappast hava tillmätts något verkligt bevisvärde, åtminstone icke om den äldsta generationens erfarenhet visat sig gå i motsatt riktning mot de senares.² Lika litet kunde enligt samma lag en utsaga, som avgivits av en sagesman om vad han om förhållandet före sin tid inhämtat ur gamla handlingar, räknas såsom bevis för urminnes hävd, såvida icke detta indicium styrktes med andra laggilla skäl.³

I den mån principen om den s. k. fria bevisprövningen trängt igenom i den allmänna uppfattningen, hava emellertid lagens starkt formella bevisregler i väsentlig grad blivit modifierade. Denna utveckling, varigenom indiciebeviset fått en alltmer ökad betydelse inom svensk rättskipning, har heller icke kunnat undgå att i viss mån utöva inflytande även på bevisreglerna rörande urminnes hävd. Detta inflytande är dock huvudsakligen av indirekt art, då bestämmelserna i Jordabalkens 15 kapitel fortfarande tillämpas. Däremot händer det numera ej sällan, att även sådana förhållanden, som vittnen endast ryktesvis erfarit eller uppgiva sig hava hört av okända personer, upptagas vid domstolarne för att användas såsom indicier i målet.⁴ På grundval av detta och annat bevismaterial bygger domaren sedermera fritt sina slutsatser om factum probandum.⁵ I detta sammanhang må emellertid framhållas, att ett användande av indiciebeviset sär-

¹ NJA 1877, s. 538. Jfr Riddaresyrerättens prot. (RA) i Uppsala län 1766 5/7.

² SCHREVELIUS: Civilrätt, D. 2, s. 88, anser, att ett sådant »bevis genom tradition» icke under några omständigheter bör tillmätas något bevisvärde, »ty man måste komma i hog», fortsätter han, »att då 17:24 RB tillåter vittnen angående urminnes hävd att vittna om hvad de hört andra säga, så är detta ett undantag, som icke bör vidare utsträckas, än lagen uttryckligen medgifver».

³ SERLACHIUS, Sakrätt: s. 194.

⁴ Se t. ex. NJA 1880, s. 57, och 1919, s. 90.

⁵ ENGSTRÖMER, a. a., s. 255—57.

skildt vid urminnes hävd ställer höga anspråk på domarens förmåga av saklig prövning. Allehanda rykten av mer eller mindre tivelaktig art, utspridda måhända av i saken intresserade personer,¹ kunna nämligen i detta fall lätt få sken av »sanna sago», vilket förhållande bidrager till att försvåra domarens uppgift. Med fäst avseende härå bör i dylika mål noga undersökas, från vilken källa vittnenas kunskap i ämnet härleder sig.

Det är uppenbart, att skriftliga bevis om urminnes hävd ej kunna få enahanda betydelse som vittnesmål rörande samma förhållande, då de förra i allmänhet endast intyga, vad som gällt vid den ena eller andra tidpunkten.² En äga eller parcell är f. ö. av sådan natur, att den blott sällan upptages i vanliga urkunder såsom köpebref, arvskiften o. d. Däremot kan det tänkas, att en part vid ägotvist företer en äldre laga kraftvunnen dom, varigenom någon av hans fångesmän på grund av urminnes hävd vunnit ägan från någon av motpartens företrädare.³ I sådant fall har den, som företett domen, utan vidare rätt till tvisteparken redan på grund av res judicata, såvida icke samme motpart eller dennes efterträdare därefter i sin tur under tvenne generationer lagligen hunnit hävda samma äga.⁴ Domen bevisar nämligen i sistnämnda fall intet beträffande förhållandets uppkomst, då det icke är uteslutet, att den vinnande parten sedermera överlätit ägan till sin motpart. I förarbetena till 1734 års lag, vilka utförligare än lagen omförmåla arten av de skriftliga bevis, som kunna anföras till styrkande av hävden,⁵ uppräknas också gamla domar vid sidan av jordeböcker och arvslotter. I allmänhet kan sägas, att skriftliga bevis till styrkande av urminnes hävd endast haft betydelse såsom kompletterande vittnenas utsago.

¹ Jfr CALONIUS: Svenska arbeten, D. 3, s. 99; NORDLING: Präskription, s. 69, not 2.

² Jfr diskussionen inom lagkommissionen 1687 ^{23/8}: »... det är ej nog, att ett document wijsar contrarium för long tid sedan; utan synes rätt, att han och wijsa böör successive, att han tid efter annan ägt hafwer iorden och sig den ej affhent.» (Föarbetena, D. 1, s. 13).

³ Ett sådant fall omtalas i Smål. Arch., D. 1, s. 348.

⁴ NORDLING: Präskription, s. 85.

⁵ 15 kap. 4 § JB företer en lucka i språkligt avseende. Det heter nämligen: »Wise tå med gamla och laggilda bref och skrifter...», utan att något objekt finnes angivet, som utmärker, *vad* som skall visas. Av förarbetena framgår det emellertid med all tydlighet, att det är hävden, som här åsyftas. Se särskildt 1723 års förslag till JB, kap. 15.

Såsom redan antydts, hava skriftliga bevis emellertid vid sidan av vittnesbeviset¹ spelat en vida större roll på ett annat hörande område, nämligen då det gällt att anföra bevis *mot* urminnes hävd. En bland de förste, som i större utsträckning praktiskt sökte utnyttja denna möjlighet att avskära urminnes hävdens verkan, var Karl IX. År 1611 klagade adeln, att en stor del frälsegods lagts under arv och eget »för ingen annan orsaks skull, än att sådana stodo skrivna på en längd, jordebok eller register», oavsett att deras besittare och possessores hade laga fång och hävd.² Samma uppfattning gick också igen i Karl IX:s förslag till jordabalk, kap. 1, där såsom förutsättning för urminnes hävd bl. a. angavs, att »ingen brev eller segel finnes, huru han (d. v. s. possessor) det fånget haver.»³ Att intresset för detta spörsmål vid 1600-talets början varit särskildt framträdande, visar sig bl. a. därav, att frågan om skrifts betydelse för motbevisning av urminnes hävd upptogs bland riksrådet Johan Skyttes förut omnämnda frågepunkter vid 1617 års riksdag. Känt är, hur sedermera under reduktionen skriftliga bevis spelat en stor roll för kronan, som därigenom kunnat bevisa den tvistiga jordens krononatur.⁴ I den mån uppfattningen trängde igenom, att urminnes hävd icke gällde mot kronan, avtog av naturliga skäl i detta fall skriftens betydelse som bevis mot hävden.

»Vill någon en annans hävd bestrida», heter det i 1695 års förslag till jordabalk, vars innehåll på denna punkt är i full överensstämmelse med gällande rätt, »då bör han med goda skäl bevisa, av vad tillfälle den tillkommen är, eller ock att densamma varit klandrad och icke rolig besutten blivit; och då är en sådan långlig hävd ingen urminnes hävd.»⁵ Motbevisningen skall m. a. o. gå ut på att styrka, antingen, »att den nuvarande innehavaren härleder sin rätt från någon, som i ännu äldre tid olagligen från kärandens företrädare tillägnat sig den omtvistade rättigheten»,⁶

¹ Ang. vittnen som bevismedel mot pretenderad urminnes hävd, se t. ex. Smål. Arch., D. 2, s. 215 (1694).

² ÖRNHIELMS relation i Handl. rör. Skand. hist., D. 22, s. 414. Jfr HKReg. (RA) 1586 ²⁶/₂, samt Svenska riksdagsakter, Ser. I, D. 2, s. 1081.

³ Lagförslag i Carl den niondes tid, s. 150.

⁴ Jfr Förarbetena, D. 1, s. 13. — ⁵ Förarbetena, D. 4, s. 217.

⁶ Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 295.

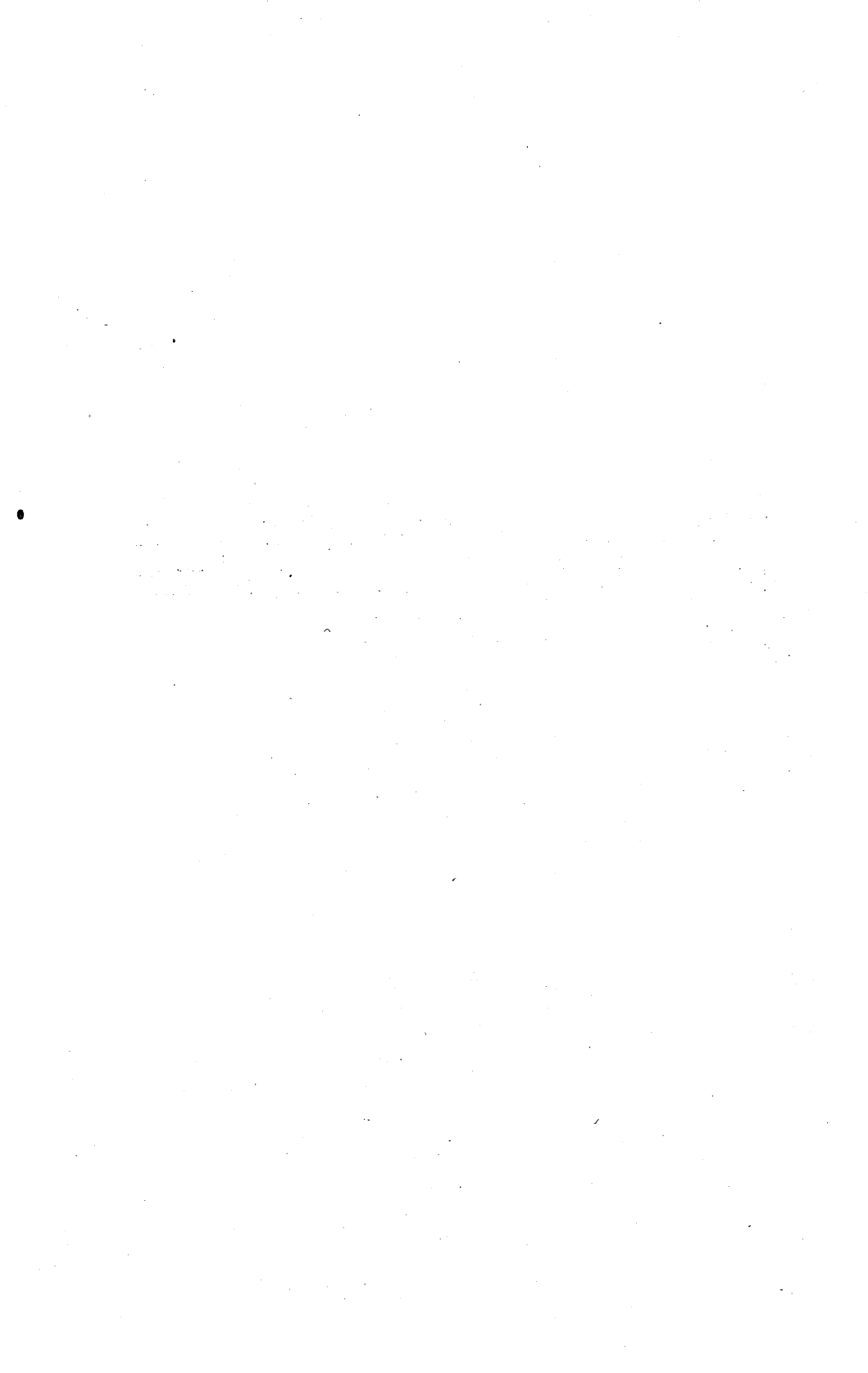
eller ock att den besittning, varpå innehavaren stöder sin rätt, inom urminnes tid blivit tillräckligt störd, för att förhållandet skall kunna anses avbrutet. För innebörden av begreppet urminnes tid är förut redogjort. Emedan motbevisningen är av positiv art, under det att bevisningen till förmån för urminnes hävd är av negativ natur, måste den förra bevisningen i allmänhet tillerkännas större bevisvärde än den senare. Om sålunda fem vittnen förmäla, att de icke känna till, att förhållandet någonsin varit annorlunda, men två vittnen påstå, att detta varit fallet, bör, såvida inga andra omständigheter föranleda motsatsen, det positiva uttalandet tillmätas större betydelse. Dock är härvid att märka, att domstolen samtidigt måste fästa stort avseende vid de olika förutsättningar, som ligga till grund för vittnenas kunskap. Om ett vittne exempelvis intagit en sådan ställning i orten, att han med nödvändighet måst känna till, huruvida det omtvistade förhållandet verkligen någon tid blivit förändrat, kan tvivelsutan hans negativa vittnesmål komma att få högre vitsord än en mera utomstående persons positiva uttalande.¹ Samma regel bör också gälla beträffande vittnenas sagesmän.

Om motbevisningen icke lyckats rubba motpartens föregående bevisning om urminnes hävd, tilldömes motparten på grund härav tvisteparken. Denna dom vinner emellertid endast laga kraft gentemot den tappande parten eller hans rättsinnehavare, men lägger däremot icke hinder i vägen för annan, som sedermera vill ingå i käromål om rätt till samma äga, och som till äventyrs är försedd med bättre motbevis.²

¹ Jfr LINDBLAD: Prescription, s. 138. SERLACHIUS: Sakrätt, s. 193 uttrycker saken så, att en negativ bevisutsaga får »sin tillfyllesgörande positiva innebörd genom fordringen därpå, att vittnena äro väl kunniga om orten.»

² LINDBLAD: Prescription, s. 139; SCHREVELIUS: Civilrätt, D. 2, s. 88. Jfr Erik XIV:s nämnds dombok, s. 31.

FÖRHÅLLET MELLAN LAGA
SYN OCH URMINNES HÄVD VID
ÄGOTVIST

Vid ägotvist mellan byar¹ har i Sverige alltsedan medeltiden funnits tvenne olika slags bevisformer, vilka var för sig förutsatte skilda processuella förfaranden. Den ena formen var att bevisa urminnes hävd å tvisteparken, den andra åter bestod i att begära syn för uppsökande av sådana gränsmärken, som kunde hava vitsord vid bestämmande av den för byarne gemensamma rågången. Huruvida bevis om urminnes hävd eller gränsmärken hade prevalens vid ägotvist, är ett spörsmål, som i alla tider varit föremål för det största intresse från doktrinen sida och som ännu i vår tid icke anses vara fullständigt utredt.²

Landslagens bestämmelser giva ingen ledning för besvarandet av denna fråga. För det fall att rå och rör eller därmed jämförliga gränsmärken funnos mellan byar, stadgades endast, att därvid skulle förbliva.³ Beträffande urminnes hävd åter hette det, att den fick ingen kvälja, evar hon åkommer.⁴

Från landslagens första tid har heller intet rättsfall påträffats, varigenom spörsmålet kan belysas ur praktisk synpunkt. Det är dock knappast troligt, att frågan redan då hunnit bliva brännande, emedan det nya hävdebegrepp, som från kanonisk rätt införts i Magnus Erikssons landslag, från början mest synes hava

¹ I denna avdelning bortses helt från ägotvist mellan delägare i samma by, då dylik tvist icke är ägnad att belysa förhållandet mellan laga syn och urminnes hävd.

² Jfr WREDE: Sakrätt, D. I, s. 159: »Af detta stadgande (15 kap. 3 § JB) skulle jag i motsats till Nordling draga den slutsatsen, att urminnes hävd icke gäller mot rå och rör. Denna slutsats bekräftas af de gällande skiftesförfattningarna . . . Hvad beträffar förhållandet enligt 1734 års lag, så vill jag icke där-om utlåta mig med bestämdhet. Därom äro olika åsikter, och det är en ganska svår fråga att afgöra.»

³ KrLL, BB 26. — ⁴ KrLL, JB 1.

tagits i anspråk för att skydda rent offentlighetsrättsliga intressen.¹ Först sedan urminnes hävd i slutet av medeltiden börjat få ökad betydelse i jordägarerättsliga tvister, framträngde en ny uppfattning, som icke tillät syn mot urminnes hävd och följaktligen tillerkände hävden vitsord framför rå och rör. De motiv, som lågo bakom denna nya uppfattning, vilken saknar motsvarighet i såväl romersk som kanonisk rätt, äro icke kända. Den verkliga förklaringen är dock sannolikt att finna i de säregna jordägarerättsliga förhållanden, som sedan gammalt varit utmärkande för vårt land. I de allra flesta landskapen funnos nämligen sedan uråldriga tider en mängd smärre jordområden, som under olika namn, såsom hump, utjord, urfjäll m. fl., ägdes och brukades av enskild fastighetsägare eller helt byalag, men samtidigt voro belägna inom andra hemman eller byar än de, till vilka områdena hörde i ägarerättsligt avseende.² Dylika områden kunde i allmänhet endast skyddas genom hävd, då ägaren blott i undantagsfall förmådde styrka, att hans rätt var grundad på något verkligt laga fång. Var ett sådant jordområde beläget omedelbart på andra sidan om rågången av den fastighet, till vilken det ansågs höra, vilket förhållande ofta förekom, uppstod en konflikt mellan laga syn och urminnes hävd i bevisningsavseende. Denna konflikt var av desto mer svårslösig art, som de båda bevisformerna fullständigt uteslöto varandra. Om därför såsom regel gränsmärken vid syn tillerkänts vitsord framför hävden, hade följden blivit, att ägaren i fall av tvist utan vidare gått förlustig rätten till det utanför rågången belägna jordområdet. Nödvändigheten av att skydda rätten till sådana områden har säkerligen varit ett tillräckligt verksamt motiv för att framkalla regeln om urminnes hävdens prevalens.³

¹ LUNDIUS anför i sina föreläsningar över landslagen (B 184 e, UB), att först år 1440 fråga blivit väckt, huruvida urminnes hävd skulle gälla mot rå och rör, vilken fråga då blivit avgjord till hävdens förmån. Samma uppgift återfinnes även i LUNDII avhandling *De jure usucapionis et præscriptionis*, s. 77 ff. Det ovan (s. 175) anförda tillägget i Kristoffers landslag framhålles såsom stöd för uppgiftens riktighet. Av bekanta skäl bör uppgiften dock tagas med viss försiktighet.

² Ang. sådana jordområdens förekomst i äldre tid, se SCHÜTZ, a. a., s. 24—31, samt O. H. FORSSELL, a. a., s. 11.

³ I Hälsingland, där förekomsten av utjordar och urfjällar från början sannolikt varit ringa, ägde enligt landskapsrätten, som förut nämnts, gränsmärken vitsord framför lång tids hävd.

Första gången regeln tydligt kommer till synes, är i ett rättsfall från 1485, där en förut på kärandens begäran ågången syn förklarades ogiltig, emedan svaranden visat urminnes hävd till tvisteparken.¹ Samma uppfattning gick sedermera igen i 1549 års förut omnämnda lagmansinstruktion och kan även utläsas ur rättsfall, som förekommit vid Erik XIV:s högsta nämnd.² Först i slutet av 1500-talet möter för första gången en verklig opposition gentemot den härskande åskådningen, och som representant för denna opposition framträder hertig Karl, sedermera konung Karl IX.

Hertig Karls uppfattning bottnade i den föreställningen, att urminnes hävd endast var ett bevismedel, som på grund av sin opålitliga natur snarare borde underordnas än likställas med skriftliga bevis och rāmärken. I varje fall kunde icke syn förvägras en part, endast för att hans vederdeloman påstod eller bevisade urminnes hävd till tvisteparken. Denna hertigens uppfattning hade säkerligen uppstått på grund av rent praktiska intressen. Det gällde nämligen som bekant för hertigen att söka återvinna från adeln, vad denna under Gustaf I:s tid med stöd av Västerås' recess »rappat» från kyrkor och kloster.³ För den händelse, att det tagna jordområdet visade sig vara beläget invid frälsejordens gamla rågång, kunde tydligen regeln om rārs och rōrs företrädare i bevisningshänseende framför urminnes hävd få en viss betydelse vid eventuell rättegång om bättre rätt till nyssnämnda jordområde. Det var framför allt medvetandet om denna hertig Karls ståndpunkt, som föranledde högadelns representanter, riksråden Hogenskild Bielke och Erik Sparre, att 1587 i de s. k. Vadstena artiklar, som innehöllo förlikningsvillkoren mellan konung Johan och hertig Karl, inrycka bestämmelsen, att syn icke fick åga rum mot urminnes oklandrad hävd.⁴ Det är

¹ HAUSEN: Bidrag I, s. 62. Jfr KUYLENSTIERNA, a. a., s. 190.

² Erik XIV:s nämnds dombok, s. 210.

³ De adelssläkter, som framför andra anses hava begagnat sig av Västerås' recess, äro Sture, Bielke, Sparre, Oxenstierna, Leijonhufvud, Ros, Fleming, Grip och Ryning. Se H. FORSSELL: Bidrag till historien om Sveriges förvaltning under Gustaf I, s. 72. Det må här anmärkas, att den flerstädes i föreliggande avhandling omtalade Hog. Bielke var gift med en medlem av ätten Sture och sålunda hade dubbla anspråk att bevaka.

⁴ Svenska riksdagsakter, Ser. I, D. 2, s. 765. Om också Erik Sparre slutligt formulerat själva villkoren, har Hog. Bielke säkerligen varit honom behjälplig

förut omtalat, huru adeln samtidigt efter utländska förebilder sökte påvisa urminnes hävdens karaktär av laga fång med bestämt tidsrekvisit. Detta försök kan också ur viss synpunkt betraktas som ett led i högadelns strävan att motivera urminnes hävdens företråde framför bevismedlet rå och rör.

Aristokratiens seger i Vadstena blev emellertid icke långvarig. Hertig Karl hade knappast hunnit underteckna förlikningen, förrän han beredde sig att bryta dess bestämmelser. Detta visade sig den 8 maj samma år, då hertigen till Hogenskild Bielke jämte 20 andra adelsmän, som ägde gods inom Oppunda härad, lät utfärda brev med underrättelse, att syn inom 14 dagar skulle komma att hållas å deras fastigheter av häradshövding och nämnd för att utröna, huruvida någon jord olagligen vore kronan avhänd.¹ Det är hertig Karls beryktade räfst, som härmed påbörjas.² Hogenskild Bielke underlät emellertid att inställa sig vid syneförrättningen, men underrättade i stället hertigen genom brev, att han ansåg sig hava urminnes hävd å ifrågavarande ägor, varför han med stöd av Vadstenabeslutet förklarade sig icke kunna fillåta någon syn å desamma.³ Hertig Karls ståndpunkt till frågan framgår tydligt av den skrivelse, som han den 12 juni 1588 lät avsända till Hogenskild Bielke. »Och är Vår mening denna», heter det här bl. a., att »Sveriges krona är mångenstädes på sin egendom för när skett, och det parti, som sådant genom olagligt sätt haver under sig kommit», kan endast värja sig med urminnes hävd, »ändock mångenstädes icke finnes det, man beropar sig uppå». Urminnes hävden hade de därför icke förgätit, då det varit fråga om den »handel, som över ett år sedan hades för handen i Vadstena». Men rå och rör borde i stället gälla framför »det beropande, man gör sig på urminnes, dock ofta olaglig fången hävd. Ty uppenbara skäl och gamla rår utvisa väl vars och ens ägor.»⁴ Synen försiggick också trots Bielkes utevaro. Det är likaledes känt, att åtskilliga

därmed. Karl IX nämner också sedermera 1605 Bielke som »den förmämste i författandet af de odrägliga konditionerna i Vadstena artiklar.» Se ÖDBERG: Hogenskild Bielke och hans tid (mskr. i KB), fol. 653.

¹ HKReg. (RA) 1587 ⁸/₅.

² Ang. hertig Karls räfst, se närmare J. A. ALMQUIST: Den civila lokalförvaltningen i Sverige, s. 95—99.

³ Hog. Bielkes koncept (RA) 1588 ¹/₆. — ⁴ HKReg. (RA) 1588 ¹²/₆.

torp och lägenheter, tillhöriga den Bielkeska ätten, på detta sätt efter syn tilldömdes hertigen.¹

Från den politiska historien är bekant, att hertig Karl och konung Johan 1590 försonades, varigenom Vadstena artiklar praktiskt taget upphörde att gälla. Hertig Karl erhöll även vid samma tillfälle del i riksstyrelsen. Det är under denna tid den förut omtalade konung Johans stadga tillkommit, tydligen delvis i syfte att i efterhand giva en slags sanktion åt hertigens ur laglig synpunkt en smula tvivelaktiga rättegångar. Stadgans innehåll bär också alla tecken till att vara formulerat av hertig Karl själv.² I hithörande delar har stadgan följande lydelse:

»Efter många obeskedligen beropa sig på urminnes hävd, där hon väl mångenstädes dock icke finnes, så är däruppå en sådan förklaring nu gjord, att där som rå, rör eller något det, som lagen för rå eller rör gillar, finnes genom laglig syn, det skall fast vara, med mindre än brev och sigill finnas däremot. Men där sådana skäl icke finnas, där skall urminnes hävd gälla.»³

Att konung Johans stadga, ehuru den aldrig kom att erhålla lags natur, dock i praktiken kommit till användning vid de av hertig Karl fortsatta räfsterna, synes framgå av det postulat, som adeln 1594 genom Hogenskild Bielke och Erik Sparre framlade inför konung Sigismund, och vari begärdes, att lagen icke skulle »vrångvisligen» uttydas därutinnan, att, som ofta dittills skett, syn tilläts mot urminnes hävd.⁴ Däremot kan med säkerhet an-

¹ Se närmare härom ÖDBERG: Hogenskild Bielke och hans tid (mskr. i KB)

² Jfr stadgans ordalag med innehållet i 1588 års nyss anförda brev.

³ Svenska riksdagsakter, Ser. I, D. 2, s. 1081.

⁴ Ovanstående undersökning synes mig vara tillräcklig för att visa, att 1594 års postulat icke, såsom KUYLENSTIERN (a. a., s. 191) uppgivit, kan hava innefattat en begäran från adelns sida, att syn skulle tillstädjas mot urminnes hävd. En sådan tolkning av postulatets innehåll är ej heller nödvändig med hänsyn till de olika handskrifternas formulering. Postulatet, som är tryckt i Svenska riksdagsakter, Ser. I, D. 3, s. 397, har i hithörande delar följande lydelse: »Att lagen och laglige stadgar icke vrångvisligen uthi något stycke uttydes mätte, som här till dags myckit sket är, först om målsägende retten . . . ; item i dråpmålet . . . , så och i det som en part vrångligen tydhe, der som laghen säger rå till sima jaga, tydes rå till sina jaga och annat sådent, dernest att lagha syner tillstädes mot urminneshävd och att vare aldeles obehindret på alla deras äger . . . » En annan handskrift insätter emellertid ordet »ej» efter uttrycket »lagha syner», under det att åter andra handskrifter framhäva satsens negation med »formulerin-

tagas, att konung Johans stadga icke för övrigt i nämnvärd grad influerat på praxis.¹

I Karls IX:s lagförslag (BB 28) förfäktades samma uppfattning, som kommit till synes i konung Johans stadga, nämligen att rå och rör borde tillmätas större bevisvärde än urminnes hävd.² En motsatt mening gjorde däremot SKYTTE samtidigt gällande i sin kommentar till stadslagen.³ Att frågan emellertid ansågs oavgjord, framgår bl. a. därav, att den upptogs bland Skyttes bekanta frågepunkter vid 1617 års riksdag.⁴ Samma osäkerhet vid rättstillämpningen föranledde också Åbo hovrätt att 1633 begära regeringens förklaring över spörsmålet. Regeringens resolution samma år, att »urminnes hävd dödar och kraftlös gör alla rå och rör, där han skäligen bevisas kan», bör betraktas som den första auktoritativa fastställelsen av den gamla hävdvunna åskådningen, som därigenom erhöll lags natur.⁵

gen »inge syner». I den ovan anförda handskriften har satsen, som inledes med ordet »dernest» troligen sammanställts med det föregående, där det talas om att lagen vrångvisligen uttydts. I de senare fallen åter har »dernest» antagligen koordinerats med »item», vadan negationen blir fullt på sin plats, då satsen därigenom uttrycker supplikanternas önskemål. — Postulatet måste följaktligen betraktas som ett försök av adeln att spela ut konungen mot hertig Karl för att med den förres tillhjälp i någon mån återvinna den jord, som förlorats till den senare genom synedom trots åberopad urminnes hävd, eller åtminstone för framtiden sätta en damm för liknande rättgångar. Postulatets formulering är nämligen av allt att döma riktad mot hertig Karl, som enligt aristokratiens mening »vrångvisligen» hade uttydt »lagen och laglige stadgar». Någon »enhetlig» eller åtminstone »tämligen utbredd praxis» i motsatt riktning kan man sålunda icke i likhet med KUYLENSTIERNA sluta sig till av ifrågavarande besvärspunkt.

¹ Se t. ex. Nils Bielkes lagmansdombok 1607 för Östergötland (RA). En ägotvist uppskötts därstädes till nästa höstting, då käranden skulle bevisa sin hävd till tvisteparken. »Der hann och samme sin häffd inthet bevisa kann», heter det i protokollet, »då skall der nempnes» en syn. Från ett annat lagmansting, som hölls samma år, innehåller protokollet över en ägotvist bl. a. följande: »Och effter iag för en gammal häfd skull . . . icke kunne hålla them emellom en laglig synn . . .» (Smål. Arch., D. 1, s. 441).

² Lagförslag i Carl den niondes tid, s. 206. Motsvarande bestämmelse saknas av påtagliga skäl i det Rosengrenska förslaget.

³ A. a., s. 104. »Frågas, om mehr witsord gifuas råå och röör eller uhrminnes häfd? Swar: Uhrminnes häfd gifs mehr witsord.»

⁴ 1617 års riksdagsacta (RA).

⁵ Jfr ett uttalande av en part i ägotvist 1652 (SRProt. 1652, s. 317): »Den som hafver hefd, så låter han inthet gierna kamma till syn, det hafver man och lagh uppå.»

Ikke desto mindre synes praxis under 1600-talet fortfarande varit ganska svävande, vilket bl. a. kan slutas av Göta hovrätts skrivelse till regeringen 1638, där hovrätten bl. a. anhöll att få veta, huruvida »rå och rör eller urminnes hävd gälla skall in actione finium regundorum.»¹ Vid underrätterna brukade lagläsarne på grund av »obetänkande och oförstånd» ofta utan vidare bevilja syn, vilket orsakade personer, som suttit »uti en välfängen possession mycken möda och bekostnad».² I anledning härav förelade regeringen 1640 den då samlade juristkommissionen att yttra sig om, huruvida icke ett sådant olagligt förfaringssätt borde beläggas med böter eller annat straff. Juristkommissionen hade intet att invända mot regeringens förslag, utan framhöll i sitt betänkande, att ingen lagläsare fick understå sig att hädan- efter bevilja syn mot åkommen urminnes hävd, såvida icke parterna själva förenade sig i en begäran om syn. »Ty», heter det vidare, »bör urminnes hävd så härefter som härtill alltid vara odisputerlig och gå före rå och rör», och om en lagläsare bröt mot denna regel, skulle han mista sin lön i det härad, inom vilket förseelsen blivit begången.

Den ringa framgång, juristkommissionens förslag i allmänhet rönt, jämte fortsatta klagomål över lagläsarnes beredvillighet att döma till syn, »därigenom ofta urminnes hävd och annat laga fång förkränkes», föranledde regeringen att några år senare infordra ett nytt betänkande i ämnet, denna gång av 1643 års lagkommission, som därav fann anledning att sätta i gång med en grundlig utredning av spörsmålet. Lagkommissionen trodde sig därvid i Jordabalkens första kapitel, landslagen, hava funnit ett stöd för urminnes hävdens prevalens, emedan ordet »evär», som där förekom, borde sättas »indefinite» och fördenskull utesluta »all respect». För övrigt framdrogos även praktiska skäl för hävdens företräde framför rå och rör, bl. a. emedan hävden ej kunde såsom gränsmärken »av skalkar och tjuvar turberas eller genom eld, vatten och andra casibus fortuitis förgås, utan bliver oförvanskad». Miste urminnes hävd sin forna betydelse, skulle dessutom många förlora sin egendom, »som dess framfarne genom köp, arv, skifte eller annat laga fång inom annans rå och rör

¹ Göta hovrätts skr. till Kungl. Maj:t 1638 ^{10/11} (avskrift i Palmskiöldska saml. n:o 122, UB; saknas i RA).

² WAHLBERG, a. a., s. 19.

hade förskaffat och i dess släkt urminnes hävdad vore.»¹ Samma uppfattning låg uppenbarligen till grund för Dobers ståndpunkt till frågan.²

Bortsett från de fall, där lagläsaren av okunnighet beviljat syn, har praxis ända till medlet av 1600-talet konsekvent fasthållit vid den gamla åskådningen om urminnes hävdens prevalens. Särskildt belysande är därvidlag lagmansrättens dom i Botkyrka den 3 juli 1651, vilken dom efter vad fastställdes av Svea hovrätt den 20 mars 1652. Det heter därstädes bl. a.: Ehuruval svarandena förmena sig till den stridiga ängen vara berättigade, »såsom den där inom deras råkång begripen är», och fördenskull påstå, att saken »förmedelst en *laga syn* avhjälpas måtte», har likväl kåranden på samma äng visat sig äga *urminnes hävd*, »ty visste rätten» svarandenas »pretention eller gjorda anspråk icke giva något vitsord, utan befinner skäligh, att» kåranden »må samma äng så härefter som härtill såsom sin lagfångna egendom njuta och behålla till evärdliga tider.»³

Ännu under 1650-talet kvarstod sålunda domstolspraxis på sin gamla ståndpunkt, att urminnes hävd vid ägotvist uteslöt bevisning med rå och rör. Men å andra sidan kunde rå och rör i egenskap av bevismedel även utesluta urminnes hävd, nämligen för det fall att hävden icke blivit i rätt tid återopad. Hade sålunda part försummat att under det första rättegångstillfället inför häradsrätten göra påstående om urminnes hävd vid ägotvist, avskar detta i regel varje möjlighet för honom att senare på grund av hävden göra gällande något anspråk å tvisteparken medelst något ordinärt rättsmedel. Genom att, såsom det hette, »begiva sig till syn», ansågs nämligen part hava förlorat »sin pretention på hävd», och det återstod honom endast att i hovrätt göra gällande nullitetsbesvär eller hos Kungl. Maj:t söka restitutionem in integrum. Först nästföljande decennium skulle i alla

¹ WAHLBERG, a. a., s. 72. Jfr ibid., s. 82.

² ARNELL: Stadslagen, s. 399—405. DOBERS ståndpunkt framgår otvetydigt av följande uttalande: »Ingen syn må nämnas uppå den ägo, som en kan med lagom bewisa sig hafwa urminnes-häfd uppåkommit och roligen häfdat, niutit och besutit; nämnes eller gåes, hafwe ingen krafft, utan det ogilt wari. Jordb. cap. 1.»

³ Liknande rättsfall, se Svea hovrätts domar (RA) 1632 ²⁷/₃, 1641 ¹²/₇, 1649 ¹⁷/₁₀, 1652 ⁴/₁₂ och 1655 ²⁵/₅. Jfr Dalarnes domböcker 1632 ⁹/₈ (UL) samt SRProt. 1652, s. 316—19.

instanser komma att medföra en fullständig omvandling av hit-hörande begrepp.

Begreppet ägotvist synes ännu vid midten av 1600-talet varit ett enhetligt begrepp i svensk rätt. Visserligen hade praxis stundom formellt uppdragit en bestämd gräns mellan tvist om hävd samt tvist om rå och rör, men därmed hade man endast velat uttrycka den processuella skillnaden, huruvida urminnes hävd eller råmärken in casu skulle bli avgörande för frågan om en fastighets rätta omfattning. Även om ägotvistens föremål under rätttegången uttryckligen angivits vara rågångens rätta sträckning, betydde sålunda ägotvisten i själva verket ett anspråk på bättre rätt till ett jordområde. En laga kraftvunnen synedom i ägotvist innebar m. a. o., att tvisteparken, d. v. s. området mellan parternas pretentionslinjer, vilken genom domen förklarats ligga inom endera partens rå och rör, för alla tider skulle tillhöra sagda part såsom ägare av stamfastigheten. Under 1600-talets senare hälft skedde emellertid småningom en förändring av den gängse uppfattningen, i det att en märkbar skillnad uppstod mellan *parcelltvist* å den ena, samt *rågångstvist* å den andra sidan.¹

Det är säkerligen ingen tillfällighet, att den nya uppfattningen först framträdde, sedan vårt land erhållit ett ordnat landtmäteriväsen. Ehuru de svenska landtmätarne under 1600-talet närmast hade till uppgift att förbereda kommande skattläggningar genom att, som det heter i instruktionerna, »flitigt avmäta var bys ägor både i åker och äng», har dock deras verksamhet härutinnan samtidigt även haft betydelse för rågångsväsendet med vad därtill hör. Genom att bygränsen avtecknades å karta samt därjämte togs till utgångspunkt för en ny beräkning av de till grund för skattläggningen liggande arealuppgifterna,² blev samma bygräns hädanefter en principiellt orubblig linje, som i första hand avgränsade byn i dess egenskap av kameralt begrepp. Då det även ålåg landtmätarne att beräkna storleken av förefintliga

¹ Ang. dessa begrepp, se ovan, s. 18.

² Jfr Kam.-koll:ii fullmakt för landtmätarne 1633 ²⁹/₆; Kam.-koll:ii instr. för landtmätarne 1634 ²/₄; Kungl. fullmakt för landtmätarne i landsändarne 1635 ³⁰/₄; Kam.-koll:ii instr. 1643 ²⁰/₄, varefter landtmätarne i alla landsändar uti sin ombetrodda landtmäteritjänst sig regulera och rätta skola (tr. i Samlingar i landtmäteri, D. 1, s. 6, 10, 15 och 33); se vidare RAAM: Örtugadeelobook (1670).

utjordar och urfjällar, ledde detta av naturliga skäl till en fordran på bestämd avgränsning av dylika jordområden.¹ Landtmäteriets betydelse härvidlag är dock endast att betrakta såsom uttryck för ett statsintresse, vilket först då till följd av den fortgående utvecklingen kunnat realiseras. Särskildt med hänsyn till jordbeskattningen innebar det nämligen en fördel för kronan, att bygränserna blevo en gång för alla bestämda.

Följderna av denna nydaning inom rågångsväsendet kommo till synes vid ägotvist i flera olika avseenden. Förut hade bydelägarne genom urminnes hävd kunnat utöka byns område teoretiskt sett hur långt som helst, då betydelsen av den gamla rågången, sedan hävden åkommit, helt och hållit upphört.² Då de gamla råmärkena i sådant fall icke längre fått återopas som bevismedel för byns rätta omfattning på marken, hade de säkerligen snart råkat i glömska, såvida de icke helt enkelt samtidigt blivit undanröjda. Numera däremot kom rågången från en viss synpunkt att utgöra ett hinder för byområdets fortsatta utökning. Tilldömdes nämligen byn på grund av urminnes hävd en parcell, som var belägen omedelbart på andra sidan om byns fastställda rågång, betraktades detta jordområde numera endast som en intaga inom annan by och likställdes sålunda med en den förstnämnda byn tillhörig enklav. Samma regel gällde naturligen, då parcellen ifråga hävdats endast av den bydelägare, vars hemman inom byn gränsade intill parcellen. I detta senare fall kan emellertid förhållandet även uttryckas så, att hemmanet, sedan urminnes hävden vederbörligen konstaterats, sträckte sina ägor över bygränsen in i en annan by, i analogi med stadgandet i 12 kap. 5 § Jordabalken i 1734 års lag.³

¹ Se förutom i närmast föregående not omförmälda fullmakter och instruktioner jämväl Kam.-koll:ii förordnande för landtmätaren Johan Larsson att utmäta en utjord 1634 ²²/₃ (tr. i Samlingar i landtmäteri, D. I, s. 9).

² Jfr LOCZENIUS: Synopsis juris privati, s. 805 ff.

³ Samma förhållande, som ovan påvisats mellan fastighet och by, var nämligen också gällande mellan by å ena, och socken, härad, län eller landskap å andra sidan. Närmast till följd av landtmätarnes undersökningar under loppet av 1600-talet gjordes den upptäckten, att häradsgränsen icke kunde »tagas til fundament at skilja bya-ägor». Bygränserna sträckte sig nämligen allt som oftast över häradsgränserna. Något senare konstaterades detsamma beträffande socken-, läns- och landskapsgräns. Upptäckten gav anledning till stadgandet i 12 kap. 5 § JB i 1734 års lag, där det heter: »Strecka sig byaägor öfwer lands-, härads- och sokne-

Vid tvist om bys eller enskild fastighets rätta omfattning måste följaktligen under sådana förhållanden själva objektet för tvisten bli av tvåfaldigt slag. Tvisten kunde nämligen röra antingen rågångens rätta sträckning, sådan densamma en gång för alla blivit fastställd, eller också sådana parceller, som bydelägarne vare sig enskildt eller gemensamt hävdad på andra sidan om bygränsen. Jämte landtmätarne kan doktrinen sägas hava banat väg för den nya uppfattningen om ägotvistens dubbla natur genom att göra de romerskrättsliga grundsatserna i ämnet tillgängliga för en större allmänhet.¹ Redan 1643 hade STIERNHIELM med stöd av romersk rätt framhållit såsom sin mening, att rå och rör gällde framför urminnes hävd, såvida det icke var fråga om urfjäll, d. v. s. en av legala gränsmärken innesluten äga, belägen inom annans rågång. Det Stiernhielska betänkandet, som skriftligen avgavs till 1643 års lagkommission i form av en reservation mot pluralitetens åsikter i ämnet och även upplästes i rådet den 21 mars 1643,² lyckades emellertid icke vid dessa tillfällen vinna vare sig förståelse eller bifall. Det var först sedan betänkandet genom avskrifter³ blivit känt över hela landet och den efterföljande doktrinen upptagit och delvis tillgodogjort sig det nya uppslaget,⁴ som Stiernhiels teori om den dubbla ägotvisten fullständigt lyckades slå igenom i praxis. Närmast genom Stiernhielms har sålunda den romerska rättens idéer om

skilnader; ware thet gildt, om rå och rör eller andra skiäl thetill äro.» Sannolikt är väl, att bygränsen ursprungligen åtminstone i allmänhet sammanfallit med den administrativa gränsen, men att byarne sedermera genom urminnes hävd småningom förvärvat områden på andra sidan om den senare gränsen. Ordalagen i kungl. brevet 1698 ²⁸/₃ (SCHMEDEMAN, s. 1505), där det talas om att bolby ofta vunnit »rätt och häfd» över gränsen in i ett annat härad, ger även vitsord åt detta påstående. Se f. ö. Förarbetena, D. I, s. 9.

¹ Av ovan anförda skrivelse från Göta hovrätt 1638 framgår, att den romerskrättsliga termen för ägotvist jämförelsevis tidigt varit känd och brukad i Sverige.

² SRProt. 1643, s. 78.

³ Se olika avskrifter i Nordinska och Palmskiöldska saml. (UB). Betänkandet är bl. a. tryckt hos ARNELL: Stadslagen s. 392.

⁴ Jfr LOCCENII båda arbeten: *Discursus legalis de usucapione et longi temporis præscriptione* (1644), samt *Synopsis juris privati* (1673), s. 805 ff.; PREZBECKIUS: *De possessione hominum memoriam excedente svio-gothis dicta urminnes häfd* (1646); SIDENIUS: *Disp. de immemoriali præscriptione* (1662); FEGRÆUS: *De præscriptione immemoriali exercitatio* (u. å); LUNDII båda avhandlingar: *De præscriptionibus* (1686) samt *De jure usucapionis et præscriptionis* (1698).

en controversia de fine såsom skild från en controversia de loco omplanterats i svensk rätt.¹

Den nya uppfattningens inverkan på praxis framgår tydligt av den omständigheten, att de svenska domstolarne allt ifrån 1660-talets början vid rågångstvist efter den första preliminära undersökningen vid tinget brukade döma till syn under förbehåll för urminnes hävd.² Förbehållet utgjorde tydligen en reminiscens från den föregående tiden, då syn icke varit tillåten, såvida urminnes hävd åkommit, och själva uttrycket var endast en språklig övergångsform, som i och för sig måste betraktas som överflödig. Samma betraktelsesätt låg tydligen också till grund för en i ett hovrättsprotokoll refererad klagan över en dom i ägotvist, där klaganden sade sig hava underlåtit att överklaga underrättens beslut om syn utan att därvid i minsta mån uppgiva sina anspråk på grund av urminnes hävd.³ Härmed kan jämföras diskussionen i lagkommissionen den 10 mars 1691, där det talades om den oriktiga praxis, som förut ägt rum, nämligen att man genom att begiva sig till syn skulle förlora sin pretention på hävd.⁴ Syns anställande trots urminnes hävd gällde m. a. o. icke längre i praxis såsom nullitetsgrund.

Fordran, att en parcell för att kunna skyddas genom urminnes hävd måste vara kringgårdad med legala gränsmärken, blev i sin tur av betydelse vid reglerandet av det processuella förfarandet vid parcelltvist. Det ansågs nämligen numera ofta nödvändigt, att den ordinarie domstolen, även då urminnes hävd åberopades, på ort och ställe företog en besiktning av tvisteparkens läge och gränser i närvaro av parter och vittnen. Därvid fick det processuella förfarande, som sedan gammalt gällde vid ägotvist om rå och rör, tjäna som förebild. Landslagens bestämmelser följdes därvid så noggrant, att underrätten t. o. m.

¹ Ang. den romerska rättens bestämmelser om ägotvist, se ovan, s. 19 ff.

² Se t. ex Svea hovrätts domar (RA) 1662 ²⁸/₄, 1663 ²¹/₃, 1664 ¹¹/₅, 1669 ⁷/₄, 1671 ³⁰/₃, 1677 ²⁶/₅ och ¹⁷/₁₂, 1683 ⁵/₅ samt 1684 ²⁵/₁₀ jämte tillhörande akter i libri causarum. Riddaresynerättens domar 1664 ²⁰/₉ (Uppsala län, UB) och 1674 ¹/₇ (Uppsala län, RA). Jfr ABRAHAMSSON: Landslagen, s. 478 a. Se även plakatet om skattskyldig jords delning 1677 ²¹/₇, varest, i strid mot föregående lagstiftning i ämnet, urminnes hävd blev en förutsättning för beståndet av vissa urfjällar och utjordar, vilka i motsatt fall skulle återläggas till de fastigheter, inom vilkas rågång de voro belägna.

³ BERGENDAL, a. a., s. 56. — ⁴ Förarbetena, D. I, s. 350.

ansågs vara befogad att vid parcelltvist förordna om ägandesyn, »varav de (parterna) se kunde, huru långt den förmenta (urminnes) hävden sig sträcker, som» ena parten »sig beropar på», såsom det heter i Sotholms häradsrätts resolution den 12 juni 1663. Mot denna resolution erlades visserligen vad, men varken lagmansrätten eller hovrätten, till vilken jämväl appellerades, fann skäl att göra någon materiell ändring i häradsrättens beslut.¹

Den besiktning, som domstolens ledamöter vid parcelltvist kunde företaga å stället, fick emellertid i viss mån en annan karaktär, än då det var fråga om syn. Ehuru besiktningen i praktiken lätt fick sken av att vara syneförrättning, ansågs den nämligen icke medföra, att domstolen formaliter förvandlades till synerätt. Svårigheten att in casu skilja mellan syn och besiktning föranledde snart vederbörande att till olika kategorier av domhavande utsända särskilda instruktioner i ämnet. »Härhos måste I noga observera», heter det i Åbo hovrätts cirkulär till underlagmännen den 23 april 1662, »om sig tilldrager, att parterna *tvista om hävden* på den stridiga marken, och lagman sig till information finner nödigt att bese samma marken, sådant då icke hålles för en landssyn, utan billig appellation tillåtes. Men är *tvisten om vår* och ordentligen vadt ifrån häradssynen under landssynen, då må icke vidare vad emottagas».²

Att motsvarande bestämmelser tillämpats även i det egentliga Sverige, utvisar ett dombrev över en ägotvist i Östergötland 1671. Svarandeombudet gjorde här gällande, att den skog och mark, som kärandeparten ansåg vara häradsallmänning, var »under urminnes hävd» lagd under svarandens frälsegård. Kärandena begärde å sin sida syn på stället, men svarandeombudet protesterade under motiveringen, att syn icke fick tillåtas mot urminnes hävd. Efter överläggning sade sig rätten vilja »taga orten uti ögonskenlig besiktning och göra sig om ortens situation informerad».³ Emot denna resolution anhöll svarandeombudet att få appellera, ånyo »föregivande sig icke kunna tillåta nå-

¹ Se Svea hovrätts dom 1665 ²⁴/₄ jämte tillhörande akt i liber causarum (RA).

² Åbo hovrätts cirkulär 1662 ²³/₄ (avskr. i Nordinska saml. n:o 345, UB). Kurs. av förf.

³ Jfr den av tysk doktrin uppdragna skillnaden mellan syn som bevismedel och syn som informationsakt. v. WEVELD, a. a., s. 55—70.

gon syn uppå dess principalers urminnes hävd». Men rätten lät giva till svar, »att detta icke bliver någon ordinarie syn, utan en besiktning av rätten själv på ingendera partens bekostnad, på det rätten såväl om situationen som den stridiga parken kan grundligen och rätt bliva informerad och dem på sin förmenta hävd till ingen prejudice skall lända». Protokollet tillägger, att parterna härvid »adqviscerade».¹ Det var tydligen om sådana och liknande »besiktningar», som Karl XI fått kunskap, då han den 1 april 1691 avsände sitt förmaningsbrev till Åbo hovrätt »angående hämmandet av de vid ägotvister inför lagmansrätterna förelöpande missbruk». Oaktat parterna, hette det här bl. a., velat bevisa sin hävd med vittnen, hade lagmännen likväl dömt till besiktning, som sedan företagits av två till fem personer. Konungen vände sig särskildt mot det missbruket, att en dylik besiktning blivit ansedd såsom landssyn, varvid parten nekats att vädja under hovrätten och dessutom fått betala syneförrättning såsom för hel nämnd. Förbudet riktades därför knappast mot besiktningarne såsom sådana, utan fastmer emot att de olagligen »under rätta lagmanssyner skola vara förståendes».²

Den formella skillnaden mellan syn och besiktning låg tydligen huvudsakligen däri, att syn verkställdes av synerätt, under det att besiktning företogs av allmän domstol. Då jämväl syn enligt lagkommissionens förslag i de lägre instanserna borde för rättas av domhavanden med ordinarie nämnd, ansåg kommissionen det vara onödigt att för framtiden upprätthålla någon skillnad mellan förfarandet å ena sidan vid rågångstvist och å andra sidan vid parcelltvist. Redan i de första förslagen till jordabalk heter det också:

»Förebär någon urminnes hävd i ägoskillnad och vill därför ej syn tillåta, sådan invändning må intet gälla, utan gånge till syn och bevisa på platsen sin hävd lagligen, efter som i det 15 kap. om urminnes hävd och i det 16 kap. om utjordar och urfjällar stadgat finnes.»³

Samma princip genomfördes också i 1734 års lag, där enligt 14 kap. 1 § Jordabalken syn blev det gemensamma processuella

¹ Rättegångshandlingar uti saken emellan Göstrings härad uti Östergötland och herr brukspatronen Carl Daniel Burén (tr. 1786). Jfr Löw: Stora Mällösa i äldre tider, D. 1, s. 128 (1665).

² SCHMEDEMAN, s. 1304. — ³ Förarbetena, D. 4, s. 254. Jfr ibid., s. 215.

förfarandet vid tvist om såväl »ägor» som »bolstada skäl». Då syn allt fortfarande ansågs såsom en nödvändig förutsättning vid rågångstvist,¹ är det säkerligen blott av hänsyn till parcelltvisten som det ursprungliga stadgandet i sistnämnda lagrum ändrades därhän, att rätten skulle döma till syn, endast såvida ägotvisten ej kunde avgöras utan dylik förrättning. Detta framgår även därav, att ändringen genomfördes först sedan Cronhielm beslutat att sammanföra de förut skilda bestämmelserna om det processuella förfarandet vid ägotvist till en gemensam paragraf.

Då 1734 års lag stadgade, att besiktningen såsom processform vid ägotvist skulle upphöra och syn bliva gemensamt förfarande för såväl rågångstvist som parcelltvist, innehöll detta stadgande endast en kodifiering av förut gällande praxis. Lagkommissionens sekreterare, förutvarande auskultanten i Svea hovrätt Magnus Becchius (adlad Palmcrantz), som fått i uppdrag att sammanföra olika prejudikat till vägledning för kommissionens arbeten,² hade nämligen funnit, att redan under 1680-talet utvecklingen gått därhän, att besiktning vid parcelltvist efterträds av syneförfarande.³ Denna utveckling stod säkerligen i ett visst

¹ Jfr det av ABRAHAMSSON (Landslagen, s. 481) återopade kungl. brevet till Åbo hovrätt 1685 ¹²/₁₁, enligt vilket ingen häradshövding fick döma om ägoskillnad byar emellan, utan att syneförrättning föregått. Detta kungl. brev är emellertid identiskt med det ovan (s. 122) anförda brevet till assessorn i Dorpats hovrätt Elias Haraldsson. Abrahamssons misstag framgår bl. a. genom en jämförelse med LUNDH föreläsningar (B 184 e, UB). — Se vidare 1743 års nedan anförda förordning.

² POSSE, a. a., s. 268.

³ Se BECCHII samlingar, vol. 21 (RA). Som exempel må här anföras följande av Becchius återopade Svea hovrätts domar. 1684 ²⁷/₉. Käranden, som pretenderade urminnes hävd, begärde hos hovrätten lagmanssyn, vilket beviljades; 1684 ¹⁷/₅ förordnade hovrätten, på det att part måtte kunna styrka sin pretenderade urminnes hävd, »till större säkerhet och närmare information i saaken, att een laga syn och besiktning på den twistige marken» skulle förrättas av uthärads domare och nämnd, vilka däröver lagligen även skulle döma; 1687 ⁷/₅ remitterade hovrätten målet trots påstådd urminnes hävd till häradstinget, där häradshövding och nämnd skulle förrätta »synegång». Samtliga dessa rättsfall återfinnas också i Svea hovrätts arkiv (RA). Jfr Svea hovrätts dom 1684 ¹⁷/₅, där tvisten rörde sig om en urfjäll. Häradsrätten hade dömt till syn, men parterna befunnos icke hava blivit till synen lagligen stämda. Hovrätten resolverade, att »een ny häradssyn öfver den pretenderade uhrfiellen (skulle) hållas». — Även vid Göstrings häradssyn 1684 ²²/₇ tilläts part att bevisa urminnes hävd. Se härom Rättgångshandl. uti saken emellan Göstrings härad uti Östergöthland och herr brukspatron Carl Daniel Burén (tr. 1786).

samband med förhållandet, att vid denna tid den gamla av parterna utsedda synenämnden i allt större utsträckning begynt att i praxis ersättas med ordinarie tingsnämnd.

Det kunde visserligen synas likgiltigt, huruvida urminnes hävd bevisades vid syn eller besiktning, då förfarandet skedde genom samma personer och efter enahanda grunder, men i ett avseende innebar dock 1734 års lag ur processuell synpunkt en väsentlig förändring. Instansordningen hade nämligen för parcelltvist legaliter blivit en annan. Om part förut i en sådan tvist varit missnöjd med lagmansrättens dom, hade det stått honom fritt att genom vad fullfölja målet i hovrätt. Numera måste samma part, åtminstone såvida lagmansrätten funnit nödigt att företaga syn på stället, hos konungen begära riddarsyn, vilket som bekant förutom annat medförde betydligt ökade kostnader.

År 1743 tillkom emellertid en förordning, som av ordalagen att döma synes fäst avseende vid detta förhållande. Förordningen var i hithörande delar av följande lydelse:

»När parterna ej tvista om rågång eller annan bolstada skillnad, varå syn hållas bör, utan lagmansrätten i andra mål finner till sin upplysning nödigt att anställa allenast en blott besiktning och domen där avsäger, må parterna i ty fall ej besväras med riddarsynerätt, som fordrar en stor kostnad, utan må saken genom vad fullföljas i hovrätten, varvid densamma av upprättad kartebeskrivning samt underrätternas förut författade besiktningsinstrumenter, kan nödig upplysning erhålla och saken genom dom eller utslag avgöra.»¹

Vid första anblicken av detta stadgande ser det ut, som om lagstiftningen därigenom velat återgå till förhållandena under 1600-talet och ånyo uppdraga en bestämd skillnad mellan besiktning och syn, åtminstone såvidt det gällde högre instans. Vid tvist om »rågång eller annan bolstada skillnad», skulle sålunda enligt förordningen syn fortfarande äga rum, medan »i andra mål», vilket uttryck möjligen även kunde avse parcelltvister, »en blott besiktning» till domarens nödiga information vore tillräcklig, varefter dessa mål kunde fullföljas i hovrätt.

¹ Årstrycket. Jfr MODÉE, D. 3, s. 2105

För att förstå rätta innebörden i 1743 års förordning är det emellertid nödvändigt att även kasta en blick på de omständigheter, som lågo till grund för förordningens tillkomst. Därvidlag är lagkommissionens utlåtande i frågan belysande. Förordningen hade närmast tillkommit i anledning av vissa besvär, som i slutet av 1741 inkommit till Kungl. Maj:t över en lagmanssynerätts dom samma år. Lagkommissionen, som infordrat handlingarne i detta mål, fann, att tvisten rörde sig om en kvarnbyggnad, som ena parten ansåg vara byggd för nära inpå hans såg. Av handlingarne trodde sig lagkommissionen finna, att vid detta mål stadgandet i 14 kap. 3 § Jordabalken icke var att tillämpa, emedan syn endast fick förrättas »vid tvister om rågång och bolstada skäl».¹ Då lagmansrätten redan förut dömt till syn i målet, ansåg kommissionen, att denna förrättning endast var att anse »såsom en besiktning, som för domarens nödiga upplysning i frågan hade måst äga rum». Av denna anledning fingo parterna i detta fall, om de voro missnöjda med lagmansrättens dom i huvudsaken, endast genom vad överflytta målet till hovrätt.² 1743 års förordning formulerades sedermera såsom synes i nära anslutning till lagkommissionens utlåtande i frågan.

Av denna utredning framgår, att lagstiftarne med 1743 års förordning icke avsett att genomföra någon förändring av bestämmelserna i Jordabalkens 14 kapitel. I den mån syn å tvisteparken ansågs behöfelig vid parcelltvist även i andra instans, kunde sålunda part icke fullfölja målet i hovrätten, utan hade endast möjlighet att hos konungen begära riddaresyn. Vid rågångstvist åter måste domstolarne döma till syn, varför i detta

¹ Med »syn» menades här tydligen det förfarande, som omtalas i 14 kap. JB. Endast av detta uttalande kan slutas, att vederbörande exempelvis vid husesyner icke fått analogivis tillämpa samma regler, som stadgats för rågångssyner. WREDE: Bevisrätten, s. 54, anser emellertid, att den i ovannämnda lagrum förekommande speciella instansordningen skolat användas jämväl vid »s. k. husesyner å präste- och kapellansbol samt frälse- och skattehemman, då nämligen vid synen äfven dom gifvits». Wrede synes emellertid därvid hava förbisett innehållet i Svea hovrätts brev 1757 ²⁵/₈ (LILJENBERG II: 877), varav uttryckligen framgår, att dom vid husesyn å prästebol på vanligt sätt skulle överklagas i hovrätt. Detta har f. ö. framhållits redan av L. G. RABENIUS i hans avhandling »Om husesyner» (1818), s. 20, ehuru ovannämnda brev i detta sammanhang icke återopats.

² Lagkommissionens utlåtande (RA)

fall vad till hovrätt under alla omständigheter var uteslutet. Denna uppfattning har också efter tillkomsten av 1743 års förordning omfattats av praxis.¹ Vederbörande begagnade sig emellertid småningom av den otydliga formuleringen i såväl 14 kap. 1 § Jordabalken som 1743 års förordning för att giva tolkningen av dessa lagrum en ny innebörd. Under 1790-talet befinnes sålunda, att lagmansrätt vid såväl rågångstvist som parcelltvist hållit besiktning, istället för att, som förut häradsrätten gjort i samma mål, döma till syn.² Anledningen till detta uppenbara åsidosättande av lagens mening kan förklaras främst av en medveten strävan att undvika en användning av den kostsamma riddaresynerätten. Ordet »besiktning» har nämligen upptagits från 1743 års förordning i tydlig avsikt att därigenom kringgå bestämmelsen i 25 kap. 10 § Rättegångsbalken.³ Tolkningen sammanhängde f. ö. med den vid denna tid alltmer utbredda uppfattningen, att syn icke var att anse som ett rättegångssätt utan blott såsom en förrättning av allmän domstol, vilken förrättning endast i mån av behov in casu skulle anställas.⁴

Om vid parcelltvist tvisteparkens läge och storlek voro ostridiga, borde det sålunda icke finnas någon anledning att företaga vare sig syn eller besiktning å stället.⁵ Dessa åsikter fingo ökad näring vid lagmansrättens och riddaresynerättens avskaffande från

¹ Se Riddaresynerättens protokoll och domar (RA) 1766 ⁵/₇ (Uppsala län), 1768 ²⁰/₈ (Västmanlands län), 1778 ²³/₆ (Stockholms län), 1800 ²⁷/₇ (Skaraborgs län) och 1822 ²⁰/₉ (Jönköpings län). Däremot synes doktrinen hava blivit missledd av ordalagen i 1743 års förordning så till vida, att parcelltvist i varje fall vid appellation från andra instans ansetts böra hänvisas till hovrätt. Se t. ex. TENGWALL, a. a. (1802), s. 340.

² Se CALONIUS: Svenska arbeten, D. 1, s. 282; D. 3, s. 96 och 216.

³ Den samtida doktrinen har även haft sin uppmärksamhet riktad på detta förhållande. TENGWALL, a. a., (1802) s. 339, säger härom bl. a. följande: »Då lagmansrätten pröfvar nödigt döma til syn, . . . bör förrättningen icke gifwas namn af besiktning för at därmed gifwa rättegången annat skick, i det målet endast genom ombyte af et ordalag får wädjas under kongl. hofrätten istället för at dragas till riddaresyn.»

⁴ Jfr TENGWALL, a. a. (1802), s. 333: ». . . då twist är icke om råskilnad, utan om ägande rätt i almänhet til hägnade och omgränsade parker, så böra parterne med syningskostnaden och tids utdrägt icke beswäras: Syn är et bewisnings-sätt, men af alla det mäst kostsamma; därför bör därtill aldrig skridas, om twisten ty förutan tilräckeligen kan upplysas.»

⁵ Se SCHMIDT: Juridiskt arkiv, D. 20, s. 75.

och med 1850, varigenom det legala hindret för en tolkning i sistnämnda riktning bortföll.

Enligt gällande rätt kan syn anställas vid ägotvist, oberoende av huruvida urminnes hävd påstås eller bevisas, i ändamål att giva rätten tillfälle att bilda sig en verklig uppfattning av tvisteparkens läge och gränser. I detta avseende är syn fullt likställd med begreppet besiktning i 1743 års förordning, som endast avsåg att bibringa domaren »nödig information.» En annan sak är, att syn, särskildt vid parcelltvist, numera sällan kommer till användning, då sakkunniga vittnen och skriftliga bevis i allmänhet anses vara tillräckliga medel att lämna domstolen erforderlig upplysning i målet.

1734 års lag saknar liksom landslagen varje bestämmelse, huruvida urminnes hävd vid ägotvist skall hava vitsord emot legala gränsmärken. I själva verket var en sådan bestämmelse i 1734 års lag icke längre av behovet påkallad. Tvistefrågan om hävdens prevalens tillhör för övrigt en viss kategori av spørsmål, som, då de en gång blivit doktrinen skötebarn, fortsätta att debatteras århundraden igenom, trots att deras materiella betydelse länge sedan gått förlorad. I detta fall har spørgsmålet blivit löst av praxis redan under 1600-talets senare hälft. Enligt praxis hade sålunda urminnes hävd, för så vidt densamma fick åberopas,¹ företräde vid parcelltvist, under det att legala gränsmärken tillerkändes uteslutande vitsord vid rågångstvist. Det är en kodifiering av denna regel, som träder till mötes i lagkommissionens förslag till jordabalk 1695:

»Ej må i slika mål (d. v. s. i ägotvister) urminnes hävds föreburne rättighet och annans påstådda gränser skillnad och rågång med var annan sammanblandas; förty att annat är hävd och nytta av en viss ting, och annat är en bolbys rågång, som anser hela hemmanets gränser och egendoms rättighet. Ej kan urminnes hävd någon styrka till ägoskillnad giva, utan allenast sig själv med och inom sina egna gränser uti ovanbemälte mål försvara.»²

¹ Jfr t. ex. Svea hovrätts ovan anförda dom 1683 ⁵/₅, varav framgick, att »uthi een yppen skog och mark ingen urminnes häfd kan gillas»

² Förarbetena, D. 4, s. 217. Jfr D. 1, s. 12: »Inföll här en discours om urminnes häfd, om den rättelig kan gifwas och tagas, der råå och röör äro, emedan de eij mindre än andra documenta publica, såsom bref och domar, hwilka altid häfden kullslå, sitt rätta witsord hafwa och niuta böra.»

Denna formulering blev emellertid utsatt för en viss kritik. Från Gävleborgs län anfördes sålunda, att åtskilliga bolbyar i denna landsända saknade rå och rör sinsemellan. Gränsen utmärktes istället genom »urminnes gamla härmelser och happ»,¹ efter vilka grannarne »man efter man hävdat ägorne». Det syntes därför landshövdingen i nämnda län »eftertänkligt», att urminnes hävd ej skulle giva någon styrka till ägoskillnad.²

Därmed berördes i själva verket en fråga, som i hög grad bidragit att försvåra lösningen av förevarande spörsmål, nämligen urminnes hävds förhållande till begreppet laga skillnad. I en dom från 1667 heter det exempelvis: »Att rätta byskillnaden emellan Svanvik och Stora Bene i anseende (till) vittnens besvurna hävd skall vara och förbliva vintervägen bortåt, nämligen ifrån Björshult till Hulta spång.»³ Det ligger nära till hands att av själva ordalagen sluta till att urminnes hävd i detta fall i brist på gränsmärken varit avgörande för rågångens rätta sträckning. Detta är dock icke riktigt, vilket framgår vid en närmare undersökning av innehållet i vittnenas utsagor. Termen urminnes hävd har i detta och liknande rättsfall⁴ användts i en särskild bemärkelse, som icke står i överensstämmelse med begreppets innebörd. I föreliggande rättsfall funnos nämligen inga rå och rör, varför vittnen hördes om vilken gräns, som av ålder ansetts för laga skillnad mellan de tvistande byarne. Sedan vittnena enstämmigt intygat, att vintervägen hållits för laga skillnad så länge de mindes tillbaka och även enligt vad de hört sina föräldrar och andra gamle män berätta om förhållandet under deras tid, fastställdes bygränsen i enlighet med vittnenas utsago. Förhållandet hade sålunda intet att skaffa med hävd, utan var endast ett uttryck för den gamla uppfattningen, att gränsmärken, som icke voro av rås och rörs beskaffenhet, måste för att hava vitsord bestyrkas genom gamle mäns vittnesbörd. Den likhet, som förefinnes i bevisningshänseende mellan laga skillnad och urmin-

¹ Enligt RIETZ: Svenskt dialektlexikon, betyder *härmelse* utsaga och *happ* tillfällighet.

² Förarbetena, D. 7, s. 198.

³ Svea hovrätts dom (RA) 1671 31/5 jämte tillhörande akt i liber causarum. Häradsrättens dom, som fastställdes av hovrätten, är daterad 1667 23/5.

⁴ Se t. ex. Smål. Arch., D. 1, s. 351, där bygränsen efter gamla vittnens berättelser fastställdes, »som hon af vrminnes tijdh varit hafuer»; Svea hovrätts dom (RA) 1655 25/5; Riddaresynerättens dom 1674 1/7 (Uppsala län, RA).

nes hävd, är intet skäl för att sammanblanda dessa till sin natur helt olika begrepp. Efter tillkomsten av 1734 års lag hava också i motsvarande fall domar fällts under åberopande av stadgandet i 12 kap. 3 § Jordabalken jämfört med 15 kap. 1 § i samma balk, varmed domstolen endast velat antyda, att den använda bevisningen överensstämte med reglerna i sistnämnda lagrum.¹

Landshövdingens i Gävleborgs län kritik av ifrågavarande bestämmelse i 1695 års förslag hade emellertid till följd, att bestämmelsen omarbetades i det följande förslaget. Den fick nu i sin helhet följande lydelse:

»Ej kan urminnes hävd på en viss ort någon styrka till ägoskillnad giva, vidare än kring om sig själv och inom sina egna gränser, med mindre hela byns urgamla skillnad med sådan hävd och laga vittnen befastes.»²

Med kännedom om landshövdingens ovan anförda kritik av det äldre förslaget är det lätt att förstå innebörden av den gjorda förändringen. Urminnes hävd skulle således fortfarande icke hava någon inverkan på rågångens rätta sträckning, men för det fall att inga märken funnos, kunde en bevisning om urminnes hävd få en viss betydelse vid sidan av vittnens utsagor, att en bestämd gräns alltid ansetts för hela byns »urgamla skillnad». Principiellt innebar sålunda 1697 års förslag ingen förändring. I det stora hela gick samma formulering igen i därpå följande förslag, tills 1715 hela paragrafen utan vidare uteslöts såsom både onödig och otydligt avfattad.³ Vid rågångstvist har sedermera ej heller i praktiken påträffats något fall, där urminnes hävd i ordets egentliga bemärkelse haft vitsord vid bestämmandet av bygränsens rätta sträckning.⁴

¹ Se Riddaresynerättens domar (RA) 1787 ¹⁵/₆ (Södermanlands län), 1792 ²⁹/₆ (Stockholms län) och 1802 ¹¹/₈ (Göteborgs- och Bohuslän). Av Lagberedningens förslag till jordabalk, (D. 3, s. 125) vill det indirekt synas, som om bevisningen enligt 12 kap. 3 § JB ej ens behöver uppfylla vad enligt 15 kap. samma balk fordras för styrkandet av urminnes hävd. Det felaktiga i att sammanblanda dessa båda lagrum framstår härigenom i ännu skarpare belysning. Annorlunda NORDLING: Präskription, s. 81.

² Förarbetena, D. 4, s. 257. — ³ Jfr Förarbetena, D. 3, s. 232.

⁴ Jfr TENGWALL, a. a., (1802) s. 320, som finner att »urminnes häfdens åberopande i rågångstwister utmärker okunnighet och knapp urskiljning i så viktiga och ägande rätten så nära rörande ärender», samt O. H. FORSSELL: Om ägoskilnader, s. 43 ff.

För den händelse, att inga legala gränsmärken vid rågångstvist kunna påträffas, har 1734 års lag för särskildt fall i 12 kap. 6 § Jordabalken stadgat följande: »Nu finnas i skog eller löt och öppen betesmark byar emellan inga rå och rör eller annan skillnad; då äger var sin del däri efter öre och örtug». Stadgandet, som går tillbaka till bestämmelser i landslagen¹ och alltså härstammar från en tid, då rågången så godt som uteslutande var av privaträttslig natur, måste åtminstone numera betraktas såsom en ren nödfallsutväg.² I anledning härav bör någon analogisk tillämpning av stadgandet icke förekomma vid tvist om annan mark, än den lagrummet uttryckligen angivit.³ Om vid rågångstvist inga gränsmärken av något slag stå att upptäcka, och förutsättningarna för nyssnämnda lagrum icke äro vid handen, lämnar lagen ingen upplysning om de grunder, varefter domstolen har att rätta sig. Enligt den ovan uttalade principen kan urminnes hävd, som f. ö. endast avser att stödja ett privaträttsligt anspråk, ej heller i detta fall tillgripas för att reglera en bygräns' rätta sträckning.⁴ Situationen blir därvid så mycket mer prekär, som rågångstvisten till följd av sin natur kräver ett positivt utslag. Domstolen har nämligen, såvida den icke förklarat sig obehörig upptaga målet till prövning, att i varje fall trots bristande bevisning från parternas sida ex officio fastställa rågången mellan de tvistande byarne. Under sådana omständigheter bör domstolen först söka bestämma rågången med hänsyn till sådana faktiska förhållanden, som på något sätt kunna vara av betydelse för rågångens förmodade sträckning, såsom naturliga gränser och gränsens sträckning på ostridiga delar av rågången. Skulle ej heller dessa förhållanden medverka till tvistefrågans lösning, måste rågången fastställas mellan byarne

¹ Jfr ovan, s. 195.

² Såsom exempel på hur stadgandet tillämpats i praxis, må anföras Riddaresynerättens dom 1763 ²¹/₆ (Östergötlands län, RA), enligt vilken parterna av tvisteparken tilldelades var sin »sjettedel, som med laga råmärken kommer att afskiljas». Jfr Riddaresynerättens domar (RA) 1798 ²²/₆ (Stockholms län) och 1798 ²⁴/₈ (Kristianstads län).

³ Jfr Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 128. I praxis har det stundom händt, att lagrummet användts såsom nödfallsutväg, då varken den ena eller den andra partens pretentionslinje kunnat gillas. Se t. ex. Riddaresynerättens dom 1778 ²²/₈ (Örebro län, RA).

⁴ Jfr 15 kap. 3 § JB.

efter de grunder, som in casu kunna vara med billigheten överensstämmande.¹ Att märka är emellertid, att senast nämnda utvägar icke hava något direkt stöd i gällande lag, varför desamma icke få anses rubba de principer, som ovan uppställts till ledning vid rågångstvister. Praxis torde också visa, att dessa principer i allra flesta fall äro tillräckliga, då det gäller att lämna erforderlig hjälp vid bestämmande av bolstada skäl.²

Det återstår nu att se, hur praxis ställt sig till frågan om hävdens prevalens vid parcelltvist, särskildt för det fall att parcellen varit belägen omedelbart på andra sidan om rågången av den fastighet, till vilken parcellen påstods höra. I överensstämmelse med ovan anförda regel har under hela 1700-talet praxis varit ense i sin uppfattning, att urminnes hävd, såvidt ej annorlunda fanns stadgat,³ tillförsäkrade innehavaren rätt till tvisteparken.⁴ Kunde däremot hävden under angivna förutsättning icke bevisas, och hade motparten styrkt, att tvisteparken var belägen inom hans rå och rör, tilldömdes densamma av naturliga skäl sagda motpart, och detta oberoende av om tvisteparken var belägen invid rågången eller icke. Under 1800-talet blev frågan föremål för olika meningar, närmast beroende på spörsmålet, huruvida en ostridig rågång, som utmärkts å laga kraftvunnen skifteskarta, skulle hava förmåga att upphäva verkan av urminnes hävd. Så länge bygränsen icke avser att i första hand reglera byns privaträttsliga omfattning, kan ett fastställande av rågången, vare sig detta sker i samband med skifte eller ej, aldrig komma att bli avgörande för frågan om utomstående personers bättre rätt till jordområden inom ifrågavarande by, även om desamma äro belägna omedelbart innanför samma bys rågång. Hemmanens gränser å ömse sidor om bygränsen kunna visserligen i förevarande fall ofta synas sammanfalla med densamma,

¹ Jfr Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 125. Se vidare Lagförslag i Carl den niondes tid, s. 206, där det heter: »Äre ej råå eller røör till, tå ägher laghman, häredzhöfdinge, konungz fougte och nämnden tijt fara och råå och røör them emillan lägge, efter som the pröfue kunne begge byom till gagn ware, och thet skole the göre efter giorde eedh och bäste samwet ther».

² En bidragande orsak härtill är det vidlyftiga stadgandet i 12 kap. 3 § JB, som ger vitsord åt så godt som varje märke, endast det av ålder blivit ansett för laga skillnad.

³ Se t. ex. 15 kap. 3 § JB.

⁴ Jfr ovan, s. 234, anförda riddaresynedomar.

men detta utgör intet hinder för någotdera hemmanets ägare att när som helst vid domstol anhängiggöra en parcelltvist för att därigenom få fastslaget, att det ena hemmanets gräns i privaträttsligt avseende sträcker sig utanför byns område. Endast för det fall, att bygräns och hemmansgräns ostridigt sammanfalla, kan ett avgörande om bygränsens rätta sträckning komma att bli utslagsgivande jämväl för hemmansgränsen.

Rågången innebär alltså, åtminstone i sådant fall där konflikt med urminnes hävd i bevisningshänseende kan inträffa, endast en presumption för den privata jordägarerätten, en presumption, som vid parcelltvist bortfaller, så snart urminnes hävd visas. Hovrätterna hava emellertid i allmänhet gjort gällande en motsatt uppfattning och vid parcelltvist givit företräde åt fastställd rågång framför urminnes hävd.¹ Högsta domstolen däremot har konsekvent i alla tider dömt i överensstämmelse med den ståndpunkt, som ovan karakteriserats såsom ett uttryck för lagstiftarnes ursprungliga mening.²

Lagberedningen har i sitt förslag till jordabalk icke upptagit någon bestämmelse om urminnes hävd. Av motiven framgår också, att detta rättsinstitut enligt beredningens uppfattning för framtiden icke bör upprätthållas. Vad särskildt urminnes hävd vid ägotvist angår, har ifrågasatts, att institutet i detta fall möjligen fortfarande kunde komma till användning, »då fastighetsboken ju icke avser att lämna någon redogörelse för de särskilda fastigheternas omfattning».³ Beredningen har emellertid stannat vid den åsikten, att bibehållandet av institutet särskildt för detta förhållande icke vore lämpligt eller behöfligt. Denna ståndpunkt motiveras bl. a. därmed, att förslaget icke avser att som lag bli retroaktivt gällande. Vill någon alltså vid parcelltvist på grund av urminnes hävd framställa anspråk på tvisteparken, har han enligt förslaget endast att styrka, att hävden redan

¹ Hovrätterna hava därvid möjligen tagit intryck av lagkommitténs och äldre lagberedningens arbeten, enligt vilka urminnes hävd framställes endast som »ett faktum, hvars grund förutsättes såsom rättmätig, emedan den ligger så långt bort i tiden, att olaglighet deri ej kan bevisas». Jfr LINDBLADS kritik av denna ohistoriska uppfattning i hans arbete om Prescription, s. 143.

² Se t. ex. SCHMIDT: Juridiskt arkiv, D. 20 (1848), s. 297; Naum. Tidskr. 1864, s. 209, och 1880, s. 684, samt NJA 1919, s. 90.

³ Lagberedningens förslag till jordabalk, D. 3, s. 302.

åkommit vid lagens tillkomst. Såsom ett annat motiv framhålls, att det icke kan vara lämpligt att för framtiden »låta gränsbestämningar förryckas genom en därifrån avvikande hävd».

Mot lagberedningens motiv i dessa hänseenden kan emellertid invändas, att beredningen i sin uppfattning av ämnet synes vara påverkad av den äldre doktrinen och följaktligen icke drager någon bestämd skillnad mellan rågångstvist å ena, samt parcellstvist å andra sidan. Beredningen framhåller nämligen, att »gällande lag icke kan anses utesluta tillämpningen av urminnes hävd i strid mot fastställd eller eljest lagligen bestämd rågång», samt att gränsförskjutningar »därför» äga fortfarande giltighet. Härmed kan jämföras ett liknande uttalande av lagberedningen i annat sammanhang: »Enligt nu gällande bestämmelser i 15 kap. Jordabalken» har »urminnes hävd den betydelse för gränsfrågan, att en bevisning, som styrker urminnes hävd till förmån för en viss gränslinje, praktiskt sett utesluter återopande av en tidigare reglering av rågången på annat sätt».¹ Med rågång menas här tydligen en på marken utmärkt linje, som skiljer tvenne eller flera olika skifteslag från varandra.² Enligt lagberedningens åsikt synes sålunda skifteslagets rågång kunna förändras genom åkommen urminnes hävd. Ovanstående utredning giver emellertid vid handen, att en dylik uppfattning saknar stöd av gällande lag, varigenom ett av huvudmotiven för hävdens framtida avskaffande vid ägotvist tydligen bortfaller. Svårigheten för den enskilde rättsinnehavaren att i en framtid bevisa, att urminnes hävd förelegat i tiden redan innan den av beredningen föreslagna lagen fått gällande kraft, är också ett moment, som tvingar till eftertanke. Visserligen anvisar beredningen i detta fall »äldre kartor och handlingar» såsom lämpliga bevismedel, men just då tvisten gäller en parcell, har erfarenheten visat, att vittnesbevis så godt som uteslutande tagits i anspråk vid hävdens styrkande. Stadgandet i 17 kap. 23 § Rätttegångsbalken³ kan ej heller med

¹ Förslag till jordabalk, D. 3, s. 303 och 125.

² Förslag till jordabalk, D. 3, jfr t. ex. s. 122 ff. och s. 299.

³ 17 kap. 23 § RB har följande lydelse: »Söker någor, then ännu ej rättgång med annan hafwer, at witne för ålder, siukdom, bortreso, eller annat fall, höras må, til sanningens styrcko, ther framdeles tränga skulle; underrätte sig domaren, om skiäl til jäf emot them äro; finnes thet ej; afhöre them tå, och fråge alt noga ut, som til lius i thet målet tienä kan: och stände then fritt, som

fördel anföras som stöd för en motsatt mening, då det knappast förefaller troligt, att enskilda jordägare, utan att anledning till tvist föreligger, skulle begagna sig av detta lagrum. En lagstiftning i ämnet enligt de grunder, lagberedningen föreslagit, skulle således inom hithörande område faktiskt komma att bliva av retroaktiv verkan och därigenom giva anledning till oförskyld rättsförlust. Några verkliga skäl synas ej heller föreligga, som kunna motivera ett upphävande av innehållet i Jordabalkens 15 kapitel, såvidt detsamma avser urminnes hävd vid ägotvist.

witnesmålet rör, at sedan, tå twist upkommer, sina jäf och påminnelser emot samma witnen och theras utsago förete».

INNEHÅLLSÖVERSIKT.

	Sid.
Förord	I
Källor och litteratur	3
Inledning	15
Laga syn vid ägotvist	
I. Synenämnden	
1. Under landskapslagarnes tid	31
2. Under tiden från landslagens tillkomst till hovrättens inrättande	46
II. Synerätten i högsta instans	
1. Före tillkomsten av 1734 års lag	66
2. Enligt 1734 års lag	95
III. Härads- och lagmanssynerätter före 1734 års lag	116
IV. Särskilda synerätter vid ägotvist mellan härad, län eller landskap	131
V. De allmänna domstolarnes syneförfarande vid ägotvist mellan byar och enskilda fastigheter	148
Urminnes hävd vid ägotvist	
I. Begrepp	175
II. Förutsättningar	186
III. Bevisning	205
Förhållandet mellan laga syn och urminnes hävd vid ägotvist	215

